

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΟΛΟΚΛΗΡΩΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΣΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ
ΤΗΣ Ε.Ε. ΚΑΙ ΤΗΣ ΟΝΕ ΚΑΙ Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΕΥΡΩ ΣΤΗΝ
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ ΚΑΙ ΚΑΤΑΝΑΛΩΣΗ ΤΩΝ
ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΝΟΙΚΟΚΥΡΙΩΝ

ΣΠΟΥΔΑΣΤΡΙΕΣ
ΜΙΡΚΟΥΡΑΚΗ ΕΠΥΡΙΑ ΟΥΛΑ-ΜΑΡΙΝΑ
ΜΠΟΤΩΝΑΚΗ ΑΝΤΩΝΙΑ

Τ.Ε.Ι. ΜΕΣΣΟΛΟΓΓΙΟΥ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
Αριθ. Εισαγωγής <u>1156Δ</u>

ΕΙΣΗΓΗΤΗΣ
ΦΥΛΑΚΤΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

Πρόλογος	4
Εισαγωγή	6

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο 1^ο

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΟΛΟΚΛΗΡΩΣΗ ΣΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΗΣ Ε.Ε. ΚΑΙ ΤΗΣ ΟΝΕ

1. Η Οικονομική και Νομισματική Ένωση (ΟΝΕ)	11
2. Η Ευρωπαϊκή Ένωση: Δημιουργία-Στόχοι	12
3. Κριτήρια σύγκλισης Μάαστριχτ για ένταξη στην ΟΝΕ	15
4. Τρίτο στάδιο της ΟΝΕ: Η περίπτωση της Ελλάδας	17
5. Ένταξη μια χώρας στην ΟΝΕ και εισαγωγή στο ευρώ	
5.1. Πλεονεκτήματα και οφέλη από την εισαγωγή του ευρώ	19
5.2. Φόβοι και ανησυχίες από την ένταξη μιας χώρας στην Ευρωπαϊκή Ένωση	24
6. Συμμετοχή μιας χώρας στο ευρώ και στην ΟΝΕ	29
6.1. Το κόστος και τα κέρδη από την συμμετοχή του ευρώ και την συμμετοχή στην ΟΝΕ	29
6.2. Ποια μειονεκτήματα έχει η οικονομική και νομισματική ένωση για τους καταναλωτές	32

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο 2^ο

ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΗ Ή ΟΝΟΜΑΣΤΙΚΗ ΣΥΓΚΛΙΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΣΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΗΣ Ε.Ε. ΚΑΙ ΤΗΣ ΟΝΕ ΚΑΙ Η ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ ΧΡΗΜΑΤΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ

1. Η ένταξη της Ελλάδος στην ΟΝΕ: Ο μύθος της πραγματικής σύγκλισης της Ελληνικής Οικονομίας με αυτές των Χωρών της ΟΝΕ	35
2. Ο μύθος της εξωστρέφειας της ελληνικής οικονομίας στα Βαλκάνια	39
3. Ονομαστική ή πραγματική η σύγκλιση της ελληνικής οικονομίας με αυτή των Δυτικοευρωπαϊκών χωρών	41
4. Ένταξη της Ελλάδας στην ΟΝΕ και οικονομικές επιπτώσεις	46
4.1. Οι επιπτώσεις στο εισόδημα των εργαζομένων	47
4.2. Οι επιπτώσεις στην ανεργία	48
4.3. Οι επιπτώσεις στην κοινωνική ασφάλιση	54
5. Γενικά οφέλη – επιπτώσεις για την Ελλάδα από την εισαγωγή του ευρώ	57
5.1. Μείωση των επιτοκίων – αύξηση χορηγήσεων	57
5.2. Αποκλιμάκωση του πληθωρισμού	59
5.3. Τόνωση διεθνούς εμπορίου	60
5.4. Αυξήσεις και μειώσεις σε ομάδες αγαθών και υπηρεσιών	60
5.5. Απουσία χαρτονομισμάτων του ενός και δύο ευρώ	61
5.6. Αύξηση της ανταγωνιστικότητας και ενίσχυση του ανταγωνισμού	61

5.7. Μείωση του ελλείμματος των τρεχουσών συναλλαγών	62
5.8. Εξάλειψη του κόστους κατά τη μετατροπή των νομισμάτων	62
5.9. Μείωση συναλλαγματικών κινδύνων	62
6. Δημοσιονομική Πολιτική και η Ύφεση: Η Περίπτωση της Ελλάδας	63
6.1. Οικονομικές συνθήκες στην Ελλάδα προ της κρίσης	66
6.2. Επιδράσεις της συμμετοχής της Ελλάδας στην Ευρωζώνη στη δανειακή της θέση	68
6.3. Εξελίξεις στα επιτόκια της Ελλάδας στην πορεία της κρίσης	69
6.4. Σε ύφεση η ελληνική οικονομία, παρά την επεκτατική δημοσιονομική πολιτική	70
6.5. Η Ελλάδα και το ευρώ σε περίοδο κρίσης	72

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο 3^ο

Ο ΠΟΛΙΤΗΣ ΚΑΙ ΤΟ ΕΥΡΩ

1. Εισαγωγικά	75
2. Γενικά οφέλη από την χρήση του ευρωνομίσματος	75
3. Το άμεσο κόστος από την εισαγωγή του ευρώ	77
4. Έρευνα για την αντίληψη που διαμόρφωσε το κοινό για το ευρώ	78
5. Σφυγμομετρήσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για το ρόλο της πληροφόρησης των πολιτών για το ευρώ	82
6. Ακρίβεια και ευρώ	83
7. Ο ρόλος του σχεδιασμού του ευρώ στην αύξηση των τιμών	88
8. Ακρίβεια και πληθωρισμός	89
9. Τα νοικοκυριά στην Ε.Ε. δεν μπορούν να αντιληφθούν πλέον σωστά το πραγματικό ύψος του πληθωρισμού	92
10. Ακρίβεια: πως επηρεάζει ο πληθωρισμός πλούσιους και φτωχούς	95
11. Το κόστος ζωής στην Ελλάδα	98
12. Δανεισμός και νοικοκυριά	103
13. Δυσοίωνες προβλέψεις για νοικοκυριά και ανεργία	107

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο 4^ο

ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΝΟΙΚΟΚΥΡΙΑ ΚΑΙ ΚΑΤΑΝΑΛΩΤΙΚΗ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ ΣΤΗΝ ΜΕΤΑ ΕΥΡΩ ΕΠΟΧΗ

1. Εννοιολογική σημασία του όρου «νοικοκυριό»	110
1.1. Κατηγορίες νοικοκυριών	111
1.2. Μέλη νοικοκυριού	112
1.3. Κατηγορίες μελών νοικοκυριού	112
1.4. Ο υπεύθυνος του νοικοκυριού	113
1.5. Αλλαγές στην δομή της ελληνικής οικογένειας και νοικοκυριού	114
1.6. Η δομή του ελληνικού νοικοκυριού	116
2. Εννοιολογική σημασία του όρου «κατανάλωση» και προσδιοριστικοί παράγοντες της κατανάλωσης	117

2.1. Θεωρίες περί καταναλωτικής συμπεριφοράς	120
2.2. Πρότυπα καταναλωτικής συμπεριφοράς νοικοκυριών	124
3. Μελέτες περί κατανάλωσης των ελληνικών νοικοκυριών	125
3.1. Εξελίξεις των βασικών καταναλωτικών κατηγοριών	125
3.2. Προβλέψεις των βασικών καταναλωτικών κατηγοριών	125
3.3. Οικονομικές αποκλίσεις μεταξύ νοικοκυριών εξαιτίας του ευρώ	128
3.4. Η διανομή και σύνθεση του εισοδήματος των νοικοκυριών	130
3.5. Το χρέος των ελληνικών νοικοκυριών	131
3.6. Τα «ακίνητα», ο πλούτος των ελληνικών νοικοκυριών	132
3.7. Οι εκτιμήσεις των ελληνικών νοικοκυριών	133
3.8 Οι τιμές των καταναλωτικών προϊόντων και οι μεταβολές στη σύνθεση της καταναλωτικής δαπάνης	135
3.9. Η αποταμίευση των νοικοκυριών και η απόκτηση περιουσιακών στοιχείων	137
3.10. Οι προσδοκίες των νοικοκυριών	139
3.11. Αλλαγή συμπεριφοράς καταναλωτών στη χρήση μετρητών και μέσων πληρωμής	141
3.12. Έρευνα IOBE για την οικονομική συμπεριφορά των ελληνικών νοικοκυριών	142
3.13. Μεταβολή στην κουλτούρα κατανάλωσης	157
4. Κρίση και κατανάλωση ελληνικών νοικοκυριών	159
4.1. Το καταναλωτικό πρότυπο του 2010. Εξελίξεις και προβλέψεις της ιδιωτικής καταναλωτικής δαπάνης στην Ελλάδα	160
4.2. Έντονη επιδείνωση των προβλέψεων για την οικονομική κατάσταση των νοικοκυριών	163
4.3. Υπερχρέωση νοικοκυριών και εξέλιξη μεγεθών οικονομικής συμπεριφοράς	167
4.4. Ετήσια Έκθεση Οικονομικών και Κοινωνικών Δεικτών του 2009 για τα Ελληνικά Νοικοκυριά	179
Συμπεράσματα	183
1. Πλεονεκτήματα-μειονεκτήματα της ένταξης στην ΟΝΕ και της εισαγωγής του ευρώ	183
2. Έλευση του ευρώ και αλλαγές στην καταναλωτική συμπεριφορά	188
Βιβλιογραφία-Πηγές	197

Π Ε Ρ Ι Λ Η Ψ Η

Η μελέτη μας αυτή σκοπό έχει να καταδείξει αν έχει επέλθει ή όχι πραγματική ή ονομαστική σύγκριση της Ελλάδος στο πλαίσιο της Ε.Ε. και της ΟΝΕ, καθώς το ρόλο του ευρώ στην οικονομική συμπεριφορά και κατανάλωση των ελληνικών νοικοκυριών.

Είναι γεγονός ότι το ευρώ αποτελεί το πιο απτό αποτέλεσμα στην προσπάθεια ενοποίησης της Γηραιάς Ηπείρου που αποτελούσε το όραμα των ιδρυτών της οικονομικής ένωσης της Ευρώπης. Σε κανένα άλλον τομέα δεν έχει σημειωθεί ανάλογη πρόοδος στα 50 χρόνια της ιστορίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης, παρά τις επίπονες προσπάθειες που έχουν καταβληθεί επί δεκαετίες σε τομείς όπως η γεωργία, η βιομηχανία, η κοινωνική ή η εξωτερική πολιτική.

Έχουν περάσει ένδεκα χρόνια από την έναρξη εφαρμογής της ενιαίας νομισματικής πολιτικής, εννέα χρόνια από την 1 Ιανουαρίου 2001, όταν η Ελλάδα υιοθέτησε ως μέσο συναλλαγής το ευρώ και οκτώ χρόνια από το 2002 που χρησιμοποιείται στην ελληνική οικονομία. Το ευρώ μπήκε στην ζωή μας, την καθημερινότητα όλων των Ελλήνων, αφήνοντας στο χρονο-ντούλαπο της ιστορίας την δραχμή.

Για την Ελλάδα η είσοδος στην ΟΝΕ αποτέλεσε μια πολύ σημαντική εξέλιξη. Μια εξέλιξη που θωράκισε την ελληνική οικονομία - σε επίπεδο νομισματικής σταθερότητας - από τους κινδύνους που παραδοσιακά συνεπάγονταν οι εξωγενείς διαταραχές. Το κοινό ευρωπαϊκό νόμισμα προσφέρει ασπίδα προστασίας στις κατά καιρούς εντάσεις που δημιουργούνται στην παγκόσμια οικονομία και ασκούν πιέσεις στην ελληνική οικονομία. Το ευρώ συνέβαλε στην επίτευξη μεγαλύτερης οικονομικής αποτελεσματικότητας στην Ελλάδα και στις άλλες χώρες που το χρησιμοποιούν, καθώς μείωσε σημαντικά το κόστος των συναλλαγών νοικοκυριών και επιχειρήσεων. Παράλληλα, έχει οδηγήσει σε συναλλαγματική και νομισματική σταθερότητα, με θετική απήχηση στη σταθερότητα των τιμών.

Παρά τα πλεονεκτήματα ωστόσο οι εφάπαξ ανατιμήσεις αγαθών και υπηρεσιών κατά τη μετάβαση από τα εθνικά νομίσματα στο ευρώ το 2002, δημιούργησαν στους πολίτες των κρατών-μελών της ευρωζώνης την αίσθηση ότι η εισαγωγή του ευρώ οδήγησε στην αύξηση του επιπέδου των τιμών. Αυτό είναι κάτι που πραγματικά έλαβε χώρα σε πολλά κράτη -μέλη της ΟΝΕ, σε άλλες χώρες περισσότερο σε άλλες λιγότερο, που υποδέχτηκαν το νέο ευρωνόμισμα. Δυστυχώς την ίδια την κυκλοφορία του ευρώ οι καταναλωτές την υποδέχτηκαν με ανάμεικτα αισθήματα όπως και σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες, ιδιαίτερα στη Νότια Ευρώπη και φυσικά στην χώρα μας. Από τη μία αισθάνθηκαν αυτοπεποίθηση ότι έχουν ένα νόμισμα που αντέχει στις διεθνείς αναταραχές και εγγυάται την αγοραστική αξία χωρίς τον φόβο της υποτίμησης και του μεγάλου πληθωρισμού. Από την άλλη όμως διακατέχονται από δυσφορία γιατί πολλοί έμποροι και καταστηματάρχες είδαν το νέο νόμισμα σαν μια ευκαιρία να «σπρώξουν» τις τιμές προς τα πάνω και να κερδοσκοπήσουν σε βάρος των νοικοκυριών. Δεν υπάρχει αμφιβολία, ότι η εισαγωγή του νέου νομίσματος οδήγησε σε όλες τις χώρες και ιδιαίτερα σε χώρες στις οποίες τα κέρματα είχαν μέχρι τότε μικρή αξία - όπως στην Ελλάδα - σε «στρογγυλοποιήσεις» τιμών, με αποτέλεσμα να παρατηρηθούν αυξήσεις σε αγαθά και υπηρεσίες.

Σίγουρα, ένα από τα σημαντικότερα γεγονότα των τελευταίων ετών είναι η είσοδος της

Ελλάδας στην Ευρωζώνη. Οι Έλληνες, όμως, διαμαρτύρονται ότι το ευρώ έφερε ανατιμήσεις και ότι είναι η κύρια αιτία για τις αυξήσεις των τιμών των αγαθών και υπηρεσιών. Μια εξήγηση της δυσφορίας που επικρατεί είναι η πιθανή όξυνση των ανισοτήτων λόγω ανατιμήσεων σε συγκεκριμένα αγαθά και υπηρεσίες που καταναλώνουν περισσότεροι τα φτωχά ή αλλιώς αδύναμα οικονομικά νοικοκυριά. Αποτελεί, όμως, ανοικτό ερώτημα αν το ευρώ πραγματικά συνοδεύτηκε από μια όξυνση ή άμβλυνση των οικονομικών ανισοτήτων μεταξύ των οικονομικά ευπαθών και των πλουσιότερων νοικοκυριών. Όξυνση των ανισοτήτων θα μπορούσε, για παράδειγμα, να ήταν το αποτέλεσμα μιας μεγαλύτερης αύξησης των τιμών στη στέγαση ή τα είδη διατροφής από την αύξηση σε άλλα αγαθά και υπηρεσίες.

Μέσα από διάφορες έρευνες που έγιναν από το 2002 έως και σήμερα (2010) και στατιστικά στοιχεία θα παρακολουθήσουμε τις αλλαγές που επήλθαν στην καθημερινότητα μας, σήμερα μετά την εισαγωγή του ευρώ. Τα νοικοκυριά και οι Έλληνες καταναλωτές είναι οι τελικά ωφελημένοι ή χαμένοι από την εισαγωγή του νέου νομίσματος; Το καλάθι της νοικοκυράς τι διαφορές έχει σήμερα από ότι το 2001; Φτάνει σήμερα το εισόδημα του ελληνικού νοικοκυριού να καλύψει επαρκώς τις ανάγκες των μελών του; Τα νοικοκυριά σαν μια πρωτεύουσα ομάδα του οικονομικού κυκλώματος έχουν πραγματικά επιβαρυνθεί;

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το ευρώ άντεξε πολλές δοκιμασίες στη διάρκεια μιας ιδιαίτερα σκληρής δεκαετίας και διευκόλυνε τις ευρωπαϊκές κεφαλαιαγορές, αλλά δεν πέτυχε τους στόχους σε επίπεδο σύγκλισης και ανάπτυξης

Έχουν περάσει δέκα και πλέον χρόνια από τον Ιανουάριο του 1999, οπότε το ευρώ εισάγεται ως λογιστική νομισματική μονάδα και οκτώ χρόνια από τον Ιανουάριο του 2002, όπου παρουσιάζονται τα χαρτονομίσματα και τα κέρματα του κοινού ευρωπαϊκού νομίσματος. Τώρα, και καθώς ο κόσμος ζει τη χειρότερη οικονομική ύφεση της μεταπολεμικής περιόδου, είναι η κατάλληλη στιγμή να κοιτάξουμε προς τα πίσω και να διαπιστώσουμε πόσο καλές ήταν οι επιδόσεις του ευρώ και πόσο σταθερό φαίνεται να είναι το ευρωπαϊκό νομισματικό σύστημα σε μια εποχή με πολλές οικονομικές αναταράξεις.

Δεν υπάρχει καμία αμφιβολία ότι η δεκαετία αυτή ήταν γεμάτη δοκιμασίες για την εισαγωγή ενός νέου νομισματικού συστήματος σε χώρες που εκτείνονται από την Ελλάδα στο νότιο τμήμα της Ευρώπης, μέχρι τη Φινλανδία στο βορρά. Ήταν μια δεκαετία γεμάτη από σημαντικά γεγονότα στα χρηματιστήρια του κόσμου: από το σπάσιμο της φούσκας των εταιρειών τεχνολογίας και την ύφεση του 2001 μέχρι τη σημερινή πιστωτική κρίση. Από πολιτικής πλευράς, ζήσαμε την 11η Σεπτεμβρίου και τους πολέμους στο Αφγανιστάν και το Ιράκ. Με ισοτιμία εισαγωγής ίση με 1,17 έναντι του δολαρίου, το ευρώ βρέθηκε να κινείται σε μια περιοχή από το χαμηλό 0,83 τον Οκτώβριο του 2000 μέχρι το υψηλό 1,60 τον Απρίλιο του 2008. Επίσης, δεν χωράει αμφιβολία ότι η αντικατάσταση δέκα πέντε νομισμάτων ήταν μια τεράστια επιχείρηση, η οποία, από τεχνικής άποψης, υλοποιήθηκε χωρίς το παραμικρό πρόβλημα.

Οι καιροί που διανύουμε είναι πραγματικά δύσκολοι. Σε περιόδους σαν κι αυτές η οικονομία έχει ανάγκη να διατηρήσει την ευελιξία που θα της επιτρέψει να προσαρμοστεί στις μεταβαλλόμενες συνθήκες. Η προσαρμογή μπορεί να γίνει με επτά βασικούς τρόπους: μέσα από μεταβολή των νομισματικών ισοτιμιών ή των επιτοκίων, μέσα από αλλαγές της φορολογικής πολιτικής, μέσα από τις δημόσιες επενδύσεις, μέσα από αλλαγές στο κόστος (ημερομίσθια) ή την προσφορά (κινητικότητα) της εργασίας, και τέλος, μέσα από αλλαγές στην παραγωγή και την απασχόληση. Το να έχει μια χώρα την ίδια ισοτιμία και τα ίδια επιτόκια με τις γειτονικές της, μέσω μιας νομισματικής πολιτικής για όλα τα γούστα, αρχίζει να δημιουργεί μια συστημική ακαμψία. Είναι ενδιαφέρον να αναλογιστούμε το κατά πόσο η μείωση των βαθμών ελευθερίας, όσον αφορά στην προσαρμογή των οικονομιών σε περιόδους πολιτικής και οικονομικής αναταραχής, είχε τελικά αντίθετα αποτελέσματα για τις χώρες της Ευρωζώνης.

Αλλά πρώτα από όλα, πόσο καλά πέτυχε το ευρώ τους στόχους του;

Παρά το γεγονός ότι η εισαγωγή του ευρώ είχε μία πολιτική διάσταση, οι κύριοι στόχοι ήταν οικονομικοί. Η καθιέρωση ενός κοινού νομίσματος στην επικράτεια δώδεκα εθνικών κρατών αποσκοπούσε στα εξής:

- Στην προώθηση της οικονομικής σύγκλισης
- Στην ενθάρρυνση των οικονομικών μεταρρυθμίσεων

- Στην εξασφάλιση σταθερότητας στις συναλλαγματικές ισοτιμίες, η οποία με τη σειρά της θα βοηθούσε τις επιχειρήσεις στις επενδυτικές τους αποφάσεις
- Στην ενίσχυση της ανάπτυξης των κεφαλαιαγορών, μέσω της δημιουργίας μιας πολύ μεγαλύτερης ζώνης οικονομικής δραστηριότητας
- Στην απομάκρυνση του κόστους μετατροπής συναλλάγματος στα όρια των εθνικών συνόρων
- Στην παρότρυνση για περαιτέρω ενίσχυση της πολιτικής ενοποίησης
- Και μέσα από όλα αυτά τα μέτρα, στην αύξηση του ρυθμού οικονομικής ανάπτυξης στο εσωτερικό της Ευρωζώνης.

Στις περισσότερες περιπτώσεις, οι ζώνες αποκλειστικών συναλλαγών με ένα μόνο νόμισμα περιορίζονται στο εσωτερικό των εθνικών συνόρων ενός κράτους (αν, φυσικά, αγνοήσουμε τις σχέσεις ανάμεσα σε μικρά, δορυφορικά κράτη με κάποιο μεγαλύτερο, όπως αυτές ανάμεσα στις Βερμούδες και τις Ηνωμένες Πολιτείες). Το ευρώ είναι το μοναδικό νόμισμα το οποίο χρησιμοποιείται από δέκα πέντε ξεχωριστά εθνικά κράτη. Το γεγονός αυτό προκαλεί κάποιες σημαντικές δομικές επιπλοκές.

Η σύγκριση της Γερμανίας με τις πιο προβληματικές οικονομίες της Ευρωζώνης, δηλαδή με εκείνες της Πορτογαλίας, της Ιρλανδίας, της Ιταλίας, της Ελλάδας και της Ισπανίας μας αποκαλύπτει την ακόλουθη εικόνα:

	Γερμανία	Πορτογαλία	Ιρλανδία	Ιταλία	Ελλάδα	Ισπανία
Συνολική μεταβολή Δεκ 98	18,5%	30,4%	37,2%	27,1%	37,0%	36,3%
Ετησιοποιημένος	1,8%	3,0%	3,7%	2,7%	3,7%	3,6%

Πηγή: *Datastream*

Στο σύνολο της εξεταζόμενης περιόδου, ο δείκτης του πληθωρισμού σε αυτές τις οικονομίες έτρεξε ταχύτερα από τον αντίστοιχο γερμανικό δείκτη, σε ποσοστό ανάμεσα στο 8,6 % (Ιταλία) και 18,7 % (Ιρλανδία). Εάν, με το πέρασμα του χρόνου, αυτή η τάση παγιωθεί, οι οικονομίες των συγκεκριμένων χωρών θα γίνουν σταδιακά όλο και λιγότερο ανταγωνιστικές σε ό,τι κάνουν, γεγονός το οποίο θα έχει σημαντικές επιπτώσεις τόσο στην ανάπτυξη, όσο και στην ανεργία. Μέσα στην ζώνη του κοινού νομίσματος, δεν υπάρχει, φυσικά, οποιαδήποτε δυνατότητα υποτίμησης για να ενισχυθεί η ανταγωνιστικότητα, ενώ μόνον κάποιος συνδυασμός της αυστηρής δημοσιονομικής πειθαρχίας ή και της μεταρρύθμισης στην αγορά εργασίας θα έδινε τη δυνατότητα στις χώρες αυτές να ανακτήσουν την ανταγωνιστικότητά τους.

Όσον αφορά την ανάπτυξη σε σύγκριση με αυτή της Γερμανίας με τις πιο προβληματικές οικονομίες της Ευρωζώνης, δηλαδή με εκείνες της Πορτογαλίας, της Ιρλανδίας, της Ιταλίας, της Ελλάδας και της Ισπανίας μας αποκαλύπτει την ακόλουθη εικόνα:

	Γερμανία	Πορτογαλία	Ιρλανδία	Ιταλία	Ελλάδα	Ισπανία
Συνολική μεταβολή 98-08	16,3%	11,4%	23,1%	8,7%	45,6%	23,1%
Συνολική μεταβολή	1,6%	1,1%	2,3%	0,9%	4,6%	2,3%

Πηγή : ΔΝΤ, στοιχεία 2008 εκτιμήσεις ΔΝΤ

Όπως είναι φανερό, έχει υπάρξει σημαντικά μεγάλη απόκλιση ανάμεσα στους ρυθ-

μούς ανάπτυξης των μελών της Ευρωζώνης που κυμαίνονται μεταξύ του 0,9% το χρόνο για την Ιταλία και του 4,6% το χρόνο για την Ελλάδα. Αξίζει να σημειωθεί ότι δεν υπάρχει εμφανής αντιστοιχία μεταξύ των στοιχείων για τον πληθωρισμό και των στοιχείων για το ΑΕΠ. Η Γερμανία πέτυχε ρυθμό ανάπτυξης ίσο με 1,6% ετησίως, τη στιγμή που ο απλός μέσος όρος των έξι χωρών ανέρχεται στο 2,1% το χρόνο. Πίσω από κάθε χώρα υπάρχει και μία διαφορετική ιστορία. Έτσι, για παράδειγμα, η Γερμανία προσπαθούσε ακόμη να απορροφήσει τους κραδασμούς που προκάλεσε η επανένωση. Επίσης, όπως αποδεικνύεται, η ισοτιμία με την οποία η Γερμανία προσχώρησε στο ευρώ ήταν υψηλή και καθόλου ανταγωνιστική, με αποτέλεσμα η οικονομία να πρέπει να ανακτήσει την ανταγωνιστικότητά της μέσα σε μια περίοδο περιορισμένης ανάπτυξης και αυστηρά ελεγχόμενου πληθωρισμού. Το γεγονός αυτό αποτελεί ένα μάθημα το οποίο, ίσως, θα έπρεπε να λάβει υπόψη της σήμερα η Ιταλία.

Ένα από πλεονέκτημα στη ζώνη του κοινού νομίσματος σχετίζεται με τη βελτίωση της σταθερότητας στις ισοτιμίες. Και ως ένα βαθμό, αυτό αποτελεί μια αδιαμφισβήτητη αλήθεια. Παρόλα αυτά, υπάρχει και κάτι ακόμη. Πρώτον, όπως είδαμε, οι πραγματικές ισοτιμίες δεν είναι σταθερές και ενδέχεται να οδηγήσουν σε οδυνηρές επιλογές όσον αφορά στην προσαρμογή τους. Δεύτερον, η συναλλαγματική ισοτιμία του ευρώ με το δολάριο και με άλλα νομίσματα, επίσης, δεν είναι σταθερή. Είναι ενδιαφέρον να διαπιστώσουμε ότι η βρετανική λίρα είχε μεγαλύτερη σταθερότητα στις ισοτιμίες της σε σύγκριση με το ευρώ ή με το δολάριο. Το μεγαλύτερο μέρος του εμπορίου της Μ. Βρετανίας είναι σε δολάρια ή ευρώ, με τα δύο αυτά νομίσματα να θεωρούνται σχεδόν εξίσου σημαντικά.

Τελικά επέτυχε το ευρώ ή διανύουμε μια εποχή που θα σημάνει το τέλος του ευρώ;

Πολύ συχνά διατυπώνεται το επιχείρημα ότι είναι τόσο μεγάλο το πολιτικό κεφάλαιο το οποίο έχει επενδυθεί στο ευρώ, ώστε μια ενδεχόμενη κατάρρευση του κοινού ευρωπαϊκού νομίσματος να θεωρείται απλά αδιανόητη. Επίσης, σύμφωνα με ένα δεύτερο επιχείρημα, σε περίπτωση που ένα αδύναμο μέλος της Ευρωζώνης έβγαινε από το ευρώ, όπως π.χ. η σημερινή κατάσταση που έχει διαμορφωθεί στη χώρας μας, θα χρεωκοπούσε μέσα σε λίγες ώρες, δεδομένου ότι το μεγαλύτερο μέρος του χρέους του θα ήταν σε ευρώ, ενώ τα στοιχεία του ενεργητικού του θα αποτιμούνταν ξαφνικά σε ένα «νέο νόμισμα» μειωμένης αξίας.

Και τα δύο αυτά επιχειρήματα αποτυγχάνουν σε δύο σημεία. Πρώτον, στην περίπτωση που ένα κράτος - μέλος της Ευρωζώνης θελήσει να εγκαταλείψει το ευρώ, τότε τα πάντα θα γίνουν αντικείμενο διαπραγμάτευσης, όπως ακριβώς συμβαίνει σε κάθε περίπτωση χρεοκοπίας ενός κράτους.

Δεύτερον, θα μπορούσαμε τουλάχιστον να φανταστούμε κι άλλον ένα τρόπο διάλυσης του ευρώ, που συνίσταται στην αποχώρηση των ισχυρών οικονομιών από την Ευρωζώνη και τον περιορισμό της χρήσης του ευρώ μόνο από την Πορτογαλία, την Ιταλία, την Ιρλανδία, την Ελλάδα και την Ισπανία. Σε αυτήν την περίπτωση οι επιπτώσεις μιας νέας αποτίμησης των χωρών του ευρώ θα ήταν ήπιες, δεδομένου ότι οι οικονομίες τους θα διατηρούσαν την ίδια θέση, ενώ παράλληλα τα στοιχεία του ενεργητικού των χωρών που αποχώρησαν από το ευρώ θα αποτιμούνταν σε ένα «νέο νόμισμα» μεγαλύτερης αξίας.

Ο Ανατόλι Καλέτσκι, ήταν αυτός που είπε ότι ζούμε, πλέον, σε ένα κόσμο που μετακινεί-

ται από το αδιανόητο στο αναπόφευκτο χωρίς καν να περάσει μέσα από το λιγότερο πιθανό!

Καλό είναι να θυμάται κανείς ότι, κατά καιρούς, διάφορα νομισματικά συστήματα δημιουργήθηκαν για να εγκαταλειφθούν στη συνέχεια. Εξετάζοντας τον τελευταίο αιώνα και μόνον θα δούμε τη συμφωνία του Bretton Woods να διαρκεί από το 1944 έως το 1971. Την περίοδο ανάμεσα στη δεκαετία του 1880 και τα τέλη της δεκαετίας του 1930, ο κανόνας του χρυσού αποτελούσε το κυρίαρχο νομισματικό σύστημα για τις περισσότερες χώρες. Και τέλος, δεν θα πρέπει να ξεχνάμε τη Λατινική Νομισματική Ένωση. Το 1865 τέσσερις χώρες - η Γαλλία, το Βέλγιο, η Ιταλία και η Ελβετία - προχώρησαν στη σύνδεση των νομισμάτων τους. Με το πέρασμα του χρόνου, στην Ένωση προσχώρησε ένα ετερόκλητο σύνολο άλλων χωρών που συμπεριλάμβανε την Ισπανία, την Ελλάδα, τη Ρουμανία, την Αυστρία, τη Βουλγαρία, τη Βενεζουέλα, τη Σερβία, το Μαυροβούνιο, τον Άγιο Μαρίνο και το Βατικανό. Αλλά, η συμφωνία τερματίστηκε το 1927, μετά από τις δυσκολίες που δημιούργησε ο πρώτος παγκόσμιος πόλεμος.

Επομένως δέκα χρόνια μετά τη γέννησή του, το ευρώ έχει επιδείξει μια ανάμικτη συμπεριφορά.

Αναμφισβήτητα η εισαγωγή του συνιστά μια επιτυχία από τεχνική άποψη, ενώ παράλληλα κατάφερε σαφώς να καθιερωθεί ως το δεύτερο νόμισμα στον κόσμο, μετά το δολάριο.

Κατάφερε να επιβιώσει μια πρώτη δεκαετία γεμάτη δοκιμασίες.

Οι κεφαλαιαγορές είδαν σημαντική ανάπτυξη.

Αλλά η οικονομική σύγκλιση δεν ήταν παρά μια απογοήτευση. Στην πραγματικότητα, θα μπορούσε κανείς να ισχυριστεί πως υπήρξε μεγαλύτερη απόκλιση, παρά σύγκλιση των οικονομιών της Ευρωζώνης.

Οι μεταρρυθμίσεις και ιδιαίτερα αυτή της αγοράς εργασίας, είχαν περιορισμένη έκταση, ενώ η ονομαστική ισοτιμία των νομισμάτων της Ευρωζώνης είναι σταθερή, η πραγματική σχέση ανταλλαγής μεταξύ των νομισμάτων κινείται διαφορετικά.

Το ευρώ αποδείχτηκε αρκετά ευμετάβλητο έναντι άλλων βασικών νομισμάτων: στην αρχή με μία πτώση της τάξης του 30% έναντι του δολαρίου και στη συνέχεια με μία φρενήρη αύξηση που το έφερε σε ένα επίπεδο σχεδόν 37% επάνω από την αρχική του ισοτιμία εισαγωγής.

Η δημιουργία του κοινού νομίσματος δεν κατάφερε να αυξήσει σημαντικά το ρυθμό οικονομικής ανάπτυξης.

Η δημοσιονομική πειθαρχία δεν ήταν ισχυρή.

Και τώρα, υπάρχουν πλέον πραγματικές εντάσεις στις οικονομίες εκείνες που έρχονται αντιμέτωπες με ένα σημαντικά υψηλό κόστος για να εξασφαλίσουν την απομάκρυνση του κινδύνου της χρεοκοπίας: Πορτογαλία, Ιρλανδία, Ιταλία, Ελλάδα και Ισπανία.

Οι καιροί που ζούμε είναι κάθε άλλο παρά συνηθισμένοι. Ένας συνετός άνθρωπος δεν είναι σε θέση να αποκλείσει κανένα πιθανό ή ακόμη και απίθανο σενάριο. Η Ευρωζώνη, μαζί με τον υπόλοιπο κόσμο, ζει ένα οικονομικό σοκ που έχει διαστάσεις σχεδόν βιβλικής καταστροφής. Εάν τα μέτρα που λαμβάνονται τώρα δεν καταφέρουν να σπάσουν το καθοδικό σπιράλ στο οποίο έχει περιπέσει η οικονομική δραστηριότητα και αν οι οικονομίες των χωρών του ΟΟΣΑ συνεχίζουν να συρρικνώνονται και μέσα στο 2010, οι κοινωνικές πιέσεις είναι βέβαιο ότι θα αυξηθούν. Ήδη βλέπουμε σημάδια τέτοιων πιέσεων σε αρκετές χώρες.

Κάτω από ανάλογες συνθήκες, δεν είναι απίθανο κάποια χώρα να αναζητήσει ένα δρόμο εξόδου από το ασφυκτικό πλαίσιο που επιβάλλει η δομή της Ευρωζώνης. Τα spread ανάμεσα στα γερμανικά ομόλογα και τα ομόλογα της Πορτογαλίας, της Ισπανίας, της Ιρλανδίας, της Ελλάδας και της Ιταλίας βρίσκονται στα υψηλότερα επίπεδα όλων των εποχών από τη δημιουργία του ευρώ. Βέβαια θα πρέπει να πούμε ότι τα spread παραμένουν ακόμη σχετικά μικρά, γεγονός που καταδεικνύει ότι οι αγορές δίνουν χαμηλή πιθανότητα στο σενάριο της χρεοκοπίας ενός μέλους ή της διάλυσης του ευρώ. Δεδομένων όσων γνωρίζουμε μέχρι στιγμής, η αντιμετώπιση αυτή δείχνει να είναι μια ρεαλιστική αποτίμηση της κατάστασης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΟΛΟΚΛΗΡΩΣΗ ΣΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΗΣ Ε.Ε. ΚΑΙ ΤΗΣ ΟΝΕ

1. Η Οικονομική και Νομισματική Ένωση (ΟΝΕ)

Η οικονομική και νομισματική ένωση (ΟΝΕ) είναι μια περιοχή ενιαίου νομίσματος μέσα στην ενιαία αγορά της Ευρωπαϊκής Ένωσης όπου άνθρωποι, αγαθά, υπηρεσίες και κεφάλαια κινούνται χωρίς περιορισμούς. Δημιουργεί το πλαίσιο για την οικονομική ανάπτυξη και τη σταθερότητα και βασίζονται σε μια ανεξάρτητη κεντρική τράπεζα και νομικές υποχρεώσεις στα συμμετέχοντα κράτη-μέλη να ακολουθήσουν υγιείς οικονομικές πολιτικές και να συντονίζονται αυτές οι πολιτικές πολύ κοντά, (σύγκλιση). Καθώς το εμπόριο μεταξύ των κρατών-μελών της ΕΕ φθάνει σε 60% του συνολικού εμπορίου τους, η ΟΝΕ είναι το φυσικό συμπλήρωμα της ενιαίας αγοράς. Αυτή η αγορά θα λειτουργήσει αποτελεσματικότερα και θα διανείμει τα οφέλη της πιο ολοκληρωμένα με την αφαίρεση των υψηλών δαπανών συναλλαγής που επέρχονται από τις μετατροπές νομισμάτων και τις αβεβαιότητες που συνδέονται με την αστάθεια συναλλαγματικής ισοτιμίας. Οι κανόνες, οι θεσμοί και οι στόχοι της ΟΝΕ καθορίζονται στη Συνθήκη του Μάαστριχτ. Η δημιουργία μιας Οικονομικής και Νομισματικής ένωσης (ΟΝΕ) είναι ένα πρόγραμμα της Ευρωπαϊκής Ένωσης από την πρόσφατη δεκαετία του 1960. Το 1969, η ευρωπαϊκή σύνοδος κορυφής στη Χάγη έκανε την ΟΝΕ επίσημο στόχο. Το 1979, η διαδικασία ξανάρχισε με τη δημιουργία του Ευρωπαϊκού Νομισματικού Συστήματος (ΕΝΣ), που αντιπροσώπευσε μια πρωτοφανή ανάπτυξη σε νομισματική συνεργασία, το ΕΝΣ στηρίχτηκε στην έννοια των σταθερών αλλά προσαρμοσίμων συναλλαγματικών ισοτιμιών, βασισμένα στα κεντρικά ποσοστά που καθορίστηκαν σε σχέση με το ECU, μια νέα δημιουργία που αντιπροσωπεύει έναν μέσο όρο των συμμετεχόντων νομισμάτων. (Μπιτζένης Α., 2009, σ.396)

Μέχρι τη στιγμή που η Συνθήκη του Μάαστριχτ ήταν υπό διαπραγμάτευση το 1990-1991, το ΕΝΣ θεωρήθηκε ευρέως ως επιτυχία τόσο από τους οικονομολόγους όσο και από τους πολιτικούς. Η αστάθεια των συναλλαγματικών ισοτιμιών μεταξύ των ευρωπαϊκών νομισμάτων μειώθηκε ουσιαστικά: μεταξύ 1979 και 1985 ήταν μισή απ' ό,τι ήταν το 1975-1979, και διχοτομήθηκε πάλι μεταξύ 1986 και 1989. Η πτώση και η σύγκλιση και των ποσοστών πληθωρισμού και των μακροπρόθεσμων ρυθμών επιτοκίων συνέβαλαν επίσης στην επιτυχία του ΕΝΣ.

Η επιτυχία του Ευρωπαϊκού Νομισματικού Συστήματος ήταν πολύ σημαντικό υπόβαθρο στις συζητήσεις σχετικά με την Οικονομική και Νομισματική Ένωση, που επαναλήφθηκαν μετά από το 1985, με την ΟΝΕ να εμφανίζεται όλο και περισσότερο ως απαραίτητο βήμα προς την ολοκλήρωση της ενιαίας αγοράς.

Το 1988, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο του Ανοβέρου δημιούργησε μια επιτροπή υπό την προεδρία του Jacques Delors, του τότε Προέδρου της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, για να προτείνει τα συγκεκριμένα στάδια που θα οδηγούσαν στην ΟΝΕ.

Ο Delors σύστησε ένα σχέδιο τριών σταδίων, που πρόβλεπε μεγαλύτερο συντονισμό των οικονομικών και νομισματικών πολιτικών, για να οδηγήσει στη δημιουργία ενός ευρωπαϊκού

νομίσματος και μιας Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας.

Βάσει της έκθεσης της αναφοράς του Delors, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της Μαδρίτης το 1989 αποφάσισε ότι το πρώτο στάδιο της ΟΝΕ θα άρχιζε τον Ιούλιο του 1990, και το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο του Μάαστριχτ τον Δεκέμβριο του 1991 αποφάσισε ότι η Ευρώπη θα είχε ένα ενιαίο νόμισμα μέχρι το έτος 2002. Η Συνθήκη του Μάαστριχτ καθόρισε τους όρους και το χρονοδιάγραμμα για την εισαγωγή του ευρωπαϊκού νομίσματος. (Μπιπζένης Α., 2009, σ.397)

Προωθημένο το 1979, το ΕΝΣ δεν ήταν υπό καμία έννοια μια νομισματική ένωση αλλά βοήθησε να προετοιμάσει το έδαφος για μία τέτοια ένωση με την ενθάρρυνση της μεγαλύτερης σταθερότητας μεταξύ των νομισμάτων των κρατών μελών και του ισχυρότερου συντονισμού και της σύγκλισης των οικονομικών και νομισματικών πολιτικών τους. Ο Μηχανισμός Συναλλαγματικής Ισοτιμίας (ΜΣΙ - Μηχανισμός Συναλλαγματικών Ισοτιμιών) ήταν στην καρδιά του ΕΝΣ και εξασφάλιζε «σταθερές αλλά προσαρμόσιμες» συναλλαγματικές ισοτιμίες μεταξύ των νομισμάτων. Αυτό σήμανε ότι θα μπορούσαν να κινηθούν μέσα σε ορισμένα περιθώρια διακύμανσης το ένα σε σχέση με το άλλο. Όταν τα όρια παραβιάστηκαν έπειτα οι αρμόδιες αρχές για τα ιδιαίτερα νομίσματα έπρεπε να αποκριθούν με τα κατάλληλα πολιτικά μέτρα.

Ο ΜΣΙ βοήθησε να σταθεροποιηθούν τις συναλλαγματικές ισοτιμίες των συμμετεχόντων και η συχνότητα των αλλαγών της ισοτιμίας μειώθηκε σταθερά μεταξύ 1979 και 1995. Οι κύριες διαφορές μεταξύ του ΜΣΙ και της ΟΝΕ ήταν ότι το τελευταίο στηρίζεται σε ένα ενιαίο νόμισμα, που δημιουργήθηκε από τη Συνθήκη, η οποία αντικαθιστά τα νομίσματα όλων των συμμετεχόντων κρατών, μιας Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας αρμόδιας για μια ενιαία νομισματική πολιτική και της πολύ πιο στενής σύγκλισης των οικονομικών και δημοσιονομικών πολιτικών. Στο ΜΣΙ, κράτη-μέλη διατήρησαν τα νομίσματα τους και τον έλεγχο των εθνικών νομισματικών πολιτικών τους. Εντούτοις, κατά την διάρκεια της δημιουργίας του, το ΜΣΙ αντιπροσώπευσε πρωτοφανή μεταφορά της νομισματικής αυτονομίας επειδή οι ισότητες μεταξύ των συναλλαγματικών ισοτιμιών μπόρεσαν να αλλάξουν μόνο με την «αμοιβαία συμφωνία.» (Μπιπζένης Α., 2009, σ.398)

2. Η Ευρωπαϊκή Ένωση: Δημιουργία-Στόχοι

Η Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ) ιδρύθηκε μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Η διαδικασία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης ξεκίνησε την 9η Μαΐου 1950 όταν η Γαλλία πρότεινε επισήμως να τεθούν «τα πρώτα συγκεκριμένα θεμέλια μιας ευρωπαϊκής ομοσπονδίας». Αρχικά, έξι χώρες προσχώρησαν στο εγχείρημα αυτό (Βέλγιο, Γερμανία, Γαλλία, Ιταλία, Λουξεμβούργο και Κάτω Χώρες). Σήμερα, μετά από τέσσερα κύματα προσχωρήσεων (1973: Δανία, Ιρλανδία και Ηνωμένο Βασίλειο, 1981: Ελλάδα, 1986: Ισπανία και Πορτογαλία, 1995: Αυστρία, Φινλανδία και Σουηδία), η ΕΕ αποτελείται από δεκαπέντε κράτη-μέλη και προετοιμάζεται για την προσχώρηση δεκατριών χωρών από την Ανατολική και Νότια Ευρώπη. Το Μάιο του 2004 πραγματοποιήθηκε το πρώτο μέρος της 5ης διεύρυνσης (5ου κύματος προσχωρήσεων) με την ένταξη 10 χωρών στην ΕΕ και την 1/1/2007 το δεύτερο μέρος της 5ης διεύρυνσης με τη προσθήκη της Βουλγαρίας και Ρουμανίας (<http://europa.eu.int/abc-el.htm>).

Η ευρωπαϊκή ενοποίηση είχε ως αποτέλεσμα μισό αιώνα σταθερότητας, ειρήνης και

οικονομικής ευημερίας. Συνέβαλε στη βελτίωση του επιπέδου διαβίωσης, οικοδόμησε μια εσωτερική αγορά, δημιούργησε το ευρώ και ενίσχυσε την παρουσία της Ένωσης στον κόσμο.

Η Ευρωπαϊκή Ένωση βασίζεται στις αρχές του κράτους δικαίου και της δημοκρατίας. Δεν είναι νέο κράτος που αντικαθιστά υφιστάμενα κράτη ούτε μπορεί να συγκριθεί με άλλους διεθνείς οργανισμούς. Τα κράτη-μέλη της παραχωρούν κυριαρχία σε κοινά όργανα τα οποία αντιπροσωπεύουν τα συμφέροντα της Ένωσης ως συνόλου σε θέματα κοινού ενδιαφέροντος. Όλες οι αποφάσεις και διαδικασίες απορρέουν από τις βασικές συνθήκες που έχουν κυρωθεί από τα κράτη-μέλη.

Κύριοι στόχοι της Ένωσης είναι οι εξής:

1. Καθιέρωση ευρωπαϊκής ιθαγένειας (θεμελιώδη δικαιώματα, ελεύθερη κυκλοφορία, αστικά και πολιτικά δικαιώματα),
2. Δημιουργία χώρου ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης (συνεργασία στον τομέα της δικαιοσύνης και των εσωτερικών υποθέσεων),
3. Προώθηση της οικονομικής και κοινωνικής προόδου (ενιαία αγορά, ευρώ - το κοινό νόμισμα, δημιουργία απασχόλησης, περιφερειακή ανάπτυξη προστασία του περιβάλλοντος),
4. Εδραίωση του ρόλου της Ευρώπης στον κόσμο (κοινή εξωτερική πολιτική και ασφάλεια, η Ευρωπαϊκή Ένωση στον κόσμο). (Μπιτζένης Α., 2009, σ.399)

Το 2002 άρχισε με την κυκλοφορία, από 1ης Ιανουαρίου, του ευρώ, υπό τη μορφή χαρτονομισμάτων και κερμάτων σε δώδεκα κράτη-μέλη, και περατώθηκε με το αποφασιστικό «άνοιγμα» της Ευρωπαϊκής Ένωσης σε δέκα νέα κράτη-μέλη, όπως αποφασίστηκε από το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της Κοπεγχάγης. Μεταξύ αυτών των δύο ιστορικών ορόσημων και επιπλέον των βημάτων προόδου που σημειώθηκαν ή που άρχισαν να διαγράφονται σε πολλούς τομείς κοινοτικής πολιτικής, η αλληλεπίδραση μεταξύ του παρελθόντος και του μέλλοντος της Ένωσης ήταν ορατή, καθόλη τη διάρκεια του 2002 το οποίο μπορεί να χαρακτηριστεί ως έτος πλήρους ενοποίησης: όλη σχεδόν η διάρκεια του σφραγίστηκε από τις εργασίες της Συνέλευσης στην οποία έχει ανατεθεί ο προβληματισμός σχετικά με το μέλλον της Ένωσης, ενώ τον Ιούλιο έκλεισε ο πεντηκονταετής κύκλος ζωής της πρώτης Κοινότητας, στην οποία είχε δοθεί η μορφή της ΕΚΑΧ (<http://europa.eu.int/abc/doc/off/rg/el/2002/pg0002.htm>).

Ισχυρό σύμβολο εγκαινίασης μιας νέας εποχής της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης ήταν η 1η Ιανουαρίου 2002, όταν το ευρώ μπήκε στην καθημερινή ζωή όλων των πολιτών υπό τη μορφή χαρτονομισμάτων και κερμάτων. Η ανταπόκριση του κοινού σ' αυτό το νέο νόμισμα, στα δώδεκα κράτη-μέλη της ζώνης ευρώ, της οποίας ο πληθυσμός υπερβαίνει τα 300 εκατ. κατοίκων, ήταν στο ύψος των προσδοκιών όλων όσων, τόσο στο κοινοτικό όσο και σε εθνικό επίπεδο, είχαν καταβάλει πολύ σημαντικές προσπάθειες ευαισθητοποίησης για την εισαγωγή του ενιαίου νομίσματος. Ήδη στις αρχές Φεβρουαρίου, οι πληρωμές σε ευρώ αντιπροσώπευαν το 95% των πληρωμών σε μετρητά, ενώ η κατάργηση της κυκλοφορίας των εθνικών νομισμάτων ολοκληρώθηκε στα αντίστοιχα κράτη-μέλη στο τέλος του ίδιου μηνός. Αυτή η δυναμική ενισχύθηκε επιπλέον από τη θέση σε ισχύ, την 1η Ιουλίου, του κανονισμού για την απλούστευση των διασυνοριακών πληρωμών. Ο κανονισμός αυτός, σκοπός του οποίου είναι η δημιουργία ενός ενιαίου χώρου πληρωμών στη ζώνη ευρώ, φιλοδοξεί να επιτρέψει στους Ευρωπαίους πολίτες να

επωφελούνται πλήρως από τα πλεονεκτήματα του ενιαίου νομίσματος, εξασφαλίζοντας την ομοιογένεια των δαπανών που συνεπάγονται οι συναλλαγές σε εθνικό και διασυνοριακό επίπεδο (αναλήψεις μετρητών και πληρωμές με τραπεζικές ή πιστωτικές κάρτες). Η επιτυχία της θέσης σε κυκλοφορία των χειροπιαστών νομισμάτων ευρώ σημαίνει ότι η οικονομική και νομισματική ένωση δικαιούται να συμπεριληφθεί στον κατάλογο των σημαντικών επιτευγμάτων της ευρωπαϊκής οικοδόμησης, ως παράδειγμα της πραγματικής αλληλεγγύης στην οποία βασίζονταν ο Jean Monnet, μετά από τα προηγούμενα σημαντικά επιτεύγματα της θέσπισης της τελωνειακής ένωσης το 1968 και της δημιουργίας της ενιαίας αγοράς το 1992. (Μπιτζένης Α., 2009, σ.401)

Ολοκληρώνοντας έναν κύκλο, ο οποίος είχε εγκαινιαστεί εννέα χρόνια νωρίτερα στην ίδια πρωτεύουσα, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της Κοπεγχάγης στις 12 και 13 Δεκεμβρίου 2002 σήμανε το ευτυχές πέρας των διαπραγματεύσεων με δέκα χώρες υποψήφιες για ένταξη (Εσθονία, Κύπρο, Λετονία, Λιθουανία, Μάλτα, Ουγγαρία, Πολωνία, Σλοβακία, Σλοβενία και Τσέχικη Δημοκρατία), ανοίγοντας το δρόμο για τη σημαντικότερη ομαδική διεύρυνση ολόκληρης της ιστορίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Αυτό το ευτυχές πέρας που επετεύχθη στα μέσα Δεκεμβρίου είναι στην πραγματικότητα το επιστέγασμα ενός έργου αδιάκοπων διαπραγματεύσεων, οι οποίες πραγματοποιήθηκαν εκ παραλλήλου με την επιδίωξη της προετοιμασίας των υποψηφίων χωρών για την ένταξη τους, η οποία έλαβε χώρα καθόλη τη διάρκεια του έτους, προεκτείνοντας τις προσπάθειες που είχαν καταβληθεί και τα αποτελέσματα που είχαν ήδη επιτευχθεί κατά τη διάρκεια των προηγούμενων ετών. Στα τέλη του Οκτωβρίου, σημειώθηκε μια αποφασιστική καμπή μετά από την παρουσίαση εκ μέρους της Επιτροπής των εκθέσεων της σχετικά με την πρόοδο που είχε επιτευχθεί προς την κατεύθυνση της ένταξης από κάθε υποψήφια χώρα. Σ' αυτές τις εκθέσεις βασίστηκε τότε το Συμβούλιο, και εν συνεχεία το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο που συνεδρίασε στις Βρυξέλλες, για να αποφασίσουν την ολοκλήρωση των διαπραγματεύσεων με τις δέκα χώρες που είχαν επιλεγεί για να αποτελέσουν αυτό το πρώτο «κύμα» μεταξύ των 13 χωρών που ενδιαφέρονταν να συμμετάσχουν στη διεύρυνση. Τον Οκτώβριο δόθηκε επίσης ένα άλλο θετικό σήμα για την Ένωση, με το ευνοϊκό αποτέλεσμα του δημοψηφίσματος της Ιρλανδίας σε αντίθεση με το αποτέλεσμα του δημοψηφίσματος του 2001, το νέο αυτό δημοψήφισμα είχε ως συνέπεια την άρση του τελευταίου εμποδίου για την επικύρωση της συνθήκης της Νίκαιας που είχε υπογραφεί στις 26 Φεβρουαρίου 2001, δεδομένου ότι η Συνθήκη αυτή είχε επικυρωθεί από πέντε κράτη-μέλη το 2001 και από άλλα εννέα εντός του 2002.

Εκτός από την επιδοκιμασία της έκβασης των διαπραγματεύσεων, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της Κοπεγχάγης επέτρεψε τη σύναψη συμφωνίας σχετικά με το χρηματοδοτικό πλαίσιο που συνδέεται με τη διεύρυνση για την περίοδο 2004-2006. Μετά από το πρώτο βήμα που είχε σημειωθεί κατά τη διάρκεια του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου των Βρυξελλών και από τις επακόλουθες προσαρμογές που ήταν απόρροια του διαπραγματευτικού «πακέτου» το οποίο είχε προετοιμάσει η προεδρία της Δανίας, επετεύχθη τελικά συναίνεση όσον αφορά το ποσό των 40,8 δισ. ευρώ.

Το αποφασιστικό βήμα της Κοπεγχάγης, όπως αναμενόταν, πιστοποιήθηκε με την

υπογραφή της συνθήκης προσχώρησης στην Αθήνα στις 16 Απριλίου 2003 και έγινε το πραγματικό ξεκίνημα της διεύρυνσης που ισχύει από την 1η Μαΐου 2004. (Μπιτζένης Α., 2009, σ.402-403)

3. Κριτήρια σύγκλισης Μάαστριχτ για ένταξη στην ΟΝΕ

Τα τέσσερα κριτήρια σύγκλισης περιγράφονται στο άρθρο 109/παράγραφος 1 της συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση. Τα κριτήρια αυτά αντικατοπτρίζουν το βαθμό οικονομικής σύγκλισης, που οφείλουν να επιτύχουν τα κράτη-μέλη.

Κάθε κράτος-μέλος πρέπει να ικανοποιεί το σύνολο των εν λόγω κριτηρίων προκειμένου να μπορέσει να συμμετάσχει στη ζώνη ευρώ της νομισματικής ένωσης. Όπου αναφερόμαστε στα κριτήρια σύγκλισης για επιδόσεις κρατών-μελών εννοούμε τα κράτη-μέλη της Ε.Ε.

Σταθερότητα των τιμών: Η συνθήκη ορίζει: «*Η επίτευξη υψηλού βαθμού σταθερότητας τιμών [...] καταδεικνύεται από ένα ποσοστό πληθωρισμού που προσεγγίζει το αντίστοιχο ποσοστό των τριών, το πολύ, κρατών-μελών με τις καλύτερες επιδόσεις από άποψη σταθερότητας τιμών.*» Προϋπόθεση είναι να μην υπερβαίνει ο πληθωρισμός της υποψήφιας χώρας το μέσο όρο των τριών καλύτερων κατά $1 \frac{1}{2}$ ποσοστιαία μονάδα βάσει του εναρμονισμένου δείκτη τιμών καταναλωτή (ΕνΔΤΚ). (Μπιτζένης Α., 2009, σ.429)

Δημοσιονομική Κατάσταση: Η συνθήκη ορίζει: «*Η σταθερότητα των δημοσίων οικονομικών [...] καταδεικνύεται από την επίτευξη δημοσιονομικής κατάστασης χωρίς υπερβολικό δημοσιονομικό έλλειμμα...*» Η διαδικασία υπερβολικού ελλείμματος ορίζεται σε 3% επί του ΑΕΠ.

Συναλλαγματική Ισοτιμία: Η συνθήκη προβλέπει: «*η τήρηση των κανονικών περιθωρίων διακύμανσης που προβλέπονται από το μηχανισμό συναλλαγματικών ισοτιμιών του Ευρωπαϊκού Νομισματικού Συστήματος επί δύο τουλάχιστον χρόνια, χωρίς υποτίμηση έναντι του νομίσματος οποιουδήποτε άλλου κράτους-μέλους.*» Προϋποθέτει παραμονή στο ΜΣΙ (II) κατά 2 τουλάχιστον έτη πριν την εξέταση του αιτήματος ένταξης στην ΟΝΕ και περιθώρια διακύμανσης του νομίσματος γύρω από τις διμερείς κεντρικές ισοτιμίες που ήταν $\pm 2,25\%$ με παρέκκλιση το $\pm 6\%$ το οποίο έγινε τελικά $\pm 15\%$. (Μπιτζένης Α., 2009, σ.430)

Τα Μακροπρόθεσμα Επιτόκια: Η συνθήκη ορίζει: «*ο σταθερός χαρακτήρας της επιτευχθείσας από το κράτος-μέλος σύγκλισης [...] αντικατοπτρίζεται στα επίπεδα των μακροπρόθεσμων επιτοκίων.*» Τέτοια επιτόκια υπολογίζονται βάσει των μακροπρόθεσμων ομολόγων του δημοσίου ή συγκρίσιμων χρεογράφων και λαμβάνοντας υπόψη το μέσο όρο των τριών καλύτερων ονομαστικών μακροπρόθεσμων επιτοκίων που αντιστοιχούν στις 3 καλύτερες αποδόσεις των κρατών-μελών με επιτρεπτή την παρέκκλιση όχι περισσότερο από 2 ποσοστιαίες μονάδες για την υποψήφια προς ένταξη χώρα στη ζώνη του ευρώ.

Πιο συγκεκριμένα, η αξιολόγηση του βαθμού σύγκλισης που έχουν επιτύχει τα κράτη-μέλη αφορά τα ακόλουθα κριτήρια:

- Η επίτευξη υψηλού βαθμού σταθερότητας των τιμών: ο μέσος πληθωρισμός, που παρατηρείται εντός έτους πριν από την εξέταση, δεν πρέπει να υπερβαίνει πάνω από 1,5% τον πληθωρισμό των τριών κρατών-μελών που έχουν σημειώσει την καλύτερη απόδοση όσον αφορά τη σταθερότητα των τιμών.

- Η βιωσιμότητα της δημοσιονομικής κατάστασης του κράτους: ο λόγος μεταξύ του ετήσιου δημοσιονομικού ελλείμματος και του ακαθάριστου εγχώριου προϊόντος (ΑΕΠ) δεν πρέπει να είναι ανώτερος του 3% στο τέλος του προηγούμενου οικονομικού έτους, εκτός εάν το ποσοστό μειώνεται ουσιαστικά και συνεχώς και προσεγγίζει ένα επίπεδο της τάξης του 3%, ή εναλλακτικά, εάν η υπέρβαση του 3% είναι μόνον εξαιρετική και προσωρινή και το ποσοστό παραμένει κοντά στο 3%. Επιπλέον, ο λόγος μεταξύ του δημοσίου χρέους και του ΑΕΠ δεν πρέπει να υπερβαίνει το 60% στο τέλος του προηγούμενου οικονομικού έτους εκτός και αν μειώνεται ουσιαστικά και συνεχώς με ικανοποιητικό ρυθμό.
- Η τήρηση των κανονικών περιθωρίων διακύμανσης που προβλέπει ο μηχανισμός συναλλαγματικών ισοτιμιών του Ευρωπαϊκού Νομισματικού Συστήματος (ΕΝΣ, ΜΣΙ II) για διάστημα τουλάχιστον δύο ετών χωρίς σοβαρές πιέσεις. Το κράτος-μέλος πρέπει να έχει συμμετάσχει ανελλιπώς στο μηχανισμό συναλλαγματικών ισοτιμιών του Ευρωπαϊκού Νομισματικού Συστήματος κατά τα δύο έτη που προηγούνται της εξέτασης της κατάστασης του, χωρίς το νόμισμα του να έχει υποστεί σοβαρές πιέσεις. Εξάλλου, το κράτος-μέλος δεν πρέπει να έχει υποτιμήσει το νόμισμα του (δηλαδή την κεντρική διμερή ισοτιμία του νομίσματος του σε σχέση με το νόμισμα άλλου κράτους-μέλους) με δική του πρωτοβουλία κατά την ίδια αυτή περίοδο.
- Η διάρκεια της σύγκλισης: τα μέσα ονομαστικά μακροπρόθεσμα επιτόκια, που παρατηρούνται εντός περιόδου ενός έτους πριν από την εξέταση, δεν πρέπει να υπερβαίνουν πάνω από 2% τα επιτόκια των τριών κρατών-μελών που έχουν σημειώσει την καλύτερη απόδοση όσον αφορά τα επιτόκια. (Μπιτζένης Α., 2009, σ.430-431)

Εκτός από αυτά τα οικονομικά κριτήρια, η εθνική νομοθεσία των κρατών-μελών, συμπεριλαμβανομένων των καταστατικών των εθνικών Κεντρικών Τραπεζών τους, πρέπει να είναι συμβατή με τη Συνθήκη.

Τι είναι όμως οι εκθέσεις σύγκλισης;

Οι εκθέσεις σύγκλισης είναι δύο εκθέσεις που απαιτούνται από τη Συνθήκη του Μάαστριχτ (άρθρο 1091, παρ.1) και οι οποίες δημοσιεύτηκαν στις 25 Μαρτίου 1998, μία από το Ευρωπαϊκό Νομισματικό Ινστιτούτο (ΕΝΙ) και μία από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Οι εκθέσεις αυτές εξέτασαν κατά πόσον ή όχι τα κράτη-μέλη πληρούν τους όρους συμμετοχής στο ενιαίο νόμισμα.

Με βάση τις δύο εκθέσεις, η Επιτροπή πρότεινε στο Συμβούλιο Ecofin 11 κράτη-μέλη να υιοθετήσουν το ευρώ την 1η Ιανουαρίου 1999. Το Συμβούλιο Ecofin (Υπουργοί Οικονομίας και Οικονομικών) πρότεινε τον ίδιο κατάλογο στο Συμβούλιο που συνέρχεται σε επίπεδο αρχηγών κρατών και κυβερνήσεων. Προηγήθηκαν διαβουλεύσεις με το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο. Το Συμβούλιο που συνέρχεται σε επίπεδο αρχηγών κρατών και κυβερνήσεων, επιβεβαίωσε τελικά, στις 3 Μαΐου 1998, ότι τα κράτη-μέλη θα υιοθετήσουν το ευρώ την 1η Ιανουαρίου 1999.

Οι δύο εκθέσεις περιλαμβάνουν την εξέταση:

- Της συμβατότητας της εθνικής νομοθεσίας κάθε κράτους-μέλους με τη Συνθήκη, συμπεριλαμβανομένου του καταστατικού της εθνικής Κεντρικής Τράπεζας του. Δυνάμει των αποφάσεων τους περί μη συμμετοχής, η Δανία και το Ηνωμένο Βασίλειο δεν υπο-

χρεούνταν να καταστήσουν τη νομοθεσία του συμβατή.

- Της επίτευξης υψηλού βαθμού σταθερής σύγκλισης, δηλαδή την ικανοποίηση τεσσάρων κριτηρίων (σταθερότητα των τιμών, υγιή δημόσια οικονομικά, σταθερότητα συναλλαγματικών ισοτιμιών, χαμηλά επιτόκια). Όσον αφορά τη Δανία και το Ηνωμένο Βασίλειο, λόγω του ότι εφάρμοσαν τις αποφάσεις τους περί μη συμμετοχής δεν κατέστη αναγκαίο να εκτιμηθεί το κατά πόσον πληρούσαν αυτούς τους όρους. Οι εκθέσεις, όμως, εξέτασαν τις αποδόσεις σύγκλισης αμφοτέρων των χωρών. Οι εκθέσεις έλαβαν επίσης υπόψη την ανάπτυξη του ECU, τα αποτελέσματα της ολοκλήρωσης των αγορών, την κατάσταση και την εξέλιξη των ισοζυγίων πληρωμών τρεχουσών συναλλαγών και την εξέταση της εξέλιξης του μοναδιαίου κόστους εργασίας και άλλων δεικτών τιμών. (Μπιτζένης Α., 2009, σ.433-434)

4. Τρίτο στάδιο της ONE: Η περίπτωση της Ελλάδας

Από την απόφαση του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου στις 3 Μαΐου 1998 να επιτρέψει σε ένδεκα κράτη, αλλά όχι στην Ελλάδα, να προχωρήσουν στο τρίτο στάδιο της ONE, παρουσιάστηκε μια αξιοπρόσεκτη αλλαγή στην οικονομική τύχη αυτής της χώρας. Αν και αυτό το γεγονός έχει περάσει απαρατήρητο από το ευρύτερο κοινό στην Ευρώπη ή αλλού, υπάρχει τώρα μια γενική συμφωνία μεταξύ των δημιουργών αγοράς και πολιτικής -συμπεριλαμβανομένων των διεθνών τραπεζών, οργανισμών πιστωτικού ελέγχου, οργανώσεων αλλά και της ίδιας της ευρωπαϊκής επιτροπής- ότι η Ελλάδα με μία αξιοπρόσεκτη οικονομική πολιτική (ονομαστικής σύγκλισης αλλά όχι και πραγματικής) ενσωματώθηκε στην ευρωζώνη μέχρι ένα έτος περίπου πριν από την εισαγωγή των νέων ευρωπαϊκών χαρτονομισμάτων και κερμάτων και πρώτη μεταξύ των τεσσάρων («προς ένταξη») χωρών (Βρετανία, Δανία, Σουηδία, Ελλάδα). Επιπλέον, σύμφωνα με το πρόγραμμα σύγκλισης της ελληνικής κυβέρνησης, αυτά τα αποτελέσματα έχουν επιτευχθεί με ρυθμούς ανάπτυξης, οι οποίοι από το 1996 έχουν υπερβεί το μέσο όρο της ΕΕ.

Η Ελλάδα πληρούσε όλα τα κριτήρια σύγκλισης του Μάαστριχτ εκτός από ένα, αυτό του πληθωρισμού. Ο καταλυτικός παράγοντας για το μεγαλύτερο μέρος της προόδου που επιτεύχθηκε τα τελευταία χρόνια ήταν η απόφαση της κυβέρνησης να συμμετάσχει στο Σύστημα Συναλλαγματικών Ισοτιμιών στις 13 Μαρτίου 1998. Αυτή η κίνηση ήταν το αποκορύφωμα της προόδου που ξεκίνησε το 1990, όταν η αποκαλούμενη πολιτική της «σκληρής δραχμής» εισήχθη. Δεύτερον, εγκαταλείφθηκε η κατά σειρά ετών χαλαρών μακροοικονομικών (κυρίως δημοσιονομικών) πολιτικών και αντιμετωπίστηκαν προβλήματα της οικονομίας όπως οι σπατάλες στο δημόσιο τομέα. (Μπιτζένης Α., 2009, σ.420)

Εκτός από την εξασφάλιση της συμμόρφωσης στο κριτήριο της συνθήκης για τη συμμετοχή στο Μηχανισμό των Συναλλαγματικών Ισοτιμιών για δύο χρόνια, η είσοδος της δραχμής στην περιοχή του $\pm 15\%$ (Μηχανισμός Συναλλαγματικών Ισοτιμιών II - ΜΣΙΙ) επέτρεψε στην οικονομία να αντιμετωπίσει με επιτυχία τις επιπτώσεις της ασιατικής οικονομικής κρίσης καθώς και της ρωσικής κρίσης. Από τη στιγμή που είχε εισαχθεί η δραχμή στο ΜΣΙ, το ονομαστικό ποσοστό ανταλλαγής της δραχμής υποτιμήθηκε κατά 13,8%. Η κεντρική ισοτιμία έναντι του ECU ορίστηκε στις 357 ελληνικές δραχμές ενώ προ υποτίμησης ίσχυε 1 ECU=313,700 δραχμές. Την

απόφαση της υποτίμησης ακολούθησε μια σειρά κερδοσκοπικών επιθέσεων στο νόμισμα της δραχμής. Η κεντρική ισοτιμία αναπροσαρμόστηκε σε 1 ECU: 353,109 ελληνικές δραχμές, όταν η δραχμή εισήχθη στο ΜΣΙ την 1η Ιανουαρίου 1999. Στην πράξη, η δραχμή παρέμεινε επίμονα επάνω από την κεντρική ισοτιμία σε ποσοστό 7-8% από τη στιγμή που εισήχθη στο ΜΣΙ, καθιστώντας, ως εκ τούτου, την αποτελεσματική υποτίμηση τον Μαρτίου του 1998 πολύ μικρότερη σε μέγεθος δηλαδή σε ποσοστό 4-5%.

Αυτή η ανατίμηση έναντι της κεντρικής ισοτιμίας είναι κατά ένα μεγάλο μέρος αποτέλεσμα σφιχτών νομισματικών πολιτικών, που συνδέονται με τις εισροές του ιδιωτικού κεφαλαίου, που παρακινούνται από τη μετάβαση της Ελλάδας από τη θέση της «αναδυόμενης αγοράς» (emerging-market) σε αυτή της «ώριμης οικονομίας» (mature economy). Το τελευταίο είχε παίξει σημαντικό ρόλο στην εξαιρετική απόδοση του Χρηματιστηρίου Αξιών Αθηνών (ΧΑΑ), ενός άλλου φαινομένου στενά συνδεδεμένου με την ιδιότητα της χώρας ως μέλους του ΜΣΙ και της θέσης της στην ευρωζώνη.

Η δημοσιονομική προσπάθεια σταθεροποίησης άρχισε σοβαρά στα πρώτα χρόνια της δεκαετίας του 1990. Το κριτήριο του ελλείμματος καλύφθηκε το 1998, ένα χρόνο μετά από τον προγραμματισμό του με το γενικό κυβερνητικό έλλειμμα να φτάνει στο 2,4% του ΑΕΠ κάτω από το 4% που ήταν ένα χρόνο νωρίτερα. Το 1990 είχε φτάσει στο 16%.

Το δημόσιο χρέος ήταν το τρίτο μεγαλύτερο στην Ευρωπαϊκή Ένωση πίσω από αυτό του Βελγίου και της Ιταλίας. Εντούτοις, τα μεγάλα αρχικά πλεονάσματα στον κυβερνητικό προϋπολογισμό από το 1994 είχαν καταφέρει να μειώσουν το χρέος από το 111,6% του ΑΕΠ του 1993 στο 104,5% το 1999. Αυτό είναι επάνω από το 60%, που ορίζεται από τη συνθήκη, αλλά σε συμφωνία με τον όρο της συνθήκης του Μάαστριχτ ότι όταν «μικραίνει και πλησιάζει την αξία αναφοράς (δηλ., 60% του ΑΕΠ) σε ένα ικανοποιητικό ποσοστό και μάλιστα συνεχόμενα βελτιωμένο» τότε η χώρα ικανοποιεί το κριτήριο του Μάαστριχτ.

Πρώτη η Ελλάδα ικανοποίησε το μακροπρόθεσμο κριτήριο του επιτοκίου στα μέσα Φεβρουαρίου 1999. Στα τέλη Νοεμβρίου 1999, το επιτόκιο των δεκαετών κρατικών χρεογράφων ήταν 140 μονάδες κάτω από την ισοδύναμη απόδοση των δεκαετών γερμανικών bonds - το χαμηλότερο επίπεδο που είχε σημειωθεί. Ωστόσο το βασικό επιτόκιο της Κεντρικής Τράπεζας κυμαινόταν στο 11%, ενώ στη περιοχή της ευρωζώνης, ήταν μόνο 3%. Με τη σύγκλιση των δύο ποσοστών, ήταν λογικό να αναμένεται μια περαιτέρω ώθηση στις ήδη μεγάλες προοπτικές ανάπτυξης της οικονομίας, καθώς επίσης και κάποια αναζωπύρωση των πληθωριστικών πιέσεων. (Μπιτζένης Α., 2009, σ.421-422)

Οι κυβερνητικές προσπάθειες να μετριαστεί ο πληθωρισμός βασίστηκαν πρωτίστως σε μακροοικονομικά μέτρα. Αλλά είχαν επίσης σκοπό να επικεντρωθούν στην ανάγκη για δομικά-διαρθρωτικά μέτρα καθώς ακόμα και τις μεταρρυθμίσεις στην ιδιωτικοποίηση και τις αναδιρθρώσεις της αγοράς εργασίας.

Μια πολιτική για την ιδιωτικοποίηση και την αναδιάρθρωση των ζημιογόνων δημόσιων εταιρειών προβλέφθηκε από τις αρχές της δεκαετίας του 1990, αλλά η επιδίωξη μερικών ομάδων (special interest groups) (διαφθορά) για το κέρδος και η έλλειψη ενός κατάλληλου νομικού συστήματος καθυστέρησε τη δράση της. «Η ιδιωτικοποίηση» στην περίπτωση της Ελλάδας (ίσως

πιο ακριβής ο όρος «μετοχοποίηση») περιλαμβάνει συνήθως την προώθηση ενός μικρού μέρους των μετοχικών πακέτων, συχνά σε ποσοστό 10-20%, μέσω του Χρηματιστηρίου Αθηνών (ΟΤΕ, ΔΕΗ, ΟΠΑΠ, ΕΥΑΘ κ.τ.λ.). Οι εισπράξεις της ιδιωτικοποίησης ανήλθαν το 1998 στο 2,9% του ΑΕΠ.

5. Ένταξη μια χώρας στην ΟΝΕ και εισαγωγή στο ευρώ

5.1. Πλεονεκτήματα και οφέλη από την εισαγωγή του ευρώ

Τα τελευταία χρόνια έντονη είναι η φημολογία αλλά και η ανησυχία από όλα τα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης κατά πόσο ωφέλησε ή όχι η εισαγωγή του ισχυρού νομίσματος ευρώ στις χώρες- μέλη και αν ήταν πολύ νωρίς για τη δημιουργία της οικονομικής και νομισματικής αυτής ένωσης των χωρών. Κάποια από τα ερωτήματα αυτά θα προσπαθήσουμε να απαντήσουμε στην παρούσα ενότητα.

Είναι γεγονός ότι υπάρχουν κερδισμένοι και χαμένοι από την οικονομική και νομισματική ένωση. Ποιοι όμως είναι αυτοί;

Οι κερδισμένοι είναι οι Ευρωπαίοι πολίτες που διαπιστώνουν τα οφέλη της μεγαλύτερης οικονομικής σταθερότητας της Ευρωζώνης στην καθημερινή τους ζωή ως εργαζόμενοι, υπάλληλοι, καταναλωτές, ιδιοκτήτες ακινήτων και επιχειρηματίες. Ορισμένα από αυτά τα οφέλη προκύπτουν από την ανάπτυξη και την αυξημένη ανταγωνιστικότητα των εταιρειών οι οποίες επωφελήθηκαν από τις νέες ευκαιρίες που προσφέρει το ευρώ. Από συνολική οικονομική άποψη η οικονομική και νομισματική ένωση αυξάνει την εμπιστοσύνη στην ευρωπαϊκή οικονομία. Οι χαμένοι θα είναι μεγάλες και μικρές εταιρείες που δεν κατάφεραν να προετοιμαστούν επαρκώς και έγκαιρα για την τελική μετάβαση στο ευρώ από 1ης Ιανουαρίου 2002. (<http://europa.eu.int/abc/>).

Ποια βασικά οικονομικά οφέλη θα επιφέρει το ευρώ στα συμμετέχοντα κράτη-μέλη;

Το συνολικό όφελος που θα αποφέρει το ευρώ είναι ένα σταθερό οικονομικό περιβάλλον που οδηγεί σε χαμηλό πληθωρισμό και χαμηλά επιτόκια. Επιτρέπει στα κράτη-μέλη την εξοικονόμηση χρημάτων σε τρεις τομείς: μειωμένο κόστος λόγω της κατάργησης της ανταλλαγής νομισμάτων, μειωμένο κόστος λόγω του υγιούς ανταγωνισμού στη ζώνη του ευρώ και ένα ευνοϊκότερο εμπορικό και επενδυτικό περιβάλλον για τις τοπικές επιχειρήσεις.

Ποιο συγκεκριμένα η κατάργηση του κόστους που σχετίζεται με την ανταλλαγή νομισμάτων στην ζώνη του ευρώ, θα επιφέρει ετήσια εξοικονόμηση χρημάτων εκτιμώμενη στο 0,5% του ετήσιου ΑΕΠ της ευρωπαϊκής ένωσης. Η χρήση ενιαίου νομίσματος θα διευκολύνει τη σύγκριση τιμών στα συμμετέχοντα κράτη-μέλη γεγονός που θα ενισχύσει τον ανταγωνισμό. Εξαλείφοντας το συναλλαγματικό κίνδυνο η οικονομική και νομισματική ένωση (ΟΝΕ) θα επιφέρει αύξηση του επιχειρηματικού και εμπορικού δυναμικού των εμπορικών εταιρειών, ειδικότερα των μικρομεσαίων επιχειρήσεων. (Μπιτζένης Α., 2009, σ.446)

Ποιο είναι το κόστος και τα οφέλη της ΟΝΕ για εταιρείες και παρεχόμενες χρηματοπιστωτικές υπηρεσίες;

Η ΟΝΕ είναι μια επένδυση για την μελλοντική οικονομική ισχύ της Ευρωπαϊκής Ένωσης

που παρουσιάζει στρατηγικές ευκαιρίες για όσες επιχειρήσεις έχουν προετοιμαστεί κατάλληλα. Γι' αυτό τον λόγο οι προετοιμασίες για την ΟΝΕ δεν πρέπει να εκληφθούν απλά ως κόστος. Για εταιρείες εκτός του χρηματοπιστωτικού τομέα το βασικό κόστος θα είναι η προσαρμογή συστημάτων πληροφορικής και πιθανός η αναδιοργάνωση διαρθρώσεων και διαδικασιών. Το κόστος αυτό θα αντισταθμιστεί από τη μείωση του κόστους της επιβάρυνσης των συναλλαγματικών και άλλων χρηματοοικονομικών συναλλαγών καθώς και από πιθανά αυξημένα κέρδη. Το κόστος στο χρηματοπιστωτικό τομέα θα είναι υψηλότερο. Το μεγαλύτερο μέρος των επενδύσεων καλύπτουν οι νέοι υπολογιστές, το νέο λογισμικό, ο προγραμματισμός, η κατάρτιση των υπαλλήλων και οι εκστρατείες πληροφόρησης. Καθώς οι τράπεζες προετοιμάζονται για σκληρότερο ανταγωνισμό σε μια περισσότερο αποδεδειγμένη και ανοιχτή αγορά, ορισμένες από τις επενδύσεις είναι ουσιαστικής σημασίας ανεξαρτήτως της ΟΝΕ. Ακόμα και ξένες τράπεζες θα πρέπει να πραγματοποιήσουν επενδύσεις για τον εκσυγχρονισμό των συστημάτων τους, αν επιθυμούν να συμβαδίζουν με τις διαρκώς ταχύτερες τεχνικές εξελίξεις στο χρηματοπιστωτικό τομέα. (<http://europa.eu.int/abc/>).

Με ποιο τρόπο η Οικονομική και Νομισματική Ένωση θα επηρεάσει τον τουρισμό;

Οι τουρίστες από το εσωτερικό της ζώνης του ευρώ θα εξοικονομούν το κόστος της αλλαγής των νομισμάτων όταν διασχίζουν τα σύνορα. Τα ταξιδιωτικά γραφεία θα επωφεληθούν επίσης από την εξάλειψη των κινδύνων συναλλαγματικών διακυμάνσεων. Παρόλο που θα χάσουν έσοδα από τη μείωση των σχετικών με την ανταλλαγή νομισμάτων εργασιών τους. Ο ανταγωνισμός στον ταξιδιωτικό και τουριστικό κλάδο πιθανόν να ενταθεί από τη διαφάνεια των τιμών και αυτό μπορεί να παρέχει καλύτερη επιλογή συχνά σε καλύτερες τιμές στους καταναλωτές. (Μπιτζένης Α., 2009, σ. 447)

Ποιες θα είναι οι επιπτώσεις της ΟΝΕ στον τομέα των μεταφορών μεταξύ των κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης;

Η ΟΝΕ θα έχει εν γένει θετική επίπτωση στον τομέα των μεταφορών μεταξύ όλων των κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η εισαγωγή ενός ενιαίου νομίσματος θα προωθήσει το ενδοκοινοτικό εμπόριο λόγω μείωσης του κόστους των συναλλαγματικών συναλλαγών, πράγμα που θα ενισχύσει την ζήτηση υπηρεσιών μεταφορών. Επιπλέον κάθε διαδικασία, που υποστηρίζει την ευρωπαϊκή οικονομική ολοκλήρωση, απλουστεύει επίσης την κυκλοφορία των προσώπων, άρα θα αποτελεί και έναν άλλο ευνοϊκό παράγοντα για τις υπηρεσίες μεταφορών. (Μπιτζένης Α., 2009, σ. 447)

Αποτελεί το ευρώ απειλή για την εθνική ταυτότητα;

Είναι αλήθεια ότι το εθνικό νόμισμα είναι μια σημαντική συνιστώσα της εθνικής ταυτότητας σε ορισμένα κράτη-μέλη. Στη διαμόρφωση όμως της εθνικής ταυτότητας συμβάλλουν πολλά στοιχεία συμπεριλαμβανομένων της κοινής ιστορίας, της γλώσσας και του πολιτισμού καθώς και των ιδιαίτερων δεσμών με σύμβολα όπως η μοναρχία. Τα στοιχεία αυτά θα εξακολουθήσουν να υπάρχουν και μετά την εξαφάνιση του εθνικού νομίσματος. Το ευρώ εντωμεταξύ θα καταστεί το σύμβολο της κοινής ευρωπαϊκής ταυτότητας, που δεν αποτελεί απειλή για την εθνική ταυτότητα των κρατών-μελών. (<http://europa.eu.int/abc/>).

Ποιες επιπτώσεις θα έχει η ΟΝΕ στην εθνική οικονομική πολιτική;

Στην ΟΝΕ τα κράτη-μέλη θα εξακολουθούν να έχουν την ευθύνη της εφαρμογής της οικονομικής πολιτικής τους, όμως δεν θα μπορούν να εφαρμόζουν ανεξάρτητη νομισματική πολιτική. Οι δημοσιονομικές πολιτικές θα διαμορφώνονται από τη Συνθήκη και το Σύμφωνο Σταθερότητας και Ανάπτυξης που καθορίζουν όρια για τα δημοσιονομικά ελλείμματα και το δημόσιο χρέος. Όσον αφορά το Σύμφωνο Σταθερότητας και Ανάπτυξης τα κράτη-μέλη δεσμεύονται για την επίτευξη του στόχου ενός σχεδόν ισοσκελισμένου ή πλεονασματικού προϋπολογισμού μεσοπρόθεσμα. Είναι επίσης σαφές ότι η ΟΝΕ θα συνδέσει στενότερα τις οικονομίες των κρατών-μελών της ζώνης του ευρώ πράγμα που απαιτεί στενότερη εποπτεία και συντονισμό των οικονομικών πολιτικών τους. (Μπιτζένης Α., 2009, σ. 448)

Εξισώθηκαν τα επιτόκια όλων των συμμετεχόντων κρατών-μελών μέσω της ΟΝΕ;

Σε μεγάλο βαθμό ναι αλλά εξακολουθούν να μένουν κάποιες διαφορές. Τα βραχυπρόθεσμα επιτόκια της χρηματαγοράς εξισώθηκαν στη ζώνη του ευρώ, αλλά το ζήτημα καθίσταται πιο περίπλοκο όσον αφορά τα μακροπρόθεσμα επιτόκια. Οι διαφοροποιήσεις των μακροπρόθεσμων επιτοκίων οφείλονται σε διαφορές φερεγγυότητας των οφειλετών. Ένας οφειλτής με μεγαλύτερο κίνδυνο αθέτησης εκπλήρωσης υποχρέωσης καταβάλει πριμ. Οι διαφορές φερεγγυότητας θα εξακολουθούν να υπάρχουν μεταξύ των κρατών-μελών που συμμετέχουν στη ζώνη του ευρώ. Εάν η οικονομία ενός συμμετέχοντος κράτους-μέλους θεωρείται αξιόπιστη οι οφειλτές στη συγκεκριμένη χώρα είναι πιθανόν να επωφεληθούν από σχετικά χαμηλά επιτόκια. Σε κάθε περίπτωση οι διαφοροποιήσεις μακροπρόθεσμων επιτοκίων στο εσωτερικό της ζώνης του ευρώ πιθανόν να είναι σημαντικά χαμηλότερες από αυτές που παρατηρούνται συνήθως μεταξύ χωρών με εθνικά νομίσματα. (Μπιτζένης Α., 2009, σ. 449)

Ποια είναι της επίπτωση της ΟΝΕ στην απασχόληση;

Η ΟΝΕ αυτή καθαυτή δεν αποτελεί άμεση πηγή νέων θέσεων απασχόλησης, αλλά σαφώς δημιουργεί μια νέα βάση για τη στήριξη της ανάπτυξης και της απασχόλησης. Κατ' αρχάς με την ΟΝΕ αποφεύγονται οι αρνητικές επιπτώσεις από τις νομισματικές αναταραχές. Η τελευταία τέτοιου είδους αναταραχή την άνοιξη του 1995 περιόρισε, σύμφωνα με τις εκτιμήσεις, το ρυθμό ανάπτυξης κατά 2% και είχε ως αποτέλεσμα αύξηση 1,5 εκατομμυρίων θέσεων απασχόλησης κατά την περίοδο 1995-96. Ένα επιπλέον όφελος για πολλές συμμετέχουσες χώρες είναι η μείωση των επιτοκίων που προκαλεί το ευρώ. Τα χαμηλότερα επιτόκια θα ενθαρρύνουν περισσότερες επενδύσεις και θα τονώσουν την ανάπτυξη (και τα δύο οδηγούν στη δημιουργία θέσεων απασχόλησης). (<http://europa.eu.int/abc/>).

Αποτελεί το ευρώ απειλή για την απασχόληση επειδή οι εταιρείες θα περικόπτουν συνέχεια θέσεις εργασίας προκειμένου να αυξήσουν την ανταγωνιστικότητά τους;

Η ανταγωνιστικότητα πολύ σπάνια εξαρτάται από τον αριθμό των εργαζομένων. Η αναλογία του συνολικού κόστους, που αντιστοιχεί στους μισθούς, ποικίλλει σε πολύ μεγάλο βαθμό από τη μια βιομηχανία στην άλλη. Υπάρχει ευρύ φάσμα στρατηγικών στη διάθεση των εταιρειών που επιδιώκουν να αυξήσουν την ανταγωνιστικότητά τους, συμπεριλαμβανομένων των καινοτόμων προϊόντων, της χρήσης νέων τεχνολογιών και των αλλαγών των δομών και των πρακτικών προώθησης στην αγορά. Ορισμένες φορές οι θέσεις εργασίας πρέπει πράγματι να περικοπούν, αλλά το κύριο στοιχείο της δυναμικής, ανταγωνιστική οικονομίας που επιδιώκει η

Ευρωπαϊκή Ένωση είναι η συνεχής αντικατάσταση των παλαιών θέσεων εργασίας από νέες θέσεις εργασίας. (<http://europa.eu.int/abc/>).

Ποιες θα είναι οι επιπτώσεις της ΟΝΕ στην ανταγωνιστικότητα των συμμετεχόντων κρατών-μελών;

Ολοκληρώνοντας την ενιαία αγορά και δημιουργώντας αποδοτικότερες αγορές για εμπορεύματα και υπηρεσίες το ευρώ θα ενισχύσει την ανταγωνιστικότητα των συμμετεχουσών οικονομιών. Μεταξύ άλλων θα ενθαρρύνει την ταχύτερη ανάπτυξη νέων γραμμών παραγωγής τη σταθερότερη εφαρμογή νέων τεχνικών στην παραγωγική διαδικασία και την αύξηση των επενδύσεων σε ανθρώπινο κεφάλαιο. Συνεπώς θα ενθαρρύνει την ανάπτυξη της παραγωγής, του εισοδήματος και της απασχόλησης και θα συγκρατήσει τον πληθωρισμό. (Μπιτζένης Α., 2009, σ. 450)

Ποιες είναι οι συνέπειες της ΟΝΕ στη διεθνή οικονομία;

Δεδομένου του μεγέθους της ζώνης ευρώ, αναμένεται ότι το ευρώ θα διαδραματίσει σημαντικό ρόλο ως διεθνές νόμισμα. Είναι πολύ πιθανό να χρησιμοποιείται σε ευρεία κλίμακα στο εμπόριο εκτός της ζώνης ευρώ και πρέπει να θεωρηθεί ως μια ελκυστική εναλλακτική λύση σε σχέση με το δολάριο. Χρησιμοποιείται ήδη ευρύτατα ως νόμισμα δανειοληψιών στις αγορές εταιρικών ομολόγων. Βασισμένο στέρεα στις σταθεροποιητικές πολιτικές της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας (ΕΚΤ) και σε υγιείς πολιτικές των κρατών-μελών το ευρώ διαδραματίζει τελικά σημαντικό ρόλο στα διεθνή χρηματοπιστωτικά χαρτοφυλάκια και ως σημαντικό αποθεματικό νόμισμα. Συνεπώς το ευρώ μπορεί να σταθεροποιήσει το διεθνές οικονομικό περιβάλλον και να προωθήσει το διεθνές εμπόριο. Οι διεθνείς επενδυτές θα έχουν περισσότερες ευκαιρίες να διαφοροποιήσουν τα χαρτοφυλάκια τους και να ελέγχουν τους κινδύνους τους. (<http://europa.eu.int/abc/>)

Με ποιο τρόπο η εισαγωγή του ευρώ επηρεάζει την ανταγωνιστικότητα των ευρωπαϊκών εταιρειών που αναπτύσσουν εμπορική δραστηριότητα εκτός της Ευρωπαϊκής Ένωσης;

Οι ευρωπαϊκές εταιρείες που εδρεύουν σε κράτη-μέλη, που συμμετέχουν στη ζώνη του ευρώ, αντλούν ορισμένα ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα από το ευρώ. Πρώτον, η γενική αποδοτικότητα τους στις διεθνείς αγορές βελτιώνεται από το γεγονός ότι το ευρώ ενισχύει τον ανταγωνισμό στην ευρωπαϊκή ενιαία αγορά. Δεύτερον, ορισμένες λειτουργικές δαπάνες μειώνονται διότι οι εταιρείες είναι σε θέση να πραγματοποιούν μεγαλύτερο μέρος των εξαγωγών τους προς τρίτες χώρες σε ευρώ σε σχέση με τις συναλλαγές που πραγματοποιούσαν προηγουμένως στο εθνικό τους νόμισμα. Αυτό ισχύει ειδικότερα για τα κράτη που βρίσκονται στην ευρωπαϊκή ζώνη επιρροής, όπως οι χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης και οι χώρες της ζώνης του γαλλικού φράγκου. Τέλος η απρόσμενη ενίσχυση του δολαρίου ΗΠΑ το 1999 και το 2000 πρόσφερε στις εταιρείες της ζώνης ευρώ ένα απροσδόκητο πλεονέκτημα σε πολλές εξαγωγικές αγορές. (Μπιτζένης Α., 2009, σ. 451)

Με ποιο τρόπο θα επηρεάσει η εισαγωγή του ευρώ τις στρατηγικές διεθνούς εμπορίου των εταιρειών;

Σαφώς, η κατά πολύ βελτιωμένη διαφάνεια τιμών στις εθνικές αγορές της ζώνης του ευρώ θα ενθαρρύνει τις εταιρείες να μειώσουν ή να εξαλείψουν ορισμένες διαφορές στις τιμές

των εμπορευμάτων και υπηρεσιών τους, εκτός αυτών που ενδεχομένως αιτιολογούνται από ειδικές τοπικές συνθήκες. Κατόπιν αυτού οι τιμές ορισμένων εμπορευμάτων και υπηρεσιών σε ορισμένες αγορές αναμένεται ότι θα μειωθούν. Η τιμολόγηση θα είναι ένα βασικό ζήτημα για εταιρείες σε μαζικές αγορές καταναλωτικών αγαθών των οποίων τα προϊόντα τιμολογούνται με τις λεγόμενες ευαίσθητες ή ψυχολογικές μονάδες όπως 149 βελγικά φράγκα ή 49 γαλλικά φράγκα. Οι εν λόγω μονάδες δεν μετατρέπονται σε ισοδύναμες μονάδες τιμής σε ευρώ, πράγμα που σημαίνει ότι ορισμένες εταιρείες θα επανασυσκευάζουν προϊόντα ή θα αλλάζουν το βάρος τους προκειμένου να διατηρούν τα περιθώρια κέρδους τους. Όλες οι εταιρείες «Pre-ins» χωρών, που ασκούν εμπορική δραστηριότητα στη ζώνη του ευρώ, θα πρέπει να επανεξετάσουν με παρεμφερή τρόπο τις στρατηγικές εμπορίας τους. (Μπιτζένης Α., 2009, σ. 451)

Ποιες επιπτώσεις έχει η ΟΝΕ στις μικρομεσαίες επιχειρήσεις;

Η ΟΝΕ θα παράσχει στις μικρομεσαίες επιχειρήσεις (ΜΜΕ) περισσότερες επιλογές και επιχειρηματικές ευκαιρίες. Πολλές θα καταστούν ισχυρότερες και ανταγωνιστικότερες μέσω:

- Της εξάλειψης του συναλλαγματικού κινδύνου στις περισσότερες από τις μεγάλες αγορές της ευρωπαϊκής ένωσης. Στο παρελθόν οι μικρές αυτές εταιρείες δεν είχαν την ίδια πρόσβαση με τις μεγάλες εταιρείες σε χρηματοπιστωτικά μέσα, τα οποία χρησιμοποιούνται για την αντιμετώπιση των διακυμάνσεων των νομισμάτων.
- Αυξημένου ανταγωνισμού στον τραπεζικό κλάδο και χαμηλότερων επιτοκίων που θα επιτρέπουν στις ΜΜΕ να χρηματοδοτούν τις δραστηριότητες τους με χαμηλότερο κόστος από ότι στο παρελθόν.
- Της αντιμετώπισης της ζώνης του ευρώ ως μια εγχώρια αγορά. Οι ΜΜΕ θα έχουν την δυνατότητα να πωλούν τα προϊόντα και τις υπηρεσίες τους σε μια κατά πολύ ευρύτερη ζώνη (οικονομίες κλίμακας) σε περισσότερους εν δυνάμει καταναλωτές. Με άλλα λόγια οι εξαγωγές που παρουσίαζαν δυσχέρειες θα μετατραπούν σε εγχώριες επιχειρηματικές δραστηριότητες με ελάχιστες δυσκολίες. Στην πορεία οι ΜΜΕ θα ενθαρρυνθούν να ενσωματώσουν στις επιχειρηματικές στρατηγικές τους καινοτόμες και νέες τεχνικές λύσεις προς όφελος ολόκληρης της ευρωπαϊκής οικονομίας. (<http://europa.eu.int/abc/>)

Ποιες είναι οι επιπτώσεις της οικονομικής και νομισματικής ένωσης στις μεγάλες επιχειρήσεις;

Οι μεγάλες εταιρείες, που λειτουργούν σε ολόκληρη την Ευρώπη, θα γνωρίσουν μείωση του κόστους τους, ιδίως όσον αφορά τη διαχείριση κεφαλαίων και τις συναλλαγές σε συνάλλαγμα και μέσω εξάλειψης σημαντικού μέρους του σημερινού συναλλαγματικού κινδύνου. Η επίπτωση όμως του ευρώ θα είναι κατά πολύ ευρύτερη και θα επηρεάσει τις πολιτικές για την απασχόληση, την τιμολόγηση και την εμπορία, καθώς και τις αποφάσεις για τον τόπο εγκατάστασης των κέντρων παραγωγής και διανομής. Ο ανταγωνισμός σε ορισμένους τομείς θα καταστεί αναμφίβολα ισχυρότερος και με μεγαλύτερη διαφάνεια τιμών, ενώ το κόστος για τους καταναλωτές ορισμένων αγαθών σε συγκεκριμένες αγορές μπορεί ακόμη και να μειωθεί. (<http://europa.eu.int/abc/>)

5.2. Φόβοι και ανησυχίες από την ένταξη μιας χώρας στην Ευρωπαϊκή Ένωση

Η Ευρωπαϊκή Ένωση και ειδικότερα η Οικονομική και Νομισματική Ένωση αποτελεί για τα κράτη-μέλη της είτε ένα μέσο αντιμετώπισης των προκλήσεων της παγκοσμιοποίησης και μέσο επίτευξης μεγαλύτερης ευημερίας και πλούτου, είτε ένα μέσο ισοπέδωσης των αξιών και ιδιαιτεροτήτων της κάθε χώρας καθώς και ένα μέσο στέρξης της άσκησης ανεξάρτητων πολιτικών σε νομισματικό - οικονομικό και δημοσιονομικό επίπεδο. Όταν αναφερόμαστε στην παγκοσμιοποίηση εννοούμε μία ολοκλήρωση, μια εναρμόνιση πολιτικών, κανόνων, θεσμών και πολιτικών, ένα άνοιγμα αγορών με φιλελευθεροποίηση του εμπορίου και απελευθέρωση των αγορών και ταυτόχρονη ελεύθερη μετακίνηση των συντελεστών παραγωγής και του κεφαλαίου, με άλλα λόγια μία ενοποίηση σε επίπεδο οικονομικό - πολιτικό - πολιτιστικό -κοινωνικό και ιδεολογικό. Επομένως, ο στόχος της παγκοσμιοποίησης είναι τα κράτη τα οποία συμμετέχουν στην διαδικασία αυτή να αποτελέσουν τελικά μία οντότητα με κοινά στοιχεία και κοινές πολιτικές με απώτερο στόχο την ολοκλήρωση. Η διαδικασία ολοκλήρωσης ορίζεται ως η βαθμιαία κατάργηση των οικονομικών συνόρων μεταξύ ανεξάρτητων κρατών, με αποτέλεσμα οι οικονομίες αυτών των κρατών να λειτουργούν ως μια οντότητα. Η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση είναι μια διαδικασία κατά τη διάρκεια της οποίας δημιουργείται μια ενιαία αγορά με την εξάλειψη όλων των οικονομικών και μη εμποδίων, επηρεάζοντας σημαντικά το πολιτικό και οικονομικό κλίμα.

Ένα σημαντικό βήμα προς την οικονομική ολοκλήρωση είναι η κοινή αγορά, όπου τα εμπόδια στη μετακίνηση των συντελεστών παραγωγής (εργασία, κεφάλαιο, εμπορεύματα και τεχνολογία) μεταξύ των κρατών-μελών όπως αυτά της Ευρωπαϊκής Ένωσης, εξαλείφονται. Το επόμενο βήμα προς την ολοκλήρωση είναι η οικονομική και νομισματική ένωση όπου ο κύριος στόχος της είναι ο συντονισμός των οικονομικών πολιτικών μεταξύ των χωρών μελών. Στο πλαίσιο αυτό έχουμε την καθιέρωση της ελεύθερης ενιαίας αγοράς όπως αυτή πραγματοποιήθηκε με την υπογραφή της συνθήκης του Μάαστριχτ όπου καταργήθηκαν τα φυσικά (σύνορα), τεχνικά (κανονισμοί) και φορολογικά εμπόδια μεταξύ των κρατών μελών. Αυτά τα εμπόδια περιόριζαν την ελεύθερη κυκλοφορία των τεσσάρων παραγόντων της παραγωγής. Η δημιουργία μιας πραγματικά ολοκληρωμένης αγοράς δεν είναι ένας πεπερασμένος στόχος αλλά μάλλον μια τρέχουσα διαδικασία η οποία απαιτεί συνεχή προσπάθεια, επαγρύπνηση και ενημέρωση. Ο απώτερος στόχος είναι η ενοποίηση και ολοκλήρωση ακόμη και σε πολιτικό επίπεδο (κοινό ευρωπαϊκό σύνταγμα). Επομένως, το πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα του απώτερου στόχου της διαδικασίας της παγκοσμιοποίησης είναι η Ευρωπαϊκή Ένωση και ακόμη περισσότερο η Οικονομική και Νομισματική Ένωση. Στο πλαίσιο της ΟΝΕ έχουμε ένα κοινό νόμισμα, το Ευρώ, μία κοινή νομισματική πολιτική για όλα τα κράτη-μέλη, μία κεντρική τράπεζα, την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα, κοινές οδηγίες/κανονισμοί/ντιρεκτίβες και επίβλεψη των εθνικών πολιτικών όσο αφορά π.χ. την δημοσιονομική και εισοδηματική πολιτική των κρατών μελών όπως αυτά περιγράφονται στο πλαίσιο του συμφώνου σταθερότητας και ανάπτυξης. Αποτέλεσμα όλων των προαναφερθέντων είναι να χαθεί η ανεξάρτητη οικονομική, νομισματική και δημοσιονομική πολιτική των κρατών-μελών. (Μπιτζένης Α., 2009, σ.473-474)

Η παγκοσμιοποίηση η οποία εμφανίζεται τις τελευταίες δεκαετίες, δεν είναι θεσμός, αλλά μία διαδικασία, ένα φαινόμενο το οποίο ίσως μπορεί να χαρακτηριστεί και ως «μη ανα-

στρέψιμο» λόγω της τεχνολογικής εξέλιξης (χρήση δορυφόρων, επικοινωνία σε πραγματικό χρόνο, μείωση αποστάσεων λόγω ταχείας μεταφοράς ανθρώπων και εμπορευμάτων, χρήση ιντερνέτ και ταχεία μεταφορά ιδεών, γεγονότων, και πληροφοριών). Σε προηγούμενη φάση παγκοσμιοποίησης, αν ανατρέξουμε ιστορικά στο παρελθόν, βρίσκουμε ενοποιημένο τον κόσμο σε επίπεδο εμπορικών και επενδυτικών ροών λίγο πριν την έναρξη του Α' Παγκοσμίου Πολέμου. Επίσης, προσπάθειες να αποτελέσει ο κόσμος μια οντότητα με κυρίαρχη μια υπερδύναμη -ένα κράτος- ένα έθνος αποτέλεσαν η Ρωμαϊκή/Βυζαντινή/Οθωμανική Αυτοκρατορία, η προσπάθεια του Μεγάλου Αλεξάνδρου, η προσπάθεια του Χίτλερ, κ.τ.λ. Σήμερα η διαδικασία της παγκοσμιοποίησης διαφέρει σημαντικά από την στιγμή που η ολοκλήρωση θα επιτευχθεί έχοντας ως υπερδύναμη όχι μια συγκεκριμένη χώρα αλλά τις ίδιες τις πολυεθνικές. Επιπρόσθετα, το άνοιγμα των συνόρων, η απελευθέρωση των αγορών και των τιμών, η κατάργηση των μονοπωλίων, οι ιδιωτικοποιήσεις, η μετάβαση των χωρών του πρώην Ανατολικού μπλοκ στην οικονομία της αγοράς, όλα αποτελούν στοιχεία απαραίτητα για την ανάπτυξη και επέκταση των πολυεθνικών σε νέες αγορές με στόχο νέα και μεγαλύτερα μερίδια αγοράς και συνάμα περισσότερα κέρδη.

Στο πλαίσιο της Ε.Ε. το ευρωπαϊκό κεκτημένο εμπεριέχει αρκετά στοιχεία τα οποία μπορούν να χαρακτηριστούν ως οφέλη από την ολοκλήρωση για τα κράτη-μέλη της ΕΕ, και αυτά είναι πολυδιάστατα: πολιτικά, οικονομικά και πολιτιστικά. Η ολοκλήρωση στο πλαίσιο της ΕΕ δεν περιορίζεται απλά στα οικονομικά οφέλη από την καθιέρωση μιας ενιαίας αγοράς αλλά συντελεί στη γενική, νομική και θεσμική πρόοδο και καθορίζει πρότυπα αύξησης της ελευθερίας και του εύρους επιλογής για τους καταναλωτές και τους παραγωγούς, καθώς επίσης και για τους αποταμιευτές, τις επιχειρήσεις και τους υπαλλήλους, που είναι κρίσιμοι παράγοντες για την επίτευξη ενός συγκρίσιμου βιοτικού επιπέδου ανάμεσα στις χώρες-μέλη της Ε.Ε. (Μπιτζένης Α., 2009, σ.475)

ΠΙΝΑΚΑΣ 1

Πλεονεκτήματα και Μειονεκτήματα για να γίνει μια χώρα μέλος της Ε.Ε.

ΠΛΕΟΝΕΚΤΗΜΑΤΑ ΤΩΝ ΜΕΛΩΝ ΤΗΣ Ε.Ε.	ΜΕΙΟΝΕΚΤΗΜΑΤΑ ΤΩΝ ΜΕΛΩΝ ΤΗΣ Ε.Ε.
Αύξηση των ευκαιριών αγοράς (μεγέθυνση της αγοράς)	Υψηλό κόστος της θέσπισης των κανόνων και προτύπων της ΕΕ από τις επιχειρήσεις
Μείωση των εμπορικών περιορισμών ή ακόμα και αποβολή είτε των δασμών είτε των ποσοστώσεων	Ζητήματα μετανάστευσης - αύξηση εγκληματικότητας
Μείωση του επιχειρησιακού κόστους και τους κόστους συναλλαγών	Φόβος ότι οι πολύ καλά καταρτισμένοι άνθρωποι θα μεταναστεύσουν από τις χώρες της κεντρικής και ανατολικής Ευρώπης προς την ΕΕ (15)
Μείωση των δαπανών μιας νέας εισόδου στην αγορά για μία επιχείρηση	Φόβος ότι η διεύρυνση θα ενθαρρύνει τον σχετικά ανειδίκευτο πληθυσμό να αφήσει τις χώρες της κεντρικής και ανατολικής Ευρώπης με κατεύθυνση την ΕΕ (15)
Ελεύθερη κυκλοφορία των εργοδοτών, εργαζομένων μεταξύ των χωρών για να βρουν και να αρχίσουν κάποια απασχόληση	Φόβος ότι θα πιέζονται οι αμοιβές και οι μισθοί προς τα κάτω στην ΕΕ (15)
Ενίσχυση των διεθνών προτύπων λογιστικής	Φόβος ότι θα αυξηθεί η ανεργία στην ΕΕ (15)
Περισσότερη διαφάνεια στις επιχειρησιακές διαδικασίες, πιο αυστηροί ελεγκτικοί μηχανισμοί	Φόβοι για την απώλεια της πολιτικής ανεξαρτησίας, και μείωση του κράτους πρόνοιας
Αύξηση της έντασης του ανταγωνισμού, καλύτερη ποιότητα και ποικιλία των προϊόντων	Οι παραγωγοί από αδύναμες οικονομίες κρατών μελών θα πρέπει να εισαγάγουν νέο εξοπλισμό και νέες τεχνολογίες από τις προηγμένες χώρες όπως η Γερμανία και η Γαλλία λόγω του έντονου ανταγωνισμού. Αυτό το πρόσθετο κόστος μπορεί να οδηγήσει σε μια μείωση του πλεονάσματος

	παραγωγών.
Υψηλά ποσοστά ανάπτυξης	Υπάρχει ένα είδος γραφειοκρατίας στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης και ιδίως στο πλαίσιο της ΟΝΕ (ένα συγκεντρωτικό σύστημα)
Ειρήνη και σταθερότητα	Κόστος για τη βελτίωση του νομοθετικού πλαισίου
Αύξηση των επενδυτικών ροών και των ροών του εμπορίου	Κόστος για τη συμμόρφωση με τις ευρωπαϊκές αρχές
Ταχύτερη αύξηση των εισοδημάτων των καταναλωτών (λόγω της αύξησης του ΑΕΠ)	Δεν υπάρχει δικαίωμα εξόδου από την Ευρωπαϊκή Ένωση και την ΟΝΕ
Σταθεροποίηση και ενίσχυση των θεσμών	Επιδείνωση στους εθνικούς πόρους και στους πόρους της ΕΕ από τη στιγμή που απαιτούνται σημαντικοί πόροι για το συντονισμό των πολιτικών, για την επίλυση του χάσματος στην οικονομική ανάπτυξη των κρατών-μελών, για τις τροποποιήσεις στα παρόντα ευρωπαϊκά όργανα.
Μεγαλύτερη πολιτική συνεργασία	Φόβοι ότι θα χαθούν τα ιδιαίτερα πρότυπα πολιτισμού, η θρησκεία και η παράδοση των κρατών μελών.
Εκμετάλλευση του πλεονεκτήματος του χαμηλού κόστους εργασίας στις χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης	Απώλεια μεριδίου αγοράς για τις τοπικές επιχειρήσεις και ειδικά για τις μικρομεσαίες επιχειρήσεις λόγω του αυξανόμενου ανταγωνισμού και της συμμετοχής των ξένων επιχειρήσεων.
Βελτίωση του κλίματος επένδυσης και του επιχειρησιακού περιβάλλοντος	
Ευκολότερη μεταφορά τεχνολογίας	
Οι νέες αγορές θα παράσχουν νέες ιδέες για τους επιχειρηματίες	

Πηγή: Μπιτζένης, Α., και Ανδρονικίδης, Α. (2006)

Επομένως, τα σημαντικότερα οφέλη από την είσοδο μίας χώρας στην ΕΕ είναι:

- 1) η αύξηση του εμπορίου, των επενδύσεων και των ροών του κεφαλαίου,
- 2) οι βελτιώσεις στις υποδομές των χωρών από τις επιδοτήσεις που δίδονται στις χώρες-μέλη,
- 3) η μείωση του επιχειρησιακού κινδύνου με την ενθάρρυνση της μακροοικονομικής, νομικής και πολιτικής σταθερότητας,
- 4) η βελτίωση της ποιότητας ζωής και του βιοτικού επιπέδου,
- 5) η χρήση αποδοτικών μεθόδων παραγωγής, με την ολοκλήρωση νέων τεχνολογιών, το κόστος των οποίων επιχορηγείται μερικώς από την ΕΕ,
- 6) η μείωση των τιμών των αγαθών, λόγω της ύπαρξης ελεύθερης αγοράς και έντονου ανταγωνισμού.
- 7) Επιπλέον, δεδομένου ότι οι περικοπές στο εμπόριο και τα γεωργικά δασμολόγια εμφανίζονται λόγω των ευρωπαϊκών συμφωνιών, τα πραγματικά έξοδα του εμπορίου μειώνονται, και τα κράτη-μέλη βελτιώνουν το εμπορικό τους ισοζύγιο.
- 8) Σε μακροοικονομικό επίπεδο, η διεύρυνση αναμένεται να έχει επίδραση στο ποσοστό αύξησης του ΑΕΠ της ΕΕ, που θα οδηγήσει με την σειρά του στη γρηγορότερη αύξηση των εισοδημάτων των καταναλωτών και της αγοραστικής τους δύναμης και τέλος,
- 9) η ευκολότερη φυσική μετακίνηση των εμπορευμάτων διαμέσου των συνόρων στις χώρες της ΕΕ θα συμβάλει στην αποφυγή καθυστερήσεων όπως και στη μετακίνηση των φορτίων των εισαγόμενων τελικών προϊόντων.

Αφετέρου, η είσοδος στην ΕΕ δεν νοείται χωρίς κόστος για τις χώρες-μέλη. Το κόστος

θέσπισης των κανόνων και προτύπων της ΕΕ από τις επιχειρήσεις και τα κράτη-μέλη, και οι απειλές στη θέση των παραγωγών στην εσωτερική αγορά, είναι δύο από τα σοβαρότερα κόστη για τις χώρες που εισάγονται στην ΕΕ. Ένα άλλο κόστος αναφέρεται στη μειωμένη αυτονομία του κάθε κράτους στη διαδικασία λήψης αποφάσεων, ένας σημαντικός παράγοντας δεδομένου ότι οι χώρες έχουν διαφορετικά υπόβαθρα και ανάγκες. Οι δαπάνες μετάβασης μπορεί να είναι πολύ υψηλές και δαπανηρές για τις χώρες με αδύναμες οικονομίες και αδύναμο επιχειρησιακό περιβάλλον.

Θα μπορούσαμε να υποθέσουμε ότι το να είναι μια χώρα μέλος της ΕΕ κρύβει πολλές προκλήσεις, ειδικά για τα λιγότερο αναπτυγμένα κράτη-μέλη. Παρόλο που τα οφέλη είναι πολυάριθμα και σχετίζονται με τις βελτιώσεις σε κάθε τομέα όπως το νομοθετικό πλαίσιο, η σταθερότητα, η ασφάλεια, το άνοιγμα νέων αγορών, εντούτοις οι προκλήσεις για τα νέα μέλη διαφέρουν κυρίως όσο αφορά τον αυξανόμενο ανταγωνισμό στο περιβάλλον της ΕΕ και τις προσπάθειες που πρέπει να γίνουν προκειμένου να επιτευχθούν τα πρότυπα της ΕΕ. Το κόστος της υιοθέτησης των κανόνων και προτύπων της ΕΕ, το κόστος μετάβασης και η μειωμένη αυτονομία στη λήψη αποφάσεων είναι τα κύρια μειονεκτήματα που εμφανίζονται ιδιαίτερα στις λιγότερο αναπτυγμένες χώρες. Λόγω αυτών, υπάρχει μεγάλος φόβος μετανάστευσης των πολύ καλά καταρτισμένων και ανειδίκευτων εργατών και υπαλλήλων προς τις αναπτυγμένες χώρες, ενώ δεν είναι απίθανη η εμφάνιση προβλημάτων στην εσωτερική ανταγωνιστικότητα της χώρας.

Όσο αφορά την ιδιαίτερη περίπτωση της Τουρκίας θα αναφέρουμε τα εξής: η προοπτική ένταξης της Τουρκίας στην ΕΕ έχει μεγάλη ιστορία από τη στιγμή που η συμφωνία σύνδεσης Τουρκίας και ΕΕ υπογράφηκε μόλις στις 12-9-1963 η οποία τέθηκε σε ισχύ στις 1-12-1964. Επίσης, αρκετά αργότερα στις 14 Απριλίου του 1987 η Τουρκία υπέβαλλε επίσημη αίτηση για προσπάθεια απόκτησης της ιδιότητας του πλήρους μέλους της τότε Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας (ΕΟΚ). Η αίτηση απορρίφθηκε αρχικώς τον Δεκέμβριο του 1989 αλλά και δευτερευόντως το 1997, παρόλο που προηγήθηκε το θετικό βήμα της τελωνειακής ένωσης της Τουρκίας με την ΕΕ το 1995. Το ευρωπαϊκό συμβούλιο του Ελσίνκι στις 10-11 Δεκεμβρίου 1999 σηματοδότησε μια νέα αρχή για την Τουρκία από τη στιγμή που αναγνωρίστηκε η Τουρκία σαν ένα ισότιμο ως προς τα άλλα υποψήφια προς ένταξη στην ΕΕ μέλη. Το δεδομένο αυτό αποτέλεσε το επίσημο άνοιγμα της ΕΕ σε μία χώρα με διαφορετικά πολιτιστικά, πολιτισμικά αλλά και θρησκευτικά στοιχεία από αυτά που «κατέχουν» τα υπάρχοντα μέλη της ΕΕ Η Τουρκία με δεδομένο ότι απείχε σημαντικά από το να ικανοποιήσει τα κριτήρια της Κοπεγχάγης και τα 31 κεφάλαια του ευρωπαϊκού κεκτημένου ήταν φυσιολογικό αποτέλεσμα να μην ενσωματωθεί στην ΕΕ τον Μάιο του 2004. Το Δεκέμβριο του 2004 (16-12-2004) οι ηγέτες των χωρών-μελών της ΕΕ με εξαίρεση μόνο αυτής της Αυστρίας (η οποία δεν επιθυμούσε να δοθεί ιδιότητα υποψηφίου πλήρους μέλους της ΕΕ για την Τουρκία) πρόσφεραν ημερομηνία έναρξης ενταξιακών συνομιλιών με την Τουρκία. Αυτή η ημερομηνία ήταν η 3η Οκτωβρίου 2005 ημερομηνία που ξεκίνησαν επισήμως οι ενταξιακές συνομιλίες μεταξύ ΕΕ και Τουρκίας. Έτσι δόθηκε η δυνατότητα στην Τουρκία να ξεκινήσει επισήμως την ενταξιακή της πορεία χωρίς όμως να της δοθεί συγκεκριμένο χρονοδιάγραμμα και συγκεκριμένη μελλοντική ημερομηνία ένταξης. Επόμενος σταθμός για την Τουρκία ήταν η 11η Νοεμβρίου 2006 ημερομηνία κατά την οποία η Ευρωπαϊκή επιτροπή πρότεινε ενώ οι υπουργοί εξωτερικών των

κρατών-μελών της ΕΕ επικύρωσαν το πάγωμα 8 από τα 35 κεφάλαια του Ευρωπαϊκού κεκτημένου για την περίπτωση της Τουρκίας (κεφ. 1 ελεύθερη μετακίνηση εμπορευμάτων, κεφ. 3 Ελεύθερη παροχή υπηρεσιών, κεφ. 9 Χρηματοοικονομικές Υπηρεσίες, Κεφ. 11 Γεωργία και αγροτική ανάπτυξη, κεφ. 13 Αλιεία, κεφ. 14 Πολιτική μεταφορών, κεφ. 29 Τελωνειακή ένωση, και κεφ. 30 Εξωτερικές σχέσεις). Όλα αυτά συνέβησαν επειδή η Τουρκία αρνήθηκε να συμμορφωθεί στις υποχρεώσεις της έναντι των υπολοίπων μελών της ΕΕ και πιο συγκεκριμένα έναντι της Κύπρου, από τη στιγμή που η Τουρκία αρνείτο να ανοίξει όλα τα λιμάνια και τα αεροδρόμια της στους Κυπρίους. Γενικότερα υπάρχει έντονος σκεπτικισμός όσο αφορά την ένταξη της Τουρκίας στην ΕΕ από τη στιγμή που είναι μία χώρα με 70 και πλέον εκατ. κατοίκους (με τάσεις αύξησης του πληθυσμού της, όταν στην ΕΕ υπάρχει δημογραφικό πρόβλημα), με πολύ χαμηλό κατακεφαλήν εισόδημα, χαμηλό επίπεδο ζωής και μεγάλες οικονομικές και κοινωνικές ανισότητες. Ταυτόχρονα υπάρχουν φωνές οι οποίες ομιλούν για μία χώρα η οποία πολιτισμικά και γεωγραφικά δεν ανήκει στην ΕΕ, μία χώρα που δεν αναγνωρίζει δικαιώματα στη μειοψηφία των 15 περίπου εκατ. Κούρδων, η οποία «επικροτεί» εθνικές και θρησκευτικές διακρίσεις, και αποτελεί μια μουσουλμανική χώρα (η οποία με την ένταξη της θα αυξήσει το ποσοστό των μουσουλμάνων στην ΕΕ από 3% σε 20%) με ισχυρό το στρατιωτικό καθεστώς και το εθνικιστικό στοιχείο (ισλαμιστές-φανταμελιστές), αποτελώντας μία χώρα η οποία συνορεύει με κράτη στα οποία επικρατεί αστάθεια σε όλα τα επίπεδα (Ιράκ, Ιράν και Συρία). Το πιο σημαντικό ίσως που κάνει διστακτικούς τους Ευρωπαίους ως προς την ένταξη της Τουρκίας στην ΕΕ είναι το οικονομικό κόστος που απορρέει από την προσδοκώμενη οικονομική βοήθεια που θα απευθυνθεί προς την Τουρκία μέσω των κοινοτικών πλαισίων στήριξης. Στο πλαίσιο αυτό υπολογίζονται ότι η Τουρκία θα απορροφά ανά τριετία κονδύλια αντίστοιχα του ποσού που λαμβάνουν οι 10 νέες χώρες που εντάχθηκαν στην Ε.Ε. τον Μάιο του 2004, οικονομική βοήθεια η οποία θα κυμαίνεται μεταξύ 36,7-45,1 δισ. ευρώ [περίπου 15 δισ. ευρώ ετησίως ή αλλιώς περίπου το 10% του ετήσιου προϋπολογισμού οικονομικής βοήθειας της ΕΕ (27)]. Πολύ θετικοί ως προς την ένταξη της Τουρκίας στην ΕΕ είναι η Αμερική (επειδή πιστεύει ότι θα επέλθει μεγαλύτερη πολιτική σταθερότητα σε όλη την ευρύτερη περιοχή, καθώς και ότι η Τουρκία ως μέλος του ΝΑΤΟ και ο σύμμαχος της Αμερικής θα ευνοούνταν οικονομικά, εμπορικά, πολιτικά και κοινωνικά με ενδεχόμενη ένταξη της στην ΕΕ - επομένως, θα ευνοούνταν ένας σύμμαχος της Αμερικής) και το Ηνωμένο Βασίλειο (κυρίως για λόγους ενιαίας πολιτικής με την Αμερική). Από την άλλη πλευρά, αρνητικοί είναι η Αυστρία (κυρίως λόγω ιστορικών στοιχείων Αυστρο-Ουγγρική αυτοκρατορία ενάντια στην Οθωμανική αυτοκρατορία - ταυτόχρονα η Αυστρία ανακοίνωσε ότι θα πραγματοποιήσει δημοψήφισμα για τη περίπτωση της Τουρκίας), η Γερμανία (υπάρχουν φόβοι για κύμα μουσουλμάνων μεταναστών - επίσης, πληθυσμιακά η Τουρκία θα έχει το δεύτερο ή ακόμη και το πρώτο μεγαλύτερο αριθμό αντιπροσώπων στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, εφόσον η Τουρκία όταν θα ενταχθεί στην ΕΕ θα είναι πληθυσμιακά η μεγαλύτερη στην ΕΕ χώρα), η Γαλλία (υπάρχουν οι ίδιοι φόβοι για κύμα μουσουλμάνων μεταναστών - και είναι ενάντια στην άρνηση από πλευράς Τούρκων της αναγνώρισης της γενοκτονίας άνω του 1 εκατ. Αρμενίων μεταξύ 1915-1923 - επίσης, και η Γαλλία ανακοίνωσε ότι θα πραγματοποιήσει δημοψήφισμα), η Ολλανδία και η Ισπανία. Η πιο κοντινή αλλά και σημαντικά αισιόδοξη ημερομηνία ένταξης της Τουρκίας είναι η

1-1-2013 όταν θα υπάρξει και σε ισχύ το νέο πλάνο οικονομικού προϋπολογισμού για την ΕΕ για την περίοδο 2013-2019. (Μπιπζένης Α., 2009, σ.477-480)

Μπορεί να συναχθεί λοιπόν το συμπέρασμα ότι υπάρχουν οφέλη τόσο για τις αναπτυγμένες όσο και για τις λιγότερο ανεπτυγμένες χώρες-μέλη της ΕΕ Στην πρώτη περίπτωση, η ιδιότητα μέλους για τις αναπτυγμένες χώρες καθιερώνει ένα κλίμα ασφάλειας και αύξησης του εμπορίου και των ξένων άμεσων επενδύσεων, θυσιάζοντας την αυτονομία στη λήψη αποφάσεων. Στη δεύτερη περίπτωση, οι προκλήσεις είναι πολυάριθμες δεδομένου ότι οι λιγότερο αναπτυγμένες χώρες μπορούν να έχουν την πιθανότητα να γίνουν καλύτερες αν και λόγω των μεγάλων διαφορών με τις αναπτυγμένες χώρες, μπορεί να μην κατορθώσουν ποτέ να τις πλησιάσουν σε οικονομικά μεγέθη και στο επίπεδο ζωής.

6. Συμμετοχή μιας χώρας στο ευρώ και στην ΟΝΕ

6.1. Το κόστος και τα κέρδη από την συμμετοχή του ευρώ και την συμμετοχή στην ΟΝΕ

Η Ευρωπαϊκή Ένωση αποτελεί για τα κράτη-μέλη που την αποτελούν μέσο αντιμετώπισης των προκλήσεων της παγκοσμιοποίησης και μέσο επίτευξης μεγαλύτερης ευημερίας και πλούτου. Η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση είναι μια διαδικασία κατά τη διάρκεια της οποίας δημιουργείται μια ενιαία αγορά με την εξάλειψη όλων των οικονομικών και μη εμποδίων, επηρεάζοντας το πολιτικό και οικονομικό κλίμα. Η διαδικασία ολοκλήρωσης ορίζεται ως η βαθμιαία κατάργηση των οικονομικών συνόρων μεταξύ ανεξάρτητων κρατών, με αποτέλεσμα οι οικονομίες αυτών των κρατών να λειτουργούν ως μια οντότητα. (Μπιπζένης Α., 2009, σ. 484)

Τα οφέλη της ΟΝΕ για τις χώρες μέλη συνδέονται κυρίως με τα πέντε κριτήρια του Μάαστριχτ (χαμηλά επιτόκια, χαμηλός πληθωρισμός, σταθερή νομισματική πολιτική, σταθερή πολιτική συναλλαγματικής ισοτιμίας όταν έχουμε μια κοινή νομισματική πολιτική και ένα νόμισμα, και αυστηρή πολιτική για τον προϋπολογισμό - περιορισμένες αναλογίες χρέους/ΑΕΠ και ελλείμματος/ΑΕΠ).

Η ιδιότητα μέλους μέσα στην ΟΝΕ επιτρέπει στα κράτη-μέλη να πραγματοποιήσουν αποταμιεύσεις με τρεις τρόπους: μειωμένες δαπάνες λόγω της παύσης της ανταλλαγής νομίσματος, χαμηλότερο κόστος που δημιουργείται από τον υγιή ανταγωνισμό στην ευρωζώνη και ευνοϊκότερο περιβάλλον για τις εμπορικές συναλλαγές και τις επενδύσεις για τις τοπικές επιχειρήσεις. Η χρήση ενός ενιαίου νομίσματος επιτρέπει την ευκολότερη σύγκριση τιμών στα συμμετέχοντα κράτη-μέλη που υποκινεί στη συνέχεια τον ανταγωνισμό. Οι νικητές είναι οι πολίτες και καταναλωτές της Ευρώπης. Με την εξάλειψη του κινδύνου συναλλαγματικής ισοτιμίας, η οικονομική και νομισματική ένωση (ΟΝΕ) αποφέρει αυξημένη επιχειρηματικότητα και δυνατότητα για εμπορικές συναλλαγές στις εμπορικές επιχειρήσεις, ειδικά στις μικρομεσαίες επιχειρήσεις.

Μεταξύ άλλων, η ΟΝΕ ενθαρρύνει μια γρηγορότερη ανάπτυξη των γραμμών νέων προϊόντων, μια γρηγορότερη εφαρμογή νέων τεχνικών στη διαδικασία παραγωγής, και περισσότερη επένδυση στο ανθρώπινο δυναμικό. Επομένως, υποκινεί την αύξηση της παραγωγής, του εισοδήματος και της απασχόλησης και σταματά τον πληθωρισμό.

Τα κύρια οφέλη συσχετίζονται με πλεονεκτήματα όπως: την αφαίρεση του κινδύνου

συναλλαγματικής ισοτιμίας από το εμπόριο με τα άλλα μέλη της περιοχής του ευρώ, τη βελτιωμένη αποδοτικότητα των χρηματιστηριακών και νομισματικών αγορών, τη διαφάνεια των τιμών των αγαθών και των υπηρεσιών στις χώρες της περιοχής του ευρώ, η οποία προωθεί τον ανταγωνισμό, βελτίωση στη διανομή των πόρων και, γενικά, προώθηση της καλύτερης οικονομικής ολοκλήρωσης. (Μπιτζένης Α., 2009, σ. 491-492)

Η εισαγωγή του ευρώ ενισχύει τον ανταγωνισμό μεταξύ των κρατών-μελών που υιοθετούν το νέο νόμισμα. Καθώς οι τιμές σε όλες τις συμμετέχουσες χώρες εκφράζονται σε ευρώ, η διαφάνεια ενισχύεται και με τη σειρά της ενισχύει τον ανταγωνισμό και ασκεί βεβαίως επίδραση στη σύγκλιση των τιμών, δηλ. οι πολύ μεγάλες διαφορές στις τιμές παύουν πλέον να υπάρχουν. Πρέπει να αναγνωριστεί ότι τα επίπεδα έμμεσης φορολογίας μπορούν να διαφέρουν μεταξύ των κρατών-μελών, με συνέπεια να υπάρχει διαφοροποίηση στις τιμές.

Λαμβάνοντας υπόψη το μέγεθος της περιοχής της ζώνης του ευρώ, το ευρώ διαδραματίζει ένα σημαντικό ρόλο ως διεθνές νόμισμα. Χρησιμοποιείται εκτενώς στο εμπόριο έξω από την περιοχή του ευρώ και πρέπει να θεωρηθεί ως ελκυστική εναλλακτική λύση του δολαρίου. Χρησιμοποιείται εκτενώς ως νόμισμα δανεισμού στις αγορές ομολογιών. Επίσης έχει προταθεί ότι το ευρώ θα διαδραματίσει τελικά ένα σημαντικό ρόλο στα οικονομικά χαρτοφυλάκια παγκοσμίως και ως σημαντικό αποθεματικό νόμισμα. Επομένως, το ευρώ έχει τη δυνατότητα να σταθεροποιήσει το διεθνές οικονομικό περιβάλλον και να προωθήσει το διεθνές εμπόριο. Οι διεθνείς επενδυτές έχουν περισσότερες ευκαιρίες να διαφοροποιήσουν τα χαρτοφυλάκια τους και να ελέγξουν τους κινδύνους.

Εκτός από τα οφέλη που απορρέουν από τη συμμετοχή των χωρών-μελών της ΕΕ στην ΟΝΕ, υπάρχουν επίσης πολλά οφέλη και για τις επιχειρήσεις. Καταρχάς, η χρήση του ευρώ ως ενιαίο νόμισμα υποκινεί τον ανταγωνισμό και οδηγεί στην ανάπτυξη νέων προϊόντων, νέων μεθόδων παραγωγής και σε μεγαλύτερο αριθμό πιθανών πελατών. Αφετέρου, πολλές επιχειρήσεις είναι σε θέση να προάγουν τις εξαγωγές τους χρησιμοποιώντας το ευρώ, και με αυτό τον τρόπο μειώνουν μερικές λειτουργικές δαπάνες.

Επιπρόσθετα, η οικονομική και νομισματική ένωση (ΟΝΕ) θα επιφέρει στις μικρομεσαίες επιχειρήσεις (ΜΜΕ) περισσότερες επιλογές και επιχειρησιακές ευκαιρίες. Πολλές από τις ΜΜΕ γίνονται ισχυρότερες και ανταγωνιστικότερες λόγω της εξαφάνισης του κινδύνου συναλλαγματικής ισοτιμίας στις περισσότερες από τις μεγαλύτερες αγορές της Ευρωπαϊκής Ένωσης, του αυξανόμενου ανταγωνισμού στην τραπεζική βιομηχανία και των χαμηλότερων επιτοκίων. Τέλος, παρέχεται στις ΜΜΕ η δυνατότητα να πουλήσουν τα προϊόντα και τις υπηρεσίες τους σε μια ευρύτερη περιοχή όπου υπάρχουν περισσότεροι πελάτες.

Οι μεγάλες επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται σε ολόκληρη την Ευρώπη θα απολαύσουν μείωση σε πολλές από τις δαπάνες τους, λόγω της αποβολής ενός μεγάλου μέρους του συναλλαγματικού κινδύνου, όσον αφορά τους τομείς της διαχείρισης του χαρτοφυλακίου και τις μετατροπές συναλλάγματος. Επίσης, η επίδραση του ευρώ θα είναι ευρύτερη και θα έχει επιπτώσεις στις πολιτικές απασχόλησης, στον καθορισμό των τιμών, στο μάρκετινγκ και στις αποφάσεις σχετικά με τη θέση των κέντρων παραγωγής και διανομής. Ο ανταγωνισμός σε μερικούς τομείς θα είναι αναμφισβήτητα ισχυρότερος και με πολύ μεγαλύτερη διαφάνεια στις τιμές,

το κόστος ορισμένων αγαθών στους καταναλωτές αναμένεται να μειωθεί σε ορισμένες αγορές. (Μπιπζένης Α., 2009, σ. 491-494)

Τα οφέλη της οικονομικής και νομισματικής ένωσης (ΟΝΕ) για τους καταναλωτές είναι επίσης πολυάριθμα. Για να αναφέρουμε μερικά: μειωμένο κόστος στα ταξίδια προς άλλες χώρες, ευκολότερη και φθηνότερη μεταφορά κεφαλαίων σε άλλες χώρες, υψηλότερη διαφάνεια στο κόστος και αυξανόμενος ανταγωνισμός που θα οδηγήσει σε χαμηλότερες τιμές, αποφυγή των κινδύνων συναλλαγματικής ισοτιμίας μεταξύ των συμμετεχουσών χωρών, χαμηλά επιτόκια που μειώνουν το κόστος δανεισμού, εξασφαλισμένη αγοραστική δύναμη μέσω του χαμηλότερου πληθωρισμού και περισσότερη βιώσιμη οικονομική ανάπτυξη, η οποία θα αυξήσει την ασφάλεια εργασίας.

Συμπερασματικά θα μπορούσαμε να πούμε ότι η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση είναι ένας ριζικός πολυδιάστατος μετασχηματισμός της ευρωπαϊκής περιοχής. Τα οφέλη από την ολοκλήρωση είναι πολυδιάστατα: πολιτικά, οικονομικά και πολιτιστικά. Αυτό συσχετίζεται επίσης πολύ με τα οφέλη από την υιοθέτηση του κοινοτικού κεκτημένου. Σε μακροοικονομικό επίπεδο η τελευταία διεύρυνση αναμένεται να προσκρούσει στο ποσοστό αύξησης του ΑΕΠ της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η οποία στη συνέχεια θα συνδεθεί με τη γρηγορότερη αύξηση των καταναλωτικών εισοδημάτων, της αγοραστικής δύναμης και αντίστοιχα της αύξησης των ευκαιριών αγοράς. Αφετέρου, η είσοδος στην ΕΕ συνεπάγεται δαπάνες για τις χώρες-μέλη όπως η θέσπιση όλων των κανόνων και προτύπων της ΕΕ από τις επιχειρήσεις, καθώς επίσης και η χειροτέρευση της θέσης των εγχώριων παραγωγών. Ένα άλλο κόστος αναφέρεται στη μειωμένη αυτονομία των χωρών όσον αφορά τη διαδικασία λήψης αποφάσεων.

Η βαθύτερη οικονομική και νομισματική ολοκλήρωση πραγματοποιήθηκε μέσω της καθιέρωσης της οικονομικής και νομισματικής ένωσης (ΟΝΕ) και ειδικά στο τρίτο στάδιο της με την εισαγωγή του ευρώ σε 12 χώρες-μέλη. Ένα σημαντικό όφελος, για τις χώρες-μέλη, είναι ένα σταθερό οικονομικό περιβάλλον που οδηγεί σε χαμηλό πληθωρισμό και χαμηλά επιτόκια. Τα οφέλη συνδέονται κυρίως με τα πέντε κριτήρια του Μάαστριχτ (χαμηλά επιτόκια, χαμηλός πληθωρισμός, σταθερή νομισματική πολιτική, σταθερή πολιτική συναλλαγματικής ισοτιμίας όταν χρησιμοποιούμε μια κοινή νομισματική πολιτική και ένα νόμισμα, αυστηρή πολιτική για ο προϋπολογισμό, χαμηλές αναλογίες-χρέος/ΑΕΠ και ελλείμματος/ΑΕΠ). Αφετέρου, η συμμετοχή στην ΟΝΕ περιλαμβάνει μερικές δαπάνες για τις χώρες μέλη. Υπάρχουν διάφοροι τύποι δαπανών: δαπάνες για τη βελτίωση του νομοθετικού σώματος, δαπάνες συμμόρφωσης με τις ευρωπαϊκές αρχές, δαπάνες για το συνολικό εκσυγχρονισμό της βιομηχανίας. Επιπλέον, το κύριο κόστος συμμετοχής σε μια νομισματική περιοχή είναι ο κίνδυνος να χαθούν τα όργανα νομισματικής πολιτικής. Παραδείγματος χάριν, η συναλλαγματική ισοτιμία σε εθνικό επίπεδο ως μηχανισμός σταθεροποίησης ενάντια στις μακροοικονομικές διαταραχές που επηρεάζει μόνο μια χώρα σε μια περιοχή ή επιδρά στις χώρες με διαφορετικούς τρόπους. (Μπιπζένης Α., 2009, σ. 495)

Θα μπορούσαμε να υποθέσουμε ότι το να είναι μια χώρα μέλος της ΕΕ κρύβει πολλές προκλήσεις, ειδικά για τα λιγότερο αναπτυγμένα κράτη-μέλη. Ενώ τα οφέλη είναι πολυάριθμα σχετικά με τις βελτιώσεις σε κάθε τομέα όπως το νομοθετικό σώμα, όπως η σταθερότητα, η ασφάλεια, το άνοιγμα νέων αγορών, οι προκλήσεις για τα νέα μέλη διαφέρουν κυρίως όσον

αφορά τον αυξανόμενο ανταγωνισμό στο περιβάλλον της ΕΕ και τις προσπάθειες που πρέπει να γίνουν προκειμένου να επιτευχθούν τα πρότυπα της ΕΕ. Το κόστος υιοθέτησης των κανόνων και προτύπων της ΕΕ, το κόστος μετάβασης και η μειωμένη αυτονομία στη λήψη αποφάσεων είναι τα κύρια μειονεκτήματα που εμφανίζονται στις λιγότερο αναπτυγμένες χώρες. Λόγω αυτών, υπάρχει ένας μεγάλος φόβος μετανάστευσης των πολύ καλά καταρτισμένων και ανειδίκευτων υπαλλήλων προς τις αναπτυγμένες χώρες καθώς επίσης μπορούν να εμφανιστούν και προβλήματα στην εσωτερική ανταγωνιστικότητα.

Το να είσαι μέλος της ΕΕ ή της ΟΝΕ προϋποθέτει την αντιμετώπιση πολλών προκλήσεων, ειδικά για τις μικρές και λιγότερο αναπτυγμένες χώρες. Τα οφέλη είναι πολυάριθμα σε περίπτωση που τα κράτη-μέλη μπορούν να κατορθώσουν να επιτύχουν την πραγματική και ονομαστική σύγκλιση. Κατά την εισαγωγή μιας χώρας, οι αλλαγές που πρέπει να εμφανιστούν στις λιγότερο αναπτυγμένες χώρες σε κάθε τομέα μπορούν να δημιουργήσουν διαφορετικά προβλήματα σχετικά με τη μετανάστευση, την ανεργία, τη μειωμένη αυτονομία και τη μειωμένη ανταγωνιστικότητα. Αφετέρου, λόγω των διαρθρωτικών ταμείων αυτές οι νέες χώρες-μέλη έχουν μια ευκαιρία να επιτύχουν μεγάλες βελτιώσεις στην υποδομή και στο περιβάλλον των επιχειρήσεων, μια ευκαιρία που να μην είχαν σε άλλη περίπτωση. Στην περίπτωση των υψηλά αναπτυγμένων χωρών τα κύρια οφέλη είναι κρυμμένα πίσω από τη δημιουργία της ενιαίας αγοράς και μέσω αυτής, την αύξηση των ρευμάτων ΞΑΕ και των συναλλαγών, και το βελτιωμένο εμπορικό ισοζύγιο. Εκείνες οι προηγμένες χώρες δεν λαμβάνουν τα κεφάλαια από την Ευρωπαϊκή Ένωση λόγω της υπάρχουσας θετικής οικονομικής κατάστασης τους, αλλά γι' αυτές η ΕΕ και η ΟΝΕ σημαίνουν μεγάλη ανάπτυξη σε μια κοινή αγορά. Το κύριο μειονέκτημα για αυτές είναι ότι χάνουν την αυτονομία τους στη διαδικασία λήψης αποφάσεων.

Μπορεί να συναχθεί το συμπέρασμα ότι υπάρχουν οφέλη τόσο για τις αναπτυγμένες όσο και για τις λιγότερο αναπτυγμένες χώρες. Στην πρώτη περίπτωση, η ιδιότητα μέλους για τις αναπτυγμένες χώρες καθιερώνει ένα κλίμα ασφάλειας και αύξησης του εμπορίου και των ΞΑΕ, θυσιάζοντας την αυτονομία στη λήψη αποφάσεων. Στη δεύτερη περίπτωση, οι προκλήσεις είναι πολυάριθμες δεδομένου ότι οι λιγότερο αναπτυγμένες χώρες μπορούν να έχουν την πιθανότητα να γίνουν καλύτερες, αν και λόγω των μεγάλων διαφορών με τις αναπτυγμένες χώρες, μπορεί να μην κατορθώσουν να τις προφτάσουν σε οικονομικό επίπεδο και επίπεδο ευημερίας.

6.2. Ποια μειονεκτήματα έχει η οικονομική και νομισματική ένωση για τους καταναλωτές

Τα οφέλη της οικονομικής και νομισματικής ένωσης για τους καταναλωτές είναι πολυάριθμα όπως το μειωμένο κόστος για ταξίδια σε άλλες χώρες, ευκολότερη και λιγότερη δαπανηρή μεταφορά κεφαλαίων σε άλλες χώρες, μεγαλύτερη διαφάνεια κόστους και αυξημένος ανταγωνισμός που θα οδηγήσει στη μείωση των τιμών, την εξάλειψη του συναλλαγματικού κινδύνου μεταξύ των συμμετεχουσών χωρών, τα χαμηλά επιτόκια που θα μειώσουν το κόστος δανεισμού, την ασφαλή αγοραστική δύναμη μέσω χαμηλότερου πληθωρισμού και περισσότερο βιώσιμη οικονομική ανάπτυξη που θα αυξήσει την ασφάλεια στην απασχόληση.

Εκτός από τα προαναφερθέντα πλεονεκτήματα από την εισαγωγή του ευρώ και τη συμμετοχή ενός κράτους στην ΟΝΕ δύναται να δημιουργηθούν και να υπάρξουν και κάποια μειονεκτήματα. Μερικά από αυτά είναι:

Το κόστος μετάβασης από το καθεστώς των εθνικών νομισμάτων στο ένα νόμισμα. Κάθε μετάβαση είναι δύσκολη, χρονοβόρα, με μεγάλο κόστος και μόνο μεσο-μακροπρόθεσμα φαίνονται τα οφέλη, αν αποδειχθεί θετική η μετάβαση και σημαντικά θετικός ο στόχος της. Στη περίπτωση του ευρώ το κόστος κατασκευής, παρασκευής του ευρώ ήταν αρκετά μεγάλο αλλά και σημαντικό ήταν και το κόστος προετοιμασίας και προσαρμογής των λογιστικών, τραπεζικών προγραμμάτων και συστημάτων και αρκετών άλλων μηχανημάτων-συσκευών επίτευξης στόχων της καθημερινής οικονομικής δραστηριότητας.

Χρειάστηκε, εκτός από χρήματα, και αρκετός χρόνος εκπαίδευσης εργαζομένων αλλά και του καταναλωτικού κοινού πριν, κατά την εισαγωγή και κατά το πρώτο χρονικό διάστημα της εισαγωγής του ευρώ (χρειάστηκε οργάνωση, σχεδιασμός, εφαρμογή, μέτρα, προσπάθεια, ώρες, δυναμικό).

Ήταν πιθανό το ρίσκο μιας οικονομικής κρίσης ή ενός οικονομικού σοκ το οποίο δεν εμφανίστηκε, ανιθέτως το ευρώ στους πρώτους 15 μήνες εμφάνισε μια εξαιρετική πορεία και μετά από διάφορες διακυμάνσεις μεταξύ $0,85 \$ = 1$ ευρώ και $1 \$ = 1$ ευρώ άγγιξε το $1,6 \$ = 1$ ευρώ. Το 2008 η ισοτιμία έφθασε το $1,6 \$$ προς 1 ευρώ ($1,6038 \$$ προς 1 ευρώ στις 15/7/2008). (Μπιτζένης Α., 2009, σ. 499-500)

Το ευρώ ανάγκασε τις κεντρικές τράπεζες των κρατών-μελών της ΟΝΕ να αδυνατούν να επεμβαίνουν στη διαμόρφωση των επιτοκίων, τα οποία καθορίζονται από την ενιαία πολιτική που εφαρμόζεται από την Ευρωπαϊκή Κεντρική τράπεζα.

Το ευρώ επίσης «εκμηδενίζει» τη δυνατότητα του κάθε κράτους να δώσει μια ώθηση στην οικονομία του υποτιμώντας το εθνικό του νόμισμα από τη στιγμή που δεν υπάρχει εθνικό νόμισμα αλλά κοινό νόμισμα και μία ενιαία συναλλαγματική πολιτική.

Επίσης λόγω του συμφώνου σταθερότητας και με την εισαγωγή του ευρώ τα κράτη αδυνατούν να πραγματοποιούν προγράμματα κοινωνικής πολιτικής με τη μορφή της κοινωνικής πρόνοιας και παροχής σημαντικών προνομίων για την καταπολέμηση της ανεργίας κ.τ.λ. Υπάρχει αυστηρό πρόγραμμα μείωσης των κυβερνητικών εξόδων και διατήρησης σε σταθερά χαμηλά επίπεδα του κυβερνητικού ελλείμματος (πρόσφατα η Γαλλία εμφάνισε έλλειμμα μεγαλύτερο του 3% του ΑΕΠ και της επιβλήθηκε σύσταση και πρόστιμο).

Εκτός από την πιθανότητα ενός οικονομικού σοκ υπήρχε και υπάρχει η πιθανότητα ενός πολιτικού σοκ που θα μπορούσε να προκύψει σε ένα κράτος-μέλος της ΟΝΕ (κίνδυνος υπήρξε προς στιγμή με την Ιρλανδία) και θα δημιουργούσε προβλήματα σε όλη την Ένωση.

Η χώρα-μέλος της ΟΝΕ δεν ασκεί νομισματική πολιτική, δημοσιονομική, συναλλαγματική και φορολογική πολιτική.

Οι διαφορές τιμών μεταξύ των συμμετεχόντων κρατών-μελών εξαφανίζονται μέσω της ΟΝΕ.

Η εισαγωγή του ευρώ έχει ενισχύσει τον ανταγωνισμό μεταξύ των κρατών-μελών που έχουν υιοθετήσει το νέο νόμισμα. Δεδομένου ότι οι τιμές σε όλες τις συμμετέχουσες χώρες

εκφράζονται σε ευρώ, στις περισσότερες από αυτές έχει βελτιωθεί η διαφάνεια. Η εν λόγω διαφάνεια ενισχύει τον ανταγωνισμό και έχει ασφαλώς επίπτωση στη σύγκλιση των τιμών, δηλαδή δεν θα μπορούν πλέον να υπάρχουν υψηλές διαφορές τιμών. Εφόσον οι τιμές εμπορευμάτων και υπηρεσιών αποκλίνουν σε περιφερειακή βάση στο εσωτερικό κρατών-μελών, πιθανόν να εξακολουθούν να υπάρχουν κάποιες διαφορές μεταξύ των κρατών-μελών. Για παράδειγμα πρέπει να αναγνωριστεί ότι τα επίπεδα έμμεσης φορολογίας αποκλίνουν μεταξύ κρατών-μελών προκαλώντας έτσι διαφορές στα επίπεδα τιμών. Εντούτοις οι διαφορές τιμών είναι πιο δύσκολο να διατηρηθούν και τείνουν να περιοριστούν σε διακυμάνσεις στο επίπεδο του κόστους συναλλαγών. (Μπιτζένης Α., 2009, σ. 502-504)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2°

ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΗ Ή ΟΝΟΜΑΣΤΙΚΗ ΣΥΓΚΛΙΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ ΣΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΗΣ Ε.Ε. ΚΑΙ ΤΗΣ ΟΝΕ ΚΑΙ Η ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ ΧΡΗΜΑΤΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ

1. Η ένταξη της Ελλάδος στην ΟΝΕ: Ο μύθος της πραγματικής σύγκλισης της Ελληνικής Οικονομίας με αυτές των Χωρών της ΟΝΕ

Από τον Ιούνιο του 2000 η Ελλάδα (ουσιαστικά από 1-1-2001) αποτελεί το 12ο μέλος της Οικονομικής και Νομισματικής Ένωσης (ΟΝΕ) και μαζί με τα υπόλοιπα 11 μέλη εισήγαγε ταυτόχρονα το Ευρώ την 1-1-2002.

Ο πρώτος μύθος είναι ότι η Ελλάδα είναι η μοναδική χώρα που ενώ επιθυμούσε να ενταχθεί στην ΟΝΕ καθυστέρησε επιπλέον 18 μήνες προκειμένου να ικανοποιήσει τα αναγκαία κριτήρια σύγκλισης (Μάαστριχτ). «Καθυστέρηση» λοιπόν την ένταξη της κατά 1,5 έτος ενώ τα λοιπά 11 μέλη εντάχθηκαν στην ΟΝΕ την 1-1-1999, καθώς είχαν ήδη ικανοποιήσει τα 5 κριτήρια του Μάαστριχτ. Η Ελλάδα εντάχθηκε στην ΟΝΕ με σημαντική καθυστέρηση, ταυτόχρονα ικανοποίησε μόνο τα συγκεκριμένα οικονομικά κριτήρια του Μάαστριχτ και πέτυχε μόνο μια ονομαστική και όχι μια πραγματική σύγκλιση με αυτή των δυτικοευρωπαϊκών χωρών της ΟΝΕ.

Ο δεύτερος μύθος είναι ότι η Ελλάδα, σε σχέση με τα λοιπά μέλη της ΟΝΕ υστερεί σημαντικά σε αρκετούς κυρίως οικονομικούς δείκτες.

Αναφορικά με την οικονομική κατάσταση της Ελλάδας προ της ένταξης και μετά την ένταξη στην ΟΝΕ υπήρξαν οι εξής θετικές εξελίξεις:

- Σημαντική μείωση του πληθωρισμού και πιο συγκεκριμένα του εναρμονισμένου δείκτη καταναλωτή.
- Σημαντική μείωση των επιτοκίων γεγονός που μείωσε το κόστος ανεύρεσης/απόκτησης κεφαλαίου. Ταυτόχρονα όμως με την επίτευξη των κριτηρίων δεν επήλθε η σημαντική πρόοδος που αναμενόταν ως προς τη βελτίωση της δημοσιονομικής κατάστασης (εξωτερικό χρέος και κυβερνητικό έλλειμμα). Δεν επήλθε ουσιαστική βελτίωση από τη στιγμή που η χώρα μας μετά και την αναθεώρηση των στοιχείων τα τέλη του 2004 δημιούργησε δημοσιονομικό έλλειμμα 6,6% επί του ΑΕΠ το 2004, 4,3% επί του ΑΕΠ το 2005 και έως το 2009 έφτασε στο 12,8%, ενώ το εξωτερικό χρέος ανήλθε σε ποσοστό 107,3% επί του ΑΕΠ το 2005, ενώ το 2009 έφτασε στο ποσοστό 114,6%, που αντιστοιχεί σε 304 δισ. ευρώ περίπου και είναι το μεγαλύτερο ποσοστό μεταξύ των χωρών της ΟΝΕ. Η διάσταση του προβλήματος είναι πολύ μεγαλύτερη όταν ληφθεί υπόψη το γεγονός ότι η Ελλάδα χρωστάει άνω των 350 δισ. ευρώ σύμφωνα με επίσημα στοιχεία έως τον Φεβρουάριο του 2010, όταν οι Ολυμπιακοί Αγώνες κόστισαν μεταξύ 10-15 δισ. ευρώ (αναλόγως με το ποια έργα υποδομής θα συμπεριληφθούν στο κόστος των αγώνων), όταν σε τόκους η Ελληνική οι-

κονομία επιβαρύνεται περίπου 12 δισ. ευρώ κάθε χρόνο, και όταν αντιληφθούμε ότι έχουν δοθεί μόλις 21 δισ. ευρώ από το 4^ο κοινοτικό πλαίσιο στήριξης (2007-2013). Επιπλέον το κόστος εξυπηρέτησης του χρέους της Ελλάδας έφτασε το 11,6% των δαπανών του προϋπολογισμού το 2009. Τον Ιανουάριο του 2010 η απόδοση για τα ελληνικά κυβερνητικά ομόλογα έφτασε το 7,1% η υψηλότερη από την ένταξη της χώρας στην ευρωζώνη το 2001.

- Επιπροσθέτως ο πληθωρισμός ο οποίος υπολογίζεται με βάση συγκεκριμένο καλάθι προϊόντων δεν αντικατοπτρίζει την ακρίβεια και τις αυξήσεις που παρουσιάζονται στα προϊόντα στην Ελλάδα μετά την ένταξη μας στην ΟΝΕ.
- Επίσης τα χαμηλά επιτόκια, μοχλός ανάπτυξης από τη μια, οδήγησε από την άλλη χιλιάδες ελληνικά νοικοκυριά στην υπερκατανάλωση και στον υπερδανεισμό (Jens Bastian, 2010, σ. 7-8)

Ο τρίτος μύθος είναι ότι η όποια πρόοδος η οποία επιτεύχθηκε στην Ελλάδα αντικατοπτρίζει μόνο μια ονομαστική οικονομική σύγκλιση με τις χώρες της ΟΝΕ. Πραγματική σύγκλιση της ελληνικής οικονομίας με τις άλλες χώρες τις ΟΝΕ δεν υφίσταται. Η πραγματική σύγκλιση απαιτεί ιδιαίτερα υψηλά ποσοστά οικονομικής ανάπτυξης, χαμηλά επίπεδα ανεργίας, μισθούς αντίστοιχους αυτών της ΕΕ(15), σημαντική βελτίωση του κατά κεφαλή ΑΕΠ σε μονάδες αγοραστικής δύναμης και συνεπάγεται μια συνεχή βελτίωση του επιπέδου διαβίωσης. Ο ελάχιστος μηνιαίος μισθός στην Ελλάδα και μάλιστα σε τιμές αγοραστικής δύναμης είναι περίπου στο 70% του μέσου όρου των πλέον ανεπτυγμένων οικονομικά μελών της ΕΕ (π.χ. Γερμανίας, Γαλλίας, Ηνωμένου Βασιλείου, Ιρλανδίας, Βελγίου, Ολλανδίας). (πίνακας 2)

Πίνακας 2

Μηνιαίος ελάχιστος μισθός σε τιμές αγοραστικής δύναμης, Ιανουάριο 2009

Λουξεμβούργο	1293
Ιρλανδία	1024
Βέλγιο	1211
Ηνωμένο Βασίλειο	1186
Ολλανδία	1202
Γαλλία	1194
Αμερική	798
Ισπανία	696
Ελλάδα	855
Πορτογαλία	582

Πηγή: European Commission 2009

* έχουν ληφθεί υπόψη ότι στο Ηνωμένο Βασίλειο, Ιρλανδία δουλεύουν 39 ώρες X 52 εβδομάδες διαιρούμενα με το 12 μήνες, στην Αμερική 40 ώρες X 52 εβδομάδες διαιρούμενα με το 12 μήνες, ενώ στην Ισπανία και Ελλάδα πληρώνονται με 14 μισθούς διαιρούμενα με το 12 μήνες

Το ελληνικό κατά κεφαλήν ΑΕΠ είναι περίπου στο 75% του μέσου όρου της ΕΕ(15). Μιλώντας για πραγματική σύγκλιση, η Ελλάδα απέχει πολύ από το να φτάσει το επίπεδο του κατά

κεφαλήν ΑΕΠ των προηγμένων χωρών της Δυτικής Ευρώπης.

Οι μικρές ετήσιες αυξήσεις της ελληνικής βιομηχανικής παραγωγής ενισχύουν το επιχείρημα ότι η πραγματική σύγκλιση της ελληνικής οικονομίας απέχει πολύ ακόμη, και πρέπει να στηριχθεί στην ανάπτυξη των υπηρεσιών. Από το 2000 η Ελλάδα έχει κατά μέσο όρο ετήσιο ρυθμό βιομηχανικής παραγωγής μικρότερο από 1% τη στιγμή που η Ιρλανδία έχει περίπου 10%.

Τέλος, με τη βοήθεια του Human Development Index ο οποίος μετράει την επίτευξη των στόχων μιας χώρας σε όρους υγείας, εκπαίδευσης και φτώχειας (μέσου όρου ζωής, εκπαιδευτικές γνώσεις, και προσαρμοσμένο πραγματικό εισόδημα), δίδεται η εικόνα της μη πραγματικής σύγκλισης της ελληνικής οικονομίας με αυτή των Δυτικοευρωπαϊκών χωρών από τη στιγμή που σύμφωνα με το δείκτη αυτό και πάλι η Ελλάδα βρίσκεται στην προτελευταία θέση (προηγείται μόνο της Πορτογαλίας) μεταξύ των χωρών της ΕΕ (15). (Jens Bastian, 2010, σ. 9)

Η σημαντική επιτάχυνση του ρυθμού αύξησης του ελληνικού ΑΕΠ αποτελεί τον τέταρτο μύθο από τη στιγμή που επιτρέπει την «αισιόδοξη εκτίμηση» ότι η Ελλάδα μπορεί να μειώσει την απόσταση τα επόμενα χρόνια και να επιτύχει την πραγματική σύγκλιση η οποία όμως σε καμία περίπτωση δεν θα επέλθει πριν περάσουν 10 χρόνια. Ο σημαντικός ρυθμός ανάπτυξης του ΑΕΠ της ελληνικής οικονομίας ο οποίος είναι γύρω στο 4% ανά έτος τα τελευταία 5 έτη, προσδίδει μια συγκρατημένη αισιοδοξία για πραγματική Σύγκλιση της Ελληνικής οικονομίας με τις οικονομίες των αναπτυσσόμενων χωρών της ΕΕ(15) στο μέλλον.

Ο πέμπτος μύθος είναι ότι η ανάπτυξη της Ελλάδας τα τελευταία χρόνια οφείλεται κυρίως στα ευρωπαϊκά προγράμματα ανάπτυξης υποδομών, στα 3 Κοινοτικά πλαίσια στήριξης, στους Ολυμπιακούς Αγώνες, και στην έλευση στην Ελλάδα των χαμηλόμισθων μεταναστών από την Νοτιοανατολική Ευρώπη και κυρίως από την Αλβανία, και λιγότερο σε πρωτογενείς παράγοντες οι οποίοι θα μας αφήνουν αισιοδοξία για το μέλλον. Χαρακτηριστικό είναι εδώ να αναφερθούμε στο οικονομικό θαύμα της Ιρλανδίας το οποίο άλλαξε και τα δεδομένα σ' αυτή τη χώρα μέσα σε μια δεκαετία. Ενώ στις αρχές του 1990 η Ελλάδα, Ισπανία, Πορτογαλία και Ιρλανδία βρίσκονταν στην 2η ταχύτητα οικονομικής ανάπτυξης και οικονομικού επιπέδου μεταξύ των χωρών της ΕΕ(15), σε μια δεκαετία ο ρυθμός ανάπτυξης της Ιρλανδικής οικονομίας ήταν της τάξης του 10% κατά μέσο όρο κάθε χρόνο, γεγονός που κατέταξε την Ιρλανδία στις πλέον οικονομικά ανεπτυγμένες χώρες της γηραιάς ηπείρου, γεγονός το οποίο δεν μπορεί να προσεγγισθεί εύκολα από την Ελληνική οικονομία.

Σημαντικά μέτρα που θα βοηθούσαν τη περαιτέρω και διαχρονική ανάπτυξη της ελληνικής οικονομίας αλλά και της πραγματικής σύγκλισης της Ελληνικής οικονομίας με αυτών των δυτικοευρωπαϊκών χωρών είναι τα ακόλουθα:

- Ένα πρόγραμμα επενδύσεων-σε πλήρη ανάπτυξη, με εξασφαλισμένους σε μεγάλο βαθμό πόρους
- Διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις των οποίων οι θετικές επιπτώσεις να έχουν στόχο την αύξηση της παραγωγικότητας και της ανταγωνιστικότητας
- Ανταγωνιστικό κόστος παραγωγής, καλές εργασιακές σχέσεις, ποιότητα ανθρώπινων πόρων, ύπαρξη αξιόλογων φυσικών πόρων (επιτάχυνση και εμβάθυνση των διαρθρωτικών αλλαγών ιδίως στο εργασιακό/ασφαλιστικό),

- Μείωση της απόστασης από το μέσο όρο του κατά κεφαλήν εισοδήματος της ΕΕ (μισθοί)
- Διαδικασία πραγματικής σύγκλισης, επιπλέον της προσπάθειας για σταθεροποίηση της Ελληνικής οικονομίας και ιδίως της δημοσιονομικής σταθεροποίησης (σημαντική μείωση των ελλειμμάτων), με δεδομένο ότι η νομισματική πολιτική πλέον ασκείται από την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα (ΕΚΤ)
- Στόχος πρέπει να είναι ο σημαντικός ρυθμός σύγκλισης (ο πραγματικός ρυθμός ανάπτυξης) ώστε να επέλθει η σύγκλιση σε τουλάχιστον 10 χρόνια
- Άνοιγμα και απελευθέρωση των αγορών
- Να γίνει πιο ελκυστικό περιβάλλον για επενδύσεις, ταχύτερο άνοιγμα της Ελληνικής οικονομίας στη διεθνή οικονομία γεγονός το οποίο βοηθά σημαντικά την αναπτυξιακή διαδικασία
- Ενθάρρυνση της επιχειρηματικότητας (νεανικής, γυναικείας)
- Στήριξη των μικρομεσαίων επιχειρήσεων
- Ολοκλήρωση των βελτιώσεων στο φορολογικό σύστημα (διαφάνεια, όχι συχνές αλλαγές των νόμων, αυστηρή εφαρμογή των νόμων, ισονομία, έλεγχος)
- Άρση των εμποδίων στο ξεκίνημα και λειτουργία των επιχειρήσεων
- Μείωση της φορολογίας
- Μείωση της γραφειοκρατίας
- Μείωσης της διαφθοράς
- Μείωση της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής με καλύτερους ελεγκτικούς μηχανισμούς
- Αύξηση της παραγωγικότητας με χρήση της τεχνολογίας, καινοτομίας, αύξηση της ανταγωνιστικότητας, ώστε να έλθει ανάπτυξη
- Μείωση της ανεργίας με δημιουργία νέων θέσεων εργασίας. Τα ποσοστά ανεργίας στην Ελλάδα είναι εξαιρετικά υψηλά φτάνοντας σε διψήφιους αριθμούς κάθε χρόνο τι στιγμή που ο μέσος όρος της ΕΕ(15) είναι μικρότερος από 8% και της Ιρλανδίας μικρότερος από 5%.
- Η αύξηση της εξωστρέφειας της ελληνικής οικονομίας (επενδύσεις στα Βαλκάνια), παράγοντας που μπορεί να δημιουργήσει δυναμική οικονομικής μεγέθυνσης
- Με δεδομένο την αύξηση της συμβολής της τεχνολογίας στην ανάπτυξη χρειάζονται προσπάθειες περαιτέρω βελτίωσης της πρόσβασης σε επιχειρηματικά κεφάλαια, ενεργού προστασίας των πνευματικών δικαιωμάτων, ενθάρρυνσης της συνεργασίας μεταξύ επιχειρήσεων και ερευνητικών ιδρυμάτων, άνοιγμα των επιχειρήσεων (και ειδικά των μικρομεσαίων επιχειρήσεων) στο ηλεκτρονικό εμπόριο, καταπολέμηση του ψηφιακού αναλφαριθμητισμού, και περαιτέρω αύξηση των χρηστών του Ίντερνετ.
- Τέλος όχι απλώς μια συγκράτηση του χρέους αλλά σημαντική μείωση του. (Μπιτζένης Α., 2009, σ. 529-532)

Τέλος επιχειρήματα που μπορούν ενδεχομένως να αντισταθμίσουν αυτή την απογοητευτική επίδοση, η οποία αναλύθηκε παραπάνω, είναι ο υψηλός βαθμός της Ελληνικής παραοικονομίας - περίπου στο 30% επί του ΑΕΠ, ενώ ο μέσος όρος της παραοικονομίας της ΕΕ(15) έ-

να μικρότερος του 15%, καθώς και τα υψηλά ποσοστά ατομικής ιδιοκτησίας τα οποία υπάρχουν στην Ελλάδα και τα οποία λειτουργούν ενεργητικά στο εισόδημα των Ελλήνων. Η ατομική ιδιοκτησία στην Ελλάδα ανέρχεται σε ποσοστό πλέον του 80%, ενώ το αντίστοιχο της ΕΕ(15) είναι μόλις 62%.

2. Ο μύθος της εξωστρέφειας της ελληνικής οικονομίας στα Βαλκάνια

Πρώτος μύθος αποτελεί το επιχείρημα ότι η επέκταση των ελληνικών επιχειρήσεων στα Βαλκάνια παρέχει ίσως την ευκαιρία τόσο στις ελληνικές εταιρείες όσο και στην Ελληνική οικονομία να επιτύχουν ταχύτερους ρυθμούς ανάπτυξης έτσι ώστε να επιτευχθεί η πραγματική σύγκλιση της ελληνικής οικονομίας με αυτές των Δυτικοευρωπαϊκών οικονομιών της Οικονομικής και Νομισματική Ένωσης (ΟΝΕ) πολύ πιο σύντομα. Οι ελληνικές εταιρείες και γενικότερα οι εταιρείες και οι πολυεθνικές σε παγκόσμιο επίπεδο ενδιαφέρονται για τα συμφέροντα των μετόχων τους, και για την αύξηση των κερδών τους και σπάνια έως ποτέ για την χώρα και την οικονομία προέλευσης τους. Επομένως, οι εταιρείες στην προσπάθεια τους να αποκτήσουν ανταγωνιστικό πλεονέκτημα επενδύουν σε οποιαδήποτε χώρα τους προσφέρει κίνητρα αδιαφορώντας για εθνικά θέματα και εθνικούς ή θρησκευτικούς λόγους, λόγους ιστορικής έχθρας μεταξύ των χωρών (χώρα προέλευσης της πολυεθνικής και χώρας υποδοχής της επένδυσης), ή «ονομασίας» όπως π.χ. με το θέμα των Σκοπίων, αλλά αντιθέτως ενδιαφέρονται για κίνητρα όπως το χαμηλό κόστος εργασίας, η αύξηση του μεριδίου αγοράς, φοροαπαλλαγές, κ.τ.λ.

Αποτέλεσμα της παγκοσμιοποίησης, οικονομικής ολοκλήρωσης, ανοίγματος των συνόρων, απελευθέρωσης των αγορών, ιδιωτικοποιήσεων, και μεταρρυθμίσεων στην Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη και ιδίως στα Βαλκάνια, ήταν το γεγονός ότι οι ελληνικές επιχειρήσεις βρήκαν πρόσφορο έδαφος για επενδύσεις με δεδομένη την έλλειψη δυτικού επενδυτικού ενδιαφέροντος στην περιοχή.

Δεν είναι όμως δεδομένο ότι αυτές οι ελληνικές επιχειρήσεις θα επαναπατρίσουν τα κέρδη τους, ή θα κάνουν περαιτέρω επενδύσεις με τα κέρδη τους στην ελληνική επικράτεια και θα μεγεθύνουν το ελληνικό ΑΕΠ και το εισόδημα των εργαζομένων στην ελληνική επικράτεια, ενώ είναι δεδομένο το πρόβλημα που δημιούργησαν στην ελληνική οικονομία οι ελληνικές επιχειρήσεις οι οποίες μετέφεραν την επιχειρηματική τους δραστηριότητα στα Βαλκάνια από τη στιγμή που είχαμε μείωση της παραγόμενης ποσότητας, αύξηση της ανεργίας και μείωση του εισοδήματος σε συγκεκριμένες περιοχές και συγκεκριμένους κλάδους παραγωγής στην Ελληνική επικράτεια, όπως η κλωστοϋφαντουργία και το έτοιμο ένδυμα. (Μπιτζένης Α., 2009, σ. 533)

Μύθος δεύτερος αποτελεί το ενδεχόμενο περίπου το 1/3 του ετήσιου κύκλου εργασιών και εσόδων, από τις περισσότερες και πιο μεγάλες Ελληνικές επιχειρήσεις, να προέρχεται από την οικονομική τους δραστηριότητα και τις συναλλαγές που οι ίδιες θα πραγματοποιήσουν στα Βαλκάνια μέχρι το τέλος της δεκαετίας (2010) (όπως οι ίδιες προβλέπουν). Μπορεί οι χώρες των Βαλκανίων να σημειώνουν σημαντική ανάπτυξη και πρόοδο με σκοπό την δημιουργία μίας λειτουργικής οικονομίας της αγοράς, και ο όγκος επενδυτικών εισροών στα Βαλκάνια να είναι εξαιρετικά περιορισμένος καθώς ελλείπει το δυτικό επενδυτικό ενδιαφέρον, αυτό όμως δεν σημαίνει ότι η έλλειψη ανταγωνιστικότητας, που αντανακλάται στην ελληνική οικονομία και στις ελληνικές

επιχειρήσεις που δρουν στο ελληνικό επιχειρησιακό περιβάλλον αλλά και κατ' επέκταση στο παγκόσμιο περιβάλλον, δεν θα φανεί τα επόμενα χρόνια στη δραστηριοποίηση των ελληνικών επιχειρήσεων στο χώρο των Βαλκανίων. Οι Έλληνες επιχειρηματίες μπορεί να έχουν βρει προς το παρόν πρόσφορο έδαφος πραγματοποίησης μεγάλων επενδύσεων στα Βαλκάνια σε σχέση με το οικονομικό μέγεθος της Ελλάδας, αυτό όμως πιθανόν να συνέβη λόγω του ότι οι ξένες πολυεθνικές άφησαν χώρο δράσης στις ελληνικές επιχειρήσεις ώστε να αντιμετωπίσουν τα δεδομένα προβλήματα της ασάφειας του νομοθετικού καθεστώτος, της πολιτικής και οικονομικής αστάθειας, της διαφορετικής επιχειρηματικής κουλτούρας των Βαλκανίων, της έντονης γραφειοκρατίας, διαφθοράς και ύπαρξης μαφίας στο χώρο των Βαλκανίων, με το σκεπτικό ότι οι Έλληνες επιχειρηματίες έχουν τη γνώση και την εμπειρία να αντιμετωπίσουν τέτοιου είδους προβλήματα με σχετική επιτυχία και στο τέλος αυτές οι ελληνικές επιχειρήσεις να γίνουν εύκολα στόχος επιθετικής εξαγοράς από δυτικές πολυεθνικές.

Μπορεί λοιπόν οι ελληνικές επενδύσεις να είναι σημαντικές όχι μόνο σε όγκο επενδυμένων US\$ αλλά και σε αριθμό επενδυτικών σχεδίων (εγγεγραμμένων εταιρειών), μπορεί το σύνολο των ελληνικών επενδύσεων να υπολογίζεται σε 6,7 δισ. δολάρια και περίπου 4000 ενεργές ελληνικές επιχειρήσεις να προσέφεραν και να προσφέρουν υπηρεσίες προστιθέμενης αξίας στις βαλκανικές οικονομίες όπως νέες θέσεις εργασίας, καλύτερη ποιότητα και μεγαλύτερη ποικιλία προϊόντων από την προϋπάρχουσα, καθώς και αυξανόμενη παραγωγή από τη στιγμή που οι ελληνικές επιχειρήσεις συνεισφέρουν σημαντικά στο ΑΕΠ των Βαλκανικών χωρών, από την άλλη όμως μόνο 25 ελληνικές πολυεθνικές έχουν επενδύσει την πλειονότητα του όγκου των συνολικών ελληνικών εκροών Ξένων Άμεσων Επενδύσεων (ΞΑΕ) στα Βαλκάνια, οι οποίες, όπως αναφέρθηκε, αν γίνουν επιθετικός στόχος εξαγοράς από ξένους πολυεθνικούς επιχειρηματικούς κολοσσούς είτε μέσω ελληνικού χρηματιστηρίου, το οποίο ήδη ελέγχεται από ξένα θεσμικά χαρτοφυλάκια, είτε μέσω ιδιωτικοποιήσεων, μετοχοποιήσεων και διαφόρων placements, αποτέλεσμα θα είναι μετά να αδυνατίσει σημαντικά το επιχείρημα για ιδανική και αποτελεσματική - ελπιδοφόρα επέκταση και εξωστρέφεια της Ελληνικής οικονομίας στα Βαλκάνια. (Μπιπζένης Α., 2009, σ. 534)

Τρίτο μύθο, αποτελεί το γεγονός ότι, παρόλο που φαίνεται ιδιαίτερα ενθαρρυντικό γεγονός η επέκταση των ελληνικών επιχειρήσεων και ιδιαίτερος των τραπεζών στα Βαλκάνια η οποία παρέχει την ευκαιρία τόσο στις εταιρείες όσο και στην ελληνική οικονομία να επιτύχουν γρηγορότερους ρυθμούς ανάπτυξης έτσι ώστε να επιτευχθεί η πραγματική σύγκλιση της ελληνικής οικονομίας με αυτές των Δυτικών χωρών, αρκετά πιο σύντομα, από την άλλη η πραγματική σύγκλιση απαιτεί πραγματική οικονομική ανάπτυξη, χαμηλό επίπεδο ανεργίας, μισθούς αντίστοιχους αυτών της ΕΕ(15), αύξηση του κατά κεφαλή ΑΕΠ σε μονάδες αγοραστικής δύναμης, και συνεπάγεται συνεχή βελτίωση του επιπέδου διαβίωσης, δεδομένα που δεν εμφανίζονται στην ελληνική οικονομία, αλλά αντιθέτως εμφανίζονται φαινόμενα μείωσης του πραγματικού εισοδήματος, αύξηση της ανεργίας, και οικονομική ανάπτυξη που οφείλεται σε κοινοτικά πλαίσια στήριξης, διοργάνωση ολυμπιακών αγώνων, κ.τ.λ. Το ελληνικό κατά κεφαλήν ΑΕΠ είναι περίπου στο 75% του μέσου όρου της ΕΕ, ενώ ο βασικός ελάχιστος μηνιαίος μισθός στην Ελλάδα είναι περίπου στο 70% του μέσου όρου των πλέον ανεπτυγμένων οικονομικά μελών της ΕΕ (π.χ. Γερ-

μανίας, Γαλλίας, Ηνωμένου Βασιλείου, Ιρλανδίας, Βελγίου, Ολλανδίας). Μιλώντας για πραγματική σύγκλιση, η Ελλάδα απέχει πολύ για να φτάσει το επίπεδο του κατά κεφαλήν ΑΕΠ των προηγμένων χωρών της Δυτικής Ευρώπης ή τα χαμηλά επίπεδα ανεργίας τους.

Τέταρτος μύθος αποτελεί το γεγονός ότι παρόλο που η επιτάχυνση του ρυθμού αύξησης του Ελληνικού ΑΕΠ είναι γύρω στο 4% ανά έτος τα τελευταία 5 έτη, και η επέκταση των Ελληνικών επιχειρήσεων στα Βαλκάνια εκτιμάται εν μέρει ως θετικό στοιχείο και μόνο τη δεδομένη στιγμή, από την άλλη η αμφιβολία για το τι συμβεί μέχρι το τέλος σχετικά με τη συμπεριφορά των δυτικοευρωπαϊκών πολυεθνικών, δημιουργεί μια εκτίμηση ότι η Ελλάδα στο πιο αισιόδοξο σενάριο μπορεί να μειώσει την οικονομική απόσταση και να επιτύχει την πραγματική σύγκλιση με αυτές των δυτικοευρωπαϊκών χωρών της ΟΝΕ το λιγότερο σε μία δεκαετία. Η επενδυτική επέκταση λοιπόν στα Βαλκάνια εκτός από τα αρνητικά που δημιουργεί τη δεδομένη στιγμή με τη μείωση της παραγωγής στην Ελλάδα και την αύξηση της ανεργίας, αφήνει και ένα μεγάλο ερωτηματικό το οποίο εστιάζεται στο μέλλον των μεγάλων ελληνικών πολυεθνικών οι οποίες αν γίνουν τελικά στόχος των μεγάλων δυτικών πολυεθνικών θα έχουμε σε λίγα χρόνια το φαινόμενο οι Έλληνες να κατακλύζουν με επενδύσεις τα Βαλκάνια, να δημιουργούν εκτεταμένες πελατειακές σχέσεις, μεγάλα δίκτυα διανομής, να αποκτούν σημαντικά μερίδια αγοράς και τελικά να εξαγοράζονται από αυτές τις μεγάλες δυτικές πολυεθνικές (π.χ. φαινόμενα όπως η Ραπαφον η οποία εξαγοράστηκε από τη βρετανική Vodafone, η Ιντεραμέρικαν από την Γαλλο-Ολλανδική Eutoko, ο Ηρακλής τσιμέντα από την Γαλλική Lafarge, η Γενική Τράπεζα από τη γαλλική Societe Generale, κ.τ.λ.). Στόχος της εκάστοτε ελληνικής κυβέρνησης πρέπει να είναι να μειώσει το χάσμα στο κατά κεφαλήν ΑΕΠ και στους ελάχιστους μηνιαίους μισθούς μεταξύ της Ελλάδας και της ΕΕ(15)/ ΟΝΕ, μειώνοντας ταυτόχρονα σημαντικά το ποσοστό υψηλής ανεργίας που υπάρχει στην Ελλάδα, δίδοντας κίνητρα στις επιχειρήσεις να μένουν στην ελληνική επικράτεια, μειώνοντας τους φορολογικούς συντελεστές και συντελεστές κοινωνικής ασφάλισης, και με την εφαρμογή συγκεκριμένων πολιτικών που πρέπει να σχεδιαστούν να δημιουργήσουν τελικά επαρκείς πραγματικούς ρυθμούς ανάπτυξης. (Μπιτζένης Α., 2009, σ. 535-536)

3. Ονομαστική ή πραγματική η σύγκλιση της ελληνικής οικονομίας με αυτή των Δυτικοευρωπαϊκών χωρών

Αναφορικά με την οικονομική κατάσταση της Ελλάδας προ της ένταξης στην ΟΝΕ υπήρξε μία σειρά θετικών εξελίξεων:

- σημαντική μείωση του πληθωρισμού και των επιτοκίων
- σημαντική πρόοδος ως προς την βελτίωση της δημοσιονομικής κατάστασης (εξωτερικό χρέος και κυβερνητικό έλλειμμα).

Παρόλα αυτά, η πρόοδος που επιτεύχθηκε αντικατοπτρίζει μόνο μια ονομαστική οικονομική σύγκλιση με τις χώρες της ΟΝΕ, ενώ σε επίπεδο δημοσιονομικών ελλειμμάτων και συνολικού κυβερνητικού χρέους η κατάσταση για την Ελλάδα είναι εξαιρετικά αρνητική στο τέλος του 2009. Ειδικοί μελετητές υποστηρίζουν ότι η πραγματική σύγκλιση της ελληνικής οικονομίας με τις άλλες χώρες της ΟΝΕ δεν υφίσταται. Η πραγματική σύγκλιση απαιτεί ιδιαίτερα υψηλό ποσο-

στό οικονομικής ανάπτυξης, χαμηλά επίπεδα ανεργίας, μισθούς αντίστοιχους αυτών της ΕΕ(15), σημαντική βελτίωση του κατά κεφαλή ΑΕΠ σε μονάδες αγοραστικής δύναμης και συνεπάγεται μια συνεχή βελτίωση του επιπέδου διαβίωσης. Ο ελάχιστος μηνιαίος μισθός στην Ελλάδα και μάλιστα σε τιμές αγοραστικής δύναμης είναι περίπου στο 70% του μέσου όρου των πλέον ανεπτυγμένων οικονομικά μελών της ΕΕ (π.χ. Γερμανίας, Γαλλίας, Ηνωμένου Βασιλείου, Ιρλανδίας, Βελγίου, Ολλανδίας).

Συγκεκριμένα: Ο μηνιαίος ελάχιστος μισθός σε τιμές αγοραστικής δύναμης έτους 2009 εμφανίζεται στον παρακάτω πίνακα:

Πίνακας 3

Λουξεμβούργο	1293
Ιρλανδία	1024
Βέλγιο	1211
Ηνωμένο Βασίλειο	1186
Ολλανδία	1202
Γαλλία	1194
Αμερική	798
Ισπανία	696
Ελλάδα	855
Πορτογαλία	582

Πηγή: European Commission 2009

Το ελληνικό κατά κεφαλήν ΑΕΠ είναι περίπου στο 75% του μέσου όρου της ΕΕ(15). Μιλώντας για πραγματική σύγκλιση, η Ελλάδα απέχει πολύ από το να φτάσει το επίπεδο του κατά κεφαλήν ΑΕΠ των προηγμένων χωρών της Δυτικής Ευρώπης.

Οι μικρές ετήσιες αυξήσεις της ελληνικής βιομηχανικής παραγωγής ενισχύουν το επιχείρημα ότι η πραγματική σύγκλιση της ελληνικής οικονομίας απέχει πολύ ακόμη, και πρέπει να στηριχθεί στην ανάπτυξη των υπηρεσιών. Από το 2000, η Ελλάδα έχει κατά μέσο όρο ετήσιο ρυθμό βιομηχανικής παραγωγής μικρότερο από 1% τη στιγμή που η Ιρλανδία έχει περίπου 10%, με μικρές διακυμάνσεις του 9% και του 7,2% κατά τα έτη 2003 και 2005 (Πίνακας 4).

Πίνακας 4

Ανάπτυξη βιομηχανικής παραγωγής

Χώρα	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Ευρωζώνη	-1,7	-4,7	4,4	3,3	0,1	4,1	3,8	1,8	5,1	0,3	-0,6	0,2	1,8
ΕΕ(15)	-1,3	3,3	4,9	3,2	0,3	3,7	3,3	1,6	4,6	-0,1	-0,9	0,2	1,6
Βέλγιο	-0,4	-5,1	2,1	6,5	0,5	4,7	3,4	0,9	5,4	-1,0	1,3	0,8	3,2
Δανία	3,0	-3,7	10,3	4,0	1,4	4,9	2,9	0,2	5,4	1,6	1,4	0,2	0,0
Γερμανία	-2,3	-7,5	2,9	0,6	0,2	3,2	3,7	1,1	5,6	0,2	-1,0	0,4	3,0
Ελλάδα	-1,1	-2,9	1,3	1,8	0,9	1,9	9,0	1,9	7,2	-1,8	0,8	0,3	0,9
Ισπανία	-3,1	-4,7	7,8	4,9	-1,2	7,0	5,4	2,7	4,4	-1,4	0,1	1,4	1,5
Γαλλία	-1,5	3,9	3,8	1,9	-0,1	4,1	3,6	2,4	3,8	1,3	-1,5	-0,4	2,3
Ιρλανδία	9,1	5,6	11,9	20,5	8,1	17,5	19,8	14,8	15,4	10,2	7,5	5,0	0,5

Ιταλία	-1,0	-2,2	5,9	5,8	-1,7	3,8	1,2	-0,1	4,1	-1,0	-1,6	-0,6	-0,7
Λουξεμβούργο	-0,8	-4,3	5,9	1,4	0,1	5,8	-0,1	11,5	4,3	3,1	2,1	5,2	6,4
Ολλανδία	-0,2	-1,1	4,9	2,9	2,4	0,2	2,2	1,4	3,5	0,4	-0,3	-2,4	2,6
Αυστρία	-1,2	-1,6	4,0	5,1	1,0	6,4	8,2	6,0	9,0	2,8	0,8	2,0	6,0
Πορτογαλία	-2,3	-4,8	-0,2	4,7	5,3	2,6	5,7	3,0	-0,5	3,1	-0,5	-0,1	-7,8
Φινλανδία	0,8	5,6	11,3	6,5	3,2	8,4	9,0	5,6	12,4	-0,2	2,2	1,2	4,2
Σουηδία	0,1	0,4	11,6	10,0	0,8	4,5	4,7	2,8	5,7	-1,1	-0,1	1,4	5,2
Ηνωμένο Βασίλειο	0,3	2,2	5,4	1,8	1,4	1,4	1,0	1,2	1,9	-1,6	-2,5	-0,2	0,4

Πηγή: UNECE, 2009

Έως και το 2005 η επιτάχυνση του ρυθμού αύξησης του ελληνικού ΑΕΠ εκτιμούνται ότι ίσως ήταν το μόνο θετικό στοιχείο που επέτρεπε την αισιόδοξη εκτίμηση ότι η Ελλάδα μπορεί να μειώσει την απόσταση τα επόμενα χρόνια και να επιτύχει την πραγματική σύγκλιση σε τουλάχιστον 10 χρόνια. Σήμερα όμως και μέσω της παγκόσμιας χρηματοοικονομικής κρίσης το ΑΕΠ σημείωση κατά 2% το 2009, πτώση, που εκτιμάται ότι είναι η πιο ισχυρή μείωση του ΑΕΠ στην Ελλάδα κατά τα τελευταία 30 χρόνια. Συγκεκριμένα το τέταρτο τρίμηνο του 2009 το ΑΕΠ μειώθηκε κατά 2,6%. Βέβαια η Ελλάδα δεν είναι η χώρα που έχει χτυπηθεί περισσότερο από την ύφεση στην Ευρώπη ή την Ε.Ε. Ήταν η Λετονία, της οποίας η οικονομία παρουσίασε μία πρωτοφανή συρρίκνωση της τάξεως του 18% το 2009. (Jens Bastian, 2010, σ. 10)

Τα τελευταία χρόνια η ελληνική οικονομία παρουσιάζει έναν σημαντικό ρυθμό ανάπτυξης του ΑΕΠ ο οποίος είναι γύρω στο 4% ανά έτος τα τελευταία 5 έτη έως και το 2008, προσδίδοντας μια συγκρατημένη αισιοδοξία για πραγματική σύγκλιση στο μέλλον. Χαρακτηριστικό είναι εδώ να αναφερθούμε στο οικονομικό θαύμα της Ιρλανδίας, το οποίο άλλαξε και τα δεδομένα σ' αυτή τη χώρα μέσα σε μια δεκαετία. Ενώ στις αρχές του 1990, η Ελλάδα, η Ισπανία, η Πορτογαλία και η Ιρλανδία βρίσκονταν στην 2η ταχύτητα οικονομικής ανάπτυξης και οικονομικού επιπέδου μεταξύ των χωρών της ΕΕ(15), σε μια δεκαετία ο ρυθμός ανάπτυξης της ιρλανδικής οικονομίας ήταν της τάξης του 10% κατά μέσο όρο κάθε χρόνο, γεγονός που κατέταξε την Ιρλανδία στις πλέον οικονομικά ανεπτυγμένες χώρες της γηραιάς ηπείρου, γεγονός το οποίο δεν μπορεί να προσεγγισθεί εύκολα από την Ελληνική οικονομία. (Μπιτζένης Α., 2009, σ. 572-573)

Η ανάπτυξη της Ελλάδας τα τελευταία χρόνια οφείλεται κυρίως στα ευρωπαϊκά προγράμματα ανάπτυξης υποδομών, στα 3 Κοινοτικά Πλαίσια Στήριξης, στους Ολυμπιακούς Αγώνες, στην έλευση στην Ελλάδα των χαμηλόμισθων μεταναστών από τη Νοτιανατολική Ευρώπη και κυρίως από την Αλβανία, ενώ σημαντικά μέτρα που θα βοηθούσαν την περαιτέρω και διαχρονική ανάπτυξη της ελληνικής οικονομίας αλλά και της πραγματικής σύγκλισης της Ελληνικής οικονομίας με αυτών των δυτικοευρωπαϊκών χωρών είναι τα ακόλουθα:

- Ένα πρόγραμμα επενδύσεων σε πλήρη ανάπτυξη, με εξασφαλισμένους σε μεγάλο βαθμό πόρους.
- Διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις των οποίων οι θετικές επιπτώσεις θα πρέπει να εμφανι-

στούν στην αύξηση της παραγωγικότητας και της ανταγωνιστικότητας.

- Ανταγωνιστικό κόστος παραγωγής και γης, καλές εργασιακές σχέσεις, ποιότητα ανθρώπινων πόρων, ύπαρξη αξιόλογων φυσικών πόρων (επιτάχυνση και εμβάθυνση των διαρθρωτικών αλλαγών ιδίως στο εργασιακό/ ασφαλιστικό).
- Να μειώσουμε την απόσταση από τον μέσο όρο του κατά κεφαλήν εισοδήματος της ΕΕ (μισθοί).
- Διαδικασία πραγματικής σύγκλισης, επιπλέον της προσπάθειας για σταθεροποίηση της Ελληνικής οικονομίας και ιδίως της δημοσιονομικής σταθεροποίησης (σημαντική μείωση των ελλειμμάτων), με δεδομένο ότι η νομισματική πολιτική πλέον ασκείται από την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα.
- Στόχος μας είναι να διπλασιάσουμε αυτό το ρυθμό σύγκλισης (πραγματικός ρυθμός ανάπτυξης) για σύγκλιση σε τουλάχιστον 10 χρόνια.
- Άνοιγμα και απελευθέρωση των αγορών.
- Πιο ελκυστικό περιβάλλον για επενδύσεις, το ταχύτερο άνοιγμα της ελληνικής οικονομίας στη διεθνή οικονομία βοηθά σημαντικά την αναπτυξιακή διαδικασία.
- Ενθάρρυνση της επιχειρηματικότητας (νεανικής, γυναικείας).
- Στήριξη των μικρομεσαίων επιχειρήσεων.
- Ολοκλήρωση των βελτιώσεων στο φορολογικό σύστημα (διαφάνεια, όχι συχνές αλλαγές, εφαρμογή των νόμων, ισονομία).
- Άρση των εμποδίων στο ξεκίνημα και λειτουργία των επιχειρήσεων.
- Μείωση της φορολογίας.
- Μείωση της γραφειοκρατίας.
- Μείωση της διαφθοράς.
- Μείωση της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής με καλύτερους ελεγκτικούς μηχανισμούς.
- Μείωση της ανεργίας με δημιουργία νέων θέσεων εργασίας.
- Η αύξηση της εξωστρέφειας της ελληνικής οικονομίας (επενδύσεις στα Βαλκάνια), παράγοντας που μπορεί να δημιουργήσει δυναμική οικονομικής μεγέθυνσης.
- Με δεδομένο την αύξηση της συμβολής της τεχνολογίας στην ανάπτυξη, χρειάζονται προσπάθειες περαιτέρω βελτίωσης της πρόσβασης σε επιχειρηματικά κεφάλαια, ενεργού προστασίας των πνευματικών δικαιωμάτων, ενθάρρυνσης της συνεργασίας μεταξύ επιχειρήσεων και ερευνητικών ιδρυμάτων, άνοιγμα των επιχειρήσεων (και ειδικά των ΜΜΕ) στο ηλεκτρονικό εμπόριο, καταπολέμησης του ψηφιακού αναλφαριθμητισμού, περαιτέρω αύξηση των χρηστών του Ίντερνετ.
- Όχι απλώς συγκράτηση του χρέους αλλά σημαντική μείωση του. (Μπιτζένης Α., 2009, σ. 574-578)

Το ποσοστό ανεργίας στην Ελλάδα είναι εξαιρετικά υψηλό φτάνοντας σε διψήφιους αριθμούς κάθε χρόνο τι στιγμή που ο μέσος όρος της ΕΕ(15) είναι μικρότερος από 8% και της Ιρλανδίας μικρότερος από 5%.

Συγκεκριμένα το ποσοστό καταγεγραμμένης ανεργίας αυξήθηκε από 9,8% τον Οκτώ-

βριο του 2009 στο 10,6% το Νοέμβριο του 2009 (7,8% το Νοέμβριο του 2008). Πρόκειται μάλιστα για το υψηλότερο ποσοστό από τον Μάρτιο του 2005. Ο συνολικός αριθμός των καταγεγραμμένων ανέργων βρίσκεται στις 532.000 Το ποσοστό των Ελλήνων που ζουν κάτω από το όριο φτώχειας της ΕΕ βρίσκεται στο 20%. (Jens Bastian, 2010, σ. 10)

Επιχειρήματα που μπορούν ενδεχομένως να αντισταθμίσουν αυτή την απογοητευτική επίδοση, η οποία αναλύθηκε παραπάνω, είναι ο υψηλός βαθμός της ελληνικής παραοικονομίας -περίπου στο 30% επί του ΑΕΠ, ενώ ο μέσος όρος της παραοικονομίας της ΕΕ(15) είναι μικρότερος του 15%- καθώς και το υψηλό ποσοστό ατομικής ιδιοκτησίας το οποίο υπάρχει στην Ελλάδα και το οποίο λειτουργεί ευεργετικά στο εισόδημα των Ελλήνων.

Η ατομική ιδιοκτησία στην Ελλάδα ανέρχεται σε ποσοστό πλέον του 80%, ενώ το αντίστοιχο της ΕΕ(15) είναι μόλις 62%.

Επίσης, ιδιαίτερα ενθαρρυντικό γεγονός αποτελεί η επέκταση των ελληνικών επιχειρήσεων και ιδιαιτέρως των τραπεζών στα Βαλκάνια, η οποία παρέχει την ευκαιρία τόσο στις εταιρείες όσο και στην ελληνική οικονομία να επιτύχουν γρηγορότερους ρυθμούς ανάπτυξης έτσι ώστε να επιτευχθεί η πραγματική σύγκλιση της ελληνικής οικονομίας με αυτές των Δυτικών χωρών αρκετά πιο σύντομα. Η πραγματική σύγκλιση απαιτεί οικονομική ανάπτυξη, χαμηλό επίπεδο ανεργίας, μισθούς αντίστοιχους αυτών της ΕΕ(15), αύξηση του κατά κεφαλή ΑΕΠ σε μονάδες αγοραστικής δύναμης, και συνεπάγεται μια συνεχή βελτίωση του επιπέδου διαβίωσης. Το Ελληνικό κατά κεφαλήν ΑΕΠ όπως αναφέρθηκε είναι περίπου στο 75% του μέσου όρου της ΕΕ, ενώ ο βασικός ελάχιστος μηνιαίος μισθός στην Ελλάδα είναι περίπου στο 70% του μέσου όρου των πλέον ανεπτυγμένων οικονομικά μελών της ΕΕ (π.χ. Γερμανίας, Γαλλίας, Ηνωμένου Βασιλείου, Ιρλανδίας, Βελγίου, Ολλανδίας). Μιλώντας για πραγματική σύγκλιση, η Ελλάδα απέχει πολύ για να φτάσει το επίπεδο του κατά κεφαλήν ΑΕΠ των προηγμένων χωρών της Δυτικής Ευρώπης ή το χαμηλό επίπεδο ανεργίας τους. Παρ' όλα αυτά, η επιτάχυνση του ρυθμού αύξησης του Ελληνικού ΑΕΠ και η επέκταση των ελληνικών επιχειρήσεων στα Βαλκάνια εκτιμάται ως θετικό στοιχείο που επιτρέπει την «αισιόδοξη» εκτίμηση ότι η Ελλάδα μπορεί να μειώσει την απόσταση τα επόμενα χρόνια και να επιτύχει την πραγματική σύγκλιση σε μία δεκαετία.

Οι περισσότερες από τις μεγάλες ελληνικές επιχειρήσεις/τράπεζες προβλέπουν ότι στο τέλος της δεκαετίας περίπου το 1/3 του κύκλου εργασιών και εσόδων τους θα προέρχεται από συναλλαγές στα Βαλκάνια. Οι χώρες των Βαλκανίων σημειώνουν σημαντική πρόοδο προς την δημιουργία μίας λειτουργικής οικονομίας της αγοράς. Ήδη η Σλοβενία αποτελεί μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης με σημαντικούς οικονομικούς δείκτες, η Βουλγαρία και η Ρουμανία θα ενταχθούν στην ΕΕ την 1/1/2007, η Κροατία προχωράει με γοργούς ρυθμούς και ίσως θα αποτελέσει το επόμενο μέλος της ΕΕ μετά την Βουλγαρία και Ρουμανία, ενώ Αλβανία, Σερβία και Μαυροβούνιο, Π.Γ.Δ.Μ. και Βοσνία και Ερζεγοβίνη έχουν ήδη αρχίσει τις προεργασίες με την ΕΕ για την μελλοντική τους ένταξη.

Οι Έλληνες επιχειρηματίες έχουν βρει πρόσφορο έδαφος πραγματοποίησης μεγάλων επενδύσεων στα Βαλκάνια σε σχέση με το οικονομικό μέγεθος της Ελλάδας. Οι ελληνικές επενδύσεις είναι σημαντικές όχι μόνο σε όγκο επενδυμένων US\$ αλλά και σε αριθμό. Περίπου 25 ελληνικές πολυεθνικές έχουν επενδύσει την πλειονότητα των συνολικών ελληνικών εκροών ΞΑΕ

στα Βαλκάνια. Περίπου 4000 ενεργές ελληνικές επιχειρήσεις πρόσφεραν και προσφέρουν υπηρεσίες προστιθέμενης αξίας στις βαλκανικές οικονομίες όπως νέες θέσεις εργασίας, καλύτερη ποιότητα και μεγαλύτερη ποικιλία προϊόντων, και αυξανόμενη παραγωγή. Οι ελληνικές επιχειρήσεις συνεισφέρουν σημαντικά στο ΑΕΠ των Βαλκανικών χωρών.

Οι ελληνικές επενδύσεις στα Βαλκάνια αγγίζουν τα 6.7 δισ. US\$ συνυπολογίζοντας την ειδική περίπτωση του ΟΤΕ στη Ρουμανία και τη χρήση των παράκτιων κέντρων της Κύπρου και του Λουξεμβούργου από τους Έλληνες επιχειρηματίες. (Μπιτζένης Α., 2009, σ. 580-581)

Τα Βαλκάνια είναι η «ευκαιρία» της ελληνικής οικονομίας. Η Ελλάδα είναι από τους μεγαλύτερους επενδυτές στα Βαλκάνια, ενώ οι επίσημοι αριθμοί υποεκτιμούν το μέγεθος των Ελληνικών επενδύσεων στα Βαλκάνια. Η ελληνική επιχειρηματική δραστηριότητα επιβάλλεται να έχει ως ορίζοντα τη Βαλκανική αγορά των 55 εκατ. κατοίκων, ενώ η επέκταση της ελληνικής οικονομίας στα Βαλκάνια και η επιτάχυνση του ρυθμού αύξησης του ελληνικού ΑΕΠ μπορεί να επιτρέψει την αισιόδοξη εκτίμηση ότι η πραγματική σύγκλιση της ελληνικής οικονομίας με την ευρωπαϊκή μπορεί να επέλθει σε μία δεκαετία. Αρκεί όμως να μην γίνουν οι ελληνικές επιχειρήσεις στόχος των μεγάλων Δυτικών πολυεθνικών και να έχουμε σε λίγα χρόνια το φαινόμενο οι Έλληνες να κατακλύζουν με επενδύσεις τα Βαλκάνια, να δημιουργούν εκτεταμένες πελατειακές σχέσεις, μεγάλα δίκτυα διανομής, να αποκτούν σημαντικά μερίδια αγοράς και τελικά να εξαγοράζονται από αυτές τις μεγάλες δυτικές πολυεθνικές (π.χ. φαινόμενα όπως η Ραπαφον η οποία εξαγοράστηκε από τη βρετανική Vodafone, η Ιντεραμέρικαν από την Γαλλο-Ολλανδική Eureko, ο Ηρακλής τσιμέντα από την Γαλλική Lafarge, η Γενική Τράπεζα από τη γαλλική Societe Generale, κ.τ.λ.). Στόχος της εκάστοτε Κυβέρνησης πρέπει να είναι να μειώσει το χάσμα στο κατά κεφαλήν ΑΕΠ και στους ελάχιστους μηνιαίους μισθούς μεταξύ της Ελλάδας και της ΕΕ(15)/ΟΝΕ, μειώνοντας ταυτόχρονα σημαντικά το ποσοστό υψηλής ανεργίας που υπάρχει στην Ελλάδα, με την εφαρμογή συγκεκριμένων πολιτικών που πρέπει να σχεδιαστούν για να δημιουργήσουν επαρκείς ρυθμούς ανάπτυξης. (Μπιτζένης Α., 2009, σ. 583-584)

4. Ένταξη της Ελλάδας στην ΟΝΕ και οικονομικές επιπτώσεις

Το 2001 ήταν έτος σημαντικών μεταβολών, προκλήσεων αλλά και επιτευγμάτων για την ελληνική οικονομία και την Τράπεζα της Ελλάδος. Μετά την ένταξη της χώρας μας στην Οικονομική και Νομισματική Ένωση και την υιοθέτηση του ενιαίου νομίσματος από την 1^η Ιανουαρίου 2001, η οικονομία λειτουργεί σε ένα νομισματικό περιβάλλον που διασφαλίζει υψηλό βαθμό σταθερότητας των τιμών και προάγει την οικονομική ανάπτυξη. Οι διεθνείς οικονομικές εξελίξεις είχαν αναπόφευκτα δυσμενείς επιπτώσεις στην ελληνική οικονομία, η συνολική επίδρασή τους όμως ήταν σχετικά περιορισμένη και αντισταθμίστηκε από άλλους παράγοντες, με αποτέλεσμα ο ρυθμός οικονομικής ανάπτυξης κατά το πρώτο έτος μετά την ένταξη στη ζώνη του ευρώ να διατηρηθεί στο υψηλό επίπεδο του 2000.

Το έτος 2001 υπήρξε επίσης σταθμός στην ιστορία της Τράπεζας της Ελλάδος. Από την αρχή του έτους, η Τράπεζα μετέχει στο ευρωσύστημα και εφαρμόζει στη χώρα μας την ενιαία νομισματική πολιτική. Προϋπόθεση για την εφαρμογή της πολιτικής αυτής ήταν η εισαγωγή του ευρώ σε λογιστική μορφή και η διασύνδεση της εγχώριας αγοράς χρήματος με την αντίστοιχη

αγορά της ζώνης του ευρώ. Το εγχείρημα αυτό πραγματοποιήθηκε με επιτυχία την 1^η Ιανουαρίου, χάρη στη συστηματική προετοιμασία και τις συντονισμένες ενέργειες της Τράπεζας της Ελλάδος και των ελληνικών πιστωτικών ιδρυμάτων. Παράλληλα η Τράπεζα της Ελλάδος ολοκλήρωσε το σύνθετο έργο της παραγωγής των τραπεζογραμματίων και κερμάτων του ευρώ καθώς και του εφοδιασμού των πιστωτικών ιδρυμάτων με το νέο νόμισμα. Σε συνεργασία με την Κυβέρνηση, τις τράπεζες καθώς και οικονομικούς και επαγγελματικούς φορείς, η Τράπεζα της Ελλάδος συνέβαλε καθοριστικά στην ομαλή εισαγωγή των τραπεζογραμματίων και κερμάτων ευρώ σε κυκλοφορία και στη σταδιακή απόσυρση των δραχμών από την 1^η Ιανουαρίου 2002. Με την κυκλοφορία του ευρώ σε φυσική μορφή ολοκληρώθηκε η διαδικασία της εισαγωγής του ενιαίου νομίσματος και εδραιώθηκε η μετάβαση στο νέο νομισματικό περιβάλλον. (Γιαννίσης Τάσος, 2007, σ. 52-53)

4.1. Οι επιπτώσεις στο εισόδημα των εργαζομένων

Η πορεία της ελληνικής οικονομίας προς την ΟΝΕ συνοδεύεται, κυρίως από την κυρίαρχη αντίληψη και την επίσημη πολιτική, από ένα κλίμα ευφορίας για τις επιπτώσεις, ιδιαίτερα σ' ότι αφορά τους μισθούς, την ανεργία και το βιοτικό επίπεδο των εργαζομένων, με αποτέλεσμα, (ενώ δεν έχει μελετηθεί και αναλυθεί επαρκώς και ως εκ τούτου θα έπρεπε και πρέπει να βρίσκεται στο επίκεντρο του προβληματισμού μας), να συσκοτίζεται η αναμενόμενη πραγματική κατάσταση.

Είναι φανερό ότι η πλήρης ένταξη της χώρας μας στην Οικονομική και Νομισματική Ένωση (ΟΝΕ) έχει αλλάξει ριζικά τις συνθήκες και τους όρους, τόσο στην σφαίρα της παραγωγής, όσο και στην σφαίρα της κυκλοφορίας του οικονομικού και κοινωνικού μας σχηματισμού.

Η καθιέρωση του ενιαίου νομίσματος σε περιβάλλον χαμηλού πληθωρισμού αποβλέπει στην ελαχιστοποίηση της συμβολής της συναλλαγματικής πολιτικής στην βελτίωση του επιπέδου της ανταγωνιστικότητας των οικονομιών των κρατών-μελών, την οποία θα επιτυγχάνουν πλέον με παραγωγικούς και τεχνολογικούς όρους. Αυτό σημαίνει, ότι χώρες - μέλη που συμμετέχουν στο ευρώ και επιθυμούν να βελτιώσουν το επίπεδο ανταγωνιστικότητάς τους με εκτός παραγωγής και τεχνολογίας όρους, δηλαδή με μη αύξηση της παραγωγικότητας, θα επιτυγχάνουν κάτι τέτοιο με την εφαρμογή περιοριστικών πολιτικών στον παραγωγικό συντελεστή εργασία, αφού η προσαρμογή των τιμών των προϊόντων και των υπηρεσιών τους στις απαιτήσεις του διεθνούς ανταγωνισμού, δεν θα μπορεί πλέον να επιτυγχάνεται, όπως μέχρι σήμερα, με τις διακυμάνσεις των εθνικών τους νομισμάτων. (Γιαννίσης Τάσος, 2007, σ. 56)

Είναι ενδιαφέρον να προβληματιστούμε τι θα σημαίνει μια τέτοια εξέλιξη στην Ελλάδα, τη στιγμή μάλιστα που είναι η μόνη χώρα της Ένωσης, στην οποία μειώθηκαν οι πραγματικοί μισθοί στην βιομηχανία και το εισοδηματικό μερίδιο της μισθωτής εργασίας στο κατανεμηθέν εισόδημα έχει μειωθεί από 74,7% σε 64,5%.

Η αποτροπή της προοπτικής συνέχισης περιοριστικών πολιτικών στην εργασία, μετά την πλήρη ένταξη της Ελλάδας στην ΟΝΕ, επιβάλλει την διαμόρφωση μιας πολιτικής συνεχούς και συνεπούς ενίσχυσης της αύξησης της παραγωγικότητας, έτσι ώστε αυτή να αυξάνεται ταχύτερα απ' ό,τι στις άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Κάτι τέτοιο όμως, μπορεί να επιτευχθεί μεσο-μακροπρόθεσμα, δεδομένου ότι η διαδικασία αύξησης της παραγωγικότητας είναι βραδεία, αφού σχετίζεται με τις επενδύσεις, την οργάνωση της εργασίας, την εκπαίδευση και την κατάρτιση. Πολύ περισσότερο που η παραγωγικότητα στην χώρα μας υστερεί σημαντικά και έτσι θα πρέπει να καλύψουμε μια μεγάλη απόσταση. (ΙΝΕ/Γ.Σ.Ε.Ε., 1998).

Έτσι δημιουργείται ο κίνδυνος, για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα, μέχρις ότου βελτιωθεί ικανοποιητικά ο ρυθμός αύξησης της παραγωγικότητας, οι πιέσεις του διεθνούς ανταγωνισμού στην ελληνική οικονομία του διεθνούς ανταγωνισμού στην ελληνική οικονομία να μεταφερθούν στους μισθούς (ονομαστικό και κοινωνικό) και να έχουμε μετά το ευρώ, αναδιανομή του εισοδήματος σε βάρος της εργασίας, επιτάχυνση των διαδικασιών απορρύθμισης των εργασιακών σχέσεων και υποβάθμισης των συνθηκών εργασίας και κοινωνικής προστασίας. (Γιαννίσης Τάσος, 2007, σ. 57-58)

Κατά συνέπεια, επείγει να απασχολήσει την οικονομική πολιτική, το ζήτημα της πραγματικής σύγκλισης, της βελτίωσης των υποδομών και των παραγωγικών της δυνατοτήτων, τόσο από ποσοτική άποψη με την μεγέθυνση του εγκατεστημένου παραγωγικού δυναμικού, όσο και από ποιοτική άποψη με την επιτάχυνση των ρυθμών αύξησης της παραγωγικότητας, ώστε να προφυλάξουμε τον κόσμο της εργασίας από συνέπειες, οι οποίες θα είναι οδυνηρές και για την κοινωνική συνοχή αλλά και για την οικονομική ισχύ της χώρας μας.

Από την άποψη αυτή, η αναγκαιότητα της ισχυρής οικονομίας για την συμμετοχή της στο ευρώ, θα πρέπει να ερμηνεύεται όχι με τα γνωστά ονομαστικά κριτήρια σύγκλισης αλλά με την διαμόρφωση πραγματικών κριτηρίων σύγκλισης (επίπεδο ανάπτυξης, απασχόληση, κατά κεφαλή εισόδημα, κοινωνική προστασία).

4.2. Οι επιπτώσεις στην ανεργία

Οι τεχνολογικές εξελίξεις που συντελούνται στην παραγωγική διαδικασία και η στρατηγική της παραγωγικής αναδιάρθρωσης, της επέκτασης της εφαρμογής των νέων τεχνολογιών, ως μέσου βελτίωσης της παραγωγικότητας και ανταγωνιστικότητας των επιχειρήσεων και των οικονομικών σχηματισμών, βρίσκεται στο υπόβαθρο των εξελίξεων που συντελούνται στην εργασία, την αγορά εργασίας, την διεθνοποίηση και ολοκλήρωση της παγκόσμιας οικονομίας. Ειδικότερα στην αγορά εργασίας, η κεντρική εξέλιξη στην Ελλάδα και τις άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι η συνεπής αύξηση της ανεργίας (Γιαννίσης Τάσος, 2007, σ. 59)

Πράγματι, η Ευρωπαϊκή Ένωση σήμερα διαθέτει 20 εκατ. ανέργους και 58 εκατ. φτωχούς. Στην Ελλάδα η ανεργία έχει φθάσει τα 532.000 καταγεγραμμένα άτομα μέχρι και τον Νοέμβριο του 2009 (10,6%) και ο αριθμός όσων ζουν κάτω από το όριο φτώχειας (50% του κατά κεφαλή ΑΕΠ) είναι 24% του πληθυσμού (<http://europa.up>: Eurostat, 2010). Πιο συγκεκριμένα, το 58% των ανέργων στην Ελλάδα είναι μακροχρόνιοι άνεργοι (12 μήνες και άνω) και το 59% των ανέργων είναι νέοι ηλικίας 15-29 ετών.

Η πορεία της ελληνικής οικονομίας προς την ΟΝΕ συνοδεύτηκε τα πρώτα χρόνια, κυρίως από την κυρίαρχη αντίληψη και την επίσημη πολιτική, από ένα κλίμα ευφορίας για τις επιπτώσεις, ιδιαίτερα σ' ότι αφορά τους μισθούς, την ανεργία και το βιοτικό επίπεδο των εργα-

ζομένων, με αποτέλεσμα, να συσκοτίζεται η αναμενόμενη πραγματική κατάσταση. Είναι φανερό ότι η πλήρης ένταξη της χώρας μας στην Οικονομική και Νομισματική Ένωση (ΟΝΕ) έχει αλλάξει ριζικά τις συνθήκες και τους όρους, τόσο στην σφαίρα της παραγωγής, όσο και στην σφαίρα της κυκλοφορίας του οικονομικού και κοινωνικού μας σχηματισμού.

Η καθιέρωση του ενιαίου νομίσματος σε περιβάλλον χαμηλού πληθωρισμού αποβλέπει στην ελαχιστοποίηση της συμβολής της συναλλαγματικής πολιτικής στην βελτίωση του επιπέδου της ανταγωνιστικότητας των οικονομιών των κρατών-μελών, την οποία επιτυγχάνουν πλέον με παραγωγικούς και τεχνολογικούς όρους. Αυτό σημαίνει, ότι χώρες - μέλη που συμμετέχουν στο ευρώ και επιθυμούν να βελτιώσουν το επίπεδο ανταγωνιστικότητάς τους με εκτός παραγωγής και τεχνολογίας όρους, δηλαδή με μη αύξηση της παραγωγικότητας, επιτυγχάνουν κάτι τέτοιο με την εφαρμογή περιοριστικών πολιτικών στον παραγωγικό συντελεστή εργασία, αφού η προσαρμογή των τιμών των προϊόντων και των υπηρεσιών τους στις απαιτήσεις του διεθνούς ανταγωνισμού, δεν μπορεί πλέον να επιτυγχάνεται, όπως μέχρι την εισαγωγή του ευρώ, με τις διακυμάνσεις των εθνικών τους νομισμάτων. (Γιαννίσης Τάσος, 2007, σ. 60-62)

Η ελληνική αγορά εργασίας από την απαρχή ένταξής της στην Ε.Ε. αρχικά παρουσίασε βελτίωση και συγκεκριμένα το ποσοστό ανεργίας μειώθηκε, αλλά με βραδείς ρυθμούς και παραμένει μεταξύ των υψηλότερων στην Ε.Ε. Η μείωση της ανεργίας συμβάδισε με μικρή αύξηση του ποσοστού συμμετοχής του πληθυσμού (ηλικίας 15-64 ετών) στο εργατικό δυναμικό, καθώς και με αύξηση της συνολικής απασχόλησης κατά 116.000 άτομα από το 1999 έως το 2003. Ωστόσο, το ποσοστό συμμετοχής στο εργατικό δυναμικό καθώς και το ποσοστό απασχόλησης (δηλαδή οι απασχολούμενοι ηλικίας 15-64 ετών ως ποσοστό του πληθυσμού της ίδιας ηλικίας) παρέμειναν χαμηλότερα από ό,τι στην Ε.Ε έως και το 2005, ως σύνολο και η πρόοδος που είχε σημειωθεί δεν αρκούσε. Πράγματι, ένας από τους βασικούς στόχους που συμφωνήθηκαν από το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο στη Λισσαβόνα το Μάρτιο του 2000 είναι η αύξηση του ποσοστού απασχόλησης στην ΕΕ σε 67% μέχρι το 2005 και σε 70% μέχρι το 2010. Αυτό σημαίνει ότι την επταετία 2004-2010 η απασχόληση στην Ελλάδα θα πρέπει να αυξάνεται κατά 3% ετησίως και να δημιουργηθούν περίπου 900.000 νέες θέσεις απασχόλησης. Ακόμη και υπό συνθήκες οικονομικής ανάπτυξης ταχύτερης από τη σημερινή είναι δύσκολο να δημιουργηθούν τόσες νέες θέσεις εργασίας. (Γιαννίσης Τάσος, 2007, σ. 64-66)

Σύμφωνα με τα στοιχεία της Έρευνας Εργατικού Δυναμικού της ΕΣΥΕ, το ποσοστό ανεργίας το τρίτο τρίμηνο του 2009 διαμορφώθηκε στο 9,3% -ποσοστό αντίστοιχο με εκείνο του α' τριμήνου του 2009-έχοντας αυξηθεί κατά 2,1 εκατοστιαίες μονάδες σε σχέση με το αντίστοιχο τρίμηνο του 2008. Έτσι, ο συνολικός αριθμός των ανέργων ανήλθε στους 465,1 χιλ. από 355,1 χιλ. πέρυσι (αύξηση 31%). Πρόκειται για την υψηλότερη τιμή των τελευταίων τεσσάρων ετών. Όσον αφορά στους απασχολούμενους, ο αριθμός τους διαμορφώθηκε στα 4.540,1 χιλ. άτομα καταγράφοντας πτώση 1,1%, όταν το ίδιο τρίμηνο πέρυσι είχε αυξηθεί κατά 1,1%. Από την άλλη μεριά, η συμμετοχή στην απασχόληση, δηλαδή το ποσοστό του εργατικού δυναμικού στο σύνολο του πληθυσμού, διευρύνθηκε στο 54% από 53,5% το τρίτο τρίμηνο του 2008, επίδοση η οποία -σε τριμηνιαία βάση- αποτελεί την υψηλότερη που έχει καταγραφεί από το 1998. Συνολικά, το πρώτο εννιάμηνο του έτους το ποσοστό ανεργίας διαμορφώθηκε στο 9,2% (456,7 χιλ. άνερ-

γοι) από 7,6% το 2008 και η απασχόληση υποχώρησε κατά 0,9%, έναντι αύξησης 1,2% το πρώτο εννιάμηνο του 2008.

Η επιδείνωση της κρίσης κατά τη διάρκεια του 2009, είχε ως αποτέλεσμα ο αριθμός των ανέργων να αυξηθεί κατά 22,5 χιλ. (5,1%) σε σχέση με το δεύτερο τρίμηνο του 2009 -όταν μεταξύ β' και α' τριμήνου του 2009 είχε καταγραφεί μείωση κατά 19,7 χιλ. ή 4,3%-, ενώ αντίθετα συντελέστηκε μικρή αύξηση των απασχολουμένων κατά 8,2 χιλ. (0,2%).

Με βάση τα επιμέρους χαρακτηριστικά του εργατικού δυναμικού, η ανεργία των γυναικών το τρίτο τρίμηνο του 2009 ανήλθε στο 13,1%, παραμένοντας σε διπλάσιο επίπεδο από εκείνη των ανδρών (6,6%), όταν το ίδιο περσινό τρίμηνο τα σχετικά ποσοστά ήταν 10,8% και 4,7% αντίστοιχα. Παράλληλα, στα ηλικιακά χαρακτηριστικά της ανεργίας, την περίοδο μεταξύ Ιουλίου και Σεπτεμβρίου 2009, σημειώνεται αύξηση της ανεργίας σε όλες τις ηλικιακές ομάδες και ιδιαίτερα στους νέους μεταξύ 15 και 29 ετών, με την αναλογία να φτάνει στο 18,5% (αυξημένη κατά 2,9 εκατοστιαίες μονάδες σε σχέση με το γ' τρίμηνο του 2008). Ακόμη μεγαλύτερο είναι το ποσοστό ανεργίας στις νέες γυναίκες όπου το ποσοστό ανήλθε στο 24,5% από 21%.

Όσον αφορά στους «νέους ανέργους», δηλαδή εκείνους που εισέρχονται για πρώτη φορά στην αγορά εργασίας και δε βρίσκουν δουλειά, το ποσοστό ανεργίας διαμορφώθηκε στο 28,1% από 37,1% το γ' τρίμηνο του 2008. Επίσης, κάμψη εμφανίζει και το ποσοστό των μακροχρόνια ανέργων στο 43,6% από 52,2%. Από την άλλη πλευρά, μεγαλύτερα εμπόδια πρόσβασης στην αγορά εργασίας αντιμετωπίζουν πλέον τα άτομα ξένης υπηκοότητας, με το ποσοστό ανεργίας να είναι υψηλότερο από το μέσο εθνικό (9,8%), σε αντίθεση με το ίδιο τρίμηνο πέρυσι όταν εμφάνιζαν χαμηλότερη ανεργία σε σχέση με το σύνολο (5,7% έναντι 7,2%). (IOBE, 2009, σ. 62)

Με βάση τα εκπαιδευτικά χαρακτηριστικά, σε όλες τις κατηγορίες σημειώνεται άνοδος του ποσοστού ανεργίας, με τα άτομα χαμηλότερου μορφωτικού επιπέδου να πλήττονται εντονότερα. Το μεγαλύτερο ποσοστό (15,1%) καταγράφεται στους ανέργους που δεν πήγαν ποτέ σχολείο, όταν το ίδιο τρίμηνο πέρυσι στη συγκεκριμένη ομάδα σημειώνονταν το μικρότερο ποσοστό ανεργίας (4,5%). Ακολουθούν, οι απόφοιτοι ανώτερης τεχνολογικής εκπαίδευσης (10,9%) και τα άτομα με απολυτήριο τριτάξιας μέσης εκπαίδευσης (10,5%) και μέσης εκπαίδευσης (10,1%), αντίστοιχα. Στα άτομα με απολυτήριο δημοτικού, το ποσοστό ανεργίας ανέρχεται στο 7,3% (αυξημένο κατά 2 εκατοστιαίες μονάδες), ενώ το αντίστοιχο ποσοστό στα άτομα που τελείωσαν μερικές μόνο τάξεις δημοτικού διαμορφώθηκε στο 8,7%, καταγράφοντας άνοδο 4 εκατοστιαίων μονάδων σε σχέση με πέρυσι. Το μικρότερο ποσοστό ανεργίας (μαζί με τα άτομα με απολυτήριο δημοτικού), παρατηρείται στους απόφοιτους της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, όπου επίσης σημειώνεται και η μικρότερη άνοδος σε σχέση με το αντίστοιχο τρίμηνο του 2008 (1,7%). Όμως, στους κατόχους διδακτορικού ή μεταπτυχιακού διπλώματος, παρατηρείται σημαντική αύξηση της ανεργίας κατά 3,2 εκατοστιαίες μονάδες -η 3^η μεγαλύτερη μεταξύ των 8 υποομάδων-, με αποτέλεσμα το ποσοστό ανεργίας να διαμορφωθεί στο 9,1%, εξέλιξη αντίθετη σε σχέση με τα προηγούμενα τρίμηνα, όπου η συγκεκριμένη ομάδα εμφάνιζε γενικά το χαμηλότερο ποσοστό ανεργίας.

Σε επίπεδο περιφερειών, η ανεργία κινείται ανοδικά στις 11 από τις 13 περιφέρειες συ-

γκριτικά με το τρίτο τρίμηνο του 2008. Το υψηλότερο ποσοστό ανεργίας, καταγράφεται στην Δυτική Μακεδονία (11,4%), σημείωσε πτώση κατά 1,1 εκατοστιαίες μονάδες. Παράλληλα, το συγκεκριμένο ποσοστό είναι το χαμηλότερο που έχει καταγραφεί στην περιοχή από το 1998 και έπειτα. Ακολουθούν, η Ανατολική-Μακεδονία Θράκη (11%) όπου σημειώνεται η δεύτερη μεγαλύτερη άνοδος κατά 3 εκατοστιαίες μονάδες, η Ήπειρος (10,7% έναντι 10%), η Κεντρική Μακεδονία (10,3% έναντι 8,2%) και η Στερεά Ελλάδα (10,1% έναντι 8,2%). Η μεγαλύτερη αύξηση ανεργίας, καταγράφεται στο Νότιο Αιγαίο (3,7 εκατοστιαίες μονάδες), με αποτέλεσμα το ποσοστό να διαμορφωθεί στο 6,6%. Η εξέλιξη αυτή καταδεικνύει την αρνητική επίδραση της οικονομικής επιβράδυνσης στον τουρισμό. Αντίθετα, το μικρότερο ποσοστό ανεργίας, όπως συνήθως συμβαίνει την περίοδο Ιουλίου-Σεπτεμβρίου, παρατηρείται στα Ιόνια Νησιά (5,1%), όπου επίσης καταγράφεται και η μικρότερη άνοδος στο ποσοστό ανεργίας. Ακολουθούν το Βόρειο Αιγαίο (5,4%) και η Κρήτη (6,4%), όπου επίσης η αύξηση της ανεργίας είναι ηπιότερη. (ΙΟΒΕ, 2009, σ. 63)

Σε ό,τι αφορά τους τομείς, το τρίτο τρίμηνο του 2009 στον πρωτογενή εργάζεται το 12% των απασχολούμενων, στο δευτερογενή το 21,2% και στον τριτογενή το 66,7%. Το ποσοστό απασχόλησης στον πρωτογενή τομέα είναι το υψηλότερο των τελευταίων τριών ετών, αντίστοιχο εκείνου το β' τρίμηνο του 2006, ενώ σε σχέση με το γ' τρίμηνο του 2008 οι απασχολούμενοι σε αυτόν αυξάνονται κατά 6,1% (ή 31,5 χιλ.). Σε κλαδικό επίπεδο, η μεγαλύτερη άνοδος καταγράφεται στην Ενημέρωση και Επικοινωνία (11,3%). Αντίθετα, υποχώρηση της απασχόλησης καταγράφεται στους 11 από τους 21 βασικούς κλάδους της ελληνικής οικονομίας με τη μεγαλύτερη να παρατηρείται στην Παροχή ηλεκτρικού ρεύματος και φυσικού αερίου (-15,4%) και στα Ορυχεία-Λατομεία (-10,2%). Στο δευτερογενή τομέα το γ' τρίμηνο του 2009, καταγράφεται επίσης μείωση των απασχολούμενων στη Μεταποίηση κατά 5,2% και στις Κατασκευές κατά 5,5%. Η μείωση της απασχόλησης στο σύνολο των κλάδων του δευτερογενή τομέα, έχει ως αποτέλεσμα ο αριθμός των απασχολούμενων σε αυτόν να σημειώσει πτώση κατά 5,9% (ή 60,3 χιλ.) σε σχέση με το γ' τρίμηνο του 2008. Στον τριτογενή τομέα τέλος, το ποσοστό απασχόλησης παραμένει ουσιαστικά αμετάβλητο τα τελευταία χρόνια, αν και σε σχέση με πέρυσι, καταγράφεται πτώση κατά 5,9% (ή 60,3 χιλ. άτομα). Μεταξύ των 15 κλάδων που ανήκουν στον τομέα των υπηρεσιών, μείωση παρατηρείται στους έξι από αυτούς. Στη Δημόσια Διοίκηση, την Υγεία και την Εκπαίδευση, όπου απασχολείται το 1/3 σχεδόν των εργαζομένων του τριτογενή τομέα, η αύξηση σε σχέση με πέρυσι είναι οριακή, ενώ στις Μεταφορές-Αποθήκευση και στις Δραστηριότητες υπηρεσιών παροχής καταλύματος και εστίασης, σημειώνεται άνοδος κατά 3,5 και 1,8 εκατοστιαίες μονάδες αντίστοιχα.

Κάθε χρόνο από το 1998 και έπειτα κατά το εννιάμηνο Ιανουαρίου-Σεπτεμβρίου, σημειώνονταν άνοδος της απασχόλησης, ο μέσος ετήσιος ρυθμός της οποίας προσέγγιζε το 1,3%. Μάλιστα, ο μεγαλύτερος ρυθμός αύξησης της απασχόλησης συγκριτικά με εκείνον του εργατικού δυναμικού, είχε ως αποτέλεσμα τη μείωση του αριθμού των ανέργων τη δεδομένη περίοδο. Το 2009 όμως, σημειώνεται κάμψη κατά 0,9% σε σχέση με το αντίστοιχο εννιάμηνο πέρυσι. Επομένως, η οικονομική επιβράδυνση που παρατηρείται στη χώρα από τα τέλη του 2008, επηρεάζει αρνητικά και την αγορά εργασίας. Είναι χαρακτηριστικό ότι για πρώτη φορά την

τελευταία δεκαετία τουλάχιστον, καταγράφεται άνοδος του ποσοστού ανεργίας από το β' στο γ' τρίμηνο, την περίοδο δηλαδή του έτους, όπου κατεξοχήν αυξανόταν η απασχόληση, λόγω της κορύφωσης της εποχικής απασχόλησης στη χώρα. Για το 2009 επομένως, η μείωση της απασχόλησης θα κινηθεί περίπου στο 1,1% και το ποσοστό ανεργίας θα διαμορφωθεί στην περιοχή του 9,4%. Δεδομένων των εκτιμήσεων ότι ο ρυθμός ανάπτυξης της χώρας το 2010 θα συνεχίσει να είναι αρνητικός, με αποτέλεσμα το ΑΕΠ να διαμορφωθεί σε επίπεδο χαμηλότερο του 2009, εκτιμάται ότι το ποσοστό ανεργίας το 2010 θα συνεχίσει ν' ανέρχεται.

Ωστόσο, όπως επισημαίνεται επανειλημμένα στις τριμηνιαίες εκθέσεις του IOBE, οι ιδιαιτερότητες που εμφανίζει η αγορά εργασίας στην Ελλάδα δρουν ανασταλτικά στην πιο έντονη αύξηση της ανεργίας. Στην Ελλάδα, καταγράφεται το χαμηλότερο ποσοστό μισθωτών και ταυτόχρονα το υψηλότερο ποσοστό αυτοαπασχολούμενων μεταξύ των χωρών της ΕΕ-27. Το τρίτο τρίμηνο του 2009, το ποσοστό των μισθωτών υπαλλήλων στο σύνολο των απασχολούμενων διαμορφώθηκε στο 64,5%, ενώ οι αυτοαπασχολούμενοι, συμπεριλαμβανομένων και των οικογενειακών βοηθών αποτέλεσαν το 35,5%, αναλογία η οποία παρέμεινε ίδια σε σχέση με το β' τρίμηνο του έτους.

Αυτή την προσέγγιση επαληθεύουν τα αποτελέσματα της έκθεσης του Παρατηρητηρίου Επιχειρηματικότητας-GEM του IOBE²¹, από την οποία προκύπτει, μεταξύ άλλων, ότι σε περιόδους κρίσης καταγράφεται άνοδος της αυτοαπασχόλησης, καθώς η έλλειψη άλλων επιλογών εργασίας ή η δυσαρέσκεια από το επίπεδο των αμοιβών από την τρέχουσα απασχόληση οδηγεί μεγαλύτερα τμήματα του πληθυσμού στην αναζήτηση εναλλακτικών επιλογών εργασίας.

Το γ' τρίμηνο του 2009, το μεγαλύτερο ποσοστό αυτοαπασχολούμενων (συμπεριλαμβανομένων των οικογενειακών βοηθών) καταγράφεται στον πρωτογενή τομέα (31%), και στους κλάδους του Χονδρικού-Λιανικού εμπορίου, επισκευής μηχανοκίνητων οχημάτων και μοτοσικλετών (23%) και των Επαγγελματιών, επιστημονικών και τεχνικών δραστηριοτήτων (8%).(IOBE, 2009, σ. 64-65)

Πίνακας 5

Πληθυσμός (σε χιλιάδες) ηλικίας 15 ετών και άνω, κατά κατάσταση απασχόλησης 2006-2009 ανά τρίμηνο)

Περίοδος αναφοράς	Γενικό		Εργατικό Δυναμικό				
	Σύνολο	Σύνολο	% του πληθυσμού	Απασχολούμενοι	% εργατικού δυναμικού	Άνεργοι	% εργατικού δυναμικού
2004	9.063,5	4818,8	53,2	4313,2	89,5	505,7	10,5
2005	9.108,1	4846,5	53,2	4369,0	90,1	477,5	9,9
α' τρίμ. 2006	9.136,0	4.873,1	53,3	4.400,0	90,3	473,1	9,7
β' τρίμ. 2006	9.150,1	4.880,2	53,3	4.452,8	91,2	427,4	8,8
γ' τρίμ. 2006	9.164,2	4.902,5	53,5	4.494,2	91,7	408,3	8,3
δ' τρίμ. 2006	9.179,1	4.891,2	53,3	4.462,1	91,2	429,1	8,8
α' τρίμ. 2007	9.195,4	4.906,9	53,4	4.461,2	90,9	445,7	9,1
β' τρίμ. 2007	9.206,7	4.917,9	53,4	4.519,9	91,9	398,0	8,1
γ' τρίμ. 2007	9.211,3	4.926,8	53,5	4.539,3	92,1	387,5	7,9

δ' τρίμ. 2007	9.216,0	4.915,6	53,3	4.519,1	91,9	396,5	8,1
α' τρίμ. 2008	9.222,7	4.918,2	53,3	4.511,6	91,7	406,5	8,3
β' τρίμ. 2008	9.230,1	4.939,7	53,5	4.582,5	92,8	357,1	7,2
γ' τρίμ. 2008	9.237,8	4.944,9	53,5	4.589,8	92,8	355,1	7,2
δ' τρίμ. 2008	9.245,8	4.946,3	53,5	4.553,6	92,1	392,7	7,9
α' τρίμ. 2009	9.252,7	4.948,1	53,5	4.485,8	90,7	462,3	9,3
β' τρίμ. 2009	9.262,4	4.974,5	53,7	4.531,9	91,1	442,6	8,9
γ' τρίμ. 2009	9.272,3	5.005,3	54,0	4540,1	90,7	465,1	9,3

Πηγή: ΕΣΥΕ, Έρευνα Εργατικού Δυναμικού

Η ΟΝΕ καθαυτή δεν αποτελεί άμεση πηγή νέων θέσεων απασχόλησης αλλά σαφώς δημιουργεί μια νέα βάση για τη στήριξη της ανάπτυξης και της απασχόλησης. Κατ' αρχάς, με την ΟΝΕ αποφεύγονται οι αρνητικές επιπτώσεις από τις νομισματικές αναταραχές. Ένα επιπλέον όφελος για τη χώρα μας είναι η μείωση των επιτοκίων που προκαλεί το ευρώ. Τα χαμηλά επιτόκια ενθαρρύνουν περισσότερες επενδύσεις και τονώνουν την ανάπτυξη-δυο βασικοί όροι για τη δημιουργία θέσεων απασχόλησης. Με το ευρώ να προσφέρει ένα περισσότερο ενθαρρυντικό πλαίσιο για οικονομική ανάπτυξη και δημιουργία θέσεων απασχόλησης, η Ελλάδα ξεκίνησε τις διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις που θεωρήθηκαν αναγκαίες για την εξάλειψη των εμποδίων στη δημιουργία θέσεων απασχόλησης.

Παράλληλα με την ονομαστική σύγκλιση της ελληνικής οικονομίας, επείγει να απασχολήσει την οικονομική πολιτική, το ζήτημα της πραγματικής σύγκλισης, της βελτίωσης των υποδομών και των παραγωγικών της δυνατοτήτων, τόσο από ποσοτική άποψη με την μεγέθυνση του εγκατεστημένου παραγωγικού δυναμικού, όσο και από ποιοτική άποψη με την επιτάχυνση των ρυθμών αύξησης της παραγωγικότητας, ώστε να προφυλάξουμε τον κόσμο της εργασίας από συνέπειες, οι οποίες θα είναι οδυνηρές και για την κοινωνική συνοχή αλλά και για την οικονομική ισχύ της χώρας μας. Από την άποψη αυτή, η αναγκαιότητα της ισχυρής οικονομίας για την συμμετοχή της στο ευρώ, θα πρέπει να ερμηνεύεται όχι με τα γνωστά ονομαστικά κριτήρια σύγκλισης αλλά με την διαμόρφωση πραγματικών κριτηρίων σύγκλισης (επίπεδο ανάπτυξης, απασχόληση, κατά κεφαλή εισόδημα, κοινωνική προστασία).

Τα τελευταία χρόνια η ανεργία αυξάνεται στην Ελλάδα. Χρειάζονται λοιπόν νέες πρωτοβουλίες για την αύξηση των ποσοστών απασχόλησης και για τη μείωση της ανεργίας, ιδιαίτερα στις γυναίκες, τους νέους και τους μακροχρόνια ανέργους. Η απαραίτητη ώθηση όμως για την απασχόληση και η καταπολέμηση της ανεργίας περνούν σε σημαντικό βαθμό και από τη βελτίωση της λειτουργίας της αγοράς εργασίας. Η αποτελεσματικότερη λειτουργία της αγοράς εργασίας πρέπει να επιτευχθεί με τρόπο που θα συνδυάζει ευελιξία στην απασχόληση και ασφάλεια για τους εργαζομένους και να ενθαρρύνει τόσο τη ζήτηση όσο και την προσφορά εργασίας. Τα στοιχεία δυσκαμψίας στην ελληνική αγορά εργασίας δεν απορρέουν μόνο από το νομικό πλαίσιο που ρυθμίζει τις σχέσεις εργοδοτών και εργαζομένων όσο από αδυναμίες του συστήματος εκπαίδευσης και κατάρτισης και από δυσλειτουργίες των μηχανισμών οι οποίοι πρέπει να εξασφαλίζουν την αντιστοίχιση προσφοράς και ζήτησης εργασίας. Η μη ικανοποιητική επίδοση της ελληνικής οικονομίας όσον αφορά τη δημιουργία απασχόλησης συνδέεται και με στοιχεία

δυσκαμψίας στις αγορές προϊόντων και με τα αντικίνητρα που περιέχονται στη φορολογική και στην κοινωνικοασφαλιστική νομοθεσία. Η προσέγγιση της πλήρους απασχόλησης, που αποτελεί βασική συνιστώσα του ευρύτερου στόχου της πραγματικής σύγκλισης, απαιτεί μεταρρυθμίσεις σε όλους αυτούς τους τομείς.

Πέραν τούτων η προοπτική της ανεργίας στην Ελλάδα μετά την πλήρη ένταξη της χώρας στην ΟΝΕ, σύμφωνα με τα αποτελέσματα σχετικής έρευνας του ΙΝ.Ε/Γ.Σ.Ε.Ε./ΑΔΕΔΥ, εξαρτάται κατά κύριο λόγο, από την στρατηγική και το περιεχόμενο της οικονομικής ευρωπαϊκής πολιτικής. Εξαρτάται επίσης από την προοπτική συρρίκνωσης ή διεύρυνσης του κοινοτικού προϋπολογισμού και από το εύρος της αλληλεγγύης που αυτός θα αναπτύξει μεταξύ των κρατών - μελών.

Έτσι, οι εκτιμήσεις που προέκυψαν απ' τους υπολογισμούς, με βάση τις απόψεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και αυτών που αντιμετωπίζουν κριτικά την κυρίαρχη ευρωπαϊκή οικονομική πολιτική για τις εξελίξεις στην απασχόληση και την ανεργία είναι διαφορετικές.

Στις εκτιμήσεις όμως αυτές ένα είναι το κοινό σημείο, προϋποθέτουν την ένταξη της καταπολέμησης της ανεργίας ως κεντρικού στόχου της ευρωπαϊκής οικονομικής πολιτικής. Προϋποθέτουν, με άλλα λόγια μία ολοκληρωμένη ευρωπαϊκή πολιτική απασχόλησης και όχι «εθνικά σχέδια δράσης για την απασχόληση», η οποία θα αποτυπώνεται σε μία ευρωπαϊκή συνθήκη για την απασχόληση και την κοινωνική πολιτική με συγκεκριμένο χρονοδιάγραμμα, κοινούς στόχους, κοινά μέσα, πόρους και μηχανισμούς ελέγχου και αξιολόγησης. Από την άποψη αυτή, είναι φανερό ότι η αποτελεσματική μείωση της ανεργίας μετά το ευρώ στην Ευρωπαϊκή Ένωση, έχει ανάγκη από κοινές πολιτικές απασχόλησης και όχι από εθνικές πρωτοβουλίες απασχόλησης που στην ουσία, όπως έχει αποδειχθεί μέχρι σήμερα, διαχειρίζονται το πρόβλημα της ανεργίας χωρίς να το αντιμετωπίζουν.

4.3. Οι επιπτώσεις στην κοινωνική ασφάλιση

Στην σημερινή περίοδο τρία χαρακτηριστικά δεδομένα διακρίνουν την κοινωνική ασφάλιση στη χώρα μας και τις άλλες χώρες της Ε.Ε.

1.- Αυξάνει η ζήτηση κοινωνικών υπηρεσιών από τους χρήστες και την κοινωνία γενικότερα

2.- Αυξάνει η οικονομική ανισορροπία των συστημάτων κοινωνικής ασφάλισης

3.- Απαιτούνται περισσότερες κοινωνικές δαπάνες για την ικανοποίηση των αναγκών.

Τα χαρακτηριστικά αυτά συνοδεύονται και από τις παρακάτω σύγχρονες εξελίξεις:

(α) πριν από το 1973 η ανεργία ήταν σε πολύ χαμηλό επίπεδο, γεγονός που δεν συνέβαλε αρνητικά στην χρηματο-οικονομική κατάσταση του συστήματος κοινωνικής ασφάλισης

(β) πριν από την δεκαετία του 1970 η συνταξιοδοτική περίοδος ήταν μικρότερη απ' ότι σήμερα με την αύξηση του προσδόκιμου ορίου ζωής.

(γ) Η επαγγελματική ζωή του εργαζόμενου σήμερα παρουσιάζει διαφοροποιητικά στοιχεία

(δ) νέες μορφές απασχόλησης εμφανίζονται στην αγορά εργασίας

(ε) παρατηρείται μία προοδευτική απώλεια θέσεων εργασίας από τα νέα τεχνολογικά μέσα παραγωγής

(στ) παρατηρείται μία σταδιακή γήρανση του πληθυσμού και αύξηση του αριθμού των συνταξιούχων. Στην Ελλάδα από 900.000 συνταξιούχους το 1974, είχαμε 1.800.000 το 1994 και οι προβλέψεις μιλούν για 2.400.000 το 2000. (Γιαννίτσης Τάσος, 2007, σ. 69-70)

Παράλληλα έχουν εμφανιστεί νέες ανάγκες που πρέπει να καλύψει το σύστημα κοινωνικής ασφάλισης, όπως: α) την φτώχεια, β) τον κοινωνικό αποκλεισμό, ολόκληρων πλέον περιοχών και όχι μόνο ατόμων ή οικογενειών γ) την μαζική ανεργία και τις διαστάσεις που αυτή έχει αποκτήσει, ιδιαίτερα σε ορισμένες χώρες όπως Γερμανία και Ισπανία.

Είναι φανερό λοιπόν ότι οι εξελίξεις αυτές συνθέτουν το οικονομικό και κοινωνικό έλλειμμα της κοινωνικής ασφάλισης στην χώρα μας αλλά και τις άλλες χώρες της Ε.Ε.

Η εξειδίκευση του οικονομικού και κοινωνικού ελλείμματος αναδεικνύει τις διάφορες πτυχές της κρίσης του συστήματος ασφάλισης.

Πράγματι, η έρευνα και η συζήτηση για την κρίση αναφέρεται σε:

1. κρίση οικονομική και χρηματοδοτική
2. κρίση διαρθρωτική του Συστήματος Κοινωνικής Ασφάλισης
3. κρίση επιπέδου παροχών
4. κρίση νομιμοποίησης, η οποία όμως από έρευνα (1993) του Ευρωβαρόμετρου

δεν επαληθεύεται αφού το 92% των ερωτηθέντων απήγησε ότι η κοινωνική προστασία είναι σημαντικός θεσμός και μόνο το 5% εξέφρασε διαφορετική άποψη. Επίσης σε άλλο ερώτημα της έρευνας, το 65% των ερωτηθέντων υποστηρίζουν ότι οι κυβερνήσεις θα πρέπει να σχεδιάσουν νέες παροχές και υπηρεσίες του Κράτους-Πρόνοιας, προκειμένου να καλύπτονται οι σύγχρονες ανάγκες των ασφαλισμένων και των συνταξιούχων.

5. Έτσι αποδεικνύεται ότι δεν υπάρχει κρίση νομιμοποίησης του συστήματος κοινωνικής ασφάλισης αλλά αντίθετα υπάρχει προσήλωση και εμπιστοσύνη των ασφαλισμένων στο Κράτος-Πρόνοιας.

Με αφετηρία τις σύγχρονες εξελίξεις και τις προαναφερόμενες πτυχές της κρίσης του συστήματος Κοινωνικής Ασφάλισης, οι θεωρητικοί προβληματισμοί που έχουν αναπτυχθεί για τις πολιτικές και το μέλλον της αναφέρονται στα εξής:

Καταρχήν αναπτύσσεται τελευταία, η αντίληψη της μετεξέλιξης της κρατικής ευθύνης παροχής υπηρεσιών για την ικανοποίηση των κοινωνικών αναγκών, σε ευθύνη για την αντιμετώπιση του κοινωνικού κινδύνου που απειλεί το κάθε άτομο.

Η αντίληψη αυτή προδιαγράφει μία προοπτική εξατομίκευσης της παροχής υπηρεσιών για κάθε άτομο που έχει ανάγκη και όχι για το σύνολο του πληθυσμού και της κοινωνίας. (Γιαννίτσης Τάσος, 2007, σ. 72-73)

Η προοπτική αυτή, σε όρους οργάνωσης και χαρακτήρα των συστημάτων κοινωνικής προστασίας, σημαίνει μία σταδιακή μετατόπιση από το λεγόμενο σύστημα της «Ευρωπαϊκής ηπείρου», το γνωστό ως μοντέλο Bismark (παροχή υπηρεσιών για την κάλυψη των κοινωνικο-ασφαλιστικών αναγκών των ασφαλισμένων) στο Αγγλοσαξονικό σύστημα Beveridge (κάλυψη ενός ελάχιστου και γενικευμένου επιπέδου κοινωνικής προστασίας και διαβίωσης, εκφράζεται τε-

λευταία στους κόλπους της Ευρωπαϊκής Επιτροπής «μία βούληση σύγκλισης των στόχων της κοινωνικής προστασίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση», με προτεραιότητα πολιτικής, την θεσμοθέτηση του ελάχιστου εισοδήματος. Η Πορτογαλία έχει θεσμοθετήσει το ελάχιστο εισόδημα, οι άλλες χώρες όμως για διαφορετικούς λόγους, δεν το θεωρούν αναγκαίο.

Παράλληλα άλλες αντιλήψεις υποστηρίζουν:

1. την εισαγωγή στοιχείων αγοράς στην λειτουργία του συστήματος κοινωνικής ασφάλισης, με την έννοια εγκαθίδρυσης ενός «ελεγχόμενου ανταγωνισμού»
2. την επιλεκτικότητα των παροχών με άξονα τα άτομα που έχουν μεγαλύτερη ανάγκη, δηλαδή του φτωχού και του κοινωνικά αποκλεισμένου
3. την ανάπτυξη της ιδιωτικής κερδοσκοπικής δραστηριότητας στην ασφάλιση και την υγεία
4. την διαμόρφωση δύο ομοσπονδιών κοινωνικής προστασίας οι οποίες θα αντιστοιχούν στις βόρειες και νότιες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, με προοπτική την ενιαιοποίησή τους αφού προηγουμένως επιτευχθούν οι αναγκαίες συγκλίσεις στα συστήματα κοινωνικής ασφάλισης.
5. την ανάπτυξη του λεγόμενου «προνοιακού πλουραλισμού» με την έννοια δημιουργίας τοπικών συμφώνων, μεταξύ κρατικών οργανισμών, Τοπικής Αυτοδιοίκησης, Κοινωνικών φορέων, μη κερδοσκοπικών οργανισμών κ.λ.π. για την αντιμετώπιση ενός συγκεκριμένου κοινωνικού κινδύνου π.χ. ανεργία, κοινωνικός αποκλεισμός, στέγαση, εκπαίδευση, φτώχεια κ.λ.π. με παράλληλη μείωση των κοινωνικών ευθυνών του Κράτους.

Μέσα στο πλαίσιο των προαναφερόμενων αντιλήψεων, παρατηρείται μία απομάκρυνση από την αναδιανεμητική λειτουργία της κοινωνικής ασφάλισης με παράλληλο προσανατολισμό σε διαχειριστικές ρυθμίσεις περιοριστικού χαρακτήρα. Έτσι, οι κοινωνικές δαπάνες στην Ευρωπαϊκή Ένωση, το 1991 είχαν μικρή διαφορά σε σχέση με το ΑΕΠ, απ' ό,τι δέκα χρόνια πριν. Γι' αυτούς τους λόγους η αποτελεσματικότητα των μέτρων που έχουν εφαρμοστεί τα τελευταία χρόνια στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι περιορισμένη και βραχυχρόνια στην οικονομική σφαίρα και αρνητική στην κοινωνική σφαίρα. (Γιαννίσης Τάσος, 2007, σ. 75-76)

Κατά συνέπεια, το ερώτημα είναι σαφές: η μετά το ευρώ Ευρωπαϊκή Ένωση, επιθυμεί ή όχι να οικοδομήσει ένα ενιαίο ευρωπαϊκό κοινωνικό μοντέλο; Ποιες προϋποθέσεις υπάρχουν και ποιες αλλαγές απαιτούνται για μια τέτοια προοπτική;

Βασική υπόθεση εργασίας για την επεξεργασία αυτού του ερωτήματος και για την διατύπωση μιας πρότασης, αποτελεί η ανάπτυξη συνθηκών κοινωνικής ολοκλήρωσης στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Πράγματι προς την κατεύθυνση αυτή, παρά το γεγονός ότι μεταξύ των συστημάτων κοινωνικής ασφάλισης των κρατών - μελών παρατηρούνται ορισμένες διαφοροποιήσεις, εντούτοις οι συγκλίσεις που υπάρχουν σε σημαντικές πτυχές της κοινωνικής ασφάλισης (επίπεδο δαπανών 28% του ΑΕΠ, ύπαρξη διμερών κρατικών συμφωνιών κοινωνικής ασφάλισης μεταξύ των κρατών - μελών, ποσοστό αναπλήρωσης εισοδήματος 60% - 80% των συντάξιμων αποδοχών, αναδιανεμητικότητα του συστήματος κοινωνικής ασφάλισης, όρια ηλικίας συνταξιοδότησης 60 γυναίκες και 65 άνδρες κ.λ.π.) συγκροτούν τις αναγκαίες προϋποθέσεις δημιουργίας ενός ευρωπαϊκού μοντέλου κοινωνικής ασφάλισης.

Όμως, παρόλα αυτά σε ορισμένες άλλες πτυχές των συστημάτων κοινωνικής ασφάλισης απαιτούνται κάποιες αλλαγές για την ολοκλήρωση των συγκλίσεων όπως για παράδειγμα την Οργάνωση του κοινωνικο-ασφαλιστικού συστήματος (συγκρότηση σε δύο πυλώνες (Ευρωπαϊκή κύρια ασφάλιση και ευρωπαϊκή επικουρική ασφάλιση), την αυτόνομη διοίκηση της κοινωνικής ασφάλισης, την αυτοτελή και αποτελεσματική αξιοποίηση των πόρων της καθώς και την τυπολογική επιλογή του ευρωπαϊκού συστήματος κοινωνικής ασφάλισης ανάμεσα στο Ομοσπονδιακό (Σουηδία, Δανία), το Κορπορατίστικο (Γερμανία-Αυστρία), το φιλελεύθερο (Αγγλία) και το λιγότερο ανεπτυγμένο σύστημα κοινωνικής ασφάλισης (Ισπανία, Ιταλία, Ελλάδα, Πορτογαλία). (Γιαννίσης Τάσος, 2007, σ. 78-79)

5. Γενικά οφέλη – επιπτώσεις για την Ελλάδα από την εισαγωγή του ευρώ

Το πιο σημαντικό ίσως όφελος είναι η ενίσχυση της μακροοικονομικής σταθερότητας και του κλίματος εμπιστοσύνης. Αυτό οφείλεται στην αλλαγή του μίγματος πολιτικής που ήταν απαραίτητο για την ονομαστική σύγκλιση. Έτσι, η παγίωση συνθηκών νομισματικής και συναλλαγματικής σταθερότητας με την υιοθέτηση του ευρώ και της ενιαίας νομισματικής πολιτικής συνέβαλαν στην σταδιακή επιτάχυνση του ρυθμού οικονομικής ανάπτυξης στην τάξη του 4% κατά μέσο όρο στην οκταετία 1998-2005, έναντι μόνο 1,5% στην οκταετία 1990-1997, ρυθμό σημαντικά πάνω από τον μέσο όρο της ευρωζώνης. Οι υψηλότεροι ρυθμοί ανάπτυξης στην περίοδο 1998-2005 οφείλονται στη συνδυασμένη επίπτωση της ένταξης στην ευρωζώνη, των Ολυμπιακών Αγώνων και των μεγάλων επενδυτικών προγραμμάτων που συγχρηματοδοτήθηκαν από κοινοτικούς πόρους τα τελευταία δέκα χρόνια. (Γιαννίσης Τάσος, 2007, σ. 82)

5.1. Μείωση των επιτοκίων – αύξηση χορηγήσεων

Η μείωση επιτοκίων λόγω της μετάβασης στην ενιαία νομισματική πολιτική έχει ευδιάκριτη επεκτατική επίδραση στη ζήτηση. Η άνοδος της καταναλωτικής ζήτησης όμως δεν έχει ως τελικό αποτέλεσμα την αύξηση των πληθωριστικών πιέσεων αφενός επειδή σημαντικό μέρος της διοχετεύθηκε σε εισαγόμενα προϊόντα και αφετέρου επειδή ο εντεινόμενος ανταγωνισμός τιμών από την πλευρά των εισαγωγών συγκράτησε τα περιθώρια κέρδους και την άνοδο των τιμών των εγχώριων προϊόντων. Η πώση των επιτοκίων περιορίζει το χρηματοοικονομικό κόστος αυξανόμενων έτσι των διαθέσιμων πόρων για κέρδη και επενδύσεις.

Τα επιτόκια στη διατραπεζική αγορά δηλαδή αυτά που ισχύουν για τις συναλλαγές μεταξύ των τραπεζών (και αφορούν συνήθως πολύ μεγάλα ποσά), είναι άμεσα συνδεδεμένα με τη νομισματική πολιτική που ακολουθεί το ευρωσύστημα και επομένως είναι πρακτικά ίσα σε όλες τις χώρες της ζώνης του ευρώ. Το ευρωσύστημα καθορίζει τα επιτόκια βασιζόμενα στην ανάλυση των οικονομικών συνθηκών με γνώμονα τα επιτόκια του ευρωσυστήματος διαμορφώνονται τα βραχυπρόθεσμα επιτόκια της αγοράς.

Τα επιτόκια λιανικής (χορηγήσεων και καταθέσεων) εξακολουθούν να παρουσιάζουν αποκλίσεις από χώρα σε χώρα. Αυτό συμβαίνει γιατί τα επιτόκια που καθορίζουν οι τράπεζες για την πελατεία τους εξαρτώνται όχι μόνο από το κόστος δανεισμού των τραπεζών στη διατραπε-

ζική αγορά, αλλά και από άλλους παράγοντες που συνδέονται με τη φερεγγυότητα του πελάτη, με πληροφόρηση για τις τοπικές συνθήκες που έχει στη διάθεσή της η τράπεζα για το λειτουργικό της κόστος.

Τους τέσσερις πρώτους μήνες του 2001 η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα δε μετέβαλε τα βασικά της επιτόκια καθώς ενόψει και του επιταχυνόμενου πληθωρισμού, το Διοικητικό Συμβούλιο εκτιμούσε ότι οι κίνδυνοι για τη σταθερότητα των τιμών δεν είχαν εκλείψει. Στην περίοδο από τις αρχές Μαΐου μέχρι τις αρχές Νοεμβρίου 2001, η ΕΚΤ προέβη τέσσερις φορές σε μείωση των βασικών της επιτοκίων, συνολικά κατά 150 μονάδες βάσης με αποτέλεσμα μετά την τελευταία μείωση το ελάχιστο επιτόκιο προσφοράς για πράξεις κύριας αναχρηματοδότησης να διαμορφωθεί σε 3,25%. Μετά τη μείωση των επιτοκίων το Νοέμβριο του 2001 η ΕΚΤ δε μετέβαλε τα βασικά της επιτόκια καθώς το Διοικητικό Συμβούλιο θεωρεί ότι το επίπεδό τους παραμένει συμβατό με την επίτευξη της σταθερότητας των τιμών σε μεσοπρόθεσμη βάση. (Γιαννίσης Τ, 2007, σ. 87-88)

Επομένως σημαντικό ρόλο στην αναθέρμανση της οικονομίας έπαιξε και η μείωση των επιτοκίων (τόσο των βραχυχρόνιων όσο και των μακροχρόνιων). Η αύξηση της αξιοπιστίας με την υιοθέτηση του ευρώ οδήγησε στον περιορισμό στο ελάχιστο της διαφοράς αποδόσεων μεταξύ του δεκαετούς ομολόγου του Ελληνικού Δημοσίου και του αντίστοιχου γερμανικού. Η διαφορά αυτή είναι σήμερα περίπου 25 μονάδες βάσης. Ο σημαντικός περιορισμός των ονομαστικών επιτοκίων στην Ελλάδα αποδίδεται εν μέρει και στην εξάλειψη του κινδύνου που ενσωμάτωναν στο παρελθόν τα εγχώρια επιτόκια προκειμένου να αντισταθμιστεί το ενδεχόμενο υποτίμησης της δραχμής. Ένα επιπρόσθετο όφελος της υποχώρησης των ονομαστικών επιτοκίων είχε να κάνει με τον περιορισμό του κόστους εξυπηρέτησης του δημοσίου χρέους.

Η μείωση των ονομαστικών επιτοκίων οδήγησε σε επιτάχυνση της πιστωτικής επέκτασης που χρηματοδότησε σε σημαντικό βαθμό την αύξηση της ζήτησης μέσω:

1. της αύξησης της διαθεσιμότητας πιστώσεων από το εγχώριο τραπεζικό σύστημα. Ένα πολύ σημαντικό ποσοστό πιστώσεων κινήθηκε κυρίως προς τα νοικοκυριά, τα οποία αύξησαν σ' ένα μεγάλο ποσοστό την κατανάλωση τους.
2. της διεύρυνσης των δυνατοτήτων χρηματοδότησης των ελληνικών επιχειρήσεων με τη συμμετοχή τους στη μεγάλη ενοποιημένη αγορά κεφαλαίων στην ζώνη του ευρώ.
3. τον περιορισμό της γενικής αβεβαιότητας εξαιτίας της αποκλιμάκωσης του πληθωρισμού και της αμετάκλητης χρήσης του κοινού νομίσματος.

Το αποτέλεσμα ήταν να καταγραφούν πολύ υψηλοί ρυθμοί μεγέθυνσης για την ιδιωτική κατανάλωση (μέσος όρος 2001-2006 περίπου 3,8%) και τις επενδύσεις (μέσος όρος 2001-2006 περίπου 6,5%). Ταυτόχρονα, η άνοδος των τιμών των κατοικιών έδωσε ώθηση στις επενδύσεις σε κατοικίες, ενώ και η γενικότερη άνοδος της αξίας των περιουσιακών στοιχείων των νοικοκυριών δημιούργησε ένα αποτέλεσμα πλούτου που ενίσχυσε την κατανάλωση. Παράλληλα συνετέλεσε στη δραστική μείωση των δαπανών εξυπηρέτησης του δημόσιου χρέους καθώς και του χρέους των ιδιωτών. (Γιαννίσης Τ., 2007, σ. 89-90)

5.2. Αποκλιμάκωση του πληθωρισμού

Ένα ακόμη από τα πολύ σημαντικά οφέλη για την Ελλάδα είναι η αποκλιμάκωση του πληθωρισμού ως συνέπεια της αξιοπιστίας που επέφερε η συμμετοχή σε ένα ισχυρό νόμισμα και η υιοθέτηση της κοινής νομισματικής πολιτικής. Ταυτόχρονα, και οι προσδοκίες που διαμορφώνονται πλέον για την μελλοντική εξέλιξη του πληθωρισμού κυμαίνονται σε πολύ χαμηλότερα επίπεδα, για παράδειγμα, σε σχέση με τις δεκαετίες του 1980 και 1990. Πλέον, δεν αναφερόμαστε σε διψήφιους ρυθμούς πληθωρισμού για την Ελλάδα αλλά αντίθετα στον πληθωρισμό της ευρωζώνης με μια μικρή διαφορά η οποία βαίνει συνεχώς μειούμενη.

Είναι γεγονός ότι στα πρώτα χρόνια της εισαγωγής του ευρώ, και ιδιαίτερα των χαρτονομισμάτων και κερμάτων σε ευρώ, σημειώθηκαν σημαντικές αυξήσεις τιμών σε ορισμένες κατηγορίες εγχώριων αγαθών (ιδίως αγαθών μικρής αξίας) και υπηρεσιών (ιδιαίτερα των προσωπικών επαγγελμάτων). Οι επιχειρήσεις και οι επαγγελματίες σε αυτές τις κατηγορίες προϊόντων επωφελήθηκαν από την αλλαγή του νομίσματος (ιδιαίτερα το 2002 και το 2003) για να προσαρμόσουν τις τιμές των προϊόντων τους σε πολύ υψηλότερα επίπεδα από εκείνα που επικρατούσαν στην περίοδο της δραχμής.

Ιδιαίτερα μεγάλες αυξήσεις τιμών σημειώθηκαν στις κατηγορίες: οικιακές υπηρεσίες και υπηρεσίες οικιακής μέριμνας, ιατρικές και οδοντιατρικές υπηρεσίες, βιβλία – εφημερίδες - περιοδικά, φαγητό εκτός οικίας, αναψυκτικά – γλυκά – καφές - αλκοόλ, κουρεία -κομμωτήρια κ.ά. Όμως οι σχετικά μεγάλες αυξήσεις τιμών σε αυτές τις κατηγορίες προϊόντων που δεν αντιμετωπίζουν τον ανταγωνισμό από το εξωτερικό οφείλονται επίσης σε σημαντικό βαθμό και στην υψηλή εγχώρια ζήτηση. Αυτό ήταν αποτέλεσμα της υψηλής ανάπτυξης της οικονομίας και της υψηλής πιστωτικής επέκτασης, ιδιαίτερα σε καταναλωτικά δάνεια και επίσης, στη βελτίωση των συνθηκών προσφοράς και της προσφερόμενης ποιότητας αυτών των προϊόντων τα τελευταία χρόνια.

Σε κάθε περίπτωση, οι μεγάλες αυξήσεις τιμών σε αυτά τα προϊόντα οδήγησαν το μέσο πληθωρισμό στον τομέα των υπηρεσιών στο 3,9 % στην περίοδο 2001-2005, έναντι 3,2 % του πληθωρισμού στον τομέα των αγαθών. Από την άλλη, λόγω του ευρώ, οι αυξήσεις τιμών σε σημαντικές κατηγορίες προϊόντων, όπως τα διαρκή καταναλωτικά αγαθά, τα μη επεξεργασμένα τρόφιμα και γενικά τα ήδη διατροφής εκτός των μη αλκοολούχων ποτών, διατηρήθηκαν σε πολύ χαμηλότερα επίπεδα από ότι θα ήταν αν η Ελλάδα δεν είχε γίνει μέλος της ευρωζώνης. (Γιαννίσης Τ., 2007, σ. 91-92)

Αυξημένη επίπτωση στον πληθωρισμό στην περίοδο 2001-2005 είχαν οι μεγάλες αυξήσεις των τιμών του πετρελαίου (μέση ετήσια επίπτωση στον πληθωρισμό από την αύξηση των τιμών των προϊόντων ενέργειας: 0,4 ποσοστιαίες μονάδες). Η επίπτωση αυτή θα ήταν ακόμα μεγαλύτερη (της τάξης των 0,6 ποσοστιαίων μονάδων ετησίως) αν στην ίδια περίοδο δεν είχε σημειωθεί η μεγάλη ανατίμηση του ευρώ έναντι του δολαρίου, που έφτασε το 36% στην περίοδο 2001-2005.

Σύμφωνα με στοιχεία του IOBE για το έτος 2009 ύστερα από την υποχώρησή του σε ιδιαίτερα χαμηλά επίπεδα στην αρχή και στο μέσον του καλοκαιριού, ο πληθωρισμός ενισχύεται συνεχώς από τον Αύγουστο, εξαιτίας της αύξησης των τιμών σε συγκεκριμένες κατηγορίες

υπηρεσιών και στα ποτά-καπνό και ειδικά το Νοέμβριο λόγω της αύξησης του κόστους μεταφορών και ειδικότερα των καύσιμων. Ωστόσο, στο σύνολο του πρώτου 11-μήνου του 2009 δεν ξεπερνά το 1,1%, όταν την ίδια περίοδο πέρυσι έφτανε το 4,4%. Η άνοδος της τιμής του πετρελαίου, που πλέον βρίσκεται σε επίπεδα υψηλότερα αυτών στο ίδιο διάστημα του 2008 θα συμβάλλουν σε μικρή περαιτέρω ενίσχυσή του τον Δεκέμβριο, με αποτέλεσμα αυτός να διαμορφώνεται στο 1,2% για το 2009, καθώς η ανησυχία για την πορεία της ανεργίας συγκρατεί τις καταναλωτικές δαπάνες

Επιπλέον, μεγαλύτερη θα ήταν και η αυξητική επίπτωση στον πληθωρισμό από τις μεγάλες αυξήσεις τιμών πολλών άλλων πρώτων υλών και εμπορευμάτων (εκτός του πετρελαίου) των οποίων οι τιμές διαμορφώνονται στην παγκόσμια αγορά. Γενικά, ο εγχώριος πληθωρισμός επηρεάστηκε πτωτικά από τις περιορισμένες αυξήσεις των τιμών του συνόλου των εισαγόμενων στην Ελλάδα προϊόντων λόγω της ανατίμησης του ευρώ.

5.3. Τόνωση διεθνούς εμπορίου

Η υιοθέτηση του κοινού νομίσματος οδήγησε επίσης και σε μία τόνωση του εμπορίου με τις χώρες της ευρωζώνης. Οι εξαγωγές αγαθών προς τις χώρες της ευρωζώνης ως ποσοστό του συνόλου των Ελληνικών εξαγωγών αγαθών εμφανίζουν μια ανάκαμψη τα τελευταία πέντε χρόνια, ενώ οι εισαγωγές αγαθών από τις χώρες της ευρωζώνης ως ποσοστό του συνόλου των Ελληνικών εισαγωγών αγαθών τείνουν να σταθεροποιηθούν, αλλά σε χαμηλότερα επίπεδα από ότι στην δεκαετία του 1990. Φυσικά, η γεωγραφική κατανομή των εισαγωγών και των εξαγωγών επηρεάζεται από πολλούς ακόμη παράγοντες, ανάμεσα στους οποίους είναι η ανταγωνιστική θέση της χώρας σε όρους μοναδιαίου κόστους εργασίας, η κλαδική εξειδίκευση των εισαγωγών και εξαγωγών, η συναλλαγματική αξία του ευρώ, αλλά και γεινίαση με συγκεκριμένες αγορές. (Γιαννίσης Τάσος, 2007, σ. 94)

5.4. Αυξήσεις και μειώσεις σε ομάδες αγαθών και υπηρεσιών

Η Τράπεζα της Ελλάδος¹ (ΤτΕ, Νομισματική Πολιτική: Ενδιάμεση Έκθεση 2005), επικαλούμενη στοιχεία της Εθνικής Στατιστικής Υπηρεσίας της Ελλάδος (ΕΣΥΕ) αναφέρει ότι σε ορισμένες περιπτώσεις πριν από τη χρήση του ευρώ στην Ελλάδα (Δεκέμβριος 2001 -Δεκέμβριος 2002) όχι μόνον δεν σημειώθηκαν αυξήσεις αλλά καταγράφηκαν και μειώσεις. Για παράδειγμα, μειώσεις τιμών καταγράφηκαν στον τηλεφωνικό εξοπλισμό, στους ηλεκτρονικούς υπολογιστές, στις φωτογραφικές μηχανές και βιντεοκάμερες, στις συσκευές κλιματισμού και θέρμανσης, στα πλυντήρια, στις κουζίνες, στους φούρνους κλπ. Αντίθετα, σημειώθηκαν αυξήσεις κυρίως σε είδη διατροφής και για τον λόγω αυτόν σχηματίστηκε η εντύπωση στο ευρύ κοινό ότι το πρόβλημα είναι γενικό.

Παράλληλα, οι υψηλότερες αυξήσεις στις τιμές των προϊόντων που σημειώθηκαν στην Ελλάδα σε σχέση με τις χαμηλότερες που σημειώθηκαν στην ευρωζώνη οφείλονται κυρίως

¹ Η ΤτΕ στον απολογισμό πενταετίας από τη χρήση του ευρώ αναφέρει ότι «με την ένταξη της στη ζώνη του ευρώ η ελληνική οικονομία απέκτησε σταθερότητα και αξιοπιστία. Αυτό έχει συντελέσει στην ελαχιστοποίηση των επιπτώσεων που υφίστανται εξαιτίας διεθνών νομισματικών και συναλλαγματικών κρίσεων οι χώρες που έχουν υιοθετήσει το ευρώ» και καταλήγει ότι εκτός ζώνης ευρώ θα προέκυπτε υποτίμηση του νομίσματος και επιτάχυνση του πληθωρισμού.

στους εξής λόγους:

- Στη δομή της οικονομίας και στην κερδοσκοπία που σημειώθηκε από ορισμένες περιπτώσεις με αφορμή τις στρογγυλοποιήσεις τιμών προς τα άνω.
- Στο κλίμα ευφορίας που είχε δημιουργηθεί μετά την επίτευξη του στόχου. Στο κλίμα αυτό συνέβαλε και η μείωση των επιτοκίων, που οδήγησε σε αύξηση των δανείων με άμεση συνέπεια την αύξηση της εγχώριας ζήτησης που οδήγησε σε αύξηση των τιμών. (Γιαννίτσας Τάσος, 2007, σ. 96-97)

5.5. Απουσία χαρτονομισμάτων του ενός και δύο ευρώ

Η απόφαση να μη βγουν χαρτονομίσματα του ενός και των δύο ευρώ, αν και σήμερα πλέον ένα μεγάλο μέρος της ευρωπαϊκής κοινής γνώμης θα τα ήθελε, είναι ένας σοβαρός παράγοντας που οδήγησε στην αύξηση των τιμών και ευνόησε την κερδοσκοπία. Αυτό εκτιμούν όλο και περισσότεροι αναλυτές και κατακρίνουν την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα που αρνείται ανεξήγητα να τα υιοθετήσει προβάλλοντας θέματα κόστους και συνήθειας, ελπίζοντας ότι με τον καιρό θα ξεπεραστεί το πρόβλημα.

5.6. Αύξηση της ανταγωνιστικότητας και ενίσχυση του ανταγωνισμού

Η ΟΝΕ λειτουργεί σαν καταλύτης αλλά και πρόκληση για τις ελληνικές επιχειρήσεις να εντείνουν τις προσπάθειες τους για βελτίωση της ανταγωνιστικής τους θέσης. Η απελευθέρωση ορισμένων αγορών (όπως των τηλεπικοινωνιών) καθώς και η περαιτέρω ενσωμάτωση άλλων αγορών στην ενιαία ευρωπαϊκή αγορά, έχουν ως συνέπεια συγκεκριμένα αγαθά και κυρίως υπηρεσίες να γίνουν πιο εμπορεύσιμα σε διασυνοριακό επίπεδο, από ότι προηγουμένως. Το γεγονός αυτό συντελεί σε ταχύτερη αύξηση της παραγωγικότητας και ενίσχυση του ανταγωνισμού σε τομείς των υπηρεσιών επηρεάζοντας ευνοϊκά την εξέλιξη των τιμών τους.

Η δυνατότητα άμεσης σύγκρισης των τιμών των προϊόντων, η διευκόλυνση διασυνοριακών δραστηριοτήτων, όπως επίσης και η μεγαλύτερη διαφάνεια στις τιμές οδηγούν στην όξυνση του ανταγωνισμού με τελικό αποτέλεσμα τη συμπίεση των τιμών και την ποιοτική βελτίωση των προσφερομένων αγαθών στους πολίτες. Η ΟΝΕ δημιούργησε ένα νέο οικονομικό περιβάλλον και για τα ελληνικά προϊόντα αφού πλέον αυτά ανταγωνίζονται κάτω από τις ίδιες συνθήκες, λόγω του ενιαίου νομίσματος, τα αντίστοιχα των άλλων κρατών-μελών. Η αύξηση της παραγωγικότητας της ελληνικής οικονομίας τόνωσε την ανταγωνιστικότητα των ελληνικών προϊόντων στη διεθνή αγορά και συνέβαλλε στον επιδιωκόμενο περιορισμό του συνεχώς διευρυνόμενου ελλείμματος του εμπορικού ισοζυγίου.

Ολοκληρώνοντας την ενιαία αγορά και δημιουργώντας αποδοτικότερες αγορές για εμπορεύματα και υπηρεσίες, το ευρώ έχει ενισχύσει την ανταγωνιστικότητα της ελληνικής οικονομίας. Μεταξύ άλλων, ενθάρρυνε την ταχύτερη ανάπτυξη νέων γραμμών παραγωγής, τη σταθερότερη εφαρμογή νέων τεχνικών στην παραγωγική διαδικασία και την αύξηση των επενδύσεων σε ανθρώπινο κεφάλαιο. Συνεπώς, ενθαρρύνει την ανάπτυξη της παραγωγής του εισοδήματος και της απασχόλησης και συγκρατεί τον πληθωρισμό. (Γιαννίτσας Τάσος, 2007, σ. 99)

5.7. Μείωση του ελλείμματος των τρεχουσών συναλλαγών

Η υιοθέτηση από την Ελλάδα του ενιαίου ευρωπαϊκού νομίσματος από την 1η Ιανουαρίου 2001 έχει μειώσει αισθητά τη σημασία του ελλείμματος των τρεχουσών συναλλαγών και της χρηματοδότησής του ως περιοριστικού παράγοντα κατά την άσκηση της οικονομικής πολιτικής. Ωστόσο, η εξέλιξη του ισοζυγίου εξακολουθεί να παρέχει χρήσιμη πληροφόρηση για την ανταγωνιστικότητα των ελληνικών αγαθών και υπηρεσιών τόσο στην εγχώρια όσο και στη διεθνή αγορά και βεβαίως επηρεάζει την εξέλιξη του ακαθάριστου εγχώριου προϊόντος. Το έλλειμμα του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών μειώθηκε το 2001 κατά 303 εκατομ. Ευρώ έναντι εκείνου του 2000 και περιορίστηκε σε 6,2% του ΑΕΠ. Η εξέλιξη αυτή ήταν η συνισταμένη της μείωσης του εμπορικού ελλείμματος και της αύξησης του πλεονάσματος των ισοζυγίων των μεταβιβάσεων και των υπηρεσιών ενώ αντίθετα, το έλλειμμα του ισοζυγίου των εισοδημάτων διπλασιάστηκε.

Το έλλειμμα του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών αντανακλά τη βασική ανισορροπία της οικονομίας, δηλαδή την υπέρβαση της συνολικής εγχώριας δαπάνης από τη συνολική εγχώρια προσφορά. Η συμπεριφορά του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών όπως και στη περίπτωση του εμπορικού ισοζυγίου, αντανακλά και εκφράζει ως ένα βαθμό τις μεταβολές στο χαρακτήρα της ασκούμενης μακροοικονομικής πολιτικής. Η προς τα κάτω συμπίεση της συνολικής δαπάνης, αποτέλεσμα της συνολικής δαπάνης συνέβαλλε στη μείωση των ελλειμμάτων και στη διατήρησή τους σε χαμηλά επίπεδα. (Γιαννίτσης Τάσος, 2007, σ. 101-102)

5.8. Εξάλειψη του κόστους κατά τη μετατροπή των νομισμάτων

Η αντικατάσταση του εθνικού μας νομίσματος από το Ευρώ συνδέεται και με το όφελος που προκύπτει από την εξάλειψη του κόστους από τη μεταφορά χρημάτων από μια χώρα σε μια άλλη και από τη μετατροπή δυο νομισμάτων. Το σύνολο των επιχειρήσεων έχει ωφεληθεί άμεσα από την εξάλειψη του προαναφερομένου κόστους και έχει απαλλαγεί από μια σειρά χρονοβόρων διαδικασιών που απαιτούντο, κατά τη μετατροπή των νομισμάτων στις συναλλαγές τους με τις τράπεζες και τα λοιπά πιστωτικά ιδρύματα. Για τις επιχειρήσεις και τον τομέα του εμπορίου το όφελος προέρχεται κυρίως από τη διαφορά στην τιμή αγοράς και πώλησης συναλλάγματος και το κόστος προμήθειας.

5.9. Μείωση συναλλαγματικών κινδύνων

Η κατάργηση των εθνικών νομισμάτων οδηγεί σε αισθητή μείωση των συναλλαγματικών κινδύνων, τη δημιουργία ενός σταθερού οικονομικού περιβάλλοντος και την αύξηση του ρυθμού ανάπτυξης του Ακαθάριστου Εθνικού Προϊόντος (ΑΕΠ). Η μείωση του συναλλαγματικού κινδύνου μετά την υιοθέτηση του ευρώ συνδέεται άμεσα με άλλα σημαντικά δυνητικά οφέλη, τα οποία σχετίζονται με τη μείωση του επενδυτικού κινδύνου. Ο κίνδυνος των επενδύσεων μειώνεται εξαιτίας της σταθερότητας των τιμών και της μείωσης της συναλλαγματικής αβεβαιότητας.

Η νομισματική πολιτική γίνεται πλέον περισσότερο προβλέψιμη και σταθερή αφού εφαρμόζεται από μια ανεξάρτητη νομισματική αρχή χωρίς τους περιορισμούς που θέτουν οι

προεκλογικές σκοπιμότητες και οι πολιτικές παρεμβάσεις των κυβερνήσεων. Η μείωση του συναλλαγματικού κινδύνου έχει δώσει ώθηση στο διεθνές εμπόριο και στις επενδύσεις σε διεθνώς ανταλλάξιμα εμπορεύματα. Με το ευρώ, επιχειρήσεις που αποφεύγουν το ρίσκο που δημιουργεί η συναλλαγματική αβεβαιότητα έχουν πλέον τη δυνατότητα εκμετάλλευσης των οικονομιών κλίμακας και των επενδυτικών ευκαιριών που προσφέρει η ενιαία αγορά και η σταθερότητα των τιμών. (Γιαννίτσας Τάσος, 2007, σ. 106)

6. Δημοσιονομική Πολιτική και η Ύφεση: Η Περίπτωση της Ελλάδας

Είναι σαφές ότι από τις αρχές του 2009 έχουμε πλέον μπει σε μία περίοδο σοβαρής οικονομικής ύφεσης. Δύο και πλέον χρόνια μετά την πυροδότηση της κρίσης στην αμερικάνικη οικονομία, οι οικονομικοί αναλυτές προσπαθούν ακόμα να προσδιορίσουν το βάθος και τη διάρκεια της. Μέτρα, όπως η διοχέτευση ρευστότητας στις χρηματοπιστωτικές αγορές και οι κρατικοποιήσεις χρηματοπιστωτικών οργανισμών που κατέρρεαν, βοήθησαν ως ένα βαθμό τις τράπεζες να ξαναβρούν τον κανονικό ρυθμό τους, αλλά δεν μπόρεσαν να ανακόψουν την επέκταση της κρίσης στην πραγματική οικονομία.

Η δραματική μείωση της παγκόσμιας ζήτησης και η οπισθοχώρηση της βιομηχανικής παραγωγής, με τον ταχύτερο ρυθμό που έχει σημειωθεί εδώ και δεκαετίες, αποτελούν καθημερινά θέματα στις οικονομικές σελίδες των εφημερίδων. Σύμφωνα με τις εκτιμήσεις, η παραγωγή του μεταποιητικού τομέα μειώθηκε σε παγκόσμιο επίπεδο με ετήσιο ρυθμό σχεδόν 30% το τελευταίο τρίμηνο του 2009. Και βέβαια, δεν χρειάζεται να είναι κανείς οικονομικός αναλυτής για να προβλέψει ότι η πτώση της βιομηχανικής παραγωγής θα οδηγήσει σε περαιτέρω αποδυνάμωση της παγκόσμιας οικονομίας και σε ραγδαία αύξηση της ανεργίας που με τη σειρά της θα οδηγήσει σε ακόμα μεγαλύτερη μείωση της ζήτησης με ότι αυτό συνεπάγεται.

Οι συνέπειες της χρηματοπιστωτικής κρίσης αναμένεται να επηρεάσουν ακόμα εντονότερα το προσεχές διάστημα την ελληνική οικονομία. Ήδη οι περισσότεροι οικονομικοί δείκτες, μετά το καλοκαίρι του 2008, σημείωσαν επιβράδυνση και η αβεβαιότητα αυτή εντάθηκε και για το έτος 2009, όπου η εμπιστοσύνη στην οικονομία έχει εξασθενήσει ακόμη περισσότερο, η παραγωγή έχει μειωθεί, η ανεργία έχει διογκωθεί, τα εισοδήματα έχουν περιορισθεί, οι κοινωνικές ανισότητες διευρύνθηκαν και ο αριθμός των ατόμων που ζουν κάτω από το όριο της φτώχειας μεγάλωσε δραματικά. Σύμφωνα με τις τελευταίες εκτιμήσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής ο ρυθμός οικονομικής ανάπτυξης της Ελλάδας, παρά ότι θα κινείται σε υψηλότερα επίπεδα από τον μέσο όρο των χωρών του ευρώ, θα περιορισθεί σημαντικά. Σημειώνεται ότι το τελευταίο τρίμηνο υποχώρησε σε επίπεδα κάτω του 3%. Για το 2009 η ανάπτυξη δεν έπιασε το στόχο του 2,5%. Σύμφωνα με τις εκτιμήσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής ο ρυθμός ανάπτυξης της ελληνικής οικονομίας θα προσγειωθεί φέτος μόλις στο 0,2% ενώ το έλλειμμα θα διαμορφωθεί στο 3,7% του ΑΕΠ.

Η επιταχυνόμενη επιβράδυνση της οικονομίας η οποία είναι ήδη εμφανής ισοδυναμεί με ύφεση ως προς τα αποτελέσματα που παράγονται. Σε ένα πλαίσιο αβεβαιότητας η ιδιωτική κατανάλωση και οι επενδύσεις θα περιοριστούν, καθώς οι δυνατότητες χρηματοδότησης αλλά και αποπληρωμής των δανείων στενεύουν. Ήδη σήμερα το ποσοστό των επιχειρήσεων και των νοικοκυριών που καθυστερούν τις δόσεις των δανείων τους, λόγω της δύσκολης οικονομικής

συγκυρίας, έχει αυξηθεί σημαντικά. Σύμφωνα με τα τελευταία στοιχεία της Τράπεζας της Ελλάδος, ο δείκτης των μη εξυπηρετούμενων δανείων διαμορφώνεται στο 4,8%.

Σύντομα θα επακολουθήσουν και οι αρνητικές εξελίξεις στην αγορά εργασίας. Στην Ευρώπη οι ανακοινώσεις για προγράμματα ευρύτερων απολύσεων φαίνεται τώρα να επιταχύνονται, καθώς μέχρι σήμερα η συρρίκνωση της απασχόλησης άγγιξε τις πιο ελαστικές εργασιακές σχέσεις.

Ακόμα και χώρες, όπως η Γερμανία, οι οποίες γνώρισαν μια σχετικά καλή συμπεριφορά της απασχόλησης είδαν από τον Δεκέμβριο την ανεργία να εκτινάσσεται στα ύψη. Τα νούμερα είναι πραγματικά ανησυχητικά έως και επικίνδυνα και δείχνουν με σαφήνεια τη ταχέως επιδεινούμενη κατάσταση της απασχόλησης. Συνολικά μέσα στο 2009 προστέθηκαν στην Ευρώπη πάνω από 1 εκατ. άνεργοι φθάνοντας πλέον τα 17,5 εκατ. σύμφωνα με τα στοιχεία της Eurostat.

Εξίσου ανησυχητικές είναι και οι προοπτικές της απασχόλησης στη χώρα μας. Η επιδείνωση των προσδοκιών και οι ενδείξεις κόπωσης που εμφανίζουν οι επιχειρήσεις προοικονομίζουν αύξηση της ανεργίας. Μία στις τρεις επιχειρήσεις σκοπεύει να μειώσει το προσωπικό της στο επόμενο εξάμηνο, όπως προκύπτει από πανελλήνια έρευνα αναφορικά με τις τάσεις στην αγορά εργασίας. Σύμφωνα με έγκυρους αναλυτές είναι υπαρκτός ο κίνδυνος να χαθούν 90 χιλ. θέσεις εργασίας οι οποίες προστιθέμενες στις 60 χιλ. θέσεις που θα δημιουργούνταν αν η ανάπτυξη εκινείτο στο ύψος της προηγούμενης δεκαετίας ισοδυναμούν με μείωση της απασχόλησης κατά 150 χιλ. θέσεις εργασίας.

Η σημερινή επομένως κατάσταση κάθε άλλο παρά ευοίωνη εμφανίζεται. Σύμφωνα με μελέτη του ΙΝΕ/ΓΣΕΕ τα πρώτα κρούσματα απολύσεων σε βασικούς τομείς της οικονομίας, όπως είναι οι τηλεπικοινωνίες, οι κατασκευές, ο τουρισμός και το εμπόριο είναι ήδη πραγματικότητα. Τα πράγματα όμως είναι ακόμα χειρότερα, καθώς εκατοντάδες θέσεις εργασίας από την κατηγορία των συμβασιούχων ορισμένου χρόνου έχουν χαθεί χωρίς οι απώλειες αυτές να έχουν καταγραφεί. Ας μην κρυβόμαστε λοιπόν πίσω από στατιστικά στοιχεία που δείχνουν μείωση της ανεργίας. Μέχρι στιγμής οι εξελίξεις στο διεθνή χώρο διαμορφώνουν σκληρό βαθιάς ύφεσης η οποία θα έχει διάρκεια και η οποία αναπόφευκτα θα οδηγήσει σε νέες στρατιές ανέργων.

Η σημερινή κυβέρνηση διατείνεται ότι λόγω της δημοσιονομικού ελλείμματος δεν μπορεί να προχωρήσει σε πολιτικές κλαδικής στήριξης, ούτε σε πολιτικές παροχών στις πλέον ευάλωτες κοινωνικές ομάδες. Αυτό όμως το οποίο ξεχνάει είναι ότι οι μεγάλες αδυναμίες της ελληνικής οικονομίας δεν είναι ούτε συγκυριακές, ούτε προϊόν της κρίσης. Η Ελλάδα είναι από τις λίγες χώρες της Ε.Ε. και η μόνη της ευρωζώνης που δεν μπορεί να ισχυριστεί ότι η υπέρβαση του ελλείμματος είναι προσωρινή και οφείλεται στις εξαιρετικές συνθήκες της κρίσης. Το έλλειμμα ξεπέρασε την κόκκινη γραμμή του 3% του ΑΕΠ και το 2007 και το 2008 όταν η ελληνική οικονομία είχε ακόμη ιδιαίτερα υψηλούς ρυθμούς ανάπτυξης. Σήμερα 2009 το έλλειμμα έχει φθάσει περίπου στο 3,75 περίπου του ΑΕΠ ενώ το 2010, αν δεν ληφθούν μέτρα, προβλέπεται να ξεπεράσει το 4%.

Η εκτίναξη του ελλείμματος πολύ πάνω από το 3% του ΑΕΠ που αποτελεί όριο επιτήρησης, η μείωση της ανταγωνιστικότητας αλλά και το ισχυρό φρενάρισμα της ανάπτυξης συνθέτουν ένα εκρηκτικό σκηνικό. Δυστυχώς η χώρα μας δεν αξιοποίησε τις καλές εποχές για να προ-

χωρήσει σε πραγματική δημοσιονομική εξυγίανση.

Το μεγάλο πρόβλημα σήμερα εστιάζεται στις διαφαινόμενες δυσκολίες και το υψηλό κόστος δανεισμού. Όπως προβλέπεται το Ελληνικό Δημόσιο θα αντιμετωπίσει τεράστιες δυσκολίες στην εξυπηρέτηση του δημόσιου χρέους και την κάλυψη των κρατικών αναγκών. Η Ελλάδα πρέπει να δανεισθεί τουλάχιστον 42 δις. ευρώ, ποσό που αντιστοιχεί στο 16,1% του ΑΕΠ. Μπορεί η διάθεση των εντόκων γραμματίων τρίμηνης, εξάμηνης και ετήσιας διάρκειας να καλύφθηκε όμως τα δύσκολα θα έρθουν εντός του 2010 τότε που το Δημόσιο θα αναγκασθεί να προσφύγει σε πιο μακροχρόνιο δανεισμό, εκδίδοντας ομόλογα τριετούς, πενταετούς ή και δεκαετούς διάρκειας.

Οι διεθνείς αγορές χρήματος, λόγω της αυξημένης αβεβαιότητας, εστιάζουν στις στρεβλώσεις της ελληνικής οικονομίας και ιδιαίτερα στα υψηλά ελλείμματα και το υψηλό χρέος. Οι δημοσιονομικές ανισορροπίες μειώνουν την εμπιστοσύνη των ξένων στις προοπτικές της ελληνικής οικονομίας και αυξάνουν το κόστος δανεισμού από ξένες τράπεζες και θεσμικούς επενδυτές. Ως προς το κόστος δανεισμού, ενδεικτική είναι η διεύρυνση του επιτοκιακού περιθωρίου δανεισμού κατά 140 μονάδες βάσης σε διάστημα δέκα μηνών και σε περίοδο που η κρίση δεν έχει δείξει ακόμα το σκληρό της πρόσωπο. Η εξέλιξη αυτή μας στοιχίζει 3.5 δις. ευρώ περισσότερα σε ετήσια βάση από την αύξηση του κόστους εξυπηρέτησης του δημόσιου χρέους. Πρόκειται για τεράστιο ποσό το οποίο σε άλλη περίπτωση θα μπορούσε να αξιοποιηθεί για την αντιμετώπιση της ύφεσης.

Το γεγονός βέβαια ότι, η Ελλάδα ήταν η πρώτη χώρα που υποβαθμίστηκε από τους διεθνείς οίκους, δεν σχετίζεται μόνο με την σημαντική αύξηση του δημοσιονομικού ελλείμματος. Όλοι επισημαίνουν πλέον τη χαμηλή ανταγωνιστικότητα της χώρας μας η οποία αντανάκλαται στο έλλειμμα τρεχουσών συναλλαγών που ξεπερνά το 14% του ΑΕΠ και είναι το έκτο υψηλότερο στον κόσμο.

Το τραγικό είναι ότι, σε αντίθεση με ότι συμβαίνει στην υπόλοιπη Ευρώπη δεν φαίνεται να έχει διαμορφωθεί μέχρι σήμερα στη χώρα μας ένα αξιόπιστο και ολοκληρωμένο σχέδιο για την αντιμετώπιση της κρίσης και όλα αυτά σύμφωνα με τις γνώμες των εταίρων μας στην Ευρωπαϊκή Ένωση, παρόλες τις φιλότιμες θα μπορούσαμε να πούμε προσπάθειες.

Σύμφωνα με τις τελευταίες έρευνες που έγιναν τα ελληνικά νοικοκυριά εξακολουθούν να βρίσκονται αντιμέτωπα με την ακρίβεια η οποία εξανεμίζει το οικογενειακό εισόδημα των μισθωτών και συνταξιούχων. Στην αγορά οι υφιστάμενοι μηχανισμοί ελέγχου δεν μπορούν να αντιμετωπίσουν τα φαινόμενα κερδοσκοπίας τα οποία συνεχίζονται. Από την άλλη πλευρά οι ελεγκτικοί μηχανισμοί καταπολέμησης της φοροδιαφυγής έχουν να επιδείξουν πενιχρό έργο. Οι ενέργειες για τη δημοσιονομική εξυγίανση των επιχειρήσεων του ευρύτερου δημόσιου τομέα ήταν σε μεγάλο βαθμό ανεπιτυχείς. Τέλος οι τράπεζες δεν έχουν διοχετεύσει στις επιχειρήσεις τη ρευστότητα που απέκτησαν με το σχέδιο εγγυήσεων των 28 δις. ευρώ. Εξακολουθούν την πολιτική των υψηλών επιτοκίων χορηγήσεων, αρνούνται να χορηγήσουν νέα δάνεια για αγορά πρώτης κατοικίας, ενώ περιόρισαν και τις διευκολύνσεις προς τις ΜΜΕ. Το αποτέλεσμα είναι η δημιουργία κλίματος ασφυξίας στην αγορά και η αύξηση του κινδύνου πολλές επιχειρήσεις να κλείσουν. Ενδεικτική της κατάστασης είναι η έκρηξη των ακάλυπτων επιταγών το 2008 και το

2009 οι οποίες αυξήθηκαν κατά 33% και έφθασαν τα 1,46 δις. ευρώ από 1,10 δις. ευρώ το 2007. Επίσης σύμφωνα με τα στοιχεία της Τράπεζας της Ελλάδος οι εκταμιεύσεις στεγαστικών δανείων εμφανίζουν στο σύνολο της αγοράς κάμψη που ξεπερνά το 40%, με ότι αυτό συνεπάγεται για τις κατασκευές και τους άμεσα με αυτές συνδεδεμένους κλάδους.

Παράλληλα οι χειρισμοί του χρέους δημιουργούν επιπρόσθετα προβλήματα. Η προσφυγή αποκλειστικά σε βραχυχρόνιο δανεισμό ενισχύει τους φόβους των αγορών για μόνιμο κλονισμό της ελληνικής οικονομίας. Το πρόβλημα θα επανέλθει οξύτερο σε τρεις μήνες, όταν οι διεθνείς συνθήκες θα έχουν γίνει ακόμα πιο δύσκολες. Μη ξεχνάμε ότι η κρίση μέχρι τώρα έχει προκαλέσει μόνο γρατζουνιές στην ελληνική οικονομία και το πραγματικό πλήγμα θα έρθει το επόμενο εξάμηνο με την μείωση του τουρισμού, τη συρρίκνωση του αγροτικού εισοδήματος και τη μεγάλη πτώση της ναυτιλιακής δραστηριότητας.

6.1. Οικονομικές συνθήκες στην Ελλάδα προ της κρίσης

Τα τελευταία χρόνια η Ελλάδα εξελίχθηκε σε μία από τις ταχύτερα αναπτυσσόμενες οικονομίες της Ευρώπης, επιτυγχάνοντας παράλληλα σημαντική μείωση του επιπέδου ανεργίας. Πιο συγκεκριμένα, κατά την περίοδο 2000-2007 το πραγματικό ΑΕΠ της Ελλάδας αυξήθηκε με μέσο ετήσιο ρυθμό 4,2%, έναντι αντίστοιχου ρυθμού 1,9% στην Ευρωζώνη, ενώ το ποσοστό ανεργίας υποχώρησε συνολικά κατά 2,9 εκατοστιαίες μονάδες, φθάνοντας το 8,3% το 2007, έναντι 7,4% στην Ευρωζώνη.

Η οικονομική μεγέθυνση κατά την προαναφερόμενη περίοδο βασίσθηκε στην ταχεία αύξηση της εγχώριας ζήτησης, ενώ ο εξωτερικός τομέας της οικονομίας συνεισέφερε κατά μέσον όρο αρνητικά στην ανάπτυξη. Η αύξηση της εγχώριας ζήτησης υποστηρίχθηκε από μία επεκτατική δημοσιονομική πολιτική, με δημόσια ελλείμματα τα οποία – εξαιρουμένου του έτους 2006 – υπερέβαιναν το οριζόμενο στο Σύμφωνο Σταθερότητας και Ανάπτυξης της ΕΕ (ΣΣΑ) όριο του 3% του ΑΕΠ. Επιπλέον, η εγχώρια ζήτηση ενισχύθηκε από την ταχεία πιστωτική επέκταση προς τα νοικοκυριά και, σε μικρότερο βαθμό, τις ιδιωτικές επιχειρήσεις, με μέσους ετήσιους ρυθμούς 29,6% και 14,8% αντίστοιχα.

Τα επιμόνως υψηλά δημοσιονομικά ελλείμματα, σε συνδυασμό με το γεγονός ότι κατά την αφετηρία της εξεταζόμενης περιόδου το χρέος του δημοσίου τομέα της Ελλάδας ήταν είδη αυξημένο, είχαν σαν αποτέλεσμα η Ελλάδα να έχει το 2007 τη δεύτερη υψηλότερη αναλογία δημοσίου χρέους προς ΑΕΠ στην ΕΕ. Συγκεκριμένα, αν και η αύξηση του δημοσίου χρέους υπεραντισταθμίστηκε από την ταχεία ανάπτυξη του ΑΕΠ, με αποτέλεσμα την υποχώρηση της αναλογίας του χρέους στο ΑΕΠ από 103,2% το 2000 σε 94,8% το 2007, το τελευταίο αυτό ποσοστό ήταν κατά 28,6 εκατοστιαίες μονάδες υψηλότερο από το μέσο όρο της Ευρωζώνης και υπολειπόταν μόνον του αντίστοιχου ποσοστού της Ιταλίας.

Εκτός του υψηλού δημοσίου χρέους, τα χρεωστικά βάρη του ιδιωτικού τομέα αυξήθηκαν σημαντικά κατά την περίοδο 2000-2007, ως αποτέλεσμα της προαναφερόμενης ταχείας πιστωτικής επέκτασης προς τα νοικοκυριά και τις επιχειρήσεις. Συγκεκριμένα, το χρέος των νοικοκυριών έφτασε το 45,6% του ΑΕΠ το 2007 από μόλις 12,5% του ΑΕΠ το 2000, ενώ το χρέος των επιχειρήσεων αυξήθηκε στο 48,8% του ΑΕΠ το 2007 από 31,1% το 2000.

Δεδομένου ότι η καθαρή αποταμίευση της ελληνικής οικονομίας ήταν κατά μέσον όρο αρνητική στην περίοδο 2000-2007, τα υψηλά δημοσιονομικά ελλείμματα και η ταχεία αύξηση του ιδιωτικού χρέους χρηματοδοτήθηκε με εξωτερικό δανεισμό. Έτσι, κατά μέσο όρο, ο καθαρός ετήσιος δανεισμός της Ελλάδας έφτασε το 10% του ΑΕΠ κατά την περίοδο 2000-2007, οδηγώντας σε μεγάλη αύξηση του εξωτερικού χρέους της χώρας.

Σύμφωνα με τελευταία στοιχεία από το δελτίο οικονομικών πληροφοριών για την Ελλάδα του Ελληνικού Ιδρύματος Ευρωπαϊκής και Εξωτερικής πολιτικής τον Φεβρουάριο του 2010 το δημόσιο χρέος έφτασε το 114,6% το 2009 περίπου δηλαδή στα 304 ευρώ.

Πίνακας 6

Εξέλιξη του δημοσίου και του ιδιωτικού χρέους και καθαρή αποταμίευση/καθαρός δανεισμός της ελληνικής οικονομίας (% του ΑΕΠ)

	Ισοζύγιο Γενικής Κυβέρνησης	Δημόσιο Χρέος	Χρέος Εγχώριων Επιχειρήσεων	Χρέος Εγχώριων Νοικοκυριών*	Καθαρή Αποταμίευση	Καθαρός Δανεισμός της Οικονομίας
2000	-3,7	103,2	31,1	12,5	-0,1	9,6
2001	-4,5	103,6	34,3	16,3	0,2	10,2
2002	-4,7	100,6	35,1	20,1	0,0	11,7
2003	-5,7	97,9	37,1	23,5	0,0	11,0
2004	-7,5	98,6	38,4	28,3	1,4	8,9
2005	-5,1	98,8	41,0	34,9	-0,6	9,3
2006	-2,8	95,9	43,9	40,3	-0,6	9,1
2007	-3,5	94,8	48,8	45,6	-2,2	12,1
2008	-5,0	97,6	54,5	48,2	-2,7	11,0

Πηγή: ΕΣΥΕ, Τράπεζα της Ελλάδος 2008

Η αύξηση του εξωτερικού χρέους της ελληνικής οικονομίας προκύπτει και από την εξέλιξη των μεγεθών του ισοζυγίου πληρωμών. Το έλλειμμα του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών της χώρας παρέμεινε υψηλό κατά την περίοδο 2000-2004 και διευρύνθηκε περαιτέρω από το 2005 και έπειτα, φτάνοντας το 14,2% του ΑΕΠ το 2007. Η εξέλιξη αυτή αντανακλά την ύπαρξη έντονων ανισορροπιών στο ισοζύγιο αγαθών, αλλά και την ταχεία επιδείνωση του ισοζυγίου εισοδημάτων.

Ως προς το ισοζύγιο αγαθών, οι εισαγωγές υπερέβαιναν συστηματικά και κατά πολύ τις εξαγωγές και σημείωσαν ταχεία αύξηση τα τελευταία χρόνια, υποδηλώνοντας ένα σημαντικό έλλειμμα ανταγωνιστικότητας.

Αναφορικά με το έλλειμμα του ισοζυγίου εισοδημάτων, ο σχεδόν δεκαπλάσιασμός του κατά την περίοδο 2000-2007 οφείλεται κατά κύριο λόγο στην άνοδο του ελλείμματος του ισοζυγίου τόκων στο 3,2% του ΑΕΠ το 2007 από μόλις 0,7% το 2000. (Αθανασίου Έρση, ΚΕΠΕ, 2009, σ. 7-9)

Ενώ το υψηλό και αυξανόμενο έλλειμμα του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών αυτόματως υποδηλώνει ταχεία αύξηση των εξωτερικών υποχρεώσεων της χώρας, η άνοδος του ελλείμματος του ισοζυγίου τόκων ειδικότερα αποτελεί ισχυρή ένδειξη διόγκωσης του εξωτερικού χρέους.

Πράγματι, το ακαθάριστο εξωτερικό χρέος της Ελλάδας έφτασε το 149% του ΑΕΠ το 2008, από μόλις 95% το 2003. Αυτό προέκυψε από την ταχεία αύξηση του ποσού του χρέους της γενικής κυβέρνησης που διακρατείται από ξένους, σε συνδυασμό την ακόμα πιο απότομη διογκωση του εξωτερικού χρέους που βαρύνει το υπόλοιπο της οικονομίας. (Αθανασίου Έρση, ΚΕΠΕ, 2009, σ. 10)

6.2. Επιδράσεις της συμμετοχής της Ελλάδας στην Ευρωζώνη στη δανειακή της θέση

Παρατηρώντας τα αυξανόμενα ελλείμματα και το διογκούμενο χρέος της Ελλάδας κατά την περίοδο 2000-2007, εύλογα διερωτάται κανείς πως ήταν δυνατόν να διατηρηθεί για όλο αυτό το διάστημα μία τόσο μεγάλη απόκλιση μεταξύ του εισοδήματος και των δαπανών της χώρας, χωρίς να τεθεί σε λειτουργία κάποιος μηχανισμός εξισορρόπησης. Η απάντηση στο ερώτημα αυτό συνδέεται με το σχετικά περιορισμένο οικονομικό βάρος της Ελλάδας ως χώρας-μέλους της Ευρωζώνης.

Χωρίς τον παράγοντα αυτόν, τα μεγάλα εξωτερικά ελλείμματα θα είχαν αργά ή γρήγορα προκαλέσει μεταβολή των συναλλαγματικών ισοτιμιών, η οποία θα έτεινε να συγκρατήσει τη ζήτηση για εισαγωγές, συμβάλλοντας παράλληλα στην ενίσχυση των εξαγωγών. Αντ' αυτού, η συμμετοχή της Ελλάδας στην Ευρωζώνη είχε ως αποτέλεσμα μία συναλλαγματική ισοτιμία ουσιαστικά ανεξάρτητη από την εξωτερική οικονομική θέση της χώρας³. Αντί υποτίμησης, η πραγματική συναλλαγματική ισοτιμία ανατιμήθηκε κατά 17% στην περίοδο 2002-2007, συντελώντας στην περαιτέρω επιδείνωση του εξωτερικού ελλείμματος. (Αθανασίου Έρση, ΚΕΠΕ, 2009, σ. 12)

Εκτός της εξουδετέρωσης του μηχανισμού συναλλαγματικής ισοτιμίας ως μέσου διόρθωσης των εξωτερικών ανισορροπιών, η συμμετοχή της Ελλάδας στην Ευρωζώνη είχε ανάλογη επίδραση και στο μηχανισμό των επιτοκίων. Με το βαθμό επενδυτικού κινδύνου της χώρας (country risk) να έχει περιορισθεί σημαντικά με την ένταξη στο Ευρώ, και με την ρευστότητα της αγοράς να είναι άφθονη, ο δημόσιος και ο ιδιωτικός τομέας της Ελλάδας ήταν σε θέση να εξασφαλίζουν χρηματοδότηση με τα χαμηλά επιτόκια που ίσχυαν για τις άλλες χώρες της Ευρωζώνης, ανεξάρτητα από το αυξανόμενο χρέος και τον συγκριτικά υψηλό πληθωρισμό της ελληνικής οικονομίας.

Ενδεικτικά, από την ένταξη της Ελλάδας στην Ευρωζώνη (2002) μέχρι το 2007 τα επιτόκια των Ελληνικών και των Γερμανικών ομολόγων δημοσίου διέφεραν ελάχιστα. Στην περίπτωση της Ελλάδας, ο συνδυασμός χαμηλών ονομαστικών επιτοκίων και πληθωρισμού, ο οποίος κατά την περίοδο 2002-2007 ήταν κατά 1,2 εκατοστιαίες μονάδες υψηλότερος του μέσου όρου της Ευρωζώνης (2,2%), είχε ως συνέπεια τη διατήρηση των πραγματικών επιτοκίων σε πολύ χαμηλά ή και σε ορισμένες περιπτώσεις αρνητικά επίπεδα. Τα επιτόκια αυτά αναπόφευκτα αποθάρρυναν την αποταμίευση, ενθάρρυναν την πιστωτική επέκταση και επομένως συνέβαλαν σημαντικά στην διατήρηση των ελλειμμάτων και την αύξηση του εξωτερικού χρέους της Ελλάδας. (Αθανασίου Έρση, ΚΕΠΕ, 2009, σ. 13)

Δεδομένου του ρόλου που είχε η συμμετοχή της Ελλάδας στην Ευρωζώνη για τα επιτόκια και τη συναλλαγματική ισοτιμία, είναι σαφές ότι πριν από το ξέσπασμα της τρέχουσας

κρίσης, η μόνη πολιτική που θα μπορούσε να συγκρατήσει την άνοδο του εξωτερικού χρέους της χώρας θα ήταν μία πολιτική δημοσιονομικής εξυγίανσης.

Εντούτοις, όπως υποδηλώνουν οι προαναφερόμενες εξελίξεις στο έλλειμμα του δημοσίου, η πολιτική που ακολουθήθηκε ήταν σε γενικές γραμμές επεκτατική, μία επιλογή που κατά πάσα πιθανότητα επηρεάστηκε τόσο από τις τότε ευσύνες προβλέψεις για το μέλλον της ελληνικής και της διεθνούς οικονομίας, όσο και από τη γενικότερη άποψη ότι, με δεδομένη την συμμετοχή της Ελλάδας στη νομισματική ένωση η άντληση εξωτερικής χρηματοδότησης δεν συνιστούσε πρόβλημα για τη χώρα. (Αθανασίου Έρση, ΚΕΠΕ, 2009, σ. 14)

6.3. Εξελίξεις στα επιτόκια της Ελλάδας στην πορεία της κρίσης

Από τα προηγούμενα, είναι σαφές ότι η διεθνής κρίση εκδηλώθηκε σε μία περίοδο κατά την οποία η ελληνική οικονομία ήταν επιβαρυσμένη από τα χρόνια ελλείμματα και το αυξημένο εξωτερικό της χρέος. Όπως αποδείχθηκε στην πράξη, η αδυναμία αυτή έθεσε πρόσφατα την Ελλάδα σε μειονεκτική θέση ως προς το κόστος εξυπηρέτησης του χρέους της. Καθώς το αυξημένο χρέος της Ελλάδας συνεπάγεται και αυξημένο κίνδυνο για τους δανειστές και καθώς το ασφάλιστρο κινδύνου ενισχύθηκε σημαντικά ως αποτέλεσμα της κρίσης, προέκυψε μία σημαντική απόκλιση μεταξύ των επιτοκίων του χρέους της Ελλάδας και των αντίστοιχων επιτοκίων άλλων χωρών μελών της Ευρωζώνης, ενώ η πολιτική επιτοκίου της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας έχασε αρκετή από τη σημασία της για τον προσδιορισμό του κόστους εξυπηρέτησης του ελληνικού χρέους.

Ενδεικτικά, η διαφορά επιτοκίου μεταξύ του Ελληνικού και του Γερμανικού δεκαετούς κρατικού ομολόγου έφτασε τις 2,87 εκατοστιαίες μονάδες το Μάρτιο του 2009 από έναν μέσον όρο 0,26 μονάδων στο διάστημα 2002-2007. Επιπλέον, η διαφορά μεταξύ του βασικού επιτοκίου της ΕΚΤ και του επιτοκίου καταθέσεων προθεσμίας έως 1 χρόνου στην Ελλάδα διευρύνθηκε στις 2,89 εκατοστιαίες μονάδες μέχρι τον Ιανουάριο του 2009 και ισούτο με 1,75 μονάδες το Μάρτιο του 2009, από μόλις 0,07 μονάδες το 2006. (Αθανασίου Έρση, ΚΕΠΕ, 2009, σ. 15)

Η εμφάνιση των ανωτέρω μεγάλων αποκλίσεων επιτοκίου υποδηλώνει ότι, στην περίπτωση της ελληνικής οικονομίας, τα επιτόκια άρχισαν, απρόσμενα, να παίζουν ξανά τον ρόλο τους ως μηχανισμός εξισορρόπησης. Για τον ιδιωτικό τομέα της οικονομίας, τα υψηλότερα επιτόκια καταθέσεων και τα αντίστοιχα υψηλότερα επιτόκια δανεισμού θα αναμενόταν να ενθαρρύνουν την αποταμίευση και να αποθαρρύνουν την πιστωτική επέκταση για καταναλωτικούς και επενδυτικούς σκοπούς, ασκώντας έτσι περιοριστικές επιδράσεις στη ζήτηση για εισαγωγές. Για το δημόσιο τομέα, το υψηλότερο κόστος εξυπηρέτησης του δημοσίου χρέους επιβαρύνει μεν τον κρατικό προϋπολογισμό, δημιουργεί όμως ταυτόχρονα ένα πρόσθετο κίνητρο για τον περιορισμό του δημοσίου ελλείμματος, καθώς μία βελτίωση των δημοσίων οικονομικών θα έτεινε να έχει ευεργετική επίδραση στους όρους δανεισμού της χώρας.

Παρά τη δυναμική συνεισφορά τους στον περιορισμό των ελλειμμάτων, οι μεγάλες αποκλίσεις επιτοκίων συνεπεία της δανειακής θέσης της χώρας είναι πιθανόν να έχουν σοβαρό αντίκτυπο και στην ανάπτυξη. Όπως υποστηρίζετε από ειδικούς οικονομολόγους, ο αντίκτυπος

αυτός ενδέχεται να είναι κρίσιμος για τη δυνητική αποτελεσματικότητα μίας επεκτατικής δημοσιονομικής πολιτικής ενάντια στην τρέχουσα ύφεση.

6.4. Σε ύφεση η ελληνική οικονομία, παρά την επεκτατική δημοσιονομική πολιτική

Η ελληνική οικονομία βρίσκεται σε ύφεση από το πρώτο τρίμηνο του 2009, σύμφωνα με τα πρόσφατα αναθεωρημένα στοιχεία για το ΑΕΠ. Στο πρώτο εννιάμηνο του έτους το εγχώριο προϊόν υποχωρεί κατά 1,1% έναντι της ίδιας περιόδου το 2008, με την πτώση ανά τρίμηνο να διευρύνεται συνεχώς. Η μείωση του ΑΕΠ οφείλεται στην κατακόρυφη πτώση των επενδύσεων και στην υποχώρηση της καταναλωτικής δαπάνης των νοικοκυριών, τάσεις που διαμορφώθηκαν και από τη έντονη επιβράδυνση της πιστωτικής επέκτασης προς τον ιδιωτικό τομέα της οικονομίας. Στο διαμορφωμένο δυσμενές περιβάλλον, η παραγωγή / κύκλος εργασιών σε σημαντικούς κλάδους της ελληνικής οικονομίας είτε παρουσιάζει σταθεροποίηση της πτώσης που εμφανίζει από τις αρχές του 2009 (βιομηχανία), είτε υποχωρεί σε μεγαλύτερο βαθμό (οικοδομική δραστηριότητα). Ωστόσο, μικρή ήταν η πτώση του κύκλου εργασιών στον τουρισμό τους καλοκαιρινούς μήνες, πολύ χαμηλότερη των εκτιμήσεων πριν την θερινή περίοδο. Αξίζει να σημειωθεί ότι η ύφεση δεν περιορίζεται αισθητά από την άνοδο των δημοσίων δαπανών, οι οποίες όμως επιδεινώνουν τα δημοσιονομικά αδιέξοδα.

Η εξάπλωση της ύφεσης στην ελληνική οικονομία και η όξυνση των αρνητικών συνεπειών της αντανακλώνται ιδιαίτερα στην αγορά εργασίας. Το ποσοστό ανεργίας αυξήθηκε εκ νέου στο γ' τρίμηνο του έτους, στο 9,3% από 8,9% το αμέσως προηγούμενο τρίμηνο, ενώ υποχωρούσε διαχρονικά τους θερινούς μήνες, λόγω της αυξημένης εποχικής απασχόλησης. Η απασχόληση μειώνεται κατά 1,1% στο γ' τρίμηνο και κατά 0,9% το πρώτο εννιάμηνο του έτους, για πρώτη φορά τουλάχιστον μετά το 1998. Καθώς η παραγωγική δραστηριότητα παραμένει ιδιαίτερα αποδυναμωμένη και το οικονομικό κλίμα σε σημαντικούς κλάδους της ελληνικής οικονομίας επιδεινώνεται στα τέλη του 2009, δεν αναμένεται ανακοπή της ανοδικής τάσης στην ανεργία στο τελευταίο τρίμηνό του, με αποτέλεσμα το ποσοστό της για το σύνολο του έτους να διαμορφώνεται στο 9,4%.

Η ραγδαία επιδείνωση των δημοσιονομικών μεγεθών μετά τα μέσα του 2009 και οι επιδράσεις των διαδοχικών εκλογικών κύκλων, με την προσωρινή αβεβαιότητα που προκαλούν λόγω των εκτιμώμενων αλλαγών πολιτικής, συνθέτουν το περιβάλλον στην ελληνική οικονομία τους τελευταίους μήνες του 2009 και στις αρχές του 2010. Η λήψη σημαντικών αποφάσεων το προσεχές διάστημα σε εγχώριο και διεθνές επίπεδο σε ότι αφορά τη δημοσιονομική διαχείριση και οι επιπτώσεις τους στην οικονομική δραστηριότητα, καθώς και η αναμονή της ανακοίνωσης δεσμών μέτρων πολιτικής σε βασικά ζητήματα, επανατροφοδοτούν την αβεβαιότητα στο οικονομικό κλίμα στην Ελλάδα. Σε αυτή την ιδιαίτερα δύσκολη για την ελληνική οικονομία συγκυρία, η πτώση του εγχώριου προϊόντος εκτιμάται ότι θα κλιμακωθεί το τελευταίο τρίμηνο του 2009, εντείνοντας την ύφεση και στο σύνολο του έτους, στην περιοχή του 1,5%. Αλλά και οι προοπτικές για το 2010 προεξοφλούν τη στιγμή αυτή και νέα μείωση του ΑΕΠ τον επόμενο χρόνο, αν και σημαντικά ηπιότερη της φετινής. (IOBE «Η Ελληνική Οικονομία» τεύχος 04/09)

Το 2009 το έλλειμμα της Κεντρικής Κυβέρνησης και το χρέος παρουσίασαν ραγδαία

αύξηση, υπερβαίνοντας έτσι κατά πολύ τους στόχους που είχαν τεθεί. Οι πηγές αυτής της μεγάλης απόκλισης ήταν οι εξής:

- Η υπερβολική χαλάρωση του δημοσιονομικού μηχανισμού, τόσο από την πλευρά των εσόδων, όσο και από την πλευρά των δαπανών, που οφείλεται εν μέρει στο αποτέλεσμα του «πολιτικού-εκλογικού» κύκλου.
- Η συνεχής επιδείνωση, τα τελευταία έτη, της διαρθρωτικής διάστασης του δημοσιονομικού προβλήματος της χώρας, όπως αυτό αντανακλάται στη συνεχή αύξηση των πρωτογενών καταναλωτικών δαπανών και τη μείωση των εσόδων ως ποσοστό του ΑΕΠ.
- Η είσοδος της οικονομίας σε φάση ύφεσης το 2009.
- Η αναθεώρηση του ΑΕΠ προς τα κάτω κατά 20 δισεκ. ευρώ περίπου.
- Ο συνυπολογισμός των χρεών των κρατικών νοσοκομείων προς προμηθευτές.

Οι πρόσφατες υποβαθμίσεις της πιστοληπτικής ικανότητας του ελληνικού δημοσίου αντανακλούν μια γενικευμένη στάση επιφυλακτικότητας και δυσπιστίας απέναντι στην ελληνική οικονομία. Είναι σήμερα απολύτως αναγκαίο το κλίμα να αντιστραφεί. Γι' αυτό απαιτείται να αποκατασταθεί η αξιοπιστία των στατιστικών στοιχείων, κυρίως όμως να ενισχυθεί η αξιοπιστία της οικονομικής πολιτικής με συγκεκριμένα μέτρα. Ειδικότερα, θα πρέπει όσο το δυνατόν συντομότερα να υπάρξει λεπτομερής εξειδίκευση των μέτρων που θα περιλαμβάνονται στο τετραετές Πρόγραμμα Σταθερότητας και Ανάπτυξης προκειμένου να επιτευχθούν οι δημοσιονομικοί στόχοι που εξαγγέλθηκαν από τον Πρωθυπουργό (14/12/2009). Τα μέτρα αυτά πρέπει επίσης να περιλαμβάνουν προτάσεις για εξυγίανση του ασφαλιστικού συστήματος, συγκεκριμένους στόχους για έσοδα από ιδιωτικοποιήσεις προκειμένου να αντιστραφεί η δυναμική του δημοσίου χρέους, καθώς και μέτρα που αφορούν στον ανταγωνισμό. (ΙΟΒΕ «Η Ελληνική Οικονομία» τεύχος 04/09)

Ο στόχος του Προϋπολογισμού για μείωση του ελλείμματος κατά 4 περίπου ποσοστιαίες μονάδες ως ποσοστό του ΑΕΠ είναι φιλόδοξος, αλλά όχι ανέφικτος. Υπόκειται ωστόσο σε μεγάλες αβεβαιότητες, που συνδέονται με την εξειδίκευση και άμεση εφαρμογή των μέτρων που προβλέπονται. Θα πρέπει ωστόσο να σημειωθεί ότι ακόμα και αν επιτευχθεί ο στόχος του Προϋπολογισμού, το πρωτογενές έλλειμμα παραμένει υψηλό (περίπου 4% του ΑΕΠ). Έτσι, η σταθεροποίηση του δημόσιου χρέους ως ποσοστό του ΑΕΠ τα επόμενα δύο έτη απαιτεί σημαντικά έσοδα από αποκρατικοποιήσεις και αξιοποίηση της περιουσίας του δημοσίου που ξεπερνούν το 2% του ΑΕΠ ετησίως.

Η παρούσα κρίση κατέστησε πλέον σαφές ότι η ελληνική οικονομία βρίσκεται σε οριακό σημείο και το οξύμεινα χρόνια προβλήματα δεν επιδέχονται άλλο ευκαιριακή αντιμετώπιση ή αναβολή. Η ελληνική οικονομία, παράλληλα με τα μέτρα άμεσης εφαρμογής, χρειάζεται ένα μακροπρόθεσμο σχέδιο ανάταξης με συγκεκριμένους στόχους, μέσα πολιτικής και πηγές δυναμικής ανάπτυξης, όπου οι δημοσιονομικοί στόχοι θα συμπλέκονται με τους στόχους προσαρμογής του φθίνοντος σήμερα αναπτυξιακού προτύπου της ελληνικής οικονομίας. Το πρόγραμμα αυτό θα πρέπει να τεθεί σε σοβαρό και στοχευμένο δημόσιο διάλογο, για να εξασφαλισθούν αφενός η μέγιστη δυνατή κοινωνική αποδοχή και αφετέρου η συνέχεια και η συνέπεια σε βάθος χρόνου, ανεξάρτητα από τις κυβερνητικές εναλλαγές. Η ανάγκη ενός τέτοιου προγράμματος

είναι πλέον αδήριτη, καθώς η ελληνική οικονομία έχει εξαντλήσει όλα τα περιθώρια ανάπτυξης που επέτρεπε το υφιστάμενο πρότυπο. Πρέπει τώρα να γίνει απόλυτα κατανοητό ότι απ' όλες τις πλευρές αν δεν υπάρξει ριζικός αναπροσανατολισμός σε νέες κατευθύνσεις, οι συνέπειες για το εισόδημα, την απασχόληση και το βιοτικό επίπεδο της χώρας θα είναι αρνητικές και η Ελλάδα μετά από μια περίοδο σύγκλισης με τους μέσους όρους της Ε.Ε. θα βρεθεί σε μια πορεία ταχείας απόκλισης.

Ένα τέτοιο σχέδιο πρέπει να θέσει φιλόδοξους, αλλά επιτεύξιμους στόχους και να τους επιδιώξει με παρεμβάσεις και μεταρρυθμίσεις στους κρίσιμους τομείς: Δημοσιονομική προσαρμογή, ασφαλιστική μεταρρύθμιση, αξιοποίηση της περιουσίας του δημοσίου, αποτελεσματικότερη λειτουργία της Δημόσιας Διοίκησης, βελτίωση των όρων ανταγωνισμού στις αγορές, θεσμικές προσαρμογές στο Κράτος. (ΙΟΒΕ «Η Ελληνική Οικονομία» τεύχος 04/09)

6.5. Η Ελλάδα και το ευρώ σε περίοδο κρίσης

Τους τελευταίους μήνες, ορισμένοι αναλυτές υποστηρίζουν ότι το ευρωπαϊκό εγχείρημα του ενιαίου νομίσματος είναι καταδικασμένο να αποτύχει. Με βάση το σκεπτικό τους, η δημοσιονομική κρίση στην Ελλάδα οδηγεί με μαθηματική ακρίβεια τη χώρα στην έξοδό της από το καθεστώς των αμετάκλητα καθορισμένων συναλλαγματικών ισοτιμιών της ευρωζώνης. Θεωρούν, με άλλα λόγια, ότι η Ελλάδα θα έχει την ίδια μοίρα με άλλες χώρες που είχαν υιοθετήσει στο παρελθόν καθεστώτα σταθερών ισοτιμιών αλλά δεν κατόρθωσαν να πειθαρχήσουν, όπως π.χ. η Αργεντινή στις αρχές της δεκαετίας του 2000. Και ότι, σύντομα, θα διαδραματιστεί μια νέα «ελληνική τραγωδία».

Η άποψη αυτή στηρίζεται σε έωλα επιχειρήματα. Στο επίκεντρο των σημερινών προβλημάτων της ελληνικής οικονομίας βρίσκεται η απώλεια της διεθνούς ανταγωνιστικότητας της χώρας στην περίοδο μετά την ένταξη της στη ζώνη του ευρώ. Η υποχώρηση της ανταγωνιστικότητας, με τη σειρά της, οφείλεται σε διαρθρωτικές αδυναμίες, όπως ο δημοσιονομικός εκτροχιασμός σε μια περίοδο που η ταχύρρυθμη ανάπτυξη επέβαλλε τη δημοσιονομική εξυγίανση, και ο μεγάλος δημόσιος τομέας, που μάλιστα διογκώθηκε περαιτέρω, κατά 6 εκατοστιαίες μονάδες, μετά την ένταξη της Ελλάδας στη ζώνη του ευρώ, φθάνοντας το 51% του ΑΕΠ. Οι δυσκαμψίες στις αγορές εργασίας και προϊόντων οδήγησαν σε ρυθμούς ανόδου των τιμών και των μισθών συστηματικά υψηλότερους από τα αντίστοιχα μεγέθη στη ζώνη του ευρώ, με αποτέλεσμα να υπονομεύεται η διεθνής ανταγωνιστικότητα. Τα υψηλά δημοσιονομικά ελλείμματα αυξάνουν το κόστος δανεισμού, που με τη σειρά του ανατροφοδοτεί τα ελλείμματα. Η διόγκωση του δημοσίου τομέα έχει επιτείνει την αναποτελεσματικότητα, ενώ έχει διαβρώσει και την εξαγωγική βάση. Το τελικό αποτέλεσμα είναι η δημιουργία δίδυμων ελλειμμάτων: δηλαδή μεγάλες και μη διατηρήσιμες ανισορροπίες τόσο στα δημόσια οικονομικά όσο και στο ισοζύγιο πληρωμών. (Προβόπουλος Α., 23-1-2010, άρθρο στο ΒΗΜΑ της Κυριακής)

Τα προβλήματα που αντιμετωπίζει η ελληνική οικονομία είναι εξαιρετικά σοβαρά. Ωστόσο το βασικό ερώτημα είναι αν μπορούν να λυθούν ευκολότερα με την Ελλάδα εντός ή εκτός της ευρωζώνης. Στο ερώτημα αυτό λοιπόν απαντώ κατηγορηματικά ότι είναι αναμφίβολα ευκολότερο να λύσουμε τα προβλήματά μας εντός της ζώνης του ευρώ.

Όσοι διατείνονται ότι η Ελλάδα θα οδηγηθεί στην έξοδο από την ευρωζώνη θεωρούν ότι η χώρα δεν διαθέτει τη βούληση να μειώσει δραστικά το διαρθρωτικό δημοσιονομικό της έλλειμμα, να ελέγξει τα στοιχεία κόστους και να προχωρήσει στις διαρθρωτικές εκείνες μεταρρυθμίσεις που είναι αναγκαίες για την ανάκτηση της χαμένης ανταγωνιστικότητας. Υποστηρίζουν επίσης ότι η υποτίμηση του, υποτιθέμενου, νέου εθνικού νομίσματος θα μπορούσε, σαν «μαγικό ραβδί», να αποκαταστήσει την ανταγωνιστικότητα. Θα μπορούσε όμως να συμβεί πράγματι κάτι τέτοιο;

Η Ελλάδα είχε αντιμετωπίσει πρόβλημα δίδυμων ελλειμμάτων και στη δεκαετία του '80, έχοντας τότε όμως το δικό της νόμισμα, τη δραχμή. Χρησιμοποίησε το «μαγικό ραβδί», προβαίνοντας σε μεγάλες υποτιμήσεις της δραχμής δύο φορές, το 1983 και το 1985, χωρίς όμως παράλληλα να πετύχει μακρόπνοες διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις και διατηρήσιμη δημοσιονομική εξυγίανση. Και τα δύο περιστατικά υποτιμήσεων ακολούθησε μία ακόμη μεγαλύτερη άνοδος των τιμών και των μισθών, χωρίς να επιτευχθεί μόνιμη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας. Οι κερδοσκοπικές επιθέσεις κατά της δραχμής αποφεύχθηκαν αποκλειστικά και μόνο χάρη στους αυστηρούς περιορισμούς στην κίνηση κεφαλαίων που ίσχυαν την εποχή εκείνη, μια επιλογή που σε καμία περίπτωση δεν θα μπορούσε σήμερα να θεωρηθεί εφικτή αλλά ούτε και επιθυμητή. Έτσι το πρόβλημα των δίδυμων ελλειμμάτων παρέμεινε. Αυτά λοιπόν ήταν τα αποτελέσματα του «μαγικού ραβδιού» των υποτιμήσεων. (Προβόπουλος Α., 23-1-2010, άρθρο στο ΒΗΜΑ της Κυριακής)

Ας υποθέσουμε όμως ότι η Ελλάδα αγνοεί αυτά τα διδάγματα και υιοθετεί εκ νέου εθνικό νόμισμα. Τι θα συνεπαγόταν σε αυτή την περίπτωση η έξοδός της από την ευρωζώνη; Μερικές από τις πιθανές συνέπειες θα ήταν οι ακόλουθες:

Μια ενδεχόμενη υποτίμηση του «νέου» νομίσματος θα αύξανε το κόστος των εισαγωγών, με αποτέλεσμα την επιτάχυνση του πληθωρισμού.

Η νομισματική πολιτική δεν θα διέθετε την αξιοπιστία που έχει οικοδομήσει η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα, γεγονός που θα ενίσχυε τις πληθωριστικές προσδοκίες.

Θα διαμορφώνονταν προσδοκίες για περαιτέρω υποτιμήσεις του εθνικού νομίσματος, οπότε θα επαυξάνονταν τα ασφάλιστρα έναντι τόσο του συναλλαγματικού κινδύνου όσο και του κινδύνου της χώρας.

Οι παράγοντες αυτοί θα ωθούσαν προς τα πάνω τα ονομαστικά επιτόκια, προκαλώντας αύξηση του κόστους εξυπηρέτησης του δημόσιου χρέους, υπονομεύοντας έτσι τη δημοσιονομική προσαρμογή και στερώντας πόρους που θα μπορούσαν να διατεθούν σε άλλες, πιο παραγωγικές χρήσεις.

Θα προέκυπτε και πάλι κόστος μετατροπής νομισμάτων μεταξύ της Ελλάδας και των υπολοίπων μελών της ζώνης του ευρώ. Το κόστος αυτό θα επιδρούσε ανασταλτικά στις διεθνείς εμπορικές συναλλαγές και στις επενδύσεις. Η αβεβαιότητα σχετικά με τη μελλοντική εξέλιξη της συναλλαγματικής ισοτιμίας θα αύξανε το κόστος των συναλλαγών για την Ελλάδα, περιορίζοντας ακόμη περισσότερο το εμπόριο και τις επενδύσεις.

Το υφιστάμενο χρέος σε ευρώ θα γινόταν χρέος σε συνάλλαγμα και θα διογκωνόταν περαιτέρω με κάθε υποτίμηση του εγχωρίου νομίσματος.

Η Ελλάδα δεν θα μπορούσε πλέον να επωφελείται από τις οικονομίες κλίμακας που συνεπάγεται η ύπαρξη κοινού νομίσματος, π.χ. λόγω της μικρότερης διακύμανσης ισοτιμιών στο πλαίσιο της διευρυμένης αγοράς συναλλάγματος.

Με την ελληνική οικονομία να βρίσκεται σήμερα σε ένα κρίσιμο σταυροδρόμι, το μόνο σίγουρο είναι ότι θα κοστίζει πολύ λιγότερο στην Ελλάδα να αντιμετωπίσει τα προβλήματά της όντας μέσα στη ζώνη του ευρώ. Οπότε, αντί της «ελληνικής τραγωδίας», πιο εύστοχη σε αυτή την περίπτωση θα ήταν η αναφορά στη γνωστή περικοπή από την Οδύσσεια. Στο ομηρικό αυτό έπος, οι Σειρήνες με το τραγούδι τους σαγηνεύουν τους ναύτες του Οδυσσέα και τους παρασύρουν να βουτήξουν στη θάλασσα και στον βέβαιο θάνατο. Οι Σειρήνες, στην περίπτωσή μας, είναι αυτοί που υποστηρίζουν την αποχώρηση της Ελλάδας από τη ζώνη του ευρώ. Η Ελλάδα όμως δεν θα υποκύψει στον πειρασμό των βραχυπρόθεσμων λύσεων, αλλά θα ακολουθήσει τον δρόμο των αναγκαίων τολμηρών μεταρρυθμίσεων. Το ευρώ αποτελεί το κατάρτι πάνω στο οποίο το μέλλον της ελληνικής οικονομίας είναι στέρεα δεμένο. (Προβόπουλος Α., 23-1-2010, άρθρο στο ΒΗΜΑ της Κυριακής)

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο 3^ο

Ο ΠΟΛΙΤΗΣ ΚΑΙ ΤΟ ΕΥΡΩ

1. Εισαγωγικά

Το ευρώ εισήχθη ως ενιαίο νόμισμα έντεκα κρατών μελών της ΕΕ την 1^η Ιανουαρίου 1999, ενώ η Ελλάδα το υιοθέτησε την 1^η Ιανουαρίου 2001. Στην καθημερινή ζωή, το μείζον αυτό γεγονός πέρασε κάπως «απαρατήρητο» αφού οι καταναλωτές στις 12 συμμετέχουσες χώρες συνέχισαν να χρησιμοποιούν τα εθνικά χαρτονομίσματα και κέρματα για τις πληρωμές τους. Μέχρι τα τέλη του 2001, το ευρώ μπορούσε να χρησιμοποιηθεί μόνο σε λογιστική μορφή, δηλαδή για επιταγές ή τραπεζικά εμβάσματα σε ευρώ, αν και λίγοι έκαναν αρχικά χρήση αυτής της δυνατότητας.

Από την 1^η Ιανουαρίου 2002, κυκλοφόρησαν τα χαρτονομίσματα και κέρματα σε ευρώ, και το ευρώ έγινε απτή πραγματικότητα για πάνω από 300 εκατομμύρια κατοίκους της ζώνης ευρώ, οι οποίοι πραγματοποιούν συνολικά περίπου 300 δισεκατομμύρια συναλλαγές λιανικών πληρωμών το χρόνο, πάνω από το 80% των οποίων γίνεται με μετρητά. Μετά από μια ομαλή και προσεκτικά προετοιμασμένη μετάβαση, η συνολική αξία των κυκλοφορούντων χαρτονομισμάτων σχεδόν τριπλασιάστηκε (από 221 δισεκατομμύρια ευρώ τον Ιανουάριο 2002 σε 595 δισεκατομμύρια ευρώ στα τέλη του 2006), ενώ για τα κέρματα η αύξηση ήταν πιο συγκρατημένη (από 13 δισεκατομμύρια ευρώ την 1^η Ιανουαρίου 2002 σε 17,6 δισεκατομμύρια).

Οι πολίτες στις γειτονικές χώρες ή περιφέρειες, και κυρίως εκείνες όπου το ευρώ χρησιμοποιείται για πληρωμές ή και για καταθέσεις, καθώς και σε πολλούς τουριστικούς προορισμούς σε ολόκληρο τον κόσμο έχουν εξοικειωθεί με το ενιαίο νόμισμα. Σύμφωνα με εκτιμήσεις της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας (ΕΚΤ) ποσοστό μεταξύ 10 και 20% της συνολικής αξίας των χαρτονομισμάτων ευρώ που κυκλοφορούν βρίσκεται εκτός της ζώνης ευρώ. (*Επιτροπή Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, Ανακοίνωση, 22-12-2006, σ. 7*)

Το ευρώ έτυχε θετικής υποδοχής στις δώδεκα χώρες της ζώνης ευρώ, λαμβάνοντας υπόψη το γεγονός ότι ο πληθυσμός έπρεπε όχι μόνο να προσαρμοστεί στη νέα σειρά χαρτονομισμάτων και κερμάτων σε ευρώ, η διάρθρωση των οποίων συνήθως διέφερε σε σχέση με το προηγούμενο ιστορικό νόμισμα, αλλά και στη νέα κλίμακα τιμών και αξιών.

2. Γενικά οφέλη από την χρήση του ευρώνομίσματος

Σε ότι αφορά την ανάπτυξη της ευρωζώνης, είναι πολύ δύσκολο να ξεχωρίσει κανείς την επίδραση του κοινού νομίσματος, καθώς η διεθνής συγκυρία την περίοδο αυτή υπήρξε ευμετάβλητη. Ταυτόχρονα, οι διαφορές στους ρυθμούς μεγέθυνσης των χωρών της ευρωζώνης παρέμειναν σημαντικές. Όπως προκύπτει, όμως, μέχρι τώρα η νομισματική ένωση είχε ευεργετικά αποτελέσματα όσον αφορά την σταθερότητα των τιμών. Ο μέσος πληθωρισμός παρέμεινε κοντά στα επίπεδα του 2% στην ευρωζώνη, παρά τις μεγάλες αυξήσεις στις τιμές του πετρελαίου. Επιπλέον, η αξιοπιστία της εφαρμοζόμενης νομισματικής πολιτικής και η ανεξαρτησία της

Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας έχουν οδηγήσει σε συγκρατημένες μακροπρόθεσμες πληθωριστικές προσδοκίες. Άμεσο αποτέλεσμα αυτής της αξιοπιστίας είναι η διατήρηση των μακροπρόθεσμων επιτοκίων σε χαμηλά επίπεδα, προωθώντας έτσι την οικονομική ανάπτυξη.

Η εισαγωγή του ενιαίου νομίσματος διευκολύνει πολύ τις συναλλαγές εντός της ζώνης του ευρώ, καθώς έχει εκλείψει πλέον το κόστος μετατροπής των εθνικών νομισματικών μονάδων και ο συναλλαγματικός κίνδυνος από μεταβολές των μεταξύ τους ισοτιμιών. Η αποφυγή των διακυμάνσεων της συναλλαγματικής ισοτιμίας και των συνακόλουθων, συχνά αυθαίρετων, μεταβολών της ανταγωνιστικότητας μεταξύ των κρατών μελών της ζώνης ευρώ, διασφαλίζει την ολοκλήρωση αλλά και την περαιτέρω εμβάθυνση της ενιαίας αγοράς αγαθών, υπηρεσιών και κεφαλαίου.

Από την εισαγωγή του ευρώ και μάλιστα σε φυσική μορφή (τραπεζογραμμάτια και κέρματα) επωφελούνται οι καταναλωτές, αφού η διαφάνεια των τιμών οδηγεί σε μεγαλύτερη συγκρισιμότητα τους και σε αύξηση του ανταγωνισμού μεταξύ των επιχειρήσεων σε επίπεδο ζώνης ευρώ. Επιπλέον, το ευρώ δίνει ώθηση στην οικονομική ανάπτυξη, ενισχύοντας την εμπιστοσύνη των αγορών και δημιουργώντας ένα υγιές οικονομικό περιβάλλον, με σταθερότητα τιμών και χαμηλά δημοσιονομικά ελλείμματα και δημόσιο χρέος, που εξασφαλίζουν χαμηλότερα επιτόκια και αποτελεσματικότερη κατανομή των οικονομικών πόρων.

Τέλος, το ενιαίο νόμισμα δίνει τη δυνατότητα στη ζώνη του ευρώ να παίζει σημαντικό ρόλο στο διεθνές οικονομικό περιβάλλον και να συνεισφέρει στην εδραίωση οικονομικής σταθερότητας παγκοσμίως. Αυτό καταδεικνύεται από τη μεγαλύτερη χρήση του ευρώ εκτός των συνόρων της ζώνης του ευρώ (σε σύγκριση με τη χρήση του συνόλου των εθνικών νομισμάτων πριν την εισαγωγή του ενιαίου νομίσματος). Η διεθνής χρήση του ευρώ περιλαμβάνει μεταξύ άλλων την έκδοση χρεογράφων σε ευρώ (από τη συνολική έκδοση διεθνών χρεογράφων το 2000, ποσοστό 34% ήταν εκφρασμένο σε ευρώ, έναντι 42% σε δολάρια και μόνο 11% σε γιεν, σε τρέχουσες συναλλαγματικές ισοτιμίες), τη διακράτηση από διάφορες χώρες (π.χ. τις υποψήφιες για ένταξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση) των επίσημων συναλλαγματικών διαθεσίμων τους σε ευρώ, τη χρήση του ευρώ για παρεμβάσεις στις αγορές συναλλάγματος, καθώς και την υιοθέτησή του, σε διαφορετικούς βαθμούς, από 56 χώρες ως νομίσματος-άγκυρας για τη σταθεροποίηση της συναλλαγματικής τους ισοτιμίας. (Συμιγιάννης, Γεώργιος Θ., και Παναγιώτα Γ. Τζαμουράνη, 2006, σ. 10-11)

Όπως προαναφέρθηκε, η υιοθέτηση του ευρώ βοήθησε στην αποκλιμάκωση του πληθωρισμού. Το γεγονός αυτό συνεισφέρει στην ταχύτερη βελτίωση της αγοραστικής δύναμης των καταναλωτών, ιδίως εάν ληφθεί υπόψη και η επιτάχυνση της οικονομικής ανάπτυξης. Όμως, συχνά εκφράζεται η άποψη ότι στην Ελλάδα υπάρχει «ακρίβεια» η οποία σε ένα βαθμό αποδίδεται στις στρογγυλοποιήσεις, τις ανατιμήσεις και την κερδοσκοπία από την εισαγωγή του ευρώ.

Το κοινό νόμισμα συνέβαλλε, επίσης, στην αύξηση των εμπορικών συναλλαγών ανάμεσα στις χώρες της ζώνης του ευρώ. Σε αυτό βοήθησε η εξάλειψη του συναλλαγματικού κινδύνου και η αναγκαιότητα διαφάνειας στις τιμολογιακές πρακτικές. Στοιχεία από την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα δείχνουν ότι το εμπόριο αγαθών στην ευρωζώνη αυξήθηκε από 26,5% του

ΑΕΠ το 1998 σε περίπου 31% του ΑΕΠ το 2005, ενώ το εμπόριο των υπηρεσιών αυξήθηκε από 5% του ΑΕΠ το 1998 σε περίπου 6,5% του ΑΕΠ το 2005. Σημαντική ήταν και η άνοδος των Ξένων Άμεσων Επενδύσεων ανάμεσα στις χώρες της Ευρωζώνης, φθάνοντας το 24% του ΑΕΠ το 2004 από περίπου 14% του ΑΕΠ το 1994. Επιπλέον, η εισαγωγή του ευρώ έδωσε ώθηση στην ολοκλήρωση των αγορών χρήματος και κεφαλαίου. Συγκεκριμένα, η απόκλιση των επιτοκίων στην ευρωπαϊκή διατραπεζική αγορά έχει περιοριστεί στο ελάχιστο (περίπου 1 μονάδα βάσης) και οι αγορές επιχειρηματικών ομολόγων έχουν γνωρίσει σημαντική άνθηση. Όσον αφορά τις τοποθετήσεις των επενδυτών στις αγορές κεφαλαίου αυτές όλο και περισσότερο γίνονται με βάση κλαδικούς παράγοντες έναντι του γεωγραφικού παράγοντα. Φυσικά, πολλά απομένουν να γίνουν όσον αφορά την ολοκλήρωση των αγορών χρήματος και κεφαλαίου και ειδικότερα την διασυννοριακή λειτουργία του τραπεζικού συστήματος στην ευρωζώνη. (Συμιγιάννης, Γεώργιος Θ., και Παναγιώτα Γ. Τζαμουράνη, 2006, σ. 12)

3. Το άμεσο κόστος από την εισαγωγή του ευρώ

Είναι αποδεδειγμένο ότι τους πρώτους μήνες του 2002 η τιμολόγηση των αγαθών και υπηρεσιών σε ευρώ οδήγησε σε στρογγυλοποιήσεις προς τα πάνω στις τιμές αρκετών καταναλωτικών αγαθών και υπηρεσιών ευρείας κατανάλωσης. Οι αυξήσεις αυτές δεν δικαιολογούνταν πλήρως από την αύξηση του κόστους. Αυτό προκάλεσε δυσαρέσκεια στο ευρύ κοινό και δημιούργησε την εντύπωση γενικευμένων αυξήσεων στις τιμές. Πράγματι, ο πληθωρισμός επιβάρυνθηκε, αλλά όχι στο βαθμό που θα περίμενε κανείς με βάση την αντίληψη των καταναλωτών για τις τιμές. Στοιχεία από την Τράπεζα της Ελλάδος δείχνουν ότι η συμβολή των φαινομένων αυτών ανήλθε σε 0,5 της ποσοστιαίας μονάδας για τον πληθωρισμό του 2002. Ήταν δηλαδή σχετικά υψηλότερη από ότι στην ευρωζώνη, όπου η επιβάρυνση ανήλθε σε περίπου 0,1 με 0,3 της ποσοστιαίας μονάδας σύμφωνα με εκτιμήσεις της Eurostat. (Συμιγιάννης, Γεώργιος Θ., και Παναγιώτα Γ. Τζαμουράνη, 2006, σ. 14)

Έρευνες συγκυρίας της Ευρωπαϊκής Επιτροπής που καταγράφουν τις εντυπώσεις των καταναλωτών για τις τιμές αποκαλύπτουν ότι την περίοδο Απριλίου – Οκτωβρίου 2002 ο πληθωρισμός που αντιλαμβάνονταν οι καταναλωτές ήταν υψηλότερος του επίσημου πληθωρισμού που στηριζόταν στον Δείκτη Τιμών Καταναλωτή. Οι καταναλωτές επηρεάζονται ψυχολογικά δυσανάλογα από τις εξελίξεις των τιμών ορισμένων υπηρεσιών ή αγαθών των οποίων η συχνότητα κατανάλωσης είναι μεγάλη, ενώ η αξία τους και η συμμετοχή τους στην συνολική κατανάλωση είναι μικρή. Τέτοια παραδείγματα είναι η εφημερίδα, ο καφές, το κούρεμα – και σίγουρα οι τιμές τους ανέβηκαν. Υπήρξαν όμως και υπηρεσίες και αγαθά των οποίων οι τιμές έμειναν σταθερές ή και μειώθηκαν. Τέτοια αγαθά είναι τα ηλεκτρικά και ηλεκτρονικά είδη που έχουν μεγαλύτερη συμμετοχή στην καταναλωτική δαπάνη των νοικοκυριών. Επειδή όμως παρατηρείται μικρότερη συχνότητα κατανάλωσης οι αντιλήψεις των καταναλωτών για τον πληθωρισμό δεν ενσωματώνουν αυτά τα αγαθά.

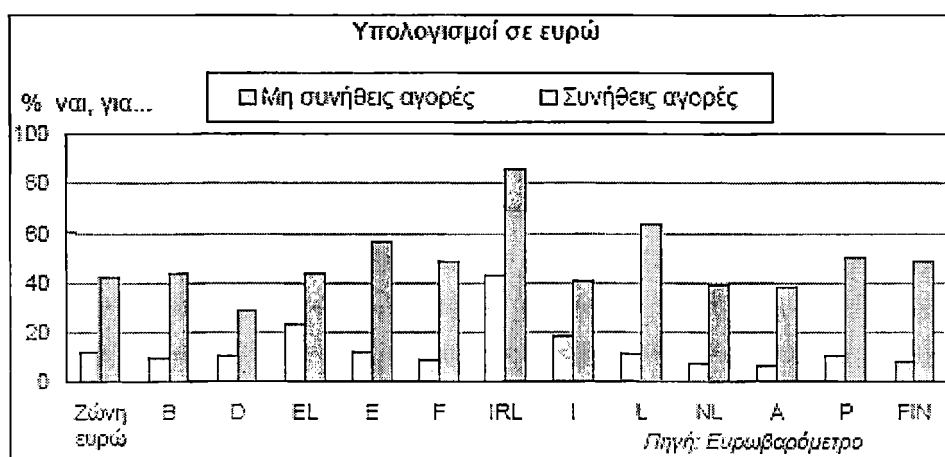
Ένα άλλο γνωστό παράδειγμα της ψευδαίσθησης χρήματος έχει να κάνει με το φιλοδώρημα που συχνά αφήνουμε. Αυτό αποτελεί ένα καλό παράδειγμα πως εμείς οι ίδιοι οι καταναλωτές δεν έχουμε αντιληφθεί την νέα αξία του ευρώ σε σχέση με την δραχμή προ 2001. Πριν

Υπολογισμοί σε ευρώ: Το Νοέμβριο του 2002 το 42,2% των ερωτηθέντων απάντησε ότι υπολογίζει συχνότερα σε ευρώ όταν πραγματοποιεί τα καθημερινά ψώνια. Αντίθετα, το 32,4% εξακολουθεί να σκέφτεται συχνότερα σε εθνικό νόμισμα για τις καθημερινές του αγορές. Οι πιο προσαρμοσμένοι φαίνεται να είναι οι Ιρλανδοί καθώς το 85,5% λαμβάνουν τις περισσότερες φορές τις αποφάσεις τους για αγορές με βάση υπολογισμούς που πραγματοποιούν σε ευρώ. Τα ποσοστά αυτά είναι πολύ χαμηλότερα όταν πρόκειται για μεγάλης αξίας αγορές. Για αγορές που αντιπροσωπεύουν σημαντικό ποσό, π.χ. αγορά σπιτιού ή αυτοκινήτου, μόνο το 12,5% υπολογίζει συχνότερα σε ευρώ. Και στην περίπτωση αυτή, το ποσοστό των Ιρλανδών (43,1%) είναι το υψηλότερο σε σχέση με τον μέσο όρο. (Επιτροπή Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, Ανακοίνωση, 19-12-2002, σ. 14)

Ερώτηση: Σήμερα, όταν πραγματοποιείτε τις αγορές σας σκέφτεστε συχνότερα σε ευρώ, συχνότερα σε εθνικό νόμισμα ή το ίδιο συχνά σε ευρώ και σε εθνικό νόμισμα, (υπολογίζουν συχνότερα σε ευρώ, σε %)

Διάγραμμα 6

Η άποψη των πολιτών για τη διπλή αναγραφή των τιμών: Η διπλή αναγραφή των τιμών, σε ευρώ και σε εθνικό νόμισμα, διευκόλυνε σημαντικά τη μετάβαση στο ευρώ διότι παρείχε στους καταναλωτές τη δυνατότητα να συγκρίνουν και να αξιολογούν τις τιμές. Το Νοέμβριο, μια μικρή πλειοψηφία των ερωτηθέντων ατόμων (50,6%) δήλωσε ότι δεν επιθυμεί πλέον τη διπλή αναγραφή των τιμών από τους καταστηματαρχές. Από την άλλη πλευρά, το 47,2% επιθυμεί το αντίθετο και προτιμά να συνεχιστεί η διπλή αναγραφή των τιμών. Το ποσοστό των γυναικών που τάσσονται υπέρ της διπλής αναγραφής των τιμών είναι υψηλότερο (50,9%) σε σχέση με τους άνδρες (43,1%). Η συνέχιση της πρακτικής αυτής παρουσιάζει πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα. Από τη μία πλευρά, βοηθά ορισμένους πολίτες να προσαρμοστούν στο νέο νόμισμα, αλλά από την άλλη πλευρά καθυστερεί τη νοητική μετάβαση των πολιτών στο ευρώ. Σε ορισμένες χώρες, η κατάσταση αυτή ενδέχεται να προκαλέσει κάποια σύγχυση όσον αφορά τις τιμές, ιδίως εάν το επίπεδο της τιμής μετατροπής είναι τέτοιο που μπορεί να οδηγήσει τον καταναλωτή σε εσφαλμένες μετατροπές. Ως εκ τούτου, σε συμφωνία με το Eurocommerce, η Επιτροπή συ-

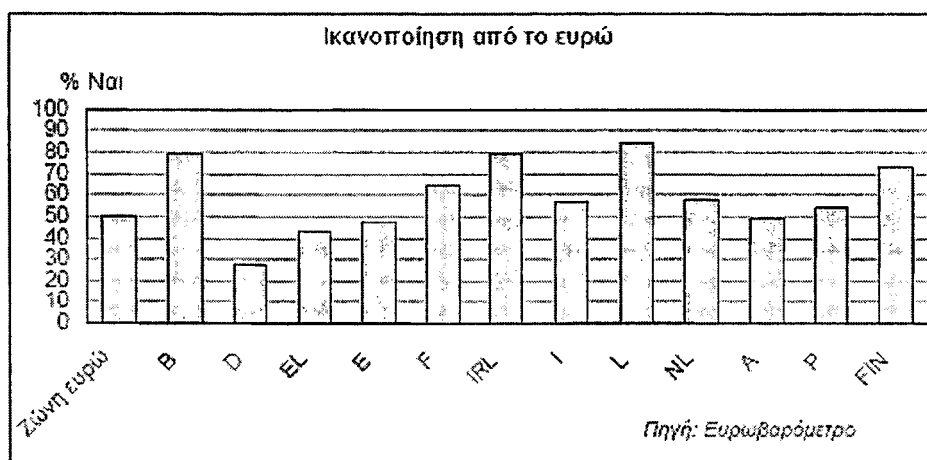

νιστά να παύσει σταδιακά η διπλή αναγραφή των τιμών, ώστε το αργότερο στις 30 Ιουνίου 2003 να έχει τεθεί τέρμα στην πρακτική αυτή. Η εν λόγω σύσταση εφαρμόζεται επίσης και στη διπλή αναγραφή των ποσών στα αποσπάσματα των τραπεζικών λογαριασμών. (Επιτροπή Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, Ανακοίνωση, 19-12-2002, σ. 15)

Ικανοποίηση των πολιτών από το ευρώ: Το 49,7% των πολιτών της ζώνης ευρώ δηλώνουν ότι είναι «πολύ» ή «μάλλον» ικανοποιημένοι που το ευρώ έγινε το νόμισμά τους. Το 11,1% δεν είναι ούτε ικανοποιημένοι ούτε δυσαρεστημένοι, ενώ το 38,7% των πολιτών δηλώνουν ότι είναι μάλλον ή πολύ δυσαρεστημένοι. Μεταξύ των χωρών της ζώνης ευρώ, ο δείκτης αποδοχής είναι υψηλότερος στο Λουξεμβούργο (84,2%) και χαμηλότερος στη Γερμανία (27,8%). Το παρακάτω διάγραμμα περιλαμβάνει λεπτομέρειες για το ζήτημα αυτό. (Επιτροπή Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, Ανακοίνωση, 19-12-2002, σ. 16)

Ερώτηση: Προσωπικά είστε πολύ ή μάλλον ικανοποιημένος που το ευρώ έγινε το νόμισμά σας;

Διάγραμμα 7

Από τις απαντήσεις που δόθηκαν στις ερωτήσεις σχετικά με τη χρήση των χαρτονομισμάτων και κερμάτων προκύπτει μια μάλλον ευνοϊκή στάση απέναντι στο ευρώ. Σύμφωνα με το τελευταίο Ευρωβαρόμετρο (Νοέμβριος 2002), η μεγάλη πλειονότητα των Ευρωπαίων θεωρεί ότι είναι μάλλον εύκολο ή πολύ εύκολο να διακρίνει και να χειριστεί τα χαρτονομίσματα και κέρματα του ευρώ. Περισσότερο από τα δύο τρίτα (68,8%) θεωρούν εύκολη τη χρήση των κερμάτων ευρώ. Το ποσοστό αυτό είναι ακόμη υψηλότερο (92,8%) όσον αφορά τα χαρτονομίσματα. Όσον αφορά τα κέρματα, οι πολίτες θεωρούν ότι κυκλοφορεί ο ενδεδειγμένος αριθμός ονομαστικών αξιών. Η πλειονότητα των Ευρωπαίων (53,5%) θεωρούν ότι επιλέχθηκε ο ενδεδειγμένος αριθμός ονομαστικών αξιών. Το ποσοστό αποδοχής είναι αισθητά υψηλότερο για τα χαρτονομίσματα. Στην περίπτωση αυτή το 83,7% των ερωτηθέντων θεωρούν ότι τέθηκε σε κυκλοφορία ο ενδεδειγμένος αριθμός ονομαστικών αξιών.

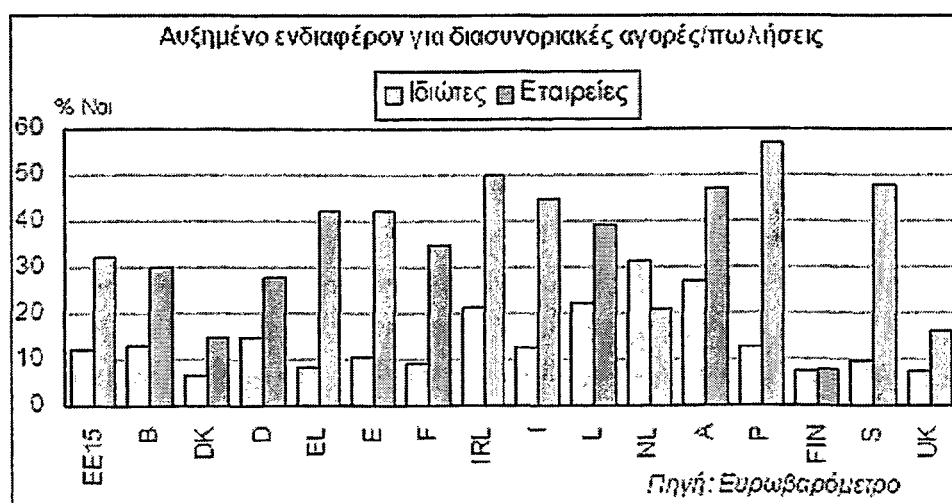
Η έλευση των κερμάτων ευρώ εισήγαγε εξάλλου μια μεγάλη ποικιλία στα κυκλοφορούντα κέρματα, λόγω των διαφόρων εθνικών όψεων που φέρουν τα κέρματα στη μια πλευρά τους. Συνολικά, τέθηκαν σε κυκλοφορία 120 διαφορετικά κέρματα. Η ποικιλομορφία αυτή πα-

ρουσιάζει μεγάλο ενδιαφέρον για τους συλλέκτες. Το 92,6% των ερωτηθέντων δηλώνουν ότι δεν αντιμετωπίζουν κανένα πρόβλημα με τις διαφορετικές εθνικές όψεις. Επομένως, η συντριπτική πλειοψηφία των χρηστών κερμάτων κρίνουν θετικά και θεωρούν πηγή διαφορετικότητας τις πολυάριθμες εθνικές όψεις. (Επιτροπή Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, Ανακοίνωση, 19-12-2002, σ. 15)

Η εισαγωγή του ευρώ σε φυσική μορφή διευκολύνει το διασυνοριακό εμπόριο και τη διαφάνεια των τιμών: Η εισαγωγή των χαρτονομισμάτων και κερμάτων ευρώ ενισχύει την ενοποίηση των αγορών στην ΕΕ. Η δημιουργία ενιαίου νομίσματος όχι μόνο εξάλειψε τον συναλλαγματικό κίνδυνο και το κόστος των συναλλαγών, αλλά κατάργησε επίσης ένα σημαντικό ψυχολογικό εμπόδιο για το διασυνοριακό εμπόριο, καθότι η διαφάνεια των τιμών διευκολύνει τις συγκρίσεις. Από την εισαγωγή των χαρτονομισμάτων και κερμάτων ευρώ, το 12% των Ευρωπαίων καταναλωτών ενδιαφέρονται περισσότερο για την αγορά αγαθών σε άλλη χώρα της ΕΕ. Το ποσοστό του πληθυσμού που θεωρούν ότι η εισαγωγή του ευρώ τους ενθαρρύνει να πραγματοποιούν αγορές στο εξωτερικό κυμαίνεται από 31% στις Κάτω Χώρες έως 6% στη Δανία. Τα σχετικά στοιχεία φαίνεται ότι είναι υψηλότερα στις μικρές χώρες όπως την Αυστρία (27%), το Λουξεμβούργο (22%) και την Ιρλανδία (22%), όπου πολλοί είναι εκείνοι που δηλώνουν ότι επιθυμούν να πραγματοποιήσουν διασυνοριακές αγορές. Αντίθετα, η στάση των Φιλανδών (7%) ουσιαστικά παρέμεινε αμετάβλητη. Το σχετικά χαμηλό ενδιαφέρον των Βρετανών (7%) και των Δανών (6%) δεν εκπλήσσει, δεδομένου ότι οι χώρες αυτές δεν υιοθέτησαν το ευρώ. (Επιτροπή Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, Ανακοίνωση, 19-12-2002, σ. 16)

Ερώτηση: Τώρα που το ευρώ αποτελεί πραγματικότητα, ενδιαφέρεστε περισσότερο να πραγματοποιήσετε αγορές στο εξωτερικό/να ενθαρρύνετε την πώληση των προϊόντων σας στο εξωτερικό; (ΝΑΙ %)

Διάγραμμα 8

Πιο σημαντική είναι η αλλαγή που σημειώθηκε όσον αφορά τη στάση των εταιρειών

απέναντι στο ζήτημα αυτό. Κατά μέσο όρο το 32% των εταιρειών στην ΕΕ των 15 δηλώνουν ότι μετά την εισαγωγή των χαρτονομισμάτων και κερμάτων ευρώ ενδιαφέρονται περισσότερο να πωλήσουν τα προϊόντα τους στο εξωτερικό. Το μεγαλύτερο ενδιαφέρον εκδηλώνουν οι Πορτογάλοι επιχειρηματίες. Το 57% από αυτούς ενδιαφέρονται τώρα περισσότερο να προωθήσουν τις διασυνοριακές πωλήσεις των προϊόντων τους, ακολουθούμενοι από τις Ιρλανδικές (50%), τις Σουηδικές (48%) και τις Αυστριακές εταιρείες (47%). Στα χαμηλότερα σημεία της κλίμακας αυτής κατατάσσονται εταιρείες από το Ηνωμένο Βασίλειο (16%), τη Δανία (15%) και τη Φινλανδία (8%). (Επιτροπή Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, Ανακοίνωση, 19-12-2002, σ. 17)

5. Σφυγμομετρήσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για το ρόλο της πληροφόρησης των πολιτών για το ευρώ

Σύμφωνα με στοιχεία που συγκέντρωσε η Επιτροπή και από τις σφυγμομετρήσεις που πραγματοποιήθηκαν στους πολίτες προκύπτει ότι εξακολουθεί να παρατηρείται έλλειψη ειδικών πληροφοριών για το ευρώ σε ορισμένους τομείς. Σε άλλους τομείς, παραμένουν ευρέως διαδεδομένες ορισμένες λανθασμένες αντιλήψεις.

Συγκεκριμένα από έρευνες που έγιναν (έρευνα Ευρωβαρόμετρο Flash 193 που πραγματοποιήθηκε το 2006 για την «ζώνη ευρώ, 5 έτη μετά την εισαγωγή του ενιαίου ευρωπαϊκού νομίσματος» καθώς και την έρευνα Ευρωβαρόμετρο Flash 191, «Εισαγωγή του ευρώ στα νέα κράτη μέλη» που πραγματοποιήθηκε το Δεκέμβριο 2006) η Ευρωπαϊκή Επιτροπή εκτιμά λοιπόν ότι πρέπει να ενισχυθούν οι προσπάθειες προκειμένου να ενημερωθεί το ευρύ κοινό καθόσον υπάρχουν ακόμη:

Άγνοια ορισμένων πλεονεκτημάτων από την εισαγωγή του ευρώ: Η πλειονότητα των πολιτών της ζώνης ευρώ αγνοεί ορισμένα από τα συγκεκριμένα πλεονεκτήματα της εισαγωγής του ευρώ. Για παράδειγμα, μόνο το ένα τέταρτο περίπου ή και λιγότερο των πολιτών της ζώνης ευρώ (23 %) γνωρίζει ότι δεν εισπράττεται πρόσθετο κόστος ή προμήθεια κατά την ανάληψη μετρητών με τραπεζική κάρτα σε άλλη χώρα της ζώνης ευρώ ή κατά την πληρωμή με τραπεζική κάρτα (27 %) ή για τραπεζικό έμβασμα (16 %) στη ζώνη ευρώ.

Η αναγκαιότητα για πληροφόρηση είναι ακόμη μεγαλύτερη στα νέα κράτη μέλη, που θα προσχωρήσουν στη ζώνη ευρώ μελλοντικά και όπου η πλειονότητα του πληθυσμού θεωρεί ότι δεν είναι επαρκώς πληροφορημένη. Ταυτόχρονα, τα αποτελέσματα των δημοσκοπήσεων δείχνουν συστηματικά ότι οι πολίτες που δεν είναι επαρκώς ενημερωμένοι τείνουν να είναι περισσότερο απρόθυμοι και να εκφράζουν τις μεγαλύτερες ανησυχίες για τη μελλοντική εισαγωγή του ευρώ.

Λανθασμένες αντιλήψεις που παραμένουν: Σε άλλους τομείς, παραμένουν ορισμένες λανθασμένες αντιλήψεις. Για παράδειγμα, μία μεγάλη πλειονότητα (93 %) των ερωτηθέντων στη ζώνη ευρώ πιστεύει ότι το ευρώ συνέβαλε στην αύξηση των τιμών. Η λανθασμένη αυτή αντίληψη μεταδόθηκε στα μελλοντικά μέλη της ζώνης ευρώ, όπου κατά μέσο όρο 45 % των ερωτηθέντων στα δέκα κράτη μέλη που προσχώρησαν πρόσφατα πιστεύουν ότι η μελλοντική εισαγωγή του ευρώ στη χώρα τους θα οδηγήσει σε υψηλότερο πληθωρισμό. Ωστόσο, η αντίληψη

αυτή διαψεύδεται από τα αποτελέσματα που κατέγραψε η ΕΚΤ, αφού ο ετήσιος πληθωρισμός στη ζώνη ευρώ παραμένει κάτω από το 2,4 % μετά την εισαγωγή του ευρώ το 1999.

Η διπλή αναγραφή των τιμών μπορεί να είναι αντιπαραγωγική: Τα στοιχεία της ίδιας έρευνας δείχνουν ότι η συνήθεια να σκέφτεται κανείς σε ευρώ αναπτύσσεται συνεχώς αν και με αργούς ρυθμούς. Για τις βασικές καθημερινές αγορές, μία σαφής πλειονότητα (57 %) του πληθυσμού στη ζώνη ευρώ υπολογίζει σε ευρώ, ενώ ένας στους πέντε συνεχίζει να υπολογίζει στο πρώην εθνικό νόμισμα. Για έκτακτες ακριβές αγορές, όπως αυτοκίνητο ή σπίτι, είναι περισσότεροι όσοι συνεχίζουν να υπολογίζουν στο πρώην εθνικό νόμισμα (40 % κατά μέσο όρο) έναντι μόλις 29 % που υπολογίζουν σε ευρώ.

Μετά από πέντε έτη νοερής προσαρμογής στο ευρώ, η Επιτροπή δεν μπορεί παρά να επαναλάβει τη σύσταση που είχε διατυπώσει προηγουμένως ότι τυχόν συνεχιζόμενες πρακτικές διπλής αναγραφής των τιμών στη ζώνη ευρώ (εκτός της Σλοβενίας) πρέπει να διακοπούν το συντομότερο δυνατόν. Η διπλή αναγραφή βοηθά στους καταναλωτές στα πρώτα στάδια της μετάβασης, αλλά καθίσταται αντιπαραγωγική κάποια στιγμή αφού επιτρέπει στους καταναλωτές να συνεχίσουν να υπολογίζουν στο εθνικό νόμισμα, καθυστερώντας έτσι τη νοερή μετάβαση στη νέα κλίμακα τιμών και αξιών. (Επιτροπή Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, Ανακοίνωση, 22-12-2006, σ. 9-12)

6. Ακρίβεια και ευρώ

Είναι αποδεδειγμένο ότι τους πρώτους μήνες του 2002 η τιμολόγηση των αγαθών και υπηρεσιών σε ευρώ οδήγησε σε στρογγυλοποιήσεις προς τα πάνω στις τιμές αρκετών καταναλωτικών αγαθών και υπηρεσιών ευρείας κατανάλωσης. Οι αυξήσεις αυτές δεν δικαιολογούνταν πλήρως από την αύξηση του κόστους. Αυτό προκάλεσε δυσaréσκεια στο ευρύ κοινό και δημιούργησε την εντύπωση γενικευμένων αυξήσεων στις τιμές. Πράγματι, ο πληθωρισμός επιβαρύνθηκε, αλλά όχι στο βαθμό που θα περίμενε κανείς με βάση την αντίληψη των καταναλωτών για τις τιμές. Στοιχεία από την Τράπεζα της Ελλάδος δείχνουν ότι η συμβολή των φαινομένων αυτών ανήλθε σε 0,5 της ποσοστιαίας μονάδας για τον πληθωρισμό του 2002. Ήταν δηλαδή σχετικά υψηλότερη από ότι στην ευρωζώνη, όπου η επιβάρυνση ανήλθε σε περίπου 0,1 με 0,3 της ποσοστιαίας μονάδας σύμφωνα με εκτιμήσεις της Eurostat.

Έρευνες συγκυρίας της Ευρωπαϊκής Επιτροπής που καταγράφουν τις εντυπώσεις των καταναλωτών για τις τιμές αποκαλύπτουν ότι την περίοδο Απριλίου – Οκτωβρίου 2002 ο πληθωρισμός που αντιλαμβάνονταν οι καταναλωτές ήταν υψηλότερος του επίσημου πληθωρισμού που στηριζόταν στον Δείκτη Τιμών Καταναλωτή. Οι καταναλωτές επηρεάζονται ψυχολογικά δυσανάλογα από τις εξελίξεις των τιμών ορισμένων υπηρεσιών ή αγαθών των οποίων η συχνότητα κατανάλωσης είναι μεγάλη, ενώ η αξία τους και η συμμετοχή τους στην συνολική κατανάλωση είναι μικρή. Τέτοια παραδείγματα είναι η εφημερίδα, ο καφές, το κούρεμα – και σίγουρα οι τιμές τους ανέβηκαν. Υπήρξαν όμως και υπηρεσίες και αγαθά των οποίων οι τιμές έμειναν σταθερές ή και μειώθηκαν. Τέτοια αγαθά είναι τα ηλεκτρικά και ηλεκτρονικά είδη που έχουν μεγαλύτερη συμμετοχή στην καταναλωτική δαπάνη των νοικοκυριών. Επειδή όμως παρατηρείται μικρότερη συχνότητα κατανάλωσης οι αντιλήψεις των καταναλωτών για τον πληθωρισμό δεν ενσω-

ματώνουν αυτά τα αγαθά.

Ένα άλλο γνωστό παράδειγμα της ψευδαίσθησης χρήματος έχει να κάνει με το φιλοδώρημα που συχνά αφήνουμε. Αυτό αποτελεί ένα καλό παράδειγμα πως εμείς οι ίδιοι οι καταναλωτές δεν έχουμε αντιληφθεί την νέα αξία του ευρώ σε σχέση με την δραχμή προ 2001. Πριν την εισαγωγή του ευρώ ένας καταναλωτής άφηνε φιλοδώρημα 50, 100 ή 200 δραχμές για μια μικρή δαπάνη (2-3 καφέδες σε μία καφετέρια). Αμέσως μετά την εισαγωγή των κερμάτων του ευρώ το φιλοδώρημα για την αντίστοιχη δαπάνη έφθανε στο 1 ή 1,5 ευρώ, μπορούσε δηλαδή να ξεπεράσει τις 400-500 δραχμές.

Το ερώτημα σε αυτήν την περίπτωση, όμως, είναι κατά πόσον φαινόμενα σαν αυτά ήταν αναπόφευκτα ή μπορούσαν να είχαν προληφθεί ή ελεγχθεί αποτελεσματικά μετά την εμφάνισή τους. Για παράδειγμα, υπήρξε μία σκέψη και εισήγηση για την τακτική καταγραφή των προβλημάτων, π.χ. ανά εξάμηνο, με τη σύνταξη σχετικών εκθέσεων ώστε να διευκολυνθεί η ομαλότερη μετάβαση στο νέο νόμισμα. Αυτό δεν υλοποιήθηκε τελικά, με αποτέλεσμα την πιθανή διόγκωση των προβλημάτων και την συντήρησή τους για μεγαλύτερο διάστημα. Αυτό το θέμα αποτέλεσε μεγάλο αντικείμενο μελέτης και προβληματισμού σε πολλές χώρες εισαγωγής του ευρώ, δηλαδή η προσπάθεια να δοθεί μεγάλη έμφαση στην έγκαιρη προετοιμασία για την εισαγωγή του ευρώ.

Οι καταναλωτές και τα νοικοκυριά υποδέχθηκαν την ίδια την κυκλοφορία του ευρώ με ανάμεικτα αισθήματα όπως και σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες, ιδιαίτερα στη Νότια Ευρώπη. Από τη μία αισθάνθηκαν αυτοπεποίθηση ότι έχουν ένα νόμισμα που αντέχει στις διεθνείς αναταραχές και εγγυάται την αγοραστική αξία χωρίς τον φόβο της υποτίμησης και του μεγάλου πληθωρισμού. Η πιο μεγάλη οικονομική αγωνία των ελληνικών νοικοκυριών τα τελευταία τριάντα χρόνια ήταν ότι η δραχμή αργά ή γρήγορα θα έχανε την αξία της και γι' αυτό άλλοι κυνηγούσαν το ξένο συνάλλαγμα, άλλοι έτρεχαν να αγοράσουν πράγματα που ίσως δεν χρειαζόνταν και άλλοι να βγάλουν τα χρήματά τους έξω, στερώντας έτσι τη χώρα από επενδύσεις και μειώνοντας τις δυνατότητες του τόπου. Τα πλεονεκτήματα του ευρώ φάνηκαν ιδιαίτερος έντονα κατά τη διάρκεια του πολέμου στο Ιράκ το 2003, όταν παρά τη διεθνή κερδοσκοπία στο πετρέλαιο το ευρώ όχι μόνο δεν λύγισε, αλλά ανέβηκε έναντι του δολαρίου.

Από την άλλη όμως διακατέχονται από δυσφορία γιατί πολλοί έμποροι και καταστηματάρχες είδαν το νέο νόμισμα σαν μια ευκαιρία να «σπρώξουν» τις τιμές προς τα πάνω και να κερδοσκοπήσουν σε βάρος τους.

Η φυσική κυκλοφορία του ευρώ προκάλεσε δύο αντίθετα φαινόμενα στη διαμόρφωση των τιμών στις περισσότερες χώρες της ευρωζώνης: από τη μία μεριά επέτρεψε την εύκολη σύγκριση των τιμών από καταναλωτές που μπορούσαν να επιλέγουν τι θα πάρουν από διαφορετικές αγορές και αυτό οδήγησε σε έναν διευρωπαϊκό ανταγωνισμό και μείωση των τιμών σε πολλά είδη που υπόκεινται σε αυτή την ανταγωνιστική σύγκριση. Έτσι παρατηρείται μείωση ή παρατεταμένη συγκράτηση των τιμών στις ηλεκτρικές συσκευές, τα αυτοκίνητα, τα ξενόγλωσσα βιβλία, τα ξενοδοχεία διακοπών και αρκετά άλλα αγαθά και υπηρεσίες, ιδιαίτερα μάλιστα αυτά που διαφημίζονται και είναι εμπορεύσιμα στο Internet. Από την άλλη όμως παρατηρήθηκε μια εκτεταμένη κερδοσκοπία σε πολλά μικρά, αλλά καθημερινής χρήσεως, αγαθά στα οποία οι κα-

ταστηματάρχες έσπρωξαν τις τιμές προς τα πάνω εκμεταλλευόμενοι και την απειρία του καταναλωτή στον χειρισμό ενός νέου νομίσματος, αλλά και την αμηχανία πολλών να αφήσουν μικρά κέρματα για ορισμένες υπηρεσίες που θεωρούν ότι πρέπει να είναι κάπως «ελαστικοί» (από το παρκινγκ και το φιλοδώρημα ως το κερι στην εκκλησία). Το φαινόμενο της κερδοσκοπικής στρογγυλοποίησης οφείλεται εν μέρει στον ίδιο τον σχεδιασμό του ευρώ και εν μέρει στην ψυχολογική αυταπάτη κάποιου που αντικρίζει υποτιμητικά ένα μικρό κέρμα, αλλά εντυπωσιάζεται από ένα χαρτονόμισμα ίσης αξίας.

Η έλευση του ευρώ έφερε σημαντικά οφέλη στην ελληνική οικονομία, αλλά παράλληλα αποτέλεσε το άλλοθι για κερδοσκοπικά φαινόμενα και αδικαιολόγητες αυξήσεις. Σύμφωνα με επίσημα στατιστικά στοιχεία της ΕΣΥΕ, πριν από μια πενταετία το εμφιαλωμένο νερό κόστιζε 50 δραχμές. Σήμερα η τιμή του είναι 0,50 ευρώ. Δύο αναψυκτικά στο περίπτερο κόστιζαν 1,17 ευρώ και τώρα 2 ευρώ (αύξηση 70,35%). Παράλληλα οι Έλληνες οδηγοί πληρώνουν μία θέση παρκινγκ στο κέντρο της Αθήνας., από 6 ευρώ την πρώτη ώρα πληρώνουν 10 ευρώ, δηλαδή 67% παραπάνω. Δεν είναι όμως μόνο οι υπηρεσίες, στις οποίες βεβαίως σημειώθηκαν οι μεγαλύτερες ανατιμήσεις. Οι καταναλωτές δέχθηκαν κύματα ανατιμήσεων σε τρόφιμα και είδη πρώτης ανάγκης. Ο λόγος, και το γεγονός ότι οι Έλληνες μαζί με άλλους Ευρωπαίους- όπως προκύπτει από έρευνες- ακόμη δεν έχουν αντιληφθεί την πραγματική αξία των κερμάτων του ευρώ.

Έτσι, μια τετραμελής οικογένεια που πλήρωνε το 2001 για την αγορά 29 βασικών αγαθών, που περιλαμβάνονται στο εβδομαδιαίο καλάθι της 75,22 ευρώ, σήμερα, καλείται να πληρώσει 105,76 ευρώ, δηλαδή 40,6% περισσότερα χρήματα, χωρίς όμως και ανάλογη αύξηση των εισοδημάτων της. Πριν από πέντε χρόνια, ένα ζευγάρι αυγά κόστιζαν 0,76 ευρώ και σήμερα το ζευγάρι 1,08 ευρώ, δηλαδή 42,11% ακριβότερα, δύο λίτρα ελαιόλαδο από 7,9 ευρώ έφτασαν στα 12,65 ευρώ (αύξηση 60,13%), ενώ ένα κουτί γάλα εβαπορέ από 0,68 ευρώ πωλείται σήμερα 1,05 ευρώ (55% ακριβότερα). (ICAP ,2008, σ. 12-14)

Σαφώς δεν είναι δόκιμο να συγκρίνουμε τιμές του 2001 με τις σημερινές που έχουν διαμορφωθεί από την έλευση του ευρώ, αφού μέσα σε αυτή την 9ετία πια αν μπορούμε να υποθέσουμε ότι το νόμισμα της Ελλάδας ήταν η δραχμή, δεν νομίζουμε να υπάρχει ουδείς να θεωρεί ότι σήμερα, εν έτη 2010 θα είχαν διατηρηθεί οι τιμές του 2001. Αυτό είναι ένα λάθος που κάνουμε πολλές φορές όλοι μας, να σκεφτόμαστε τι πληρώναμε πριν 5-6 χρόνια, χωρίς να λαμβάνουμε υπόψη μας τις σημερινές διαμορφωθείσες οικονομικές καταστάσεις.

Σίγουρα υπάρχει μια διάχυτη αντίληψη ανάμεσα στους πολίτες της Ελλάδας αλλά και της υπόλοιπης ευρωζώνης ότι το ευρώ ευθύνεται για τον πληθωρισμό και την ακρίβεια. Αυτή η αντίληψη αγγίζει την καθημερινή μας ζωή και υπερβαίνει κάποιες κερδοσκοπικές αυξήσεις τιμών που έγιναν κατά την εισαγωγή των κερμάτων και χαρτονομισμάτων το 2002. Θα πρέπει να αναφερθεί ότι ο πληθωρισμός στις χώρες της ευρωζώνης είναι χαμηλότερος στην εποχή του ευρώ από ότι ήταν πριν την εισαγωγή του. Ακόμα, δύναται να αναφερθεί πως υπάρχουν σημαντικές οικονομίες όπως οι Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής και το Ηνωμένο Βασίλειο που έχουν υψηλότερο πληθωρισμό από αυτόν της ευρωζώνης.

Το Ευρωβαρόμετρο έδειξε ότι οι 9 στους 10 Έλληνες πιστεύουν πως το ενιαίο νόμισμα είναι υπεύθυνο για τον πληθωρισμό. Μάλιστα οι 5 στους 10 δήλωσαν ότι η ζωή θα ήταν καλύ-

τερη χωρίς το ευρώ. Η πλειοψηφία των Ελλήνων πιστεύει ότι «το ευρώ ευθύνεται για την ακρίβεια» και ότι «είναι μειονέκτημα», γεγονός που αποδεικνύει την ελλειπή ενημέρωση για ένα τόσο σημαντικό θέμα. Οι επιπτώσεις στον πληθωρισμό από την εισαγωγή του ευρώ ήταν περιορισμένες και σε αυτό συμφωνούν τόσο η Ευρωπαϊκή Επιτροπή όσο και το υπουργείο Οικονομίας και Οικονομικών και η Τράπεζα της Ελλάδος. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή καταμέτρησε για το πρώτο έτος χρήσης του ευρώ από τους πολίτες (2002) την επίπτωση της χρήσης του ευρώ στον πληθωρισμό, για το σύνολο της ευρωζώνης σε 0,12-0,29 ποσοστιαίες μονάδες και ειδικά για την Ελλάδα σε 0,50%. Με το ποσοστό αυτό συμφώνησαν και το υπουργείο Οικονομίας και η κεντρική τράπεζα, η οποία επισημαίνει ότι με την υιοθέτηση του ενιαίου νομίσματος η Ελλάδα πέτυχε σημαντική αποκλιμάκωση του πληθωρισμού που συνέβαλε στην αύξηση των επενδύσεων και στην επιτάχυνση του ρυθμού ανάπτυξης. Χωρίς μείωση των τόκων δεν θα μπορούσαμε να χρηματοδοτήσουμε νέες υποδομές, και να έχουμε τόση ανάπτυξη. Χωρίς ανάπτυξη δεν θα μπορούσε να αυξηθεί η απασχόληση. Χωρίς τα χαμηλά επιτόκια του ευρώ δεν θα μπορούσαν να υπάρξουν εκτεταμένα στεγαστικά προγράμματα για τα φτωχά νοικοκυριά. Η ένταξη της οικονομίας στην ΟΝΕ και η κυκλοφορία του ευρώ όχι μόνο δεν απετέλεσε υποδεέστερη επιλογή απέναντι σε μια άλλη αυτόνομη και δήθεν πιο «φιλοκοινωνική» νομισματική πολιτική, αλλά αντίθετα διαμόρφωσε τη βάση για την οικοδόμηση μιας σύγχρονης και πιο ευημερούσας οικονομίας, χωρίς τους κλυδωνισμούς και την αστάθεια που χαρακτήριζαν το παρελθόν. Το ιστορικό αυτό γεγονός σήμανε το τέλος μιας ολόκληρης εποχής, στη διάρκεια της οποίας η ελληνική οικονομία χαρακτηριζόταν από υψηλό πληθωρισμό και συνεχή διάβρωση των πραγματικών μισθών και συντάξεων. (ICAP ,2008, σ. 15)

Συχνά, αλλά άστοχα, ακρίβεια και πληθωρισμός συσχετίζονται με την εισαγωγή του ευρώ. Δεν υπάρχει αμφιβολία, αφού είναι διαπιστωμένο ότι η εισαγωγή του νέου νομίσματος οδήγησε σε όλες τις χώρες και ιδιαίτερα σε χώρες στις οποίες τα κέρματα είχαν μέχρι τότε μικρή αξία - όπως στην Ελλάδα - σε «στρογγυλοποιήσεις» τιμών, με αποτέλεσμα αυξήσεις σε αγαθά και υπηρεσίες που διαφορετικά δεν θα γίνονταν.

Η πεποίθηση ότι το ευρώ ευθύνεται για τις κυριότερες ανατιμήσεις των αγαθών και υπηρεσιών φαίνεται και σε λίγο παλαιότερες έρευνες. Συγκεκριμένα, στο ευρωβαρόμετρο (Σεπτεμβρίου 2005), μόνο το 49% των ερωτηθέντων τάχθηκε υπέρ του ευρώ, από 62% σε προηγούμενες έρευνες, ενώ ένα άλλο 49% τάχθηκε εναντίον του ευρώ. Έτσι, το ποσοστό των Ελλήνων που τάσσονται εναντίον της Νομισματικής Ένωσης της Ευρώπης είναι το μεγαλύτερο από όλες τις χώρες, εκτός του Ηνωμ. Βασιλείου (64%). Ειδικότερα, στο ευρώ καταλογίζονται, κυρίως, οι μεγάλες αυξήσεις που έχουν σημειωθεί στις τιμές πολλών προϊόντων και στον πληθωρισμό γενικότερα μετά την υιοθέτηση του από 1.1.2001. (ICAP ,2008, σ. 16)

Αντίθετα, στο Ευρωβαρόμετρο (2006), από την έρευνα προέκυψε πως

- παρά την σχετικά υψηλή υποστήριξη των Ελλήνων προς την ενιαία νομισματική μονάδα - το 67 % των Ελλήνων είναι θεωρητικά υπέρ του ευρώ - η ελληνική κοινή γνώμη (55%) εκτιμά ότι η υιοθέτηση του ευρώ αποτελεί μειονέκτημα για την Ελλάδα, καθώς εκτιμά ότι θα την αποδυναμώσει στο μέλλον. Ωστόσο, σημαντική μερίδα των ελλήνων ερωτηθέντων (36%) δεν εκφράζει την ίδια δυσοίωνα πρόβλεψη, καθώς φέρεται να πιστεύει ακριβώς το αντίθετο, ότι δη-

λαδή το ευρώ αποτελεί πλεονέκτημα για το μέλλον της Ελλάδας.

- 9 στους 10 Έλληνες (88%) προσδιορίζουν ως κύριο μειονέκτημα της υιοθέτησής του την αύξηση των τιμών η οποία προκαλεί και την αύξηση κόστους ζωής τους. Βέβαια, παρά το γεγονός ότι οι Έλληνες πολίτες εντοπίζουν την αρνητική συνέπεια του ευρώ ως προς την αύξηση των τιμών, αναγνωρίζουν ωστόσο ως κύριο πλεονέκτημά του ότι, μολονότι οι τιμές είναι αυξημένες, είναι τουλάχιστον πιο σταθερές (40%). Επίσης, θεωρούν από πρακτικής πλευράς, ότι η χρήση του κοινού νομίσματος διευκολύνει τους Έλληνες να ταξιδεύουν σε κράτη-μέλη που έχουν υιοθετήσει εξίσου το ευρώ, κάνοντας ευκολότερες τις συναλλαγές.
- το 17% κάνει λόγω για περισσότερη ανεργία και λιγότερη ανάπτυξη. Παράλληλα ένα ποσοστό της τάξης του 9% δεν κρίνει την εισαγωγή του ευρώ ούτε ως πλεονέκτημα αλλά ούτε ως μειονέκτημα.

Στην εποχή του ευρώ η συμπεριφορά των τιμών παρουσιάζει συγκεκριμένα χαρακτηριστικά. Οι μεγαλύτερες αυξήσεις σημειώθηκαν σε προϊόντα με πολύ χαμηλές τιμές, κάτω των δύο ευρώ, όπου είναι λιγότερο εύκολα αντιληπτές από το καταναλωτικό κοινό, γεγονός που εκμεταλλεύθηκαν αρκετές επιχειρήσεις. Σημαντική άνοδος τιμών σημειώθηκε και σε αγαθά πρώτης ανάγκης με χαμηλή ελαστικότητα ζήτησης. Στα συγκεκριμένα προϊόντα, τα οποία είναι άκρως απαραίτητα για το νοικοκυριό, η ζήτηση επηρεάζεται σε μικρό βαθμό από τις μεταβολές στις τιμές τους, δηλαδή οι καταναλωτές εξακολουθούν να τα αγοράζουν ακόμη και αν η τιμή τους αυξηθεί σημαντικά σε μικρό χρονικό διάστημα.

Από τα αποτελέσματα έρευνας που είχε πραγματοποιήσει το Ινστιτούτο Καταναλωτών λίγους μόλις μήνες μετά την εισαγωγή του ευρώ στη χώρα μας, προκύπτει ότι όσο πιο χαμηλή σε απόλυτα μεγέθη ήταν η τιμή ενός προϊόντος τόσο μεγαλύτερη σε ποσοστό ήταν η αύξησή της. Βασικό λόγω αποτέλεσε η απαξία των κερμάτων του ευρώ από την πλευρά των καταναλωτών, η οποία έδωσε τη δυνατότητα στην αισχροκέρδεια να δράσει περισσότερο σε «φθηνούς» τομείς, όπως τρόφιμα, είδη περιπτέρου, μικρογεύματα, και σε ορισμένες υπηρεσίες.

Συγκεκριμένα, από την ίδια έρευνα εξάγεται το συμπέρασμα ότι στα προϊόντα τα οποία κινούνταν στην περιοχή τιμής ως 10 ευρώ, ο μέσος όρος αύξησης το χρονικό διάστημα μεταξύ 1-1-2002 και 30-10-2003 ήταν 27%. Στα προϊόντα τα οποία κινούνταν στην περιοχή τιμής από 10 ως 20 ευρώ, ο μέσος όρος αύξησης το ίδιο διάστημα ήταν 23%. Στα προϊόντα με τιμές από 20 ως 50 ευρώ ο μέσος όρος αύξησης ήταν 18%, σε αυτά με τιμές από 50 ως 100 ευρώ 17% και σε προϊόντα με τιμές άνω των 100 ευρώ η αύξηση δεν ξεπέρασε το 15%. (ICAP ,2008, σ. 24-26)

Είναι ευρέως αποδεκτό το γεγονός ότι με την αντικατάσταση της δραχμής από το ευρώ, το κόστος ζωής αυξήθηκε. Σήμερα αυτή είναι η επικρατούσα άποψη από τα νοικοκυριά, θεωρώντας ότι αυτή η αντικατάσταση ήταν λάθος. Μη έχοντας συνηθίσει τις υποδιαίρέσεις του νομίσματος σε λεπτά, ο Έλληνας καταναλωτής ήταν δεκτικός στην ελάχιστη τιμή του 1 ευρώ και στις στρογγυλοποιήσεις όλων των δεκαδικών προς τα πάνω. Εύκολα εκείνη την εποχή πλήρωνε κάποιος 2 ευρώ αντί π.χ. για 1,60 ευρώ, αλλά αυτά τα 40 λεπτά αντιστοιχούσαν σε 136 δραχμές. Εύκολα αφήνει κανείς στο τραπέζι φιλοδώρημα δύο και τρία ευρώ αντί π.χ. για ένα ευρώ, αλλά αυτά ήταν τελικά πάνω από χίλιες δραχμές. Αυτό οφείλεται στην πεποίθηση ότι τα κέρματα στην Ελλάδα ήταν πάντα τα «ψιλά» και το μικρότερο χαρτονόμισμα του ευρώ ήταν το πεντάευρω, τα

κέρματα του 1 και των 2 ευρώ αρχικά απαξιώθηκαν. Μπορούν να αναφερθούν οι εξής παράγοντες ως υπεύθυνοι για τις αυξήσεις των τιμών.

Η απουσία ενημέρωσης, η έλλειψη ελέγχου της αισχροκέρδειας και η ψευδαίσθηση που δημιουργούσε το κέρμα. Από την άλλη πλευρά βέβαια, χάθηκε ο φόβος της υποτίμησης και του πληθωριστικού χρήματος.

Το πρόβλημα χαμηλής διεθνούς ανταγωνιστικότητας που είχε η Ελλάδα το αντιμετώπιζε με την υποτίμηση ή τη διολίσθηση του νομίσματος. Μέσω αυτών τα προϊόντα μας έφθαναν φθηνότερα στο εξωτερικό και έτσι μπορούσαμε να έχουμε κάποιες εξαγωγές και ο τουρισμός μας γινόταν φθηνότερος για τους ξένους που είχαν συνάλλαγμα. Το ευρώ δεν μπορεί να το υποτιμηθεί. Για να γίνουν λοιπόν ανταγωνιστικά τα προϊόντα της Ελλάδας στο εξωτερικό θα πρέπει να μειωθεί το κόστος τους εδώ, στη χώρα παραγωγής. Και αυτό φυσικά είναι ιδιαίτερα επώδυνο, αφού το κόστος του προϊόντος μεταφράζεται σε αμοιβές για αυτούς που το παράγουν. Άρα είναι ιδιαίτερα δύσκολο να ανταγωνιστεί η Ελλάδα διεθνώς χωρίς να επιβαρυνθεί με ανάλογο «κόστος». Το δεύτερο μειονέκτημα της δραχμής που φυσικά δεν έχει το ευρώ είναι ότι, όταν τελείωναν οι δραχμές από το Δημόσιο Ταμείο και δεν είχε να πληρώσει π.χ. τους μισθούς των δημοσίων υπαλλήλων, η ΚΤ πρόβαινε στην έκδοση νέου χρήματος. Αντίθετα, Ευρώ δεν μπορεί να τυπωθεί πια εθνικά από κανένα κράτος μέλος της ΟΝΕ και έτσι για να υπάρξουν ρευστά διαθέσιμα πρέπει να τα βρεθούν άλλοι τρόποι εισροής χρήματος. Για να πραγματοποιηθεί αυτό υπάρχουν δύο τρόποι. Είτε να προβεί η χώρα σε δανεισμό, πράγμα το οποίο γίνεται συχνά, είτε η Ελλάδα να εξάγει προϊόντα και υπηρεσίες (πχ τουρισμός και Real Estate) και να εισάγει ευρώ. (ICAP ,2008, σ. 27)

7. Ο ρόλος του σχεδιασμού του ευρώ στην αύξηση των τιμών

Ο σχεδιασμός του ευρώ είχε δύο θεμελιώδη χαρακτηριστικά που συνετέλεσαν στην κερδοσκοπική στρογγυλοποίηση: πρώτον, έχει μικρά κέρματα και αυτό έγινε για να χρησιμοποιούνται με ευχέρεια στους κερματοδέκτες και στους αυτόματους πωλητές που αποτελούν μια μεγάλη και διευρυνόμενη αγορά σε ολόκληρη την Ευρωπαϊκή Ένωση, με ετήσιο τζίρο δεκάδων δισεκατομμυρίων ευρώ. Αυτή όμως η επιλογή επέτεινε την καθημερινή αντιμετώπιση για τα κέρματα και ήδη τα μονόλεπτα και δίλεπτα σπανίως χρησιμοποιούνται, ενώ στο Βέλγιο αποσύρθηκαν και επισήμως. Δεύτερον, η αξία του ευρώ επελέγη να είναι υψηλή για να αντιστοιχεί ένα προς ένα με το δολάριο, αλλά κανένα κράτος της ευρωζώνης δεν είχε πριν νόμισμα τόσο μεγάλης αξίας, πλην της Ιρλανδézικης λίρας (ένα πουντ ήταν 1,26 ευρώ). Αυτό έδωσε μεν ισχυρό διεθνές γόητρο στο ευρώ, αλλά δυστυχώς όξυνε το πρόβλημα του ψυχολογικού πληθωρισμού σε 11 από τις 12 χώρες της ευρωζώνης και ιδιαίτερα βέβαια στην Πορτογαλία, στην Ελλάδα και στην Ιταλία, που είχαν και τα νομίσματα με τη μικρότερη αξία. Η Ιρλανδία είναι ίσως η μόνη χώρα που όχι μόνο δεν υπέστη τη στρογγυλοποίηση προς τα κάτω, αλλά οι καταναλωτές μάλλον ωφελήθηκαν από την αριθμητική μεγέθυνση των τιμών όταν αυτές μετατράπηκαν σε ευρώ. (ICAP ,2008, σ. 29-30)

8. Ακρίβεια και πληθωρισμός

Τον τελευταίο καιρό έχει πλέον πάψει ακόμη και από τα δελτία των 8 να θεωρείται ότι η αύξηση των τιμών (την οποία ονομάζουμε πληθωρισμό) ισοδυναμεί με ακρίβεια. Πλέον έχει αρχίσει να γίνεται κοινός τόπος: ακρίβεια σημαίνει οι τιμές των εμπορευμάτων να αυξάνουν περισσότερο από την όποια αύξηση του εισοδήματος. Δεν χρειάζεται ιδιαίτερη δικαιολόγηση: αν οι μισθοί από 100 αυξηθούν σε 200 και η τιμή από 100 γίνει 150 δεν έχουμε καμία κατάσταση ακρίβειας, μάλλον το αντίθετο. Για να έχουμε κατάσταση ακρίβειας πρέπει το εισόδημα από 100 να γίνει 150 και η τιμή από 100 να γίνει 200. Επομένως η αύξηση των τιμών δεν σημαίνει ακρίβεια: πρέπει και τα εισοδήματα να αυξηθούν λιγότερο από τις τιμές και να συνεχίσουμε να αγοράζουμε αυτά που αγοράζαμε για τα οποία αυξήθηκαν οι τιμές.

Οι πολιτικές που ασκούνται τα τελευταία τουλάχιστον 15 χρόνια θέτουν ως στόχο τη σταθερότητα των τιμών. Για την υπηρετήση αυτού του στόχου επιστρατεύουν μια ιδέα: αιτία της αύξησης των τιμών είναι η αύξηση των μισθών. Έχει προπαγανδιστεί τόσο πολύ που έχει γίνει σχεδόν κοινός τόπος. Ωστόσο δεν ισχύει.

Στην τιμή ενός προϊόντος, ας πούμε ενός πακέτου ζυμαρικών, περιλαμβάνονται το κόστος των πρώτων υλών και οι μισθοί που πληρώθηκαν για να παραχθεί αυτό το πακέτο καθώς και τα κέρδη που αντιστοιχούν στη πώληση αυτού του πακέτου. Είναι άμεσα φανερό ότι όταν αυξάνει ο μισθός που αντιστοιχεί στη παραγωγή μίας μονάδας του προϊόντος δεν έχουμε αναγκαία αύξηση της τιμής. Μπορεί το κέρδος να μειωθεί ανάλογα και η τιμή να μείνει σταθερή. Μόνο εφόσον έχουμε ως «κρυφή» σκέψη ότι τα κέρδη οφείλουν να παραμένουν ανεπηρέαστα ή να αυγαταίνουν μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι η αύξηση των μισθών οδηγεί σε αύξηση των τιμών.

Μπορεί οι μισθοί και το κέρδος να αυξάνουν και η τιμή να παραμένει σταθερή ή να μειώνεται. Αν πληρώνεις μισθό 100 και ο εργαζόμενος στο ωράριο φτιάχνει 100 πακέτα, ο μισθός που αντιστοιχεί σε ένα πακέτο είναι 1. Ας πούμε ακόμη ότι κάθε πακέτο έχει τιμή 3 ενώ το κόστος πρώτων υλών και το κέρδος είναι 1 στο πακέτο. Αν αυξηθεί η παραγωγικότητα, δηλαδή στο ωράριο φτιάχνονται 300 πακέτα, τότε μπορείς να αυξήσεις τον μισθό στα 150 και συγχρόνως να έχεις περισσότερο κέρδος. Πραγματικά: για κάθε πακέτο θα πληρώνεις μισθό μισό ευρώ, θα έχει κόστος πρώτων υλών 1 και με τιμή 3, θα κερδίζεις 1,5 στο πακέτο ή μπορεί και να μειωθεί η τιμή και να διατηρήσεις 1 ευρώ κέρδος ανά πακέτο με πολύ υψηλότερα συνολικά κέρδη εφόσον έχουμε 300 πακέτα πλέον. (Εφημερίδα «ΜΑΧΗΤΟ ΤΕΚΜΗΡΙΟ», άρθρο του Λαπατσιώρα Σπύρου, 7-6-2008)

Οι επιχειρήσεις είναι ένας μηχανισμός παραγωγής κέρδους. Κέρδος μπορούν να έχουν και αυξάνοντας την παραγωγικότητα και αυξάνοντας τις τιμές. Οι επιχειρήσεις όμως έχουν διαφορετικούς ρυθμούς αύξησης της παραγωγικότητας. Επιχειρήσεις που στηρίζονται στην εισαγωγή τεχνολογίας παρουσιάζουν μεγαλύτερη αύξηση παραγωγικότητας από επιχειρήσεις που στηρίζονται μόνο σε εντεινόμενους ρυθμούς εργασίας. Επίσης, η αύξηση των τιμών είναι δυνατή στο βαθμό που δεν κινδυνεύουν να χάσουν μερίδια αγοράς από άλλες επιχειρήσεις: δηλαδή προϋπόθεση είναι μιας μορφής ολιγοπωλιακή δομή (για παράδειγμα, να έχουν ένα προϊόν που διαφέρει από άλλα και δεν υποκαθίσταται εύκολα ή να ελέγχουν σε σημαντικό

βαθμό το δίκτυο διανομής του προϊόντος ή οτιδήποτε άλλο χαρακτηρίζει μια ολιγοπωλιακή αγορά). Αλλά αυτή η προϋπόθεση ισχύει, με τον ένα ή τον άλλο τρόπο, στις περισσότερες αγορές κάθε ανεπτυγμένης οικονομίας, όχι μόνο της Ελλάδας.

Με βάση τις προηγούμενες σκέψεις καταλαβαίνουμε ότι οι αυξήσεις του κόστους των πρώτων υλών (τροφίμων, μετάλλων, πετρελαίου) που προέρχονται από την αύξηση των διεθνών τιμών αυτών δεν συνεπάγονται αυτόματα αυξήσεις τιμών. Συνεπάγονται τάση μείωσης των τρεχόντων επιπέδων κερδοφορίας, μεγαλύτερη για της χαμηλής παραγωγικότητας, μικρότερη για της υψηλής παραγωγικότητας επιχειρήσεις. (Εφημερίδα «ΜΑΧΗΤΟ ΤΕΚΜΗΡΙΟ», άρθρο του Λαπατσιώρα Σπύρου, 7-6-2008)

Με βάση επίσης τις προηγούμενες σκέψεις μπορούμε να καταλάβουμε καλύτερα αυτά που ζούμε τα τελευταία χρόνια.

Πρώτον. Οι επιχειρήσεις υψηλής παραγωγικότητας, ή που έχουν υψηλούς ρυθμούς αύξησής της, παρουσιάζουν αυξημένα κέρδη λόγω της υψηλότερης αύξησης της παραγωγικότητας σε σχέση με τους μισθούς και λόγω του ότι η αύξηση της παραγωγικότητας δε μεταφράζεται πάντα, όπως θα μπορούσε, σε μείωση των τιμών – αντίθετα μάλιστα. Εδώ υπάρχει και μία δεύτερη διάσταση. Μετά το 2004 η ανατίμηση του ευρώ έναντι του δολαρίου (και έναντι του γιέν) καθιστά ακριβότερα τα προϊόντα που εξάγονται εκτός ζώνης του ευρώ. Δηλαδή, οι επιχειρήσεις που εξάγουν, συνήθως υψηλότερης παραγωγικότητας αλλά όχι μόνο, διαπιστώνουν ότι κινδυνεύουν να χάσουν μερίδια αγοράς στο εξωτερικό. Την πίεση που προκαλεί αυτή η διαπίστωση μπορούμε να την αισθανθούμε και εμείς από τη διαφορά των τιμών που χρεώνουν οι επιχειρήσεις για τα προϊόντα που πωλούνται εγχώρια σε σχέση με αυτά που εξάγονται. (Ό,τι το 2000 πωλούσαν οι επιχειρήσεις πλην κατασκευών και ενέργειας 100, τώρα πωλείται εγχώρια κατά μέσο όρο 135, ενώ τόσο εκτός ζώνης ευρώ όσο και εντός 113 – στις ευρωπαϊκές χώρες γενικά υπάρχει χαμηλότερος πληθωρισμός έναντι του ελληνικού και οι ελληνικές επιχειρήσεις προσπαθούν να κερδίσουν μερίδια αγοράς. Παρατηρούμε επίσης ότι τα ενδιάμεσα και κεφαλαιουχικά αγαθά εγχώρια πωλούνται σε 140 και έξω σε 114 – ο πιο εντυπωσιακός κλάδος είναι της παραγωγής μονωμένων καλωδίων, όπου εγχώρια πωλεί 605 και εκτός 157). Το συμπέρασμα είναι σαφές. Τα ήδη αυξημένα περιθώρια κερδοφορίας, αυτές οι επιχειρήσεις επιχειρούν να τα αυξήσουν ή να τα διατηρήσουν, μετακυλώντας το κίνδυνο που φέρει κάθε επιχείρηση από τις μεταβολές των συναλλαγματικών ισοτιμιών ή το κόστος από τις αυξήσεις των τιμών των πρώτων υλών στους «θαγενείς» μισθωτούς. (Εφημερίδα «ΜΑΧΗΤΟ ΤΕΚΜΗΡΙΟ», άρθρο του Λαπατσιώρα Σπύρου, 7-6-2008)

Δεύτερον. Οι επιχειρήσεις με χαμηλή ή με χαμηλούς ρυθμούς αυξανόμενη παραγωγικότητα, για να επιτύχουν τα μέσα περιθώρια κέρδους, δεν μπορούν να αποδεχτούν αύξηση μισθών μεγαλύτερη από την όποια αύξηση παραγωγικότητας έχουν επιτύχει χωρίς να αυξήσουν τις τιμές – διότι αν δεν αυξήσουν τις τιμές μειώνεται το κέρδος ανά μονάδα προϊόντος ή και το συνολικό κέρδος. Όπως όμως γνωρίζουμε το κέρδος είναι «ιερό» και «μη μου άπτου». Αυτές οι επιχειρήσεις προσβλέπουν ως εγγύηση στην ικανοποιητική κερδοφορία τους, με μεγαλύτερη ένταση από την προηγούμενη ομάδα, στο νεοφιλελεύθερο σχέδιο απορύθμισης της εργασίας (ή μίας πιο βάρβαρης ρύθμισης – το περιεχόμενο σχεδόν κάθε «μεταρρύθμισης» που εξαγγέλλε-

ται τα τελευταία χρόνια). Επειδή μία αύξηση μισθών σε ένα κλάδο αφορά όλες τις επιχειρήσεις του κλάδου και μία γενική συλλογική σύμβαση όλες τις επιχειρήσεις, οι επιχειρήσεις χαμηλής παραγωγικότητας για να διατηρήσουν ή να αυξήσουν τα κέρδη θα ήθελαν, σε μεγαλύτερο βαθμό από επιχειρήσεις υψηλής παραγωγικότητας, εργαζόμενους που να μην υπάγονται στην κλαδική ή τη γενική σύμβαση. Γενικότερα εργαζόμενους οι οποίοι δεν θα έχουν διαπραγματευτική δύναμη να διεκδικήσουν αυξήσεις μισθών. Η ύπαρξη εργαζομένων χωρίς δικαιώματα, με χαμηλούς μισθούς και ελαστικές σχέσεις εργασίας, γενικά χωρίς συνδικαλιστική έκφραση, αυτή η «δεύτερη αγορά εργασίας», δίνει το «δικαίωμα» («κανονικών») ή και υψηλών περιθωρίων κέρδους σε αυτές τις επιχειρήσεις χωρίς να χρειάζεται να προχωρήσουν σε σημαντικές αυξήσεις τιμών, όπως συνέβαινε σε όλη την περίοδο πριν την ανατίμηση του ευρώ και την αύξηση των τιμών των πρώτων υλών. Δεν είναι μόνο η γενιά των 700 ευρώ ή μόνο η Μανωλάδα, είναι ένα μεγάλο τμήμα εργαζομένων που ανήκει σε αυτή τη κατηγορία (εκτιμήσεις της ΓΣΕΕ αναφέρουν πάνω από ένα εκατομμύριο εργαζόμενους που δεν υπάγονται στη γενική συλλογική σύμβαση). Πλην όμως, να σημειώσουμε παρεκβατικά, οι πολιτικές στήριξης της κερδοφορίας των επιχειρήσεων μέσω της συμπίεσης των μισθών δημιουργούν αντικίνητρα για τις επιχειρήσεις στην επιδίωξη της αύξησης των κερδών μέσω των αυξήσεων παραγωγικότητας, δηλαδή στην αναζήτηση κατάλληλου τεχνολογικού εκσυγχρονισμού.

Σε αυτή την κατηγορία των εργαζομένων έχουμε ακρίβεια ακόμη και χωρίς πληθωρισμό, επειδή τα εισοδήματα βρίσκονται κάτω από ένα αξιοπρεπές επίπεδο ζωής. Με άλλα λόγια, το νεοφιλελεύθερο σχέδιο γενικευμένης «ελευθρίας» της αγοράς εργασίας, της εγκατάλειψης της ιδέας κατώτατων μισθών, συλλογικών συμβάσεων, ελάχιστου ποσοστού απολύσεων, συνδικαλιστικών ελευθεριών, περιορισμού γενικότερα των δικαιωμάτων των εργαζομένων και συμπίεσης των μισθών έχει ως περιεχόμενο το εξής δίλημμα: αν δε θέλετε πληθωρισμό αποδεχτείτε χαμηλούς μισθούς και την αδυναμία να τους αυξήσετε, δηλαδή αποδεχτείτε την αύξηση των ανισοτήτων, της φτώχειας και την ακρίβεια χωρίς πληθωρισμό. (Εφημερίδα «ΜΑΧΗΤΟ ΤΕΚΜΗΡΙΟ», άρθρο του Λαπατσιώρα Σπύρου, 7-6-2008)

Συνάμα λειτουργεί και ο έτερος άξονας του νεοφιλελεύθερου σχεδίου: ιδιωτικοποιήσεις. Στο βαθμό που μία επιχείρηση ιδιωτικοποιείται ή λειτουργεί πλέον με κριτήρια παραγωγής κέρδους, είναι φανερό ότι σε κλάδους που, για λόγους κοινωνικής πολιτικής, οι τιμές ήταν χαμηλές αναμένονται αυξήσεις τιμών. Αυτή την αναμονή η κυβέρνηση την εκπληρώνει με το καλύτερο τρόπο: Σε σημαντικές επιχειρήσεις που οι τιμές εξαρτώνται από αποφάσεις της κυβέρνησης παρατηρούμε αυξήσεις τιμών πάνω από το γενικό επίπεδο πληθωρισμού με σημαντικότερο παράδειγμα τη ΔΕΗ (δεν μπορεί η ΔΕΗ να είναι μετοχική επιχείρηση και να μην παρουσιάζει κέρδη – βεβαίως η αύξηση των τιμών επιτρέπει και την είσοδο άλλων επιχειρηματιών στην αγορά ενέργειας). Επιπρόσθετα στο βαθμό που υποχρηματοδοτούνται τομείς του δημοσίου, όπως για παράδειγμα η υγεία και η παιδεία, οδηγούνται όσοι μπορούν να ανταπεξέλθουν ή όσοι είναι αναγκασμένοι (ακόμη και με δάνεια) στον ιδιωτικό τομέα υγείας και παιδείας. Αυτή η τάση μειώνει το διαθέσιμο εισόδημα για άλλα αγαθά, επομένως διογκώνει την ακρίβεια.

Μπορούμε να συμπεράνουμε: η εγγύηση της δυνατότητας κερδοφορίας, μέσω της αποδυνάμωσης της διαπραγματευτικής δύναμης των εργαζομένων και επομένως των εισοδη-

μάτων τους, που παρέχουν οι πολιτικές του νεοφιλελευθερισμού, αποτελεί τον βασικό όρο της ακρίβειας, εντός της οποίας ζει ένα μεγάλο τμήμα του πληθυσμού, και της εξώθησης στη φτώχεια ενός μεγάλου επίσης υποσυνόλου του. Ο πληθωρισμός, η αύξηση των τιμών, είναι αποτέλεσμα της επιθυμίας των επιχειρήσεων να διατηρήσουν τα ιστορικά υψηλά επίπεδα κερδοφορίας που εμφανίζουν, δηλαδή μετακυλώντας στους μισθωτούς τα αποτελέσματα αύξησης του κόστους. Η ανομοιογένεια των αυξήσεων παραγωγικότητας και των τάσεων πτώσης του κέρδους καθορίζει τις τάσεις αύξησης των τιμών. Και τέλος, αν υπάρχει μία κρίση, αυτή έγκειται στην κρίση που αντιμετωπίζουν οι μισθωτοί (εφόσον κρίση κερδών δεν υπάρχει, τουλάχιστον προς το παρόν) και στους φόβους να διαμορφωθεί η πιθανότητα/δυνατότητα αυτή η κρίση να μετατραπεί σε αμφισβήτηση της νεοφιλελεύθερης ρύθμισης και αποδιάρθρωση της κοινωνικής βάσης που αντιπροσωπεύεται σε αυτή. (Εφημερίδα «ΜΑΧΗΤΟ ΤΕΚΜΗΡΙΟ», άρθρο του Λαπατσιώρα Σπύρου, 7-6-2008)

9. Τα νοικοκυριά στην Ε.Ε. δεν μπορούν να αντιληφθούν πλέον σωστά το πραγματικό ύψος του πληθωρισμού

Η εισαγωγή του ευρώ δεν φταίει για την ακρίβεια, φταίει όμως για το γεγονός ότι τα νοικοκυριά τόσο στην Ελλάδα όσο και στις υπόλοιπες χώρες του κοινού νομίσματος δεν μπορούν να αντιληφθούν σωστά το πραγματικό ύψος του πληθωρισμού, ενώ μέχρι εκείνη τη στιγμή τα κατάφερναν αρκετά καλά. Αυτό είναι το βασικό συμπέρασμα μιας ιδιαίτερα ενδιαφέρουσας μελέτης που εκπόνησε η Διεύθυνση Οικονομικών Μελετών και Προβλέψεων της Eurobank. Η μελέτη εξετάζει την εξέλιξη των αντιλήψεων των νοικοκυριών για τον πληθωρισμό, τη σχέση αυτών των αντιλήψεων με τον πραγματικό πληθωρισμό και την επίδραση του ευρώ σε αυτές.

«Κίνητρο για τη μελέτη είναι η διάχυτη δυσφορία του κόσμου ότι το ευρώ είναι υπεύθυνο για την ακρίβεια που τον ταλαιπωρεί και πλήττει το εισόδημά του», στο οποίο περιγράφεται η διαχρονική εξέλιξη των αντιλήψεων των νοικοκυριών για τον πληθωρισμό και εξετάζεται αν αυτές έχουν μεταβληθεί μετά την είσοδο του ευρώ. Στη συνέχεια, αναλύεται η σχέση των αντιλήψεων για τον πληθωρισμό με τον πραγματικό πληθωρισμό, δηλαδή εξετάζεται αν τα νοικοκυριά παρακολουθούν σωστά τις μεταβολές στις τιμές, και αν η σχέση αυτή έχει διαφοροποιηθεί μετά την υιοθέτηση του ευρώ σε φυσική μορφή την 1/1/2002. Η ανάλυση γίνεται για την Ελλάδα, τη Ζώνη Ευρώ, καθώς και την ομάδα των τριών χωρών της Ε.Ε.-15 (Βρετανία, Δανία, Σουηδία) που διατήρησαν τα εθνικά τους νομίσματα. (Εφημερίδα «Καθημερινή» άρθρο του Παπαδημητρίου Κωστή, «Δεν φταίει το ευρώ για την ακρίβεια» 7-7-2007)

Βασικό, λοιπόν, συμπέρασμα είναι ότι τα νοικοκυριά δεν αντιλαμβάνονται σωστά τον πραγματικό πληθωρισμό μετά την υιοθέτηση του ευρώ και ότι το ίδιο το ευρώ είναι η αιτία για τη σύγχυση στις αντιλήψεις τους. Είναι αξιοσημείωτο ότι δεν παρατηρείται αντίστοιχο φαινόμενο στις τρεις χώρες που δεν υιοθέτησαν το ευρώ. Οι αντιλήψεις των νοικοκυριών για τον πληθωρισμό προέρχονται από το μηνιαίο ερωτηματολόγιο της Ευρωπαϊκής Επιτροπής στα νοικοκυριά των επιμέρους κρατών-μελών της, το οποίο έχει παραμείνει αναλλοίωτο από το 1985 έως σήμερα. Τα νοικοκυριά απαντούν για το πώς θεωρούν ότι εξελίχθηκαν οι τιμές τους τελευταίους

δώδεκα μήνες: αν ανέβηκαν πολύ, ανέβηκαν λίγο, παρέμειναν σταθερές ή έπεσαν. Από τις απαιτήσεις τους προκύπτει ένα σταθμικό ισοζύγιο, που περιγράφει τη διαφορά στα ποσοστά των νοικοκυριών τα οποία είδαν τις τιμές να ανεβαίνουν από αυτά που είδαν τις τιμές να κατεβαίνουν. Ο δείκτης μετράει τις μέσες αντιλήψεις στην κάθε χώρα για τον πληθωρισμό. Αύξηση του δείκτη σε κάποιο μήνα σε σχέση με τον προηγούμενο μήνα σημαίνει ότι περισσότερα νοικοκυριά, που ερωτήθηκαν το μήνα αυτό, είδαν τις τιμές το προηγούμενο δωδεκάμηνο να ανεβαίνουν. Επίσης, ο συστηματικός τρόπος πραγματοποίησης της έρευνας από το 1985 καθιστά εφικτή τη σύγκριση των αντιλήψεων των νοικοκυριών για την πορεία του πληθωρισμού την περίοδο πριν την εισαγωγή του ευρώ με την περίοδο μετά την εισαγωγή του.

Ο δείκτης αυτός για την Ελλάδα είναι θετικός για όλη την περίοδο από το 1985 έως σήμερα, καθρεφτίζοντας την απαισιοδοξία των νοικοκυριών για τον πληθωρισμό. Η απαισιοδοξία των νοικοκυριών γίνεται ιδιαίτερα έντονη από το 2002 και μετά, με την είσοδο δηλαδή του ευρώ σε φυσική μορφή. Παρόμοια εικόνα παρουσιάζει ο δείκτης των αντιλήψεων των νοικοκυριών για τον πληθωρισμό μετά την εισαγωγή του ευρώ και στη Ζώνη Ευρώ. Τα νοικοκυριά που αντιλαμβάνονται αύξηση των τιμών αυξάνονται απότομα μετά το 2002. Αντίθετα, η πλειοψηφία των νοικοκυριών στις χώρες της Ε.Ε.-15 εκτός της Ζώνης Ευρώ θεωρεί ότι οι τιμές κινούνται σταθεροποιητικά ή πτωτικά. (Εφημερίδα «Καθημερινή» άρθρο του Παπαδημητρίου Κωστή, «Δεν φταίει το ευρώ για την ακρίβεια» 7-7-2007)

Η διαφοροποίηση στον δείκτη των αντιλήψεων των νοικοκυριών μετά την έλευση του ευρώ θα μπορούσε να οφείλεται στη διαφορετική τροχιά του πληθωρισμού στις διάφορες χώρες και όχι στο ευρώ, σχολιάζουν οι συγγραφείς του άρθρου εξηγώντας ότι για αυτόν ακριβώς το λόγο εξέτασαν και τη σχέση μεταξύ αντιλήψεων και πληθωρισμού. «Η σχέση αυτή περιμένουμε να είναι θετική, που σημαίνει ότι τα νοικοκυριά παρακολουθούν σωστά τις εξελίξεις στις τιμές» συμπληρώνουν. Πράγματι, η αντίληψη των νοικοκυριών για τον πληθωρισμό των προηγούμενων μηνών συμβαδίζει με την πορεία του πραγματικού πληθωρισμού την περίοδο πριν την ένταξη στο ευρώ. Δηλαδή, στις περιόδους που ο πραγματικός πληθωρισμός αυξάνεται, τα νοικοκυριά περιμένουν αύξηση του πληθωρισμού. Αλλά, μετά την 1/1/2002 τα νοικοκυριά αρχίζουν να περιμένουν αύξηση του πληθωρισμού ενώ στην πραγματικότητα ο πληθωρισμός παραμένει σχεδόν σταθερός, τόσο στην Ελλάδα όσο και την ζώνη του ευρώ. «Καταστρέφεται η θετική σχέση στις διακυμάνσεις πληθωρισμού και των αντιλήψεων για τον πληθωρισμό» παρατηρούν οι οικονομολόγοι της Eurobank.

Το παραπάνω συμπέρασμα επιβεβαιώθηκε όχι μόνο με την απλή γραφική ανάλυση αλλά και με τον υπολογισμό των στατιστικών συσχετίσεων των δύο μεγεθών καθώς και με τη διεξαγωγή πιο αυστηρής οικονομετρικής ανάλυσης. Έτσι, η συσχέτιση μεταξύ αντιλήψεων για τον πληθωρισμό και πληθωρισμού για την Ελλάδα ήταν θετική, $\rho = 0,57$, την περίοδο 1/1985-12/2000 και αρνητική και μη στατιστικά σημαντική ($\rho = -0,41$) την περίοδο 1/2002 - 5/2007. Το αντίστοιχο μέγεθος για τη Ζώνη Ευρώ ήταν κοντά στη μονάδα πριν από το 1999 και σχεδόν μηδέν μετά την 1/1/2002. (Εφημερίδα «Καθημερινή» άρθρο του Παπαδημητρίου Κωστή, «Δεν φταίει το ευρώ για την ακρίβεια» 7-7-2007)

Αντίθετα, στις τρεις χώρες που δεν υιοθέτησαν το ευρώ (Βρετανία, Δανία, Σουηδία), η συσχέτιση παραμένει θετική και ισχυρή και μετά την 1/1/2002, $\rho = 0,60$. Η οικονομετρική ανάλυση επιβεβαιώνει τις παραπάνω συσχετίσεις. Σύμφωνα με την οικονομετρική ανάλυση, τα ελληνικά νοικοκυριά την περίοδο πριν από την ΟΝΕ επηρεάζονταν από τον πραγματικό πληθωρισμό όταν απαντούσαν στην έρευνα για το πώς αυτός διαμορφώθηκε τους τελευταίους δώδεκα μήνες. Συγκεκριμένα, μια αύξηση του ετήσιου πληθωρισμού της τάξεως του 1% στους τελευταίους 12 μήνες οδηγούσε σε αύξηση του δείκτη των αντιλήψεων κατά 0,23 μονάδες. Ομως, το οικονομετρικό υπόδειγμα δείχνει ότι η σχέση αυτή καταστράφηκε μετά την 1η Ιανουαρίου 2002. Σύμφωνα με το υπόδειγμα αυτό, παρόμοια συμπεριφορά έχουν και τα νοικοκυριά στη Ζώνη Ευρώ. Η διατάραξη μετά την 1/1/2002 του τρόπου που αντιλαμβάνονται τα νοικοκυριά τον πληθωρισμό των τελευταίων 12 μηνών, η οποία δεν δικαιολογείται από την πορεία του πραγματικού πληθωρισμού, μπορεί να αποδοθεί στο νέο νόμισμα.

Η αιτιώδης αυτή σχέση μεταξύ ευρώ και επιδείνωσης των αντιλήψεων επιβεβαιώνεται από τη διαφοροποίηση των συμπερασμάτων για τις χώρες της Ε.Ε.-15 εκτός Ευρωζώνης. Για την ομάδα των χωρών αυτών, ο συντελεστής που συνδέει τις αντιλήψεις των νοικοκυριών με τον πληθωρισμό αυξάνεται από το -0,17 την περίοδο 1990-1998 στο 1,10 την περίοδο μετά το 2002. Αν και σε αυτές τις τρεις χώρες είχε καταστραφεί η σχέση αντίληψης για τον πληθωρισμό και πραγματικού πληθωρισμού, τότε κατά πάσα πιθανότητα αιτία δεν θα ήταν το ευρώ αλλά κάτι άλλο που θα έπρεπε να αναζητηθεί. (Εφημερίδα «Καθημερινή» άρθρο του Παπαδημητρίου Κωστή, «Δεν φταίει το ευρώ για την ακρίβεια» 7-7-2007)

Στην τελευταία ενότητα της μελέτης εξετάζεται αν κάποια κατηγορία ειδών που περιλαμβάνονται στον Δείκτη Τιμών Καταναλωτή (ΔΤΚ) επηρεάζει περισσότερο τα ελληνικά νοικοκυριά στη διαμόρφωση των αντιλήψεών τους για τον πληθωρισμό. Πράγματι, την περίοδο πριν την είσοδο του ευρώ, οι αντιλήψεις των νοικοκυριών επηρεάζονται περισσότερο από αγαθά «πρώτης ανάγκης» με συνολική βαρύτητα άνω του 50% στο σύνολο του «καλαθιού» των αγαθών που περιλαμβάνονται στον ΔΤΚ. Μετά το 2002, η σχέση αυτή καταστρέφεται και οι αντιλήψεις των νοικοκυριών δεν επηρεάζονται σημαντικά από καμία κατηγορία αγαθών ή υπηρεσιών του πληθωρισμού. Κατά συνέπεια, τα νοικοκυριά δεν λαμβάνουν υπόψη τους ούτε το σύνολο του πληθωρισμού αλλά ούτε και την εξέλιξη των τιμών κάποιας συγκεκριμένης κατηγορίας αγαθών ή υπηρεσιών.

Η ανάλυση των οικονομολόγων της Eurobank δείχνει ότι «η εισαγωγή του ευρώ φαίνεται να έχει επιδράσει αποσταθεροποιητικά στον τρόπο διαμόρφωσης των αντιλήψεων των νοικοκυριών για τις μεταβολές των τιμών». Η επίδραση αυτή συνδέεται με ένα κλίμα «απαισιοδοξίας» των νοικοκυριών για το ευρώ, η οποία αποτυπώνεται σε πολλές έρευνες/δημοσκοπήσεις, επισημαίνουν οι ίδιοι. Σε ερώτηση του Ευρωβαρόμετρου τον Σεπτέμβριο του 2002 το 85% των ερωτώμενων στην Ελλάδα θεωρούσε ότι η μετατροπή των τιμών σε ευρώ αποβαίνει επιζήμια για τους καταναλωτές και μόνο 6% θεωρούσαν ότι επέδρασε προς όφελός τους. Τον Ιανουάριο 2002, το 39,2% των ερωτώμενων στην Ελλάδα και το 45,4% στην Ευρωζώνη δήλωνε στην έρευνα της Ευρωπαϊκής Επιτροπής με τίτλο «Attitudes on the euro» ότι όταν πραγματοποιεί αγορές σκέφτεται σε εγχώριο νόμισμα και όχι σε ευρώ. Η αδυναμία αυτή προσαρμογής των νοικοκυ-

ριών στο ευρώ διαπιστώνεται και αργότερα. Ακόμα και στην έρευνα του Ευρωβαρόμετρου που πραγματοποιήθηκε τον Σεπτέμβριο 2006, το 1/4 περίπου των ερωτώμενων στην Ευρωζώνη και το 16% στην Ελλάδα δήλωσαν ότι σκέφτονται σε εθνικό νόμισμα όταν πραγματοποιούν καθημερινές, μικρές συναλλαγές. Αντίθετα, 21% και 17% αντίστοιχα σκέφτονται τόσο σε ευρώ όσο και στο εθνικό τους νόμισμα.

«Η αδυναμία πολλών νοικοκυριών να σκεφτούν σε όρους ευρώ ακόμα και σήμερα προκαλεί ίσως σύγχυση στην αντίληψη που έχουν για τη μεταβολή των τιμών» επισημαίνουν οι συγγραφείς του άρθρου προσπαθώντας να προσφέρουν κάποια εξήγηση για το φαινόμενο. «Τα νοικοκυριά, λοιπόν, όταν καλούνται να δώσουν απαντήσεις για τις μεταβολές των τιμών σε σχέση με τους προηγούμενους 12 μήνες πιθανόν συγκρίνουν την τρέχουσα τιμή ενός αγαθού σε ευρώ με την τιμή του σε εθνικό νόμισμα πριν το ευρώ. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα τα νοικοκυριά να σχηματίζουν εσφαλμένες αντιλήψεις για την μεταβολή των τιμών, αντιλήψεις που δεν ανταποκρίνονται στην πορεία του πραγματικού πληθωρισμού. Επίσης, οι αντιλήψεις των νοικοκυριών πιθανόν να επηρεάζονται από σημαντικές ανατιμήσεις αγαθών τα οποία δεν συμπεριλαμβάνονται στον ΔΤΚ» συμπληρώνουν φέρνοντας ως παράδειγμα τη σημαντική αύξηση των τιμών των κατοικιών που παρατηρείται τα τελευταία χρόνια και η οποία δεν περιλαμβάνεται στον υπολογισμό του πληθωρισμού.

Τέλος, οι οικονομολόγοι της Eurobank αφήνουν ανοικτό για επόμενη μελέτη το ερώτημα αν «η σύγχυση των νοικοκυριών και η λανθασμένη αντίληψή τους για τις μεταβολές των τιμών πιθανόν να προκαλεί και λανθασμένη κατανομή των δαπανών τους, καθώς και αβεβαιότητα ως προς την επάρκεια του εισοδήματός τους». (Εφημερίδα «Καθημερινή» άρθρο του Παπαδημητρίου Κωστή, «Δεν φταίει το ευρώ για την ακρίβεια» 7-7-2007)

10. Ακρίβεια: πως επηρεάζει ο πληθωρισμός πλούσιους και φτωχούς

Τα διπλά και παραπάνω απ' όσα πλήρωναν οι καταναλωτές στις καθημερινές συναλλαγές το 2001, τις παραμονές της έλευσης του ευρώ, στη ζωή μας πληρώνουν σήμερα. Εννιά χρόνια μετά, οι χειρότεροι φόβοι που είχαν διατυπωθεί τότε για έκρηξη των τιμών μέσω των στρογγυλοποιήσεων και της αισχροκέρδειας, είναι πραγματικότητα.

Εννιά χρόνια μετά την έλευση του ευρώ στην καθημερινότητά μας, αποδεικνύεται ότι εξακολουθεί να μας ταλαιπωρεί στις συναλλαγές και να γίνεται «μέσο» ώστε να κρύβεται η ακρίβεια, αφού οι περισσότεροι εξακολουθούν να μην αντιλαμβάνονται την αξία του νομίσματος. Έτσι, πολύ εύκολα πληρώσαμε αμέσως μετά την έλευση του ευρώ 50 λεπτά για ένα μπουκαλάκι νερό στη θέση του παλιού πενήνταρικού, χωρίς να συνειδητοποιούμε ότι η αξία του νέου κέρματος ήταν τριπλάσια και πλέον του πενήνταδραχμου. Έως το τέλος του 2001 μία επίσκεψη στον γιατρό κόστιζε έως 10.000 δρχ: τα 30 ευρώ της ισοτιμίας πολύ γρήγορα στρογγυλεύθηκαν στα 50 ευρώ, οπότε σε παλιές δραχμούλες πληρώνουμε 17.034. Και αν κάποιος είχε αγοράσει ένα διαμέρισμα 100 τ.μ. στην Αγία Παρασκευή πληρώνοντας 68.100.000 δρχ., σήμερα για το ίδιο διαμέρισμα, εάν υπήρχαν οι δραχμές, θα πλήρωνε 105.632.500, δηλαδή 55% ακριβότερα.

Μέσα σε εννιά μόνο χρόνια, τα ελληνικά νοικοκυριά έχουν υποστεί μια πρωτοφανή επίθεση ακρίβειας, με συνέπεια τη σημαντική συρρίκνωση της αγοραστικής τους δύναμης. Την

ώρα που οι μισθοί αυξάνονται με το σταγονόμετρο, οι τιμές στα ράφια των σουπερ μάρκετ και σε άλλες βασικές υπηρεσίες έχουν εκτοξευτεί στα ύψη, φέρνοντας στα όρια της φτώχειας χιλιάδες ελληνικές οικογένειες.

Η έλευση του ευρώ και η έκρηξη της κερδοσκοπίας στην αγορά με στρογγυλοποιήσεις τιμών και αυθαίρετες ανατιμήσεις, το τρελό ράλι του πετρελαίου και η κούρσα των διεθνών τιμών των τροφίμων έχουν κάνει τους Έλληνες φτωχότερους. Και μπορεί η ακρίβεια να χτυπά όλη την Ευρώπη, φτωχούς και πλούσιους σε όλο τον κόσμο, ωστόσο η Ελλάδα είναι από τις χώρες όπου οι τιμές τρέχουν πιο γρήγορα, όπως αποδεικνύεται από την αύξηση του πληθωρισμού που έχει σκαρφαλώσει στο 4,4% στη χώρας μας σε επίπεδα υψηλότερα πάνω από 1 μονάδα από την Ευρωζώνη. Η έκρηξη της ακρίβειας που έφερε στη χώρα μας το ευρώ, με τη μέθοδο της στρογγυλοποίησης, μέσα σε μία νύχτα μετέτρεψε τις 50 δραχμές σε... 50 λεπτά, δηλαδή σε 170 παλιές δραχμές. Έτσι μια τετραμελής οικογένεια που πλήρωνε το 2001 για την αγορά 17 βασικών αγαθών (που περιλαμβάνονται στο εβδομαδιαίο καλάθι της) 11.626 δρχ. (34,12 ευρώ), επτά χρόνια μετά καλείται να πληρώσει 15.841 δρχ. (46,49 ευρώ), δηλαδή 36,25% περισσότερα χρήματα, χωρίς όμως και ανάλογη αύξηση των εισοδημάτων της.

Ο πληθωρισμός στην Ελλάδα μειώθηκε δραματικά από περίπου 20% στις αρχές της δεκαετίας του 1990 στο 10% στα μέσα της δεκαετίας του 1990 και στο 3% στα τέλη της ίδιας δεκαετίας.

Η επιτυχία μείωσης του πληθωρισμού οφείλεται κυρίως στην προσπάθεια της χώρας να επιτύχει τα κριτήρια του Μάαστριχτ για ένταξη στην Ευρωζώνη. Ένα από τα κριτήρια ήταν και ο πληθωρισμός.

Παρά τη μεγάλη πτώση του πληθωρισμού, η δυσφορία των πολιτών για τις αυξήσεις των τιμών παραμένει ισχυρή και εμφανίζεται εντονότερη απ' ό,τι στο παρελθόν. Σε όλες τις δημοσκοπήσεις ο πληθωρισμός και, πιο συγκεκριμένα, η «ακρίβεια» είναι ένα από τα μεγαλύτερα προβλήματα των νοικοκυριών. Για παράδειγμα, σε έρευνα που διενήργησε η εταιρεία δημοσκοπήσεων MRB Hellas για λογαριασμό του Συνδέσμου Ελλήνων Βιομηχάνων (ΣΕΒ), το 74,5% των ερωτώμενων θεωρούν το ευρώ αρνητική εξέλιξη για την ελληνική οικονομία, συνδέοντας το με την ακρίβεια. Ταυτόχρονα στη μηνιαία επισκόπηση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την πορεία των τιμών του καταναλωτή, οι Έλληνες παρουσιάζονται ιδιαίτερα απαισιόδοξοι θεωρώντας ότι το ευρώ έφερε μαζί του υψηλό πληθωρισμό.

Η δυσφορία των πολιτών για τις αυξήσεις των τιμών δεν φαίνεται εκ πρώτης όψεως να έχει αντιστοιχία με την πορεία του γενικού Δείκτη Τιμών Καταναλωτή (ΔΚΤ), η οποία είναι μεν ανοδική, αλλά όχι υπερβολικά ανοδική. Ο πληθωρισμός, με άλλα λόγια, για το μέσο ελληνικό νοικοκυριό είναι τα τελευταία χρόνια θετικός μεν, αλλά πολύ χαμηλός σε σχέση με το παρελθόν.

Η αναντιστοιχία που υπάρχει ανάμεσα στις αντιλήψεις του κόσμου για τον πληθωρισμό και τα στοιχεία της Εθνικής Στατιστικής Υπηρεσίας της Ελλάδος (ΕΣΥΕ) για τον πληθωρισμό οφείλεται κυρίως στις διαφοροποιήσεις των επιπτώσεων του πληθωρισμού στις διαφορετικές κοινωνικές ομάδες.

Αν, για παράδειγμα, αγαθά πρώτης ανάγκης, όπως η διατροφή, η στέγαση, η ενέργεια, αυξάνονται με υψηλότερους ρυθμούς, όπως πράγματι συμβαίνει, τότε είναι φυσιολογική

και η δυσφορία του κόσμου, ιδιαίτερα των κατώτερων εισοδηματικών κλιμακίων, των οποίων η κατανάλωση για τα αγαθά πρώτης ανάγκης απορροφά ένα μεγαλύτερο μέρος του εισοδήματός τους.

Η ασύμμετρη αύξηση των τιμών των επιμέρους αγαθών και υπηρεσιών έχει, επομένως, αναδιανεμητικό χαρακτήρα και εφόσον επηρεάζει αρνητικά μια σημαντική μερίδα του πληθυσμού για μακρύ χρονικό διάστημα, επηρεάζει αρνητικά τις αντιλήψεις για τον πληθωρισμό καθώς και για τη συμβολή της κυκλοφορίας του ευρώ στη διαμόρφωσή του.

Σε μελέτη που επιμελήθηκε ο οικονομικός σύμβουλος του Ομίλου Eurobank, καθηγήτης κ. Γκίκας Χαρδούβελης (5-2-2007), σε συνεργασία με τις οικονομικές αναλύτριες κα. Όλγα Κοσμά και κα. Έλενα Σιμιντζή, εξετάζεται με λεπτομέρεια η διαφοροποίηση του πληθωρισμού ανάλογα με το εισοδηματικό κλιμάκιο του νοικοκυριού.

Συγκεκριμένα, εξετάζονται οι καταναλωτικές συνήθειες στα δύο άκρα της κατανομής του εισοδήματος στην Ελλάδα και κατασκευάζονται δείκτες τιμών καταναλωτή για «φτωχούς» και «πλούσιους».

Στη συνέχεια περιγράφεται η πορεία των δύο δεικτών από το 1990 έως σήμερα, και συγκρίνεται το ύψος και η διακύμανση του πληθωρισμού για τις δύο αυτές εισοδηματικές τάξεις. Εξετάζεται, επίσης, αν η σχετική πορεία των δύο δεικτών έχει αλλοιωθεί τα τελευταία χρόνια μετά την είσοδο του ευρώ ώστε να δικαιολογείται η δυσφορία των πολιτών για τις ανατιμήσεις.

Διαφορετικές κοινωνικές ομάδες προφανώς αντιμετωπίζουν διαφορετικό πληθωρισμό, αφού καταναλώνουν σε διαφορετικές ποσότητες τα υπάρχοντα αγαθά και υπηρεσίες, έχουν δηλαδή διαφορετικά «καλάθια της νοικοκυριάς».

Τα κατώτερα εισοδηματικά κλιμάκια ή φτωχά νοικοκυριά ξοδεύουν ένα μεγαλύτερο ποσοστό του εισοδήματός τους για είδη διατροφής και για στέγαση. Τα ανώτερα εισοδηματικά κλιμάκια ξοδεύουν συγκριτικά μεγαλύτερο ποσοστό του εισοδήματός τους στις μεταφορές, την αναψυχή, τα ξενοδοχεία ή την εκπαίδευση.

Επειδή στο πέρασμα του χρόνου οι τιμές των διαφορετικών αγαθών και υπηρεσιών εξελίσσονται με διαφορετικούς ρυθμούς, οι διακυμάνσεις του πληθωρισμού που αντιμετωπίζουν τα κατώτερα εισοδηματικά κλιμάκια είναι διαφορετικές από τις αντίστοιχες διακυμάνσεις που αντιμετωπίζουν τα ανώτερα εισοδηματικά κλιμάκια.

Στη μελέτη ορίζεται το καλάθι του «φτωχού» νοικοκυριού και το καλάθι του «πλούσιου» νοικοκυριού με βάση την καταναλωτική συμπεριφορά τους το έτος 2004. Έτος κατά το οποίο έγινε η τελευταία Έρευνα Οικογενειακών Προϋπολογισμών από την ΕΣΥΕ σε ένα αντιπροσωπευτικό δείγμα 6,5 χιλιάδων νοικοκυριών σε όλη την επικράτεια.

Ως νοικοκυριά στα κατώτερα κλιμάκια ή «φτωχά» νοικοκυριά ορίζονται στην παρούσα μελέτη τα νοικοκυριά με εισόδημα χαμηλότερο από το 60% του διάμεσου εισοδήματος του πληθυσμού των ελληνικών νοικοκυριών. Αυτός είναι και ο ορισμός που χρησιμοποιείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση για τον «κίνδυνο φτώχειας».

Αντίστοιχα, ως νοικοκυριά στα ανώτερα κλιμάκια ή «ευκατάστατα» ή «πλούσια» νοικοκυριά ορίζονται με συμμετρικό τρόπο τα νοικοκυριά των οποίων το εισόδημα υπερβαίνει το 140% του διάμεσου εισοδήματος του πληθυσμού των ελληνικών νοικοκυριών. Οι παραπάνω

ορισμοί, σύμφωνα με την Έρευνα Οικογενειακών Προϋπολογισμών του 2004/2005, αντιστοιχούν σε μηνιαία εισοδήματα του έτους 2004, που είναι μικρότερα των 1.192 ευρώ (21,7% του πληθυσμού) ή μεγαλύτερα των 2.781 ευρώ (29,5% του πληθυσμού).

Μάλιστα, τα αποτελέσματα της μελέτης επανεξετάστηκαν και επιβεβαιώθηκαν και με πιο αυστηρούς ορισμούς «πλουσίων και φτωχών» νοικοκυριών, χρησιμοποιώντας την καταναλωτική συμπεριφορά του 10% των φτωχότερων και του 10% των πλουσιότερων νοικοκυριών.

Μετά τον ορισμό του καλαθιού των «φτωχών» και του καλαθιού «πλούσιων» νοικοκυριών, υπολογίζονται διαφορετικοί δείκτες τιμών καταναλωτή για τους φτωχούς και τους πλουσίους από το 1990 έως σήμερα.

Με τη βοήθεια των δεικτών αυτών συμπεραίνεται ότι:

1) Στα 17 χρόνια από το 1990 έως σήμερα, η μέση απόκλιση του πληθωρισμού των φτωχών από τον πληθωρισμό των πλουσίων είναι σχεδόν μηδενική (0,09 ποσοστιαίες μονάδες για τα 17 χρόνια). Υπάρχουν, βεβαίως, περίοδοι που τα φτωχά νοικοκυριά επιβαρύνονται περισσότερο και περίοδοι που επιβαρύνονται λιγότερο από τα πλούσια νοικοκυριά.

2) Η είσοδος του ευρώ στην Ελλάδα δεν συνοδεύτηκε από μια μεγαλύτερη διαφοροποίηση στο επίπεδο του πληθωρισμού – δηλαδή στο μέσο ύψος των ανατιμήσεων - που αντιμετωπίζουν οι φτωχοί σε σχέση με τους πλούσιους. Συνεπώς, το ευρώ δεν συνοδεύεται από ξεκάθαρη όξυνση των οικονομικών ανισοτήτων που θα μπορούσαν να προκαλέσουν οι διαφορετικές ανατιμήσεις των αγαθών και υπηρεσιών εκείνων που καταναλώνουν οι διαφορετικές δημοτικές ομάδες.

3) Η είσοδος του ευρώ στη χώρα μας συνοδεύτηκε, όμως, από εντονότερες αποκλίσεις μεταξύ των φτωχών και των πλουσίων εις βάρος των φτωχών όσον αφορά τη διακύμανση του πληθωρισμού.

Στη μελέτη παρουσιάζονται τρία στοιχεία που συνηγορούν στην άποψη αυτή.

Πρώτον, μετά την 1/1/2001 η διαφορά του επιπλέον πληθωρισμού των φτωχών από τον πληθωρισμό των πλουσίων ως κλάσμα του πληθωρισμού του μέσου νοικοκυριού παρουσίασε σημαντική αύξηση, αλλά και εντονότερη διακύμανση σε σχέση με την περίοδο πριν το ευρώ. Οι ανισότητες, δηλαδή, που πηγάζουν από τον πληθωρισμό σε επίπεδο αβεβαιότητας εντάθηκαν.

Δεύτερον, ο λόγος της τυπικής απόκλισης του πληθωρισμού των φτωχών διά της τυπικής απόκλισης του πληθωρισμού των πλουσίων αυξήθηκε μετά την 1/1/2001: Από μονάδα έγινε 1,5. Συνεπώς, η ανισότητα σε επίπεδο αβεβαιότητας εντάθηκε.

Τρίτον, η αύξηση του συγκεκριμένου λόγου των τυπικών αποκλίσεων του πληθωρισμού φτωχών και πλουσίων γίνεται ακόμα εντονότερη αν επιλεχθούν νοικοκυριά που αντιστοιχούν σε περισσότερο ακραίες εισοδηματικά κατηγορίες: Όσο πιο φτωχά τα νοικοκυριά, τόσο πιο επιβαρυντική η αλλαγή στη αβεβαιότητα που αντιμετωπίζουν σε σχέση με τους πλούσιους.

11. Το κόστος ζωής στην Ελλάδα

Οι Έλληνες πολίτες είναι σήμερα ο 3^{ος} κατά σειρά πιο απαισιόδοξος λαός της Ε.Ε. των 27 σε σχέση με την εξέλιξη της οικονομικής κατάστασης τόσο της χώρας όσο και του νοικοκυ-

ριού τους. Η χώρα εμφανίζει τον 4ο υψηλότερο πληθωρισμό στην ευρωζώνη, αγγίζοντας το 4%, ζώντας με μισθούς Ελλάδας και πληρώνοντας σε τιμές Ευρώπης:

Το μέσο ετήσιο εισόδημα ενός ελληνικού νοικοκυριού είναι κατά 22% χαμηλότερο από αυτό του μέσου ευρωπαϊκού νοικοκυριού.

Ο μέσος κατώτατος ελληνικός μισθός είναι κατά 34% χαμηλότερος από τον αντίστοιχο ευρωπαϊκό.

Την ίδια στιγμή από το 2004 έως το 2009 οι τιμές σε 500 τρόφιμα και αναψυκτικά εκτινάχθηκαν από το 88% στο 98% του ευρωπαϊκού μέσου όρου, και σε πολλές περιπτώσεις ξεπερνούν τις αντίστοιχες ευρωπαϊκές.

Μια μέση ελληνική οικογένεια από το 2004 μέχρι σήμερα έχει αυξήσει το εισόδημά της μόλις κατά 348 ευρώ (15,15%) όταν βλέπει τις μηνιαίες δαπάνες της για έξοδα βασικής διαβίωσης (εξαιρουμένων δαπανών για υγεία και παιδεία) να έχουν αυξηθεί κατά 652 ευρώ (32,3%). Κάθε μήνα μια μέση ελληνική οικογένεια μπαίνει μέσα κατά 304 ευρώ, όταν το 2004 εξοικονομούσε έστω 5 ευρώ το μήνα.

Από τα στοιχεία της Εθνικής Στατιστικής Υπηρεσίας προκύπτει ξεκάθαρα ότι ο «πληθωρισμός των φτωχών» καλπάζει, καθώς οι αυξήσεις σε ετήσια βάση σε αγαθά ευρείας κατανάλωσης, όπως το αλεύρι, τα αυγά, το ψωμί και τα ζυμαρικά... τρέχουν με ρυθμό 9% έως 12%. Μάλιστα, τα τελευταία 4 χρόνια τα στοιχεία της ΕΣΥΕ δείχνουν ότι σημειώνεται αλματώδης αύξηση των προϊόντων που ανατιμώνται πάνω από τον πληθωρισμό, με αποτέλεσμα σήμερα σχεδόν τα μισά από τα αγαθά και τις υπηρεσίες που μετρά η ΕΣΥΕ να αυξάνονται με ρυθμούς πολλαπλάσιους από τον γενικό δείκτη.

Η ακρίβεια χτυπάει την πόρτα του καταναλωτή και στο βασικό αγαθό του ηλεκτρικού ρεύματος, όπου οι συνολικές αυξήσεις την τελευταία τετραετία αγγίζουν το 25%.

Πυροτεχνήματα αποδείχθηκαν και οι δεσμεύσεις των ελληνικών κυβερνήσεων από το 2004 έως σήμερα για δικαιότερη κατανομή των φορολογικών βαρών και ελάφρυνση των μισθωτών.

Μόνον οι πρόσθετοι φόροι (3 δις ευρώ) που έχουν επιβληθεί τα τελευταία χρόνια σε εργαζόμενους και συνταξιούχους υπερβαίνουν τους συνολικούς φόρους που καλούνται να καταβάλουν οι επιχειρήσεις στα κρατικά ταμεία.

Δεν είναι τυχαίο ότι το 2009 τα κέρδη των ελληνικών επιχειρήσεων αυξήθηκαν κατά 37%, ενώ οι προβλέψεις για τα καθαρά κέρδη των τραπεζών το 2010 μιλούν για αυξήσεις έως και 40%.

Η πλειονότητα των Ελλήνων, σε άμεση συνάρτηση με την κερδοφορία των Τραπεζών, επιβιώνει πλέον με καταναλωτικά δάνεια με αποτέλεσμα να οδηγείται σε οικονομικό εγκλωβισμό:

Η Ελλάδα κατέχει ήδη το 3^ο υψηλότερο μερίδιο καταναλωτικών δανείων στην Ε.Ε. (μετά την Αυστρία και την Ιρλανδία), δείκτης ο οποίος αυξάνεται με αλματώδεις ρυθμούς κάθε χρόνο κατά 25%.

Το χρέος των νοικοκυριών έχει υπερδιπλασιαστεί στα 90 δισεκ. ευρώ μέσα 3 χρόνια. Δηλαδή, κάθε ελληνική οικογένεια έχει αυξήσει τα προσωπικά της δάνεια κατά 10 χιλιάδες ευρώ και έχει μειώσει τις καταθέσεις της κατά 1.000 ευρώ.

Κάθε νοικοκυριό δίνει ετησίως 3,5 βασικούς μισθούς (2.390 ευρώ) για την κάλυψη ιδιωτικών δαπανών υγείας, εκ των οποίων 430 ευρώ για αγορά φαρμάκων. Η αντίστοιχη δαπάνη για αγορά φαρμάκων μέχρι το 2003 ήταν 220 ευρώ.

Τεράστια είναι η επιβάρυνση της ελληνικής οικογένειας και από τις παράπλευρες δαπάνες σε φροντιστήρια και ιδιαίτερα μαθήματα που προκαλεί η ανεπάρκεια του εκπαιδευτικού μας συστήματος. (Εφημερίδα «ΚΥΡΙΑΚΑΤΙΚΗ ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ», άρθρο του Μητράκου Θεοδώρου, 15-6-2008)

Σύμφωνα με έρευνες η απόκτηση ενός πτυχίου σε δημόσιο πανεπιστήμιο για ένα φοιτητή που σπουδάζει σε άλλη πόλη, συμπεριλαμβάνοντας έξοδα προετοιμασίας πριν τις εξετάσεις και διαβίωσης κατά τη φοίτηση, κοστίζει στην οικογένειά του 57.400 ευρώ.

Ταυτόχρονα οι αυξήσεις στα δίδακτρα των ιδιωτικών σχολείων, μετά την απελευθέρωση των διδασκτρων τα τελευταία 3 χρόνια, αγγίζουν σε πολλές περιπτώσεις το 100%.

Η διαρροή από τη δημόσια προς την ιδιωτική εκπαίδευση διευρύνεται με ανεξέλεγκτους ρυθμούς. Το 2009 σημειώθηκε αύξηση-ρεκόρ (15%) στις εγγραφές μαθητών στα ιδιωτικά εκπαιδευτήρια λόγω της αλγεινής εικόνας της δημόσιας Παιδείας, της όξυνσης της παραβατικότητας στα δημόσια σχολεία, αλλά και του υφέροντος ρατσισμού που καλλιεργεί η φοίτηση παιδιών διαφορετικής εθνικότητας στις αίθουσες των δημόσιων σχολείων.

Το κόστος των μεταφορών είναι επίσης δυσβάστακτο:

Η απελευθέρωση των ναύλων έχει οδηγήσει σήμερα σε αυξήσεις έως και 207% στα εισιτήρια των πλοίων.

Οι μετακινήσεις εντός και εκτός πόλης έχουν επιβαρυνθεί με αυξήσεις έως 16,6% στα ΜΜΜ, τον ΟΣΕ τα ΚΤΕΛ και τα ΤΑΞΙ.

Τα τελευταία χρόνια υπάρχει ορατή έλλειψη υγιούς ανταγωνισμού στην πετρελαϊκή αγορά και δυστυχώς πολλαπλασιάζονται τα φαινόμενα των εναρμονισμένων πρακτικών στη διαμόρφωση των τιμών και στα τρία στάδια παραγωγής και διακίνησης των καυσίμων (διυλιστήρια, εμπορία, πρατήρια). Είναι χαρακτηριστικό ότι αμέσως μετά τις εκλογές του 2004 το μικτό αθροιστικό περιθώριο κέρδους των εταιριών εμπορίας πετρελαιοειδών και των πρατηρίων αυξήθηκε κατά 50%. Ενώ για το 2009 τα Ελληνικά Πετρέλαια ανακοίνωσαν αύξηση καθαρών κερδών ύψους 35%.

Ο παγκόσμιος δείκτης οικονομικής ελευθερίας κατατάσσει την ελληνική οικονομία στην 34^η θέση μεταξύ 41 ευρωπαϊκών χωρών. Επί 4 χρόνια η ελευθερία της οικονομικής δραστηριότητας στην Ελλάδα κινείται κάτω του παγκόσμιου μέσου όρου και πολύ πιο κάτω του αντίστοιχου ευρωπαϊκού.

Σε διάστημα μόλις ενός έτους (2008-2009) η Αθήνα σκαρφάλωσε 30 ολόκληρες θέσεις στον παγκόσμιο πίνακα ακρίβειας των μεγάλων πόλεων. Από 59^η εκτινάχθηκε στην 29^η θέση των πιο ακριβών πόλεων του κόσμου, αφήνοντας πίσω της τη Βαρκελώνη, το Ντουμπάι, το Μόναχο και τη Φρανκφούρτη, το Λος Άντζελες και το Λουξεμβούργο. (Εφημερίδα «ΚΥΡΙΑΚΑΤΙΚΗ ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ», άρθρο του Μητράκου Θεοδώρου, 15-6-2008)

Οι συνεχείς αυξήσεις σε βασικά είδη ευρείας κατανάλωσης τους τελευταίους μήνες στην Ελλάδα είναι προφανές ότι προκαλούν την εύλογη ανησυχία του καταναλωτικού κοινού και πιθανότατα και της κυβέρνησης.

Χωρίς καμία αμφιβολία βρισκόμαστε, πλέον, στη δίνη μιας πρωτοφανούς πληθωριστικής έξαρσης, η οποία, εκτός των άλλων, σχετίζεται με τις δίχως προηγούμενο ανατιμήσεις στις διεθνείς τιμές του πετρελαίου, των τροφίμων και άλλων πρώτων υλών.

Αρκεί μόνο να παρατηρήσει κανείς πως η τιμή του πετρελαίου από 26 δολάρια το βαρέλι το 2004 έχει προσεγγίσει στις μέρες μας τα 130, ενώ οι τιμές των τροφίμων μέσα σ' ένα χρόνο έχουν αυξηθεί περίπου κατά 35%.

Στην εύθραυστη αυτή ισορροπία ήρθε πρόσφατα να προστεθεί και η δήλωση του προέδρου της Κεντρικής Ευρωπαϊκής Τράπεζας για πιθανή παραπέρα αύξηση των επιτοκίων του ευρώ τον επόμενο μήνα. Ο διπλασιασμός των επιτοκίων αυτών τα τελευταία τρία χρόνια έχει οδηγήσει εκατοντάδες χιλιάδες δανειολήπτες πιο κοντά στην υπερχρέωση, καθώς, βλέπουν τις δόσεις των δανείων τους να ανεβαίνουν από τη μία μέρα στην άλλη.

Η κατάσταση αυτή έχει δημιουργήσει ένα εκρηκτικό μείγμα πιέσεων στα ελληνικά νοικοκυριά, τα οποία βιώνουν καθημερινά τη δυσκολία να ανταποκριθούν στις στοιχειώδεις ανάγκες τους. Έχει επίσης θέσει σε κίνδυνο την κοινωνική συνοχή, καθώς το ένα στα πέντε νοικοκυριά βρίσκεται πλέον κάτω από το όριο της φτώχειας και ταυτόχρονα το πλουσιότερο 20% του ελληνικού πληθυσμού καταναλώνει 6 φορές περισσότερο απ' ό,τι το φτωχότερο 20%.

Η ακρίβεια στην περίπτωση της Ελλάδας έχει μια σημαντική και ενδιαφέρουσα ιδιαιτερότητα, την οποία οφείλουμε να επισημάνουμε.

Όπως καταδεικνύουν πρόσφατες μελέτες, η αύξηση των τιμών δεν επιβαρύνει εξίσου τα ευπορότερα και τα οικονομικά ασθενέστερα νοικοκυριά.

Αντίθετα, έχει πλέον επιστημονικά τεκμηριωθεί ότι οι οικονομικά ασθενέστερες κοινωνικές ομάδες, όπως είναι οι συνταξιούχοι, οι αγρότες, και κυρίως όσοι βρίσκονται κάτω από το όριο της φτώχειας, επιβαρύνονται από τον πληθωρισμό έως και 40% περισσότερο σε σχέση με το σύνολο των άλλων νοικοκυριών. Οι ομάδες αυτές, σε σχέση με τα άλλα νοικοκυριά, αγοράζουν και καταναλώνουν ένα αρκετά διαφορετικό «καλάθι» αγαθών και υπηρεσιών, με πολύ υψηλότερο μερίδιο για διατροφή (26,7%) και στέγαση-καύσιμα θέρμανσης (15,4%), ενώ, αντίθετα, δαπανούν ένα πολύ μικρότερο μερίδιο για εκπαίδευση (1,9%), αναψυχή (3,1%), ξενοδοχεια-εστιατόρια (6,7%) κ.ά. (Εφημερίδα «ΚΥΡΙΑΚΑΤΙΚΗ ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ», άρθρο του Μητράκου Θεόδωρου, 15-6-2008)

Ο συνδυασμός των υψηλών μεριδίων των οικονομικά ασθενέστερων για είδη διατροφής και καύσιμα θέρμανσης με τις υπερβολικές αυξήσεις στα είδη αυτά τον τελευταίο χρόνο είχε σαν αποτέλεσμα ο πληθωρισμός που αντιμετωπίζουν τα άτομα αυτά να φτάσει τον περασμένο Μάρτιο στο 6,2%. Ήταν, δηλαδή, κατά 1,8 εκατοστιαίες μονάδες ή 40% μεγαλύτερος από τον αντίστοιχο πληθωρισμό για τα οικονομικά πιο εύπορα νοικοκυριά.

Ποιες, όμως, είναι οι κύριες αιτίες του πρωταθλητισμού που έχει επιδείξει η χώρα μας στην ακρίβεια σε σχέση με τις άλλες ευρωπαϊκές χώρες;

Οι διαφορές στις τιμές πολλών προϊόντων, όπως καταδεικνύουν τελευταία αρκετές μελέτες (ΚΕΠΚΑ, ΕΒΕΑ) δεν είναι εύκολο να ερμηνευτούν, και πολύ περισσότερο να δικαιολογηθούν. Για παράδειγμα, γιατί το φρέσκο παστεριωμένο γάλα κοστίζει στην Ελλάδα έως και 66% ακριβότερα απ' όσο στις περισσότερες άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης;

Συγκεκριμένα, για ένα λίτρο γάλα οι Έλληνες καταναλωτές πληρώνουν κατά μέσο όρο 1,38 ευρώ, όταν οι Βέλγοι και οι Αυστριακοί πληρώνουν 0,99 ευρώ, οι Γερμανοί 0,89, οι Ελβετοί 0,86 και οι Ιρλανδοί 0,83.

Ένα κιλό γιαούρτι κοστίζει στη Γερμανία 0,93 ευρώ και στην Ελλάδα 2,49 ευρώ, ένα μπουκάλι πορτοκαλάδα 0,39 ευρώ, έναντι 0,74 ευρώ.

Είναι δε εξόχως χαρακτηριστικό το γεγονός ότι ακόμα και ελληνικά προϊόντα πωλούνται ακριβότερα στην Ελλάδα απ' ό,τι σε άλλες ευρωπαϊκές πόλεις. Π.χ. τα 200 γραμμάρια ελληνικής φέτας κοστίζουν στη Γερμανία 1,39 ευρώ και στην Αθήνα 1,88 ευρώ.

Είναι προφανές ότι οι προηγούμενες διαφορές σε καμία περίπτωση δεν μπορούν να εξηγηθούν από διαφορές στο κόστος παραγωγής. Πράγματι, ενώ μπορεί κανείς εύκολα να ισχυριστεί ότι η συγκέντρωση μιας ποσότητας φρέσκου γάλακτος από τους διασκορπισμένους σε αγροτικές περιοχές Έλληνες παραγωγούς κοστίζει στην Ελλάδα περισσότερο απ' ό,τι στη Γερμανία ή την Ελβετία, την ίδια στιγμή το μισθολογικό κόστος αντισταθμίζει πλήρως την επιβάρυνση αυτή, καθώς είναι τουλάχιστον κατά 30% μικρότερο στην περίπτωση της Ελλάδας.

Χωρίς καμία αμφιβολία, για τα υψηλά επίπεδα τιμών στην ελληνική αγορά έχει συμβάλει κυρίως η έλλειψη ανταγωνισμού και η απουσία ελέγχων, που επέτρεψαν στις εταιρείες γάλακτος, στις ναυτιλιακές επιχειρήσεις, στις εταιρείες πετρελαιοειδών, στις τράπεζες κ.λπ. ένα είδος άτυπης εναρμονισμένης πολιτικής τιμών σε βάρος των καταναλωτών αλλά και των ίδιων των παραγωγών. Έχει γίνει, πλέον, σαφές στους υπεύθυνους των αγορών αυτών ότι παρά τις επιταγές της οικονομικής θεωρίας ο ανταγωνισμός μέσω των τιμών δεν οδηγεί στη μεγιστοποίηση των κερδών τους.

Είναι προφανές ότι η άτυπη συμφωνία για τη διατήρηση των τιμών των διακινούμενων προϊόντων σε υψηλά επίπεδα και μακριά από την ευρωπαϊκή πραγματικότητα, και η διοχέτευση του ανταγωνισμού μέσα από τους τρόπους προσέλκυσης πελατών με νέα προϊόντα ή με διαφήμιση που πολλές φορές είναι παραπλανητική, είναι πιο επιτυχής πρακτική για την μεγιστοποίηση των κερδών τους.

Ποια οικονομική θεωρία που εκπροσωπεί τον ανταγωνισμό και την ελεύθερη αγορά μπορεί να εξηγήσει τις σχεδόν ταυτόχρονες και με συντονισμένο τρόπο αυξήσεις τιμών από τις 2-3 εταιρείες που έχουν δεσπόζουσα θέση στις επιμέρους αγορές;

Η εξήγηση, προφανώς, βρίσκεται στην ολιγοπωλιακή οργάνωση της αγοράς, συχνά κατοχυρωμένη και από το ίδιο το κράτος, και στις άτυπες συμφωνίες που τελικά επιτρέπουν πρακτικές χειραγώγησης των τιμών σε βάρος των καταναλωτών και κυρίως των οικονομικά ασθενέστερων. (Εφημερίδα «ΚΥΡΙΑΚΑΤΙΚΗ ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ», άρθρο του Μητράκου Θεοδώρου, 15-6-2008)

12. Δανεισμός και νοικοκυριά

Η αυξανόμενη πιστωτική επέκταση σε συνδυασμό με την παγκόσμια χρηματοοικονομική κρίση, την υπερχρέωση των νοικοκυριών και τις συνεχείς αυξήσεις σε βασικά είδη ευρείας κατανάλωσης προβληματίζουν καθημερινά την κοινωνία, τα οικονομικά επιτελεία της κυβέρνησης, της αντιπολίτευσης και φυσικά το ΟΕΕ.

Η κατάσταση αυτή έχει δημιουργήσει ένα εκρηκτικό μείγμα πιέσεων στα ελληνικά νοικοκυριά, τα οποία βιώνουν καθημερινά τη δυσκολία να ανταποκριθούν στις στοιχειώδεις ανάγκες τους.

Οι πρόσφατες εξελίξεις στο χώρο του δανεισμού, η άνοδος των επιτοκίων καθώς και οι πληθωριστικές εξάρσεις που σημειώθηκαν τους τελευταίους μήνες, έφεραν τους δανειολήπτες πιο κοντά στην υπερχρέωση. Ο συνολικός δανεισμός των νοικοκυριών και επιχειρήσεων ως % του ΑΕΠ αυξήθηκε από το 2002 στο 2008, 24 ποσοστιαίες μονάδες. Ειδικότερα ο δανεισμός των νοικοκυριών αυξήθηκε 21 μονάδες και των επιχειρήσεων 3 μονάδες. Χαρακτηριστικό επίσης είναι ότι το ποσοστό αποταμίευσης στο ακαθάριστο διαθέσιμο εισόδημα μεταξύ 2000-2007 κυμάνθηκε στα χαμηλά επίπεδα του 2.5% με 3%.

Με αφορμή αυτά τα γεγονότα, θα θέλαμε να αναδείξουμε μέσω αυτής της μελέτης τα ποσοτικά και ποιοτικά χαρακτηριστικά του δανεισμού των Ελληνικών νοικοκυριών.

Την τελευταία περίοδο έχουν γίνει διάφορες μελέτες σχετικά με το δανεισμό των Ελληνικών νοικοκυριών. Ενδεικτικά αναφέρουμε τη δειγματοληπτική έρευνα της Τράπεζας της Ελλάδος η οποία δημοσιοποιήθηκε στις 19 Μαΐου του 2008. Τη μελέτη του Ο.Ε.Ε. για τον κρατικό προϋπολογισμό του 2008. Την ετήσια Έκθεση για την Ελληνική Οικονομία και την απασχόληση του Ινστιτούτου Εργασίας της ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ του 2007.

Πολλά έχουν αναφερθεί και γραφεί στον ηλεκτρονικό και έντυπο τύπο και πολύ περισσότερα στα τηλεοπτικά κανάλια. Το βασικό συμπέρασμα των μελετών συνοψίζεται στα εξής:

α. Σε ότι αφορά τα νοικοκυριά, το Ελληνικό νοικοκυριό τείνει να αυξάνει τη δανειακή του επιβάρυνση. Αν και με μειωμένο ρυθμό αύξησης τείνει να φθάσει το μέσο Ευρωπαϊκό όρο. Ο δανεισμός των νοικοκυριών ως ποσοστό του Α.Ε.Π. είναι 45,3% το 2007, περιλαμβανομένων των δανείων που έχουν πιστοποιηθεί, από 34,7% που ήταν το 2005.

β. Σε ότι αφορά τις τράπεζες, οι Ελληνικές Τράπεζες έχουν βελτιώσει τη δανειοδοτική πολιτική τους, στα πλαίσια της πιο αποτελεσματικής διαχείρισης του πιστωτικού τους κινδύνου. Έχουν όμως σημαντικά περιθώρια περαιτέρω βελτίωσης της διαχείρισης του πιστωτικού τους κινδύνου στο άμεσο μέλλον.

Ο δανεισμός των νοικοκυριών είναι ένα νόμισμα με δύο όψεις. Μπορούμε να καταλήξουμε και σε θετικά και σε αρνητικά συμπεράσματα. Η διαχρονική εξέλιξη των δανείων μέσα στη χώρα μας, μας δίνει μία πικρή γεύση για την εξέλιξη του δανεισμού των νοικοκυριών. Από την άλλη, η εξέλιξη του χρέους των Ελληνικών νοικοκυριών σε σύγκριση με το μέσο Ευρωπαϊκό νοικοκυριό μας αφήνει μία γλυκιά γεύση.

Η επιβάρυνση των νοικοκυριών από δάνεια θα τείνει να αυξηθεί στο μέλλον και -πρωσδήποτε θα επηρεάσει περισσότερο εκείνα τα νοικοκυριά που έχουν υπερδανειστεί ή έχουν σχετικώς χαμηλά εισοδήματα. Δύο είναι οι κύριοι λόγοι. Πρώτον, η τάση αύξησης των τραπεζικών

επιτοκίων από τα ιστορικά χαμηλά επίπεδα στα οποία είχαν διαμορφωθεί κατά την αμέσως προηγούμενη περίοδο. Δεύτερον, όλοι οι δείκτες επισημαίνουν ότι η δανειακή επιβάρυνση των νοικοκυριών συνεχίζει να αυξάνεται τα τελευταία δύο χρόνια με ταχείς ρυθμούς.

Όμως, ο δανεισμός των νοικοκυριών (χωρίς τα πιλοποιημένα δάνεια) διαμορφώθηκε σε 41,0% του ΑΕΠ στο τέλος του 2007, παραμένει δηλαδή σημαντικά μικρότερος από ό,τι το αντίστοιχο μέγεθος στη ζώνη του ευρώ (54,3%), υποδηλώνοντας ότι ως σύνολο τα ελληνικά νοικοκυριά δεν είναι υπερδανεισμένα. Επίσης, τα μισά σχεδόν νοικοκυριά, το 48,6% κατά την έρευνα, δεν έχουν δανειακές υποχρεώσεις. Η επίκληση όμως του γεγονότος ότι άλλες χώρες της Ε.Ε. παρουσιάζουν ποσοστά δανεισμού των νοικοκυριών μεγαλύτερα αυτών της Ελλάδας μπορεί να μην σημαίνει ουσιαστικά τίποτε περισσότερο από το γεγονός ότι τα νοικοκυριά των Ευρωπαϊκών Εταίρων έχουν την δυνατότητα καλύτερης ανταπόκρισης στις υποχρεώσεις τους λόγω σαφώς υψηλότερων εισοδημάτων.

Θετική είναι η μεταβολή στη δανειοδοτική πολιτική των τραπεζών, η οποία, στο πλαίσιο της πιο αποτελεσματικής διαχείρισης του πιστωτικού κινδύνου (*credit risk management*), δείχνει να συγκεντρώνεται περισσότερο τώρα από ότι στο παρελθόν στην προσέλκυση πελατείας από τα υψηλότερα εισοδηματικά κλιμάκια. Το χρέος κατά νοικοκυριό αυξάνει με την αύξηση του εισοδήματος και της περιουσίας του. Έτσι, μειώθηκε το ποσοστό των δανεισμένων νοικοκυριών με χαμηλά εισοδήματα, ενώ αυξήθηκε το ποσοστό των δανεισμένων νοικοκυριών με εισόδημα πάνω από 35.000 ευρώ (π.χ. το ποσοστό για όσους έχουν στεγαστικά δάνεια αυξήθηκε στο 28% από 17%). Ο δανεισμός είναι γενικά περισσότερο συγκεντρωμένος στα υψηλότερα εισοδηματικά και περιουσιακά κλιμάκια, καθώς και στα νοικοκυριά με αρχηγό ηλικίας έως 55 ετών. Η χρηματοοικονομική πίεση που υφίστανται τα νοικοκυριά από τα δάνειά τους, όπως μετριέται με το λόγο των τοκοχρεολυτικών δόσεων προς το εισόδημα των νοικοκυριών, παρουσίασε γενικά μείωση το 2005 σε σχέση με το 2002, εφόσον η πιο πρόσφατη έρευνα καταγράφει μικρότερο ποσοστό νοικοκυριών για τα οποία ο λόγος αυτός έχει τιμές που θεωρούνται υψηλές (πάνω από 30% ή 40%). Όμως, τα νοικοκυριά στα χαμηλότερα εισοδηματικά κλιμάκια υφίστανται γενικά εντονότερη χρηματοοικονομική πίεση.

Για το 84% των υπόχρεων νοικοκυριών ο λόγος των δόσεων για την εξυπηρέτηση των δανείων προς το εισόδημα δεν υπερβαίνει το 40% (όρια που θεωρούνται αποδεκτά από την Τράπεζα της Ελλάδος), παρά τη μικρή επιδείνωσή του σε σχέση με το 2005. Ωστόσο, το 16% των χρεωμένων νοικοκυριών καταβάλλουν πάνω από το 40% του εισοδήματός τους για την πληρωμή των μηνιαίων δόσεων, ενώ το αντίστοιχο ποσοστό το 2005 ήταν 12%. Επίσης, για το 3,2% των νοικοκυριών το 2007, ενώ το 2005 ήταν το 1,6%, η οφειλόμενη μηνιαία δόση υπερβαίνει τον συνολικό μισθό τους. Ένα συμπέρασμα που οδηγεί άμεσα στην σκέψη ότι θα υπάρξει ένα σχετικά μεγάλο μέρος δανείων που δεν θα αποπληρωθούν ποτέ. Τέτοια δάνεια θα πρέπει να εκλείψουν, και αυτό θα γίνει με την ακόμη αποτελεσματικότερη διαχείριση του πιστωτικού κινδύνου.

Η πιο διαδεδομένη κατηγορία δανείων είναι αυτή μέσω πιστωτικών καρτών, ακολουθούμενη από τα στεγαστικά δάνεια. Και στις δύο περιπτώσεις, το ποσοστό των υπόχρεων νοικοκυριών με δάνεια αυτού του είδους παρουσιάζεται αυξημένο σε σχέση με το 2005. Το ποσο-

στό των νοικοκυριών με οφειλές από πιστωτικές κάρτες έχει αυξηθεί το 2007 στο 60,8% από το 54,4% που ήταν το 2005. Το ποσοστό των νοικοκυριών με στεγαστικό δάνειο έχει αυξηθεί το 2007 στο 40,1% από το 37,3% που ήταν το 2005.

Σε ότι αφορά τα τραπεζικά επιτόκια στην Ελλάδα έχουν μειωθεί σημαντικά από τα μέσα περίπου της προηγούμενης δεκαετίας, ωστόσο, παρά την ενιαία νομισματική πολιτική που ασκείται στη ζώνη του ευρώ, τα τραπεζικά επιτόκια εξακολουθούν γενικά να είναι υψηλότερα στην Ελλάδα από ό,τι κατά μέσον όρο στη ζώνη του ευρώ, και μάλιστα σε μερικές κατηγορίες τραπεζικών προϊόντων η απόκλιση είναι σημαντική. Ορισμένοι από τους παράγοντες που συμβάλλουν στη διαμόρφωση υψηλότερου επιπέδου τραπεζικών επιτοκίων στην Ελλάδα από ότι κατά μέσον όρο στη ζώνη του ευρώ, είναι δυνατόν να επηρεαστούν από κατάλληλα μέτρα πολιτικής, τα οποία θα υποβοηθήσουν την περαιτέρω σύγκλιση των επιτοκίων προς τα αντίστοιχα στη ζώνη του ευρώ. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι η ενίσχυση των δικαιωμάτων των πιστωτών και η βελτίωση της αποτελεσματικότητας του δικαστικού συστήματος ως προς τη διασφάλισή τους θα συντελούσαν στον περιορισμό του πιστωτικού κινδύνου στον οποίο εκτίθενται οι τράπεζες στην Ελλάδα. Ακόμη, η ενημέρωση και η ευαισθητοποίηση των συναλλασσομένων, ώστε να επιλέγουν τα τραπεζικά προϊόντα με τους πλέον συμφέροντες γι' αυτούς όρους, θα οδηγούσαν σε ορθολογικότερη σύνθεση κατά προϊόν των συνολικών καταθέσεων και δανείων, συμβάλλοντας στη μείωση των διαφορών των επιτοκίων μεταξύ Ελλάδος και ζώνης του ευρώ.

Η επιβάρυνση των νοικοκυριών είναι αποτέλεσμα συνδυασμού παραγόντων, όπως της μείωσης του πραγματικού εισοδήματός τους, της αύξησης των επιτοκίων και της έλλειψης πληροφόρησης των καταναλωτών. Η ανεπαρκής πληροφόρηση για τους όρους δανεισμού, τα πραγματικά επιτόκια και τις πρόσθετες επιβαρύνσεις απετέλεσαν κρίσιμους παράγοντες που επηρέασαν την καταναλωτική συμπεριφορά των νοικοκυριών και οδήγησαν σε αποφάσεις δανεισμού στις οποίες αποδείχθηκε στη συνέχεια ότι αδυνατούν να ανταποκριθούν με βάση τα εισοδήματά τους. Η συρρίκνωση της αγοραστικής δύναμης των νοικοκυριών κυρίως των χαμηλών και μεσαίων εισοδηματικών στρωμάτων, οδηγεί κατά αρχήν σε εξάντληση των αποταμιεύσεων τους και στη συνέχεια στον τραπεζικό δανεισμό αφού οι τράπεζες βρέθηκαν πρόθυμες για αυτό με το αζημίωτο.

Το ΟΕΕ προτείνει ότι πρέπει να παρθούν μέτρα όπως i) η ενίσχυση του πραγματικού εισοδήματος των νοικοκυριών, ii) η προστασία των καταναλωτών, iii) η διασφάλιση της κύριας κατοικίας από πλειστηριασμό, iv) η πληρέστερη ενημέρωση των καταναλωτών και η αποφυγή της αθέμιτης και παραπλανητικής διαφήμισης, v) η διαφάνεια στον προσδιορισμό των επιτοκίων και του συνολικού κόστους των δανείων, vi) η καθοδήγηση του τραπεζικού συστήματος σε ανταγωνιστική και αναπτυξιακή κατεύθυνση, και vii) η ενίσχυση του ρόλου και των δράσεων των εποπτικών αρχών.

Η πληροφόρηση που πρέπει να παρέχεται από τις τράπεζες πρέπει να διαφοροποιείται ανάλογα με το είδος του προϊόντος και το στάδιο που βρίσκεται η συναλλαγή (προ-συμβατική ενημέρωση ή σύναψη σύμβασης).

Οι ενώσεις καταναλωτών στη χώρα μας μπορούν να αποβούν εξαιρετικά σημαντικές και είναι χρήσιμη η σύνδεση μαζί τους. Η ανάπτυξη του καταναλωτικού κινήματος και η σύνδεση

του με το Ο.Ε.Ε. είναι αναγκαιότητα. Ο Ν.2251/94 αναγνωρίζει στις ενώσεις καταναλωτών και όχι στο μεμονωμένο καταναλωτή το δικαίωμα να ζητούν από το δικαστήριο με συλλογική αγωγή την παράλειψη παράνομης συμπεριφοράς τράπεζας η οποία θίγει το συλλογικό συμφέρον των καταναλωτών. Οι συλλογικές αγωγές έχουν οδηγήσει στην έκδοση δικαστικών αποφάσεων με τις οποίες ανατρέπονται προς όφελος των καταναλωτών πολλές καταχρηστικές πρακτικές των τραπεζών. Η Πολιτεία θα πρέπει άμεσα να επιβάλει τις δικαστικές αποφάσεις αυτές με νόμο ώστε οι τράπεζες να μην τις αγνοούν.

Η υπεύθυνη συμπεριφορά δεν αφορά μονομερώς τους καταναλωτές αλλά κυρίως τις Τράπεζες. Δεν είναι δίκαιο και αποτελεσματικό να ζητάς αποκλειστικά ευθύνη από τον καταναλωτή και να αφήνεις στο απυρόβλητο τις τράπεζες που με τη πολιτική και τη συμπεριφορά τους έχουν διογκώσει το πρόβλημα της υπερχρέωσης των νοικοκυριών όπως με την έλλειψη προσυμβατικής πληροφόρησης, τους αδιαφανείς και καταχρηστικούς όρους που οδηγούν σε υπερβολικές χρεώσεις, τις επιθετικές στρατηγικές πωλήσεων και μάλιστα με παραπλανητικές διαφημίσεις με την απουσία των εποπτικών αρχών.

Η συντήρηση ενός έντονου πνεύματος καταναλωτισμού, συνδυάστηκε με τη συνεχή επιδίωξη της αύξησης των πωλήσεων, που, ως διαδικασία, υποκατέστησε την άλλοτε επικρατούσα επιδίωξη της βελτίωσης της ενεργού ζήτησης δια της εισοδηματικής ανακατανομής και άρα της βελτίωσης των αμοιβών των μισθωτών. Η συνέχιση όμως της οικονομικής μεγέθυνσης της χώρας βασίζεται κυρίως στην Ιδιωτική Κατανάλωση, στην ανάπτυξη του οικοδομικού τομέα και ως εκ τούτου στην σημαντική επέκταση του δανεισμού των νοικοκυριών. Σύμφωνα με το προσχέδιο του Κρατικού Προϋπολογισμού για το έτος 2008 «προβλέπεται ισχυρή ανάπτυξη, με το ρυθμό αύξησης του Α.Ε.Π. να ανέρχεται στο 4%». Παράλληλα η Ιδιωτική Κατανάλωση θα διατηρήσει υψηλή άνοδο της τάξης του 9,5%, με υπερτριπλάσιο ρυθμό θα αυξηθούν οι επενδύσεις (10,5%), ενώ ο ρυθμός αύξησης της δημόσιας κατανάλωσης θα περιοριστεί στο 0,7%. Έτσι η συνολική εγχώρια ζήτηση θα διατηρηθεί σε υψηλά επίπεδα με άνοδο κατά 4,5%. Σημαντικό όμως είναι, ότι τις παραπάνω προβλεπόμενες εξελίξεις, συνοδεύει η πρόβλεψη για μείωση του μέσου πραγματικού μισθού κατά 2,4%. Είναι, ίσως, λογικό να σκεφθεί κανείς, ότι υπό τις συνθήκες αυτές και υπό το κράτος της εμπειρίας των τελευταίων ετών, η απορρόφηση του παραγόμενου προϊόντος και των εισαγομένων αγαθών και υπηρεσιών που ανταποκρίνονται στις ανάγκες των νοικοκυριών και εκφράζουν τις κατευθύνσεις της Ιδιωτικής Κατανάλωσης, θα χρηματοδοτηθεί εκ νέου σε σοβαρό ποσοστό από τον Τραπεζικό δανεισμό.

Η αγοραστική δύναμη των Ελληνικών νοικοκυριών έχει σε μεγάλο βαθμό συρρικνωθεί, πράγμα μάλλον εμφανές από την μείωση της υγιούς διαθέσιμης ρευστότητας, αυτής δηλαδή που δεν προέρχεται από δανεισμό. Η Ιδιωτική Κατανάλωση θα τροφοδοτεί, έστω και με μειωμένους ρυθμούς την υπερχρέωση των νοικοκυριών την ίδια στιγμή που η υπερχρέωση θα τροφοδοτεί την ιδιωτική κατανάλωση. Ο εγκλωβισμός των νοικοκυριών στο Τραπεζικό Σύστημα θα εξακολουθήσει να δημιουργεί μορφές εξάρτησης που δε θα ξεπεραστούν αν δεν υιοθετηθούν πολιτικές δικαιότερης κατανομής των εισοδημάτων και απεξαρτήσεις από δογματικές εμμονές που ήδη σε παγκόσμιο επίπεδο αμφισβητούνται από προσωπικότητες και Forums υψηλού κύρους. (Καλλίρης Πελ, 2008, σ. 72-76)

13. Δυσοίωνες προβλέψεις για νοικοκυριά και ανεργία

Δυσοίωνες προβλέψεις για την ανεργία και την οικονομική κατάσταση των νοικοκυριών το επόμενο δωδεκάμηνο διατυπώνει το Ίδρυμα Οικονομικών και Βιομηχανικών Ερευνών (IOBE).

Σε έρευνα του IOBE καταγράφεται πτώση κατά 3,7 μονάδες του Δείκτη Οικονομικού Κλίματος στην Ελλάδα, που διαμορφώνεται στις 72,4 μονάδες.

Μεταξύ άλλων, το Ίδρυμα αναφέρει: «Στους περισσότερους κλάδους της οικονομίας κυριαρχεί απαισιοδοξία και διατυπώνονται δυσοίωνες προβλέψεις, καθώς η αβεβαιότητα για τον χαρακτήρα και το εύρος των πρόσθετων μέτρων ήταν τουλάχιστον τον Φεβρουάριο διάχυτη».

Αναφορικά με τα νέα μέτρα που ανακοινώθηκαν, το IOBE σχολιάζει ότι «είναι βέβαιο πως θα επηρεάσουν αρνητικά τη ζήτηση και αναμένεται νέα επιδείνωση του δείκτη τον Μάρτιο».

Για το Δείκτη Οικονομικού Κλίματος, τονίζεται ότι «βρίσκεται στο χαμηλότερο επίπεδο του τελευταίου εξαμήνου, αν και σε σχέση με την αντίστοιχη περσινή επίδοση κινείται σε υψηλότερο επίπεδο».

Αναλυτικότερα, σύμφωνα με την έρευνα του IOBE:

Στη Βιομηχανία, η έντονη υποχώρηση που καταγράφεται στις προβλέψεις της παραγωγής, αντισταθμίζεται από ελαφρά άνοδο των εκτιμήσεων για το τρέχον επίπεδο της ζήτησης και των παραγγελιών, αλλά και τη σταθερότητα στα αποθέματα.

Στις Υπηρεσίες οι εκτιμήσεις για τη βραχυπρόθεσμη εξέλιξη της ζήτησης παραμένουν αμετάβλητες, ενώ εκείνες για το τρέχον επίπεδο εργασιών καταγράφουν κατακόρυφη πτώση, στη χειρότερη επίδοσή τους από τον περσινό Μάιο. Από την άλλη πλευρά, οι προβλέψεις για τη βραχυπρόθεσμη εξέλιξη της ζήτησης υποχωρούν, αλλά οριακά.

Στο Λιανικό Εμπόριο, έντονη είναι η πτώση στις εκτιμήσεις για τις τρέχουσες πωλήσεις των επιχειρήσεων και ακόμη εντονότερη η μείωση στις προβλέψεις για την εξέλιξη της ζήτησης, όπου σημειώνεται η χειρότερη επίδοση από τον περσινό Απρίλιο. Παρά τις εκπτώσεις, η ρευστοποίηση στα αποθέματα είναι πολύ μικρή, δείγμα υποτονικής δραστηριότητας.

Στις Κατασκευές, η αλλαγή τάσης του προηγούμενου μήνα διατηρείται και η υποχώρηση που σημειώνεται τον Φεβρουάριο είναι ισχυρότερη από όλους τους υπόλοιπους τομείς. Η επιδείνωση του δείκτη προέρχεται τόσο από τις εκτιμήσεις για το επίπεδο προγράμματος εργασιών, το οποίο μειώνεται κατακόρυφα, όσο και από τις δυσμενέστερες προβλέψεις για την απασχόληση του τομέα.

Στην Καταναλωτική Εμπιστοσύνη, σημειώνεται σφοδρή επιδείνωση των προβλέψεων των νοικοκυριών για την οικονομική τους κατάσταση και την ανεργία το επόμενο δωδεκάμηνο, ενώ εξαιρετικά δυσοίωνες είναι και οι προβλέψεις για την οικονομική κατάσταση της χώρας. Αντίθετα, η πρόθεση των ελληνικών νοικοκυριών για αποταμίευση στο επόμενο 12-μηνο βελτιώνεται, καθώς οι καταναλωτές περιορίζουν τις δαπάνες τους, λόγω της επικρατούσας αβεβαιότητας.

Όπως επισημαίνει το IOBE, οι προβλέψεις των Ελλήνων καταναλωτών για την οικονομική κατάσταση του νοικοκυριού τους προσεχείς 12 μήνες καταγράφουν μεγάλη πτώση για τέταρτο μήνα.

Το σχετικό ισοζύγιο διαμορφώνεται στις -34 μονάδες από -27.

Μόλις το 8% - από 12% - των νοικοκυριών αναμένει ελαφρά ή αισθητή βελτίωση της οικονομικής του κατάστασης.

Επιπλέον, πάνω από τους μισούς - σε ποσοστό 53% έναντι 47% - προβλέπουν επιδείνωση ή σημαντική επιδείνωση.

Οι αντίστοιχοι δείκτες της ΕΕ και της Ευρωζώνης διαμορφώνονται στις -2 και -4 μονάδες αντίστοιχα. (Εφημερίδα «ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ», έρευνα ΙΟΒΕ, 4-3-2010)

Επιπλέον κάτω από το όριο της φτώχειας ζουν σήμερα δύο στους δέκα Έλληνες ή 832.975 νοικοκυριά. Η επίδοση αυτή φέρνει την Ελλάδα στην 4^η θέση όσον αφορά την κατάταξη της φτώχειας ανάμεσα στις 27 χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Φτωχοί στη χώρα μας είναι όσοι έχουν ατομικό ετήσιο εισόδημα κάτω από 6.480 ευρώ.

Σύμφωνα με την έρευνα εισοδήματος και συνθηκών διαβίωσης 2008 της Εθνικής Στατιστικής Υπηρεσίας (ΕΣΥΕ), ενώ στην Ελλάδα το ποσοστό των φτωχών νοικοκυριών είναι 20%, στην ευρωζώνη το αντίστοιχο ποσοστό ανέρχεται (κατά μέσον όρο) σε 16%. Οι χώρες με τα χαμηλότερα ποσοστά φτώχειας είναι η Τσεχία (9%), η Ολλανδία και η Σλοβακία (11%), η Αυστρία, η Σουηδία και η Ουγγαρία (12%), ενώ τα μεγαλύτερα ποσοστά έχουν η Λετονία (26%), η Ρουμανία (23%) και η Βουλγαρία (21%).

Οι Έλληνες που βρίσκονται στο όριο της φτώχειας εκτιμώνται σε 2.186.869. Το μέσο ετήσιο ατομικό εισόδημα στην Ελλάδα ανέρχεται σε 12.763,95 ευρώ και το μέσο ετήσιο διαθέσιμο εισόδημα των νοικοκυριών σε 22.243,04 ευρώ.

Πιο εκτεθειμένοι στη φτώχεια είναι τα παιδιά έως 17 ετών (23%), οι ηλικιωμένοι άνω των 65 ετών (22%), ενώ τον μεγαλύτερο κίνδυνο να βρεθούν κάτω από το όριο της φτώχειας αντιμετωπίζουν οι άνεργοι (37%). Το ποσοστό της φτώχειας είναι υψηλότερο στις γυναίκες σε σχέση με τους άνδρες (21% και 20% αντίστοιχα), ενώ ο ρόλος της εκπαίδευσης είναι ιδιαίτερα σημαντικός καθώς από τους Έλληνες που ανήκουν στον φτωχό πληθυσμό το 67% αφορά άτομα με χαμηλό εκπαιδευτικό επίπεδο.

Από τη φτώχεια απειλούνται περισσότερο οι εξής κατηγορίες: νοικοκυριά με εξαρτώμενα παιδιά ηλικίας κάτω των 16 ετών και με τουλάχιστον ένα εργαζόμενο μέλος (52%), νοικοκυριά με εξαρτώμενα παιδιά και χωρίς εργαζόμενα μέλη (44%), άνδρες άνεργοι (39%), νοικοκυριά με έναν ενήλικο ηλικίας 65 ετών και άνω (31%), νοικοκυριά χωρίς εξαρτώμενα παιδιά και χωρίς εργαζόμενα μέλη (29%), μονογονεϊκά νοικοκυριά με τουλάχιστον ένα εξαρτώμενο παιδί (27%), νοικοκυριά με 2 ενήλικους με δύο εξαρτώμενα παιδιά (27%), νοικοκυριό με ένα μέλος γυναίκα (27%), νέοι και νέες ηλικίας 16 έως 24 ετών (24%).

Όσο για τη σύνθεση των φτωχών της Ελλάδας, την αποτελούν: τα μέλη των νοικοκυριών που έχουν χαμηλό εκπαιδευτικό επίπεδο (67%), μη εργαζόμενοι (64%), τα μέλη των νοικοκυριών που μένουν σε αραιοκατοικημένες περιοχές (63%), νοικοκυριά με εξαρτώμενα παιδιά (52%), νοικοκυριά χωρίς εξαρτώμενα παιδιά (48%), εργαζόμενοι (36%), νοικοκυριά με εξαρτώμενα παιδιά και με ένα, τουλάχιστον, εργαζόμενο μέλος (34%).

Πάντως, όπως καταγράφει η έρευνα, τα κοινωνικά επιδόματα μειώνουν το ποσοστό του κινδύνου της φτώχειας κατά 3,3 ποσοστιαίες μονάδες, ενώ οι συντάξεις μειώνουν το ποσοστό του κινδύνου της φτώχειας κατά 18,3 ποσοστιαίες μονάδες. (Εφημερίδα «ΤΑ ΝΕΑ», άρθρο της Δήμητρας Σκούφου, «Φτωχά 832.975 νοικοκυριά», 20-3-2010)

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο 4^ο

ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΝΟΙΚΟΚΥΡΙΑ ΚΑΙ ΚΑΤΑΝΑΛΩΤΙΚΗ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ ΣΤΗΝ ΜΕΤΑ ΕΥΡΩ ΕΠΟΧΗ

1. Εννοιολογική σημασία του όρου «νοικοκυριό»

Νοικοκυριό είναι ένα άτομο που ζει μόνο του σε μία κατοικία ή μία ομάδα ατόμων συγγενικών ή μη, τα οποία διαμένουν στην ίδια κατοικία και εξασφαλίζουν από κοινό προϋπολογισμό τη διατροφή τους και άλλα είδη, που είναι απαραίτητα για τη διαβίωσή τους.

Τα μέλη του νοικοκυριού συνεισφέρουν στις δαπάνες της κατοικίας ή επωφελούνται αυτών λόγω μη ύπαρξης εισοδημάτων.

Στο νοικοκυριό περιλαμβάνονται οι οικότροφοι και οι υπηρέτες, που τρώγουν μαζί με τα άλλα μέλη του νοικοκυριού, χρησιμοποιούν όλες τις ανέσεις του νοικοκυριού και εξαρτώνται από αυτό.

Το νοικοκυριό και ειδικότερα η οικογένεια λειτουργεί και ως ομάδα αναφοράς, καθώς κάθε πράξη και κίνηση του κάθε μέλους έχει σχέση με το πόσο δεμένο είναι αυτό με την ομάδα, αφορά δε ολόκληρη το σύνολο, καθώς αυτή είναι η ομάδα αναφοράς για όλα τα μέλη. Χαρακτηριστικό είναι ότι ένα μέλος του νοικοκυριού, δεν μπορεί σε καμία περίπτωση να είναι απόλυτα ελεύθερο, αφού οι κινήσεις του έχουν σχέση με την ομάδα αναφοράς και είναι στενά εξαρτώμενες από αυτήν. Τα άτομα βέβαια έχουν και την ατομική τους ζωή, η οποία όμως σκόπιμο είναι να βρίσκεται σε αρμονία με την ομαδική οικογενειακή ζωή. Κάθε μέλος λοιπόν της οικογένειας αποτελεί μια ξεχωριστή, μοναδική και ανεπανάληπτη προσωπικότητα, ενώ συγχρόνως είναι εκφραστής των συστημικών σχέσεων της μικρής και της ευρύτερης οικογένειας (Γιαννοπούλου και Διώτη 2004).

Πριν όμως ορίσουμε την ομάδα αναφοράς και ποια είναι η επίδραση τους στην γενικότερη οικονομική και καταναλωτική συμπεριφορά, θα αναφερθούμε στον όρο ομάδα. Σύμφωνα με τους Blackwell, Miniard and Engel (2001) μια ομάδα πρέπει να έχει ορισμένα χαρακτηριστικά. Συγκεκριμένα πρέπει να αποτελείται από τουλάχιστον δύο μέλη, τα μέλη της πρέπει να βρίσκονται κοντά το ένα στο άλλο, να έχουν κάποιο κοινό χαρακτηριστικό και να έχουν αναπτύξει ένα αίσθημα σχετικότητας σαν αποτέλεσμα της αλληλεπίδρασης μεταξύ τους. Μέσα από την αλληλεπίδρασή τους, τα μέλη της ομάδας επιτυγχάνουν ατομικούς ή ομαδικούς στόχους. (Λουβερδής Γ., 2007,σ.30)

Σύμφωνα με τους Blackwell, Miniard and Engel (2001) υπάρχουν διάφορες κατηγορίες ομάδων. Τις ομάδες τις κατηγοριοποιούν σε:

- Πρωτεύουσες/Δευτερεύουσες. Οι πρωτεύουσες απαρτίζονται από μέλη τα οποία αλληλεπιδρούν μεταξύ τους σε τακτική βάση. Αντίθετα, τα μέλη δευτερευουσών ομάδων αλληλεπιδρούν περιστασιακά.
- Μικρές/Μεγάλες. Ο διαχωρισμός μικρών - μεγάλων ομάδων αναφέρεται στη διαφορά

μεγέθους τους. Επειδή όμως δεν υπάρχει κάποιος συγκεκριμένος αριθμός που χρησιμοποιούμε για να θέσουμε το όριο που ξεχωρίζει μια μικρή από μια μεγάλη ομάδα, χρησιμοποιούμε τον ακόλουθο απλό κανόνα. Ονομάζουμε κάποια ομάδα μικρή στην περίπτωση που κάποιο μέλος της είναι πιθανό να γνωρίζει προσωπικά όλα τα υπόλοιπα μέλη της με τους ανάλογους ρόλους και δραστηριότητες τους. Επομένως, μια ομάδα θα ήταν μεγάλη αν κάποιο μέλος της θα ήταν απίθανο να γνωρίζει προσωπικά παρά μόνο λίγα από τα άλλα πολλά μέλη της.

- Ομάδες Μελών/ δεν είμαστε μέλη. Αντίστοιχα μπορούμε να χαρακτηρίσουμε τις ομάδες αυτές σαν ομάδες Μελών και Συμβολικές ομάδες. Οι ομάδες μελών είναι εκείνες στις οποίες κάποιο άτομο είτε ανήκει ή θα μπορούσε να ανήκει. Αντίθετα, συμβολικές είναι οι ομάδες για κάποιο άτομο το οποίο είναι μάλλον απίθανο να γίνει αποδεκτό για μέλος, ακόμα και αν συμπεριφέρεται παρόμοια με τα κανονικά μέλη τέτοιων ομάδων, υιοθετώντας πλήρως τους κανόνες, τις αξίες και τις συμπεριφορές τους.

Οι ομάδες που μόλις αναφέρθηκαν, είναι πολύ σημαντικές στην κατανόηση της καταναλωτικής συμπεριφοράς αφού έχουν να κάνουν με τις ποικίλες και περίπλοκες επιδράσεις που δέχεται ο καταναλωτής από το κοινωνικό του περιβάλλον. Οι κανόνες, δομές, αξίες και πρότυπα συμπεριφοράς που ισχύουν στην κάθε ομάδα, άμεσα υιοθετούνται από τα μέλη της, τα οποία δεν είναι τίποτα άλλο από καταναλωτές. Ειδικά το νοικοκυριό αποτελεί μια πολύ σφικτή και δυνατή ομάδα αναφοράς, ειδικά αν αναφερόμαστε σε πολυπρόσωπα νοικοκυριά, πχ έγγαμο ζευγάρι με x αριθμό τέκνων. Η αλληλεπίδραση και αλληλεξάρτηση μεταξύ των μελών του νοικοκυριού δύναται να είναι πολύ μεγάλη, ειδικά όταν αναφερόμαστε σε πρότυπα καταναλωτικής συμπεριφοράς. Η κοινωνική δομή έχει αποδεχτεί ότι επηρεάζει τη γνωστική δομή, και ότι η κοινή γνωστική δομή των μελών μιας ομάδας επηρεάζει την επιλογή τους. Δηλαδή, η ένταξη ενός καταναλωτή σε μια ομάδα επηρεάζει την αγοραστική του συμπεριφορά. (Λουβερδής Γεώργιος, 2007,σ.31) Τα αποτελέσματα της μελέτης των Ward and Reingen επιβεβαιώνουν συμπεράσματα προηγούμενων μελετών, τα οποία υποστήριζαν ότι οι κοινές απόψεις μεταξύ των ατόμων, οδηγούν τα άτομα αυτά σε παρόμοιες επιλογές προϊόντων. Κατ' επέκταση, τα αποτελέσματα αυτά προτείνουν ότι οι γραμμές επικοινωνίας μέσα σε μια ομάδα, η συνεκτικότητα της ομάδας και οι αρχικές απόψεις των μελών της ομάδας επηρεάζουν τόσο την κατεύθυνση όσο και το εύρος των μεταβολών των απόψεων τους, διαχρονικά.

1.1. Κατηγορίες νοικοκυριών

Μονοπρόσωπα νοικοκυριά: Κάθε άτομο που μένει μόνο του σε μια χωριστή κατοικία ή διαμένει μαζί με άλλα άτομα σε μια κατοικία, αλλά δε συνδέεται μαζί τους, δηλαδή δεν τρώγει μαζί με αυτούς, ώστε να αποτελέσει μέλος του νοικοκυριού τους.

- Ένα άτομο που ζει σε μία κατοικία ή σε ένα δωμάτιο κατοικίας και προμηθεύεται μόνο του τα απαραίτητα είδη για τη συντήρησή του.
- Δύο ή περισσότερα άτομα συγγενικά ή μη, τα οποία διαμένουν σε μία κατοικία, αλλά δεν προμηθεύονται από κοινού τα απαραίτητα για τη συντήρησή τους, το καθένα από αυτά έχει την αποκλειστική χρήση ενός τουλάχιστον δωματίου και δε χρησιμοποιούν κάποιον

κύριο κοινό χώρο (καθιστικό, γραφείο - όχι όμως χωλ- κλπ.).

Πολυπρόσωπα νοικοκυριά: Δύο ή περισσότερα άτομα που διαμένουν μαζί, προμηθεύονται από κοινού τα απαραίτητα για τη συντήρησή τους και τρώνουν, κατά κανόνα, μαζί. Η ομάδα του πολυπρόσωπου αυτού νοικοκυριού μπορεί να αποτελείται μόνο από συγγενή άτομα ή μόνο από μη συγγενή άτομα ή, τέλος, από συνδυασμό και των δύο περιπτώσεων.

- Ένα ζευγάρι μόνο του ή γονείς με τα παιδιά τους ή ένας από τους γονείς με τα παιδιά του.
- Ένα ζευγάρι με ή χωρίς παιδιά, οι γονείς του ζευγαριού και η εσωτερική οικιακή βοηθός, αν υπάρχει και προτίθεται να παραμείνει για χρονικό διάστημα μεγαλύτερο των 6 μηνών.
- Δύο ή περισσότερα άτομα, όχι απαραίτητα συγγενικά μεταξύ τους, τα οποία διαμένουν σε μία κατοικία και προμηθεύονται από κοινού τα είδη που είναι απαραίτητα για τη διαβίωσή τους.
- Μία οικογένεια με έναν έως πέντε οικότροφους. (Λουβερδής Γ., 2007,σ.34)

1.2. Μέλη νοικοκυριού

Σύμφωνα με την ΕΣΥΕ, μέλη του νοικοκυριού θεωρούνται τα συγγενή με τον υπεύθυνο του νοικοκυριού άτομα, τα οποία μένουν στην ίδια κατοικία, έστω και αν εξαιτίας της εργασίας τους δεν τρώνε κάθε μέρα μαζί με τα υπόλοιπα μέλη του νοικοκυριού. Τα πρόσωπα που δεν έχουν συγγένεια με τον υπεύθυνο του νοικοκυριού, αλλά διαμένουν στην ίδια κατοικία με αυτόν, θεωρούνται ως μέλη αυτού, αν τρώνε τουλάχιστον μία φορά την ημέρα μαζί με τα υπόλοιπα μέλη του νοικοκυριού. Σύμφωνα με τα ανωτέρω, το νοικοκυριό δεν ταυτίζεται πάντοτε με την έννοια της οικογένειας. Το νοικοκυριό το απαρτίζουν άτομα, που μένουν μαζί, φροντίζουν από κοινού για τη συντήρησή τους και τρώνε κατά κανόνα μαζί. Την οικογένεια, όμως, την απαρτίζουν άτομα που συνδέονται μεταξύ τους μόνο με συγγένεια. Ένας μαθητής που μένει σε άλλη πόλη για σπουδές είναι μέλος της οικογένειάς του, αλλά δεν αποτελεί ένα νοικοκυριό με αυτήν. Ένας οικογενειάρχης που εργάζεται μακριά από την οικογένειά του και αν ακόμα επανέρχεται τα Σαββατοκύριακα σε αυτήν, είναι βέβαια μέλος της οικογένειάς του, όχι όμως και του νοικοκυριού, το οποίο απαρτίζει η υπόλοιπη οικογένειά του, γιατί σύμφωνα με τον ορισμό του νοικοκυριού δε μένει μαζί και ούτε τρώει συνήθως μαζί με τα υπόλοιπα μέλη της οικογένειάς του. Ο οικογενειάρχης αυτός, καθώς και ο μαθητής, αποτελούν άλλο ξεχωριστό νοικοκυριό. (Λουβερδής Γ., 2007,σ.35)

1.3. Κατηγορίες μελών νοικοκυριού

Συνοψίζοντας και ιεραρχώντας τα ανωτέρω, τα άτομα που αποτελούν το νοικοκυριό καλούνται μέλη του νοικοκυριού. Αυτά μπορεί να διαμένουν, συνήθως, στο νοικοκυριό ή να απουσιάζουν προσωρινά από αυτό. Έτσι. Λαμβάνοντας υπόψη την θεώρηση της ΕΣΥΕ, μέλη του νοικοκυριού θεωρούνται και καταγράφονται οι παρακάτω κατηγορίες ατόμων:

- Συγγενικά άτομα που, συνήθως, διαμένουν μαζί (άγαμα και έγγαμα παιδιά, γονείς υπευθύνου, εγγόνια, άλλοι συγγενείς κλπ.) και συνεισφέρουν στις δαπάνες του νοικοκυριού.
- Μη συγγενικά άτομα που συνήθως διαμένουν μαζί (σύντροφοι κλπ.) και συνεισφέρουν στις

δαπάνες της κατοικίας ή επωφελούνται από αυτές, λόγω μη ύπαρξης εισοδημάτων (ανήλικα παιδιά, άτομα που δεν έχουν εισόδημα κ.ά.

- Τα άτομα που απουσιάζουν για μικρό χρονικό διάστημα (σε διακοπές, για εργασία, σπουδές κλπ.) και συνεισφέρουν στις δαπάνες της κατοικίας ή επωφελούνται αυτών, λόγω μη ύπαρξης εισοδημάτων και κατά τη διάρκεια της έρευνας δεν έχουν αλλού μία μόνιμη και κύρια κατοικία, και αναμένεται να επιστρέψουν στην κατοικία τους σε χρονικό διάστημα μικρότερο των έξι (6) μηνών.
- Οι μαθητές/σπουδαστές/φοιτητές που σπουδάζουν μακριά από το σπίτι τους και οι στρατιώτες, που συνεισφέρουν στις δαπάνες της κατοικίας ή επωφελούνται αυτών λόγω μη ύπαρξης εισοδημάτων, ανεξάρτητα από το χρονικό διάστημα που προτίθενται να απουσιάσουν και κατά τη διάρκεια της έρευνας δεν έχουν αλλού μία μόνιμη και κύρια κατοικία, είναι σύντροφοι ή παιδιά μέλους του νοικοκυριού και οι οποίοι συνεχίζουν να διατηρούν στενούς δεσμούς με το νοικοκυριό και θεωρούν ότι αυτή η κατοικία είναι η κύρια κατοικία τους.
- Συγγενικά άτομα που απουσιάζουν για μεγάλο χρονικό διάστημα (π χ ναυτικοί, υπάλληλοι σιδηροδρόμων, υπεραστικών λεωφορείων, δημόσιοι υπάλληλοι εκτός έδρας κλπ.), που συνεισφέρουν στις δαπάνες της κατοικίας ή επωφελούνται αυτών, λόγω μη ύπαρξης εισοδημάτων, θεωρούνται μέλη του νοικοκυριού, ανεξάρτητα από το χρονικό διάστημα που απουσιάζουν, και κατά τη διάρκεια της έρευνας δεν έχουν αλλού μία μόνιμη και κύρια κατοικία, είναι σύντροφοι ή παιδιά μέλους του νοικοκυριού και συνεχίζουν να διατηρούν στενούς δεσμούς με το νοικοκυριό και θεωρούν ότι αυτή η κατοικία είναι η κύρια κατοικία τους.

1.4. Ο υπεύθυνος του νοικοκυριού

Ως υπεύθυνος νοικοκυριού ορίζεται το άτομο εκείνο, που είναι μέλος του νοικοκυριού και αναγνωρίζεται από τα υπόλοιπα μέλη ως υπεύθυνος, επειδή παίρνει τις σημαντικές αποφάσεις, που το αφορούν. Οι αποφάσεις αυτές είναι οικονομικής κυρίως αλλά και καταναλωτικής φύσεως, ειδικά αν υπάρχουν νεαρά μέλη στο νοικοκυριό, δηλαδή τέκνα. Στην πλειοψηφία των περιπτώσεων, υπεύθυνος νοικοκυριού είναι ένας από τους δύο γονείς εφόσον αναφερόμαστε σε πυρηνικό μοντέλο οικογένειας. Τις περισσότερες φορές είναι το άτομο που φέρνει στο νοικοκυριό το μεγαλύτερο μέρος από το συνολικά εισαχθέν εισόδημα που έχει στην διάθεση του το νοικοκυριό.

Ο ρόλος του υπεύθυνου του νοικοκυριού είναι πολύ σημαντικός. Αυτό αποδεικνύεται και από το γεγονός ότι όλες οι έρευνες για τα νοικοκυριά εστιάζονται στον υπεύθυνο, ως μια βασικότερη ερμηνευτική μεταβλητή. Το μορφωτικό επίπεδο, το επάγγελμα, η ηλικία και το εισόδημα του/της υπεύθυνου μαρτυρούν πολλά για την δομή και την οικονομική συμπεριφορά και κατανάλωση του νοικοκυριού. Αυτό φαίνεται καθαρά στην έρευνα του Μητράκου (2004) για τις οικονομικές ανισότητες μεταξύ των νοικοκυριών. Σύμφωνα με τα ευρήματα της μελέτης, όταν ο πληθυσμός ομαδοποιείται με βάση την περιφέρεια διαμονής, το βαθμό αστικότητας, τα δημογραφικά χαρακτηριστικά και την επαγγελματική κατάσταση του αρχηγού του νοικοκυριού, το 83% και πλέον της συνολικής ανισότητας αποδίδεται σε διαφορές που υπάρχουν «εντός» των διαφόρων πληθυσμιακών ομάδων. Όταν όμως ο πληθυσμός ομαδοποιείται με βάση το επίπεδο

εκπαίδευσης του αρχηγού του νοικοκυριού, σχεδόν το ένα τέταρτο της συνολικής ανισότητας μπορεί να αποδοθεί σε ανισότητες «μεταξύ» αυτών των εκπαιδευτικών ομάδων. Με άλλα λόγια, το εκπαιδευτικό επίπεδο του αρχηγού του νοικοκυριού αποτελεί τον ασφαλέστερο «εξωγενή» δείκτη του επιπέδου ευημερίας του νοικοκυριού. (Λουβερδής Γ., 2007, σ.36-37)

1.5. Αλλαγές στην δομή της ελληνικής οικογένειας και νοικοκυριού

Τα τελευταία χρόνια επίκαιρο είναι το ερώτημα «κατά πόσο αλλάζει η ελληνική οικογένεια», κατ' επέκταση και το ελληνικό νοικοκυριό.

Η μελέτη των Γεωργιά, Γκάρη και Μυλωνά (2004) παρουσιάζει τις αλλαγές στην ελληνική οικογένεια και νοικοκυριό, παρουσιάζοντας το σχήμα της «εκτεταμένης αστικής οικογένειας».

Η έρευνα ανατέμνει την επιλεγόμενη «κρίση» στην ελληνική οικογένεια, φαινόμενα της οποίας αποτελούν η κατάλυση των παραδοσιακών αξιών από τη νέα γενιά, η απομόνωση από τους συγγενείς, η αύξηση των διαζυγίων κ.ά. Αναφέρεται μάλιστα ότι ήδη από τη δεκαετία του '60 έχει διακηρυχθεί από πολλούς επιστήμονες η διάλυση της ελληνικής οικογένειας και έχει προβλεφθεί ακόμη και ο «θάνατος» της με την επικράτηση της μορφής της πυρηνικής οικογένειας (γονείς και παιδιά).

Ωστόσο, οι συγγραφείς επισημαίνουν τη σύγχυση που επικρατεί ως προς τη δομή της και ως προς τη λειτουργία της, όταν μιλάμε για την αλλαγή της οικογένειας. Εννοιολογική σύγχυση επικρατεί επίσης και ανάμεσα στο νοικοκυριό, το σπίτι ή τον χώρο κατοικίας και στην έννοια της οικογένειας. Δίνοντας στο σχήμα της τον όρο «εκτεταμένη αστική οικογένεια» επισημαίνουν μεταξύ των αλλαγών που έχουν επέλθει ότι σήμερα «υπάρχουν περισσότερες οικογένειες με χωριστά νοικοκυριά, οι ρόλοι της γυναίκας έχουν αλλάξει, η μητέρα εργάζεται, το ποσοστό των φοιτητριών είναι μεγαλύτερο από το αντίστοιχο των φοιτητών, η δύναμη της γυναίκας στην οικογένεια έχει αυξηθεί - αποτέλεσμα της οικονομικής της προσφοράς στην οικογένεια, της αλλαγής του οικογενειακού δικαίου και άλλων».

Ως προς τη δομή της, ενώ η ελληνική οικογένεια δείχνει φαινομενικά ότι αλλάζει με την αύξηση των πυρηνικών αυτόνομων νοικοκυριών, ωστόσο προκύπτει το ερώτημα κατά πόσο οι αλλαγές αυτές είναι πραγματικές όταν οι παππούδες και οι συγγενείς κατοικούν σε κοντινή απόσταση και επικοινωνούν συχνά, όταν στηρίζουν και προσφέρουν βοήθεια στα παντρεμένα παιδιά τους. Όσο για την εγγύτητα στην κατοικία -και όχι συγκατοίκηση- η αλλαγή αυτή μπορεί να θεωρηθεί θετική γιατί επιτρέπει στην πυρηνική οικογένεια τον απαραίτητο ζωτικό χώρο και αυτονομία, ενώ η κοντινή απόσταση επιτρέπει τη διατήρηση σχέσεων με το ευρύτερο συγγενικό περιβάλλον.

Αναφορά πρέπει να γίνει για την αύξηση των μονογονεϊκών, ανύπανδρων, διαζευγμένων οικογενειών, των μεικτών γάμων. Η τεράστια αύξηση του αριθμού των διαζυγίων οδηγεί σε συνεπακόλουθες αλλαγές στη δομή της οικογένειας και κατ' επέκταση στο νοικοκυριό. Η μεγάλη αύξηση των νοικοκυριών που έχουν ως αρχηγό γυναίκα, όπως παρουσιάζεται στις επίσημες στατιστικές, κατ' αρχήν αντικατοπτρίζει ουσιαστικά το μεγάλο ποσοστό διάλυσης των γάμων. Παρατηρώντας τις επίσημες στατιστικές, παρατηρείται ότι σήμερα στην Ελλάδα αντιστοιχεί 1,3

παιδί ανά γυναίκα, τη στιγμή που στην Ιρλανδία αντιστοιχεί 1,88, στη Δανία 1,73 και στη Σουηδία 1,50.

Οικονομικά – καταναλωτικά αυτό έχει σημαντικές επιπτώσεις στην αλλαγή στάσης και συμπεριφοράς μεταξύ των μελών του νοικοκυριού. Η ουσιαστική φροντίδα αντικαθίσταται με την παροχή αγαθών, νοοτροπία που δυστυχώς οι νέοι γονείς περνούν στα παιδιά τους. Παρατηρείται μια γενικότερη αδιαφορία για τον οικογενειακό προϋπολογισμό, αυξάνεται σε πολύ μεγάλο ποσοστό η κατανάλωση και τελικά τα οικονομικά της οικογένειας καταρρέουν και πιέζουν τις σχέσεις των μελών αυτής.

Στην Ελλάδα οι έρευνες σχετικά με την ανάλυση των διαχρονικών μεταβολών στη σύνθεση της οικογένειας προσκρούουν πολύ συχνά στην αδυναμία μιας διαχρονικής στατιστικής παρατήρησης η οποία θα διαχώριζε την οικογένεια από το νοικοκυριό. Για το λόγω αυτό δεν υπάρχει ακριβής μέτρηση, αλλά συμπεράσματα που εμφανίζουν τις τάσεις.

Με βάση αυτή τη διευκρίνιση, παρατηρούμε ότι η διεύρυνση του αριθμού των νοικοκυριών με ένα ή δύο μέλη έχει ως αποτέλεσμα τη γενικότερη αύξηση του αριθμού των νοικοκυριών από το 1961 έως 2001. Στη σύγχρονη εποχή τα οικογενειακά νοικοκυριά αποτελούν τα 3/4 του συνολικού αριθμού των νοικοκυριών στην Ελλάδα.

Γενικά οι πρόσφατες εξελίξεις σε σχέση με τα οικογενειακά νοικοκυριά αφήνουν να διαφανεί η τάση για σταδιακή συρρίκνωση του ειδικού βάρους των οικογενειακών νοικοκυριών με παιδιά προς όφελος των μονογονεϊκών οικογενειών και των οικογενειακών νοικοκυριών χωρίς παιδιά (νοικοκυριά με πρώην γονείς, νοικοκυριά όσων δεν έχουν γίνει γονείς και τα νοικοκυριά με συζύγους που δεν θα αποκτήσουν ποτέ παιδιά). Επίσης ο αριθμός και το ποσοστό των μονομελών νοικοκυριών εμφανίζει συνεχή αύξηση. Χωρίς να γίνεται άμεση σύνδεση με την αύξηση των μονομελών νοικοκυριών, η μοναχική διαβίωση, εκούσια και ακούσια, παρατηρείται ότι αγγίζει περισσότερο τις γυναίκες (Μπάγκαβος Χ. 2004. σ. 21-23).

Τα τελευταία χρόνια έχουν αλλάξει σημαντικά τόσο οι δομές των οικογενειών όσο και των νοικοκυριών. Το μέγεθος των νοικοκυριών και οικογενειών μεγαλώνει, ενώ παράλληλα το μέσο μέγεθος αυτών μειώνεται, λόγω των πολλών διαζυγίων, όσο και της μειωμένης γονιμότητας.

Παρόλο που στην Ελλάδα, ο επικρατέστερος τύπος νοικοκυριού είναι αυτός των δύο ενήλικων γονιών και του ενός τουλάχιστον εξαρτημένου ανήλικου τέκνου, το ποσοστό αυτού του τύπου νοικοκυριού μειώθηκε από 42% σε 38% τα τελευταία 10 χρόνια. Την ίδια στιγμή, ο συνολικός αριθμός των εξαρτημένων τέκνων, που ζουν τουλάχιστον με τον ένα γονέα, αυξήθηκε από 4% σε 6%. Επιπλέον, η συνολική αναλογία των νοικοκυριών με εξαρτημένα τέκνα μειώθηκε από 62% το 1988 σε 53% το 1999, με πιθανότερο αίτιο την μείωση της γονιμότητας. Πραγματικά, στο τέλος της προηγούμενης δεκαετίας, ένα στα δύο άτομα έμενε σε νοικοκυριό χωρίς ανήλικα τέκνα, σε σχέση με μια αναλογία της τάξης του ενός στα τρία άτομα δέκα χρόνια ακόμα παλαιότερα.

Τα δεδομένα με βάση την σύνθεση του νοικοκυριού και την ηλικιακή διάρθρωση, υποδηλώνουν την σχετικά μεγάλη αναλογία ατόμων, ηλικίας μεταξύ 25-49 που μένουν ακόμα στην πατρική κατοικία, ένα παράγοντα που σχετίζεται με το γεγονός ότι οι νέοι φεύγουν από την πα-

τρική κατοικία σε αρκετά μεγαλύτερη ηλικία πια.

Την ίδια στιγμή, το ποσοστό των ηλικιωμένων που διαμένουν στα σπίτια των παιδιών τους είναι πολύ μεγάλο συγκρινόμενο με τον μ.ο της Ε.Ε, ακόμα και με αυτό των υπολοίπων κρατών της Μεσογείου, όπως τις Ιταλία και Πορτογαλία (European Commission 2001). Παρολ' αυτά, η αναλογία των ηλικιωμένων που διαμένουν σε ένα νοικοκυριό, στο οποίο υπεύθυνος είναι ένα νεότερο άτομο δείχνει να έχει μειωθεί με την πάροδο του χρόνου. (Μπάγκαβος Χ. 2004. σ. 24-26).

1.6. Η δομή του ελληνικού νοικοκυριού

Το ελληνικό νοικοκυριό, σύμφωνα με επίσημα στοιχεία (Ε.Σ.Υ.Ε. 2001) έχει σημαντικές διαφορές με το αντίστοιχο νοικοκυριό του 1981. Την μερίδα του λέοντος στην σύνθεση των ελληνικών νοικοκυριών αποτελούν τα διμελή, τριμελή και τετραμελή νοικοκυριά.

Έτσι, η σύγκριση ανάμεσα στις απογραφές πληθυσμού του 1981 και του 2001 δίνει μια πρώτη εικόνα για τις αλλαγές που έχουν συντελεστεί, τουλάχιστον σε δομικό επίπεδο. Η απογραφή του 2001 κατέγραψε 3.664.387 νοικοκυριά, έναντι 2.974.450 του 1981. Από αυτά, τα 2.655.649 εκατομμύρια δήλωσαν ως αρχηγό της οικίας άντρα (έναντι 2.499.850 το 1981) και το 1.008.741 γυναίκα (έναντι μόλις 474.600 το 1981).

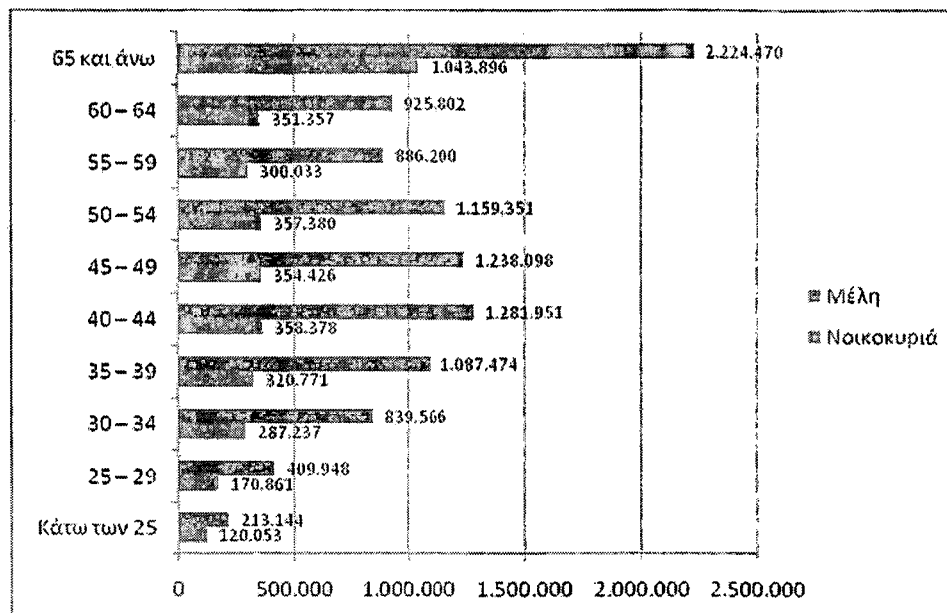
Ταυτόχρονα, τα μονομελή νοικοκυριά σχεδόν διπλασιάστηκαν στην τελευταία 20ετία, ενώ εκείνα με πέντε ή περισσότερα μέλη είναι σήμερα περίπου κατά 20%-25% λιγότερα. Πιο αναλυτικά, το 2001 δηλώθηκαν 723.660 μονομελή νοικοκυριά (έναντι 434.290 το 1981), 1.028.865 διμελή (έναντι 734.510), 771.851 τριμελή (έναντι 601.150), 752.676 τετραμελή (έναντι 713.980) και 387.340 με πέντε και περισσότερα μέλη, έναντι 490.520 το 1981.

Τα διμελή νοικοκυριά είναι 1.028.676, από αυτά, σε 295.331 τα δύο μέλη είναι ενήλικες 18-55 ετών, στα 491.204 και τα δύο μέλη είναι άνω των 55 ετών, ενώ 201.964 αποτελούνται από έναν ενήλικα έως 55 ετών και έναν ενήλικα μεγαλύτερο των 55 ετών. Όσο για τα νοικοκυριά με ένα παιδί και έναν ενήλικα, υπολογίζονται περίπου στις 40.000: στις περισσότερες περιπτώσεις (36.939) ο ανήλικος μένει με έναν ενήλικα 18-55 ετών και σπανιότερα (2.923) με έναν ενήλικα άνω των 55 ετών.

Τα τριμελή νοικοκυριά είναι 771.851. Από αυτά, περίπου 22.500 αποτελούνται από έναν ενήλικα και δύο παιδιά. Τα περισσότερα (270.810) αποτελούνται από δύο ενήλικες 18-40 55 ετών και έναν ανήλικο, ενώ σημαντικός είναι ο αριθμός (177.303) των τριμελών νοικοκυριών που αποτελούνται από ένα άτομο 18-55 ετών και δύο άτομα άνω των 55 ετών.

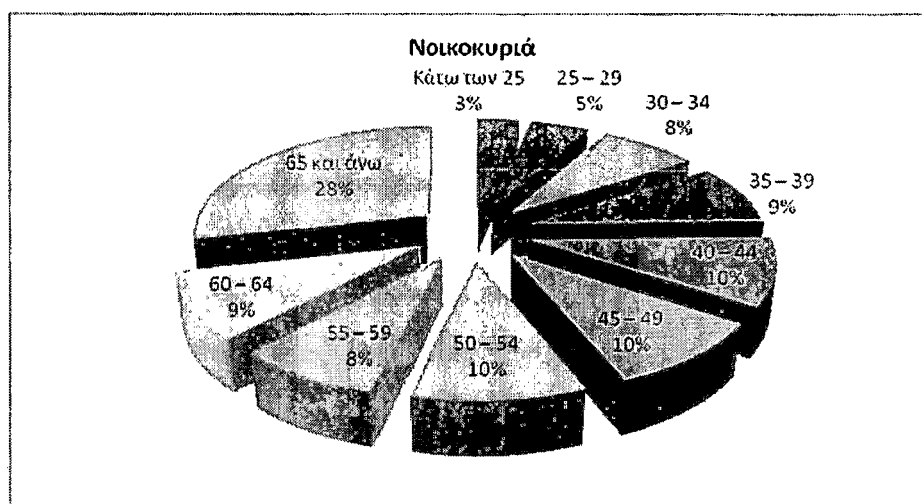
Τέλος, τα τετραμελή νοικοκυριά (752.676) συνήθως αποτελούνται από δύο ενήλικες και δύο ανηλικούς (περίπου 358.000), ή τέσσερις ενήλικες (249.971), συνήθως δύο γονείς και δύο ενήλικα παιδιά. (Ε.Σ.Υ.Ε. 2001)

Διάγραμμα 1
Νοικοκυριά-μέλη αυτών σύμφωνα με την ηλικία του υπεύθυνου

Πηγή: Στατιστικά στοιχεία από ΕΣΥΕ (2001)

Διάγραμμα 2
Τα ελληνικά νοικοκυριά (με βάση την ηλικία του υπεύθυνου) %

Πηγή: Στατιστικά στοιχεία από ΕΣΥΕ (2001)

2. Εννοιολογική σημασία του όρου «κατανάλωση» και προσδιοριστικοί παράγοντες της κατανάλωσης

Ως κατανάλωση ορίζεται ως η οικονομική δραστηριότητα, η οποία επηρεάζεται από τις κοινωνικές και ψυχολογικές διεργασίες του ατόμου, που προβαίνει στην πραγματοποίηση αυτής της δραστηριότητας. Το άτομο καταναλώνει, επειδή μέσα από την κατανάλωση ικανοποιεί τις ανάγκες του. Η ικανοποίηση των αναγκών ισοδυναμεί με τη χρησιμότητα, που λαμβάνει το

άτομο από την κατανάλωση των αγαθών και των υπηρεσιών. Το άτομο μεγιστοποιεί τη χρησιμότητά του από την κατανάλωση αγαθών και υπηρεσιών μέχρι το σημείο που του επιτρέπουν το εισόδημά του αλλά και οι τιμές των αγαθών (Σιώμκος 2002, σ. 72).

Με άλλα λόγια, η συμπεριφορά του καταναλωτή βασίζεται στην «αρχή της μεγιστοποίησης της χρησιμότητας», που απορρέει από την ικανοποίηση των αναγκών του. Οι ανάγκες αυτές, πραγματικές ή πλασματικές, είναι ζωτικής σημασίας για τα νοικοκυριά, διότι καλύπτουν όλες τις διαστάσεις της ανθρώπινης ύπαρξης (δηλαδή τις βιολογικές-φυσιολογικές, κοινωνικές, συναισθηματικές και ψυχολογικές ανάγκες).

Ο όρος «χρησιμότητα» εισήχθη από τον Άγγλο φιλόσοφο J. Bentham, σύμφωνα με τον οποίο οι άνθρωποι τείνουν να αποφεύγουν τον πόνο και να επιζητούν την ευχαρίστηση, ως την αρχή που επιδοκιμάζει κάθε ενέργεια, σύμφωνα με την τάση της να αυξάνει ή να μειώνει την ευτυχία του ανθρώπου (Σιώμκος 2002, σ. 72).

Η κατανάλωση αποτελείται από αγαθά και υπηρεσίες που αγοράζονται από νοικοκυριά. Διαιρείται σε τρεις υποκατηγορίες: μη διαρκή αγαθά, διαρκή αγαθά και υπηρεσίες.

- **Μη διαρκή** αγαθά είναι τα αγαθά που διαρκούν όπως γνωρίζουμε από την θεωρία για μια σύντομη χρονική περίοδο, όπως τα τρόφιμα και τα ρούχα που αγοράζουμε.
- **Διαρκή** είναι τα αγαθά που διαρκούν μεγάλη χρονική περίοδο, όπως τα αυτοκίνητα και οι τηλεοράσεις.
- Στις **υπηρεσίες** περιλαμβάνεται η εργασία που γίνεται για καταναλωτές από άτομα και επιχειρήσεις, όπως το κούρεμα και οι επισκέψεις σε ιατρούς.

Όπως προκύπτει από την κεϋνσιανή θεωρία, αλλά και τις μετέπειτα θεωρητικές και εμπειρικές προσεγγίσεις, το εισόδημα αποτελεί τον καθοριστικό παράγοντα της ιδιωτικής κατανάλωσης. Ωστόσο, η αύξηση του εισοδήματος, δεν οδηγεί αναγκαστικά στην ισόρροπη αύξηση όλων των κατηγοριών της κατανάλωσης που συνθέτουν το καταναλωτικό πρότυπο, δηλαδή όλων των αγαθών και υπηρεσιών που καταναλώνονται από κάθε νοικοκυριό.

Πέραν του εισοδήματος, υπάρχουν και άλλες βασικές μακρο-μεταβλητές που επηρεάζουν την καταναλωτική συμπεριφορά, όπως οι φόροι, το επιτόκιο, οι δημόσιες δαπάνες.

Η φορολογία επηρεάζει άμεσα την ιδιωτική κατανάλωση μέσω της επίδρασης στο διαθέσιμο εισόδημα. Η αύξησή της, ειδικά όταν έχει μόνιμο χαρακτήρα, μειώνει το εισόδημα των καταναλωτών και κατ' επέκταση την ποσότητα αγαθών και υπηρεσιών που καταναλώνονται. Εμπειρικές έρευνες που έχουν πραγματοποιηθεί κατά τη δεκαετία του 1990 επιβεβαιώνουν τη σχέση φορολογίας και κατανάλωσης.

Η επίδραση του επιτοκίου στην κατανάλωση είναι έμμεση καθώς ο άμεσος αντίκτυπος μιας πιθανής μεταβολής του εμφανίζεται συνήθως αρχικά στις αποταμιεύσεις των νοικοκυριών. Μια αύξηση του επιτοκίου ωθεί τα νοικοκυριά να αποταμιεύουν περισσότερο και να καταναλώνουν λιγότερο. Ωστόσο η αρνητική σχέση επιτοκίου κατανάλωσης δεν φαίνεται να επιβεβαιώνεται πάντοτε εμπειρικά.

Οι δημόσιες δαπάνες αποτελούν ένα ακόμη μέγεθος που έχει υποστηριχθεί ότι επηρεάζει την κατανάλωση, οι οποίες μπορούν να υποκαταστήσουν την ιδιωτική κατανάλωση. Όμως,

και σε αυτή την περίπτωση οι εμπειρικές αναλύσεις φαίνεται να μην επιβεβαιώνουν την υπόθεση αυτή. (Πρόντζας Π. 2008, σ. 4)

Εκτός από τις μακροοικονομικές μεταβλητές, σειρά παραγόντων ασκούν καθοριστική επίδραση, όχι τόσο στο συνολικό μέγεθος της κατανάλωσης, όσο στη διάρθρωση της καταναλωτικής δαπάνης, δηλαδή στο καταναλωτικό πρότυπο.

Χαρακτηριστικός παράγοντας είναι η εξέλιξη της ηλικιακής κατανομής των νοικοκυριών και ιδιαίτερα η αύξηση της γήρανσης του πληθυσμού που θεωρείται ότι επηρεάζει το καταναλωτικό πρότυπο. Εμπειρικές έρευνες διαπιστώνουν ότι η γήρανση του πληθυσμού ασκεί θετική επίδραση κυρίως στις δαπάνες υγείας, αλλά και στις δαπάνες για ενέργεια και οικιακό εξοπλισμό. Από την άλλη, η γήρανση του πληθυσμού έχει αρνητική επιρροή στις δαπάνες εκπαίδευσης και ψυχαγωγίας.

Επίσης, το μέγεθος των νοικοκυριών θεωρείται ότι επηρεάζει τη μεταβολή του καταναλωτικού προτύπου. Η μείωση του μεγέθους των νοικοκυριών περιορίζει την εμφάνιση οικονομικών κλίμακας που προκύπτουν μέσα από τη συμβίωση μεγάλου σχετικά αριθμού ατόμων στην κατανάλωση ορισμένων αγαθών, όπως π.χ. στην κατανάλωση ηλεκτρικής ενέργειας.

Ο βαθμός αστικοποίησης αποτελεί πρόσθετη μεταβλητή στη διαμόρφωση του καταναλωτικού προτύπου, αφού τα νοικοκυριά που ζουν σε αγροτικές περιοχές παράγουν μέρος της διατροφής τους, εμφανίζοντας έτσι υψηλή ιδιοκατανάλωση. Επομένως η μείωση των νοικοκυριών της υπαίθρου με την αύξηση της αστικοποίησης μεταβάλλει την κατανομή του εισοδήματος στις διάφορες καταναλωτικές κατηγορίες. Σημαντική επιρροή στη διάρθρωση της κατανάλωσης έχει βέβαια και η αυξημένη συμμετοχή των γυναικών στην αγορά εργασίας, όπως και ο γενικότερος τρόπος ζωής των πολιτών. (Πρόντζας Π. 2008, σ. 5)

Άλλες παράμετροι που επηρεάζουν το καταναλωτικό πρότυπο είναι το σύστημα εκπαίδευσης και υγείας που υπάρχει σε κάθε χώρα και φυσικά το συνταξιοδοτικό σύστημα. Όσο πιο προηγμένο είναι το σύστημα εκπαίδευσης και όσο πιο πλήρεις και ποιοτικές είναι οι προσφερόμενες δημόσιες υπηρεσίες υγείας τόσο μικρότερη είναι η ανάγκη των ατόμων να προστρέξουν στις υπηρεσίες του ιδιωτικού τομέα. Όσον αφορά το συνταξιοδοτικό σύστημα, η επίδρασή του είναι σημαντική στην αποταμίευση των νοικοκυριών και στην αγορά ασφαλιστικών υπηρεσιών.

Πέρα από τις ποσοτικές παραμέτρους υπάρχουν και οι ποιοτικοί παράγοντες που επηρεάζουν τη διαμόρφωση του καταναλωτικού προτύπου.

Σύγχρονες προσεγγίσεις που μελετούν τη συμπεριφορά του καταναλωτή θεωρούν ότι καθοριστική επιρροή στην κατανομή του εισοδήματος των νοικοκυριών διαδραματίζει η κουλτούρα και το σύστημα αξιών της κοινωνίας. Πολλές από τις διαφορές που παρατηρούνται στο επίπεδο διαφόρων κατηγοριών κατανάλωσης μπορούν να ερμηνευτούν μέσα από τις διαφορές στην κουλτούρα που υπάρχει σε κάθε κοινωνία και τη μακροχρόνια ή πολιτισμική τους συμπεριφορά. Με άλλα λόγια, το σύστημα αξιών και οι συνήθειες-αντιλήψεις επηρεάζουν σε μεγάλο βαθμό το καταναλωτικό πρότυπο που κυριαρχεί. Τέλος, οι περιβαλλοντικές συνθήκες αυξάνουν την κατανάλωση ορισμένων αγαθών και περιορίζουν την κατανάλωση άλλων. (Πρόντζας Π., 2008, σ. 6)

2.1. Θεωρίες περί καταναλωτικής συμπεριφοράς

Η κατανάλωση παίζει αποφασιστικό ρόλο για την οικονομική ανάπτυξη μιας οικονομίας, επομένως οι παράγοντες που καθορίζουν την καταναλωτική συμπεριφορά είναι βασικοί παράγοντες διερεύνησης.

Τέσσερις διαπρεπείς οικονομολόγοι αναφέρθηκαν στον καθορισμό της καταναλωτικής συμπεριφοράς: ο Keynes, ο Fischer, ο Modigliani και ο Friedman. Καθένας από τους παραπάνω έκανε διαφορετικές υποθέσεις:

- Ο Keynes υποθέτει ότι το διαθέσιμο εισόδημα είναι ο βασικός προσδιοριστικός παράγοντας της κατανάλωσης. Ωστόσο, παρατηρήθηκε διαφορετική συμπεριφορά στις μακροοικονομικές χρονολογικές σειρές, με οικονομικά στοιχεία που σύλλεξε ο Ρώσος οικονομολόγος Kuznets που επικράτησε ως ο «γρίφος της κατανάλωσης».
- Ο Fischer υποθέτει ότι η κατανάλωση διαμορφώνεται με βάση τόσο τα εισοδήματα του παρόντος όσο και τα εισοδήματα του μέλλοντος - έτσι οι καταναλωτές σταθμίζουν την αξία της κατανάλωσης στο παρόν με εκείνη του μέλλοντος - ο ρόλος του προεξοφλητικού επιτοκίου και η εξομάλυνση της κατανάλωσης.
- Ο Modigliani αναφέρεται στον «κύκλο ζωής» μέσα στον οποίο ο καταναλωτής δύναται να κατανέμει το εισόδημά του μεταξύ διαφορετικών χρονικών περιόδων.
- Ο Friedman διακρίνει δύο πηγές εισοδήματος: το μόνιμο και το προσωρινό. Υποθέτει ότι η κατανάλωση διαμορφώνεται με βάση το μόνιμο εισόδημα.

Μετά την εισαγωγή της «Γενικής Θεωρίας» του Keynes (1936), ήταν γενικά αποδεκτό, σύμφωνα και με τον Friedman (1957) και τον Branson (1972), ότι μια βασική μακροοικονομική σχέση είναι αυτή μεταξύ εισοδήματος και καταναλωτικών προσδοκιών. Αυτή η σχέση όρισε την συνάρτηση κατανάλωσης.

Τα νοικοκυριά λαμβάνουν εισόδημα από την εργασία τους και από το κεφάλαιο που κατέχουν και πληρώνουν φόρους στο κράτος. Ακολουθώντας αποφασίζουν πόσο από το εισόδημα που τους απομένει μετά την φορολογία θα καταναλώσουν και πόσο θα αποταμιεύσουν. Τα εισοδήματα των νοικοκυριών είναι ίσα με το παραγόμενο προϊόν της οικονομίας, Y . Το κράτος φορολογεί κατόπιν τα νοικοκυριά με ένα ποσό T . Ορίζεται το εισόδημα που απομένει μετά την πληρωμή όλων των φόρων, $Y-T$, ως διαθέσιμο εισόδημα. Τα νοικοκυριά κατανέμουν το διαθέσιμο εισόδημα τους μεταξύ κατανάλωσης και αποταμίευσης.

Υποθέτουμε ότι το επίπεδο της κατανάλωσης εξαρτάται άμεσα από το επίπεδο του διαθέσιμου εισοδήματος. Όσο ψηλότερο είναι το διαθέσιμο εισόδημα, τόσο περισσότερη είναι η κατανάλωση. Έτσι,

$$C = C(Y-T)$$

Η εξίσωση αυτή δηλώνει ότι η κατανάλωση είναι συνάρτηση του διαθέσιμου εισοδήματος. Η σχέση μεταξύ κατανάλωσης και διαθέσιμου εισοδήματος ονομάζεται συνάρτηση κατανάλωσης. Η οριακή ροπή για κατανάλωση είναι το ποσό κατά το οποίο μεταβάλλεται η κατανάλωση, όταν αυξάνεται το διαθέσιμο εισόδημα κατά μια χρηματική μονάδα.

Μια πρόσθετη χρηματική μονάδα εισοδήματος αυξάνει την κατανάλωση, αλλά λιγότερο από μια χρηματική μονάδα. Έτσι, αν τα νοικοκυριά αποκτήσουν μια πρόσθετη χρηματική μο-

νάδα εισοδήματος, αποταμιεύουν ένα μέρος του ποσού αυτού. (Λουβερδής Γ., 2007,σ.45-46)

Η συνάρτηση κατανάλωσης, την οποία πρότεινε ο Keynes, συνδέει την τρέχουσα κατανάλωση με το τρέχον εισόδημα ήταν αρκετά απλοϊκή. Τα νοικοκυριά, όταν αποφασίζουν τότε και πόσο από το εισόδημα τους θα καταναλώσουν, σταθμίζουν τόσο το παρόν όσο και το μέλλον. Όσο περισσότερη κατανάλωση απολαμβάνουν σήμερα, τόσο λιγότερη θα απολαύσουν αύριο. Πραγματοποιώντας αυτήν την υπόθεση, τα νοικοκυριά πρέπει να προβλέψουν το εισόδημα που θα κερδίζουν στο μέλλον και την κατανάλωση αγαθών και υπηρεσιών που θα έχουν δυνατότητα να απολαύσουν. Ο Irving Fisher, πάνω στην θεωρία του οποίου βασίστηκαν και οι μεταγενέστερες θεωρίες των Modigliani και Friedman, ανέπτυξε το υπόδειγμα με το οποίο οι οικονομολόγοι αναλύουν το πόσο ορθολογικές και στραμμένες στο μέλλον είναι οι διαχρονικές επιλογές που κάνουν οι καταναλωτές, σε διαφορετικές χρονικές περιόδους. Το υπόδειγμα του Fisher αποκαλύπτει τους περιορισμούς που αντιμετωπίζουν οι καταναλωτές και τα νοικοκυριά, τις προτιμήσεις τους και το πώς αυτοί οι περιορισμοί και προτιμήσεις καθορίζουν από κοινού τις επιλογές σχετικά με την κατανάλωση και αποταμίευση. (Λουβερδής Γ., 2007,σ.47)

Όλοι οι άνθρωποι επιδιώκουν να καταναλώνουν όσο το δυνατό περισσότερα αγαθά και υπηρεσίες. Ο λόγος που καταναλώνουμε λιγότερα απ' όσα επιθυμούμε είναι ότι σε κάθε χρονική στιγμή έχουμε στην διάθεση μας συγκριμένο εισόδημα, αντιμετωπίζουμε τον λεγόμενο εισοδηματικό περιορισμό. Όταν τα νοικοκυριά αποφασίζουν πόσο θα καταναλώσουν σήμερα σε σχέση με το μέλλον, αντιμετωπίζουν ένα πρόβλημα διαχρονικού εισοδηματικού περιορισμού μεταξύ περιόδων. (Λουβερδής Γ., 2007,σ.48)

Επιπλέον σύμφωνα με το υπόδειγμα του Fisher, η κατανάλωση εξαρτάται από το εισόδημα όλης της ζωής ενός ατόμου. Το εισόδημα μεταβάλλεται συστηματικά στην διάρκεια ζωής των ανθρώπων. Με την αποταμίευση, επιτρέπει στους καταναλωτές να μεταφέρουν εισοδήματα από περιόδους της ζωής τους με υψηλά εισοδήματα σε περιόδους με χαμηλό εισόδημα. Η ερμηνεία αυτή της καταναλωτικής συμπεριφοράς αποτελεί την βάση της υπόθεσης του κύκλου ζωής.

Βέβαια αφού ο πλούτος δεν μεταβάλλεται αναλογικά με το εισόδημα από άτομο σε άτομο, διαπιστώνεται ότι, όταν εξετάσουμε συγκριτικά στοιχεία μεταξύ ατόμων ή στοιχεία που καλύπτουν σύντομες χρονικές περιόδους, ότι το υψηλό εισόδημα αντιστοιχεί σε χαμηλή ροπή κατανάλωσης.

Πλέον τούτων η πιο σημαντική πρόβλεψη θεωρείται ότι η αποταμίευση μεταβάλλεται κατά την διάρκεια ζωής ενός ατόμου. Έτσι, επειδή οι άνθρωποι θέλουν να εξομαλύνουν την κατανάλωση στην διάρκεια της ζωής τους, ο νέος που εργάζεται πραγματοποιεί αποταμίευση, ενώ ο ηλικιωμένος πραγματοποιεί αρνητική αποταμίευση. (Λουβερδής Γ., 2007,σ.49-50)

Βέβαια, έρευνες έχουν πραγματοποιηθεί για την αποταμίευση, ειδικά των ηλικιωμένων. Φαίνεται λοιπόν ότι οι ηλικιωμένοι δεν εκταμιεύουν τις αποταμιεύσεις τους στην έκταση που μόλις αναφέρθηκε στο υπόδειγμα. Απλούστερα, οι ηλικιωμένοι δεν ξοδεύουν τόσο γρήγορα τον πλούτο τους και τα εισοδήματά τους. Δύο είναι οι βασικοί λόγοι:

1. Οι ηλικιωμένοι μεριμνούν για πιθανές απρόβλεπτες δαπάνες. Η πρόσθετη αποταμίευση

που πηγάζει από την αβεβαιότητα ονομάζεται προληπτική αποταμίευση.

2. Το κίνητρο των γονέων να αφήσουν περιουσιακά στοιχεία στα παιδιά τους.

Ένας σημαντικός παράγοντας, στην κατανάλωση κύκλου ζωής και αποταμίευσης των νοικοκυριών, αποτελεί η στέγαση. Η απόκτηση ακίνητου αποτελεί το βασικότερο περιουσιακό στοιχείο στο συνολικό οικιακό χαρτοφυλάκιο για ένα μεγάλο μέρος των νοικοκυριών.

Τα ακίνητα περιουσιακά στοιχεία διαφέρουν ουσιωδώς από τα χρηματοοικονομικά περιουσιακά στοιχεία χάρη στον διπλό τους ρόλο. Ο «οικιακός πλούτος» θεωρείται παράλληλα ως επενδυτικό αγαθό αλλά και σαν διαρκές καταναλωτικό αγαθό. Οι Banks *et al.* (2004), εξέτασαν τις επιπτώσεις από την αβεβαιότητα των τιμών στον τομέα στέγασης για το μονοπάτι κύκλου ζωής του πλούτου και της κατανάλωσης. Ένας καταναλωτής που απεχθάνεται τον μπορεί πάντα να επιλέγει την μη κατοχή χρηματοοικονομικών αγαθών, π.χ. μετοχές, που χαρακτηρίζονται από μια άλφα επικινδυνότητα. Αντίθετα, για ένα τέτοιο καταναλωτή είναι αδύνατο να μην επιλέξει την επένδυση σε τίτλους ιδιοκτησίας. Το απαραίτητο επίπεδο κατανάλωσης σε στέγαση και λοιπές τέτοιες υπηρεσίες μεγαλώνει ανάλογα με το μέγεθος του νοικοκυριού. Από την στιγμή που γενικώς προτιμάται η ιδιοκατοίκηση από την ενοικίαση, οι διακυμάνσεις στις τιμές των ενοικίων δύναται να προκαλέσουν μάλλον απώλεια πλούτου, εκτός και αν υπάρχει ένας τρόπος ασφάλισης ενάντια τέτοιων διακυμάνσεων. Εν τη απουσία ενός κατάλληλου χρηματοοικονομικού οργάνου, η «ασφάλιση» του νοικοκυριού μπορεί να διασφαλιστεί από την αγορά του ίδιου ακινήτου. Με άλλα λόγια, η ιδιοκατοίκηση αποτελεί και έχει ένα επιπρόσθετο τρίτο ρόλο ως ασφάλεια απέναντι στις διακυμάνσεις των τιμών στέγασης.

Σε αυτήν την περίπτωση, οι Banks *et al.*, (2004) δείχνουν πως η αύξηση της μεταβλητικότητας των τιμών στεγασής και ενοικίασης, θα οδηγήσει σε αύξηση τόσο στην ιδιοκατοίκηση αλλά και στην κατανάλωση υπηρεσιών στέγασης νωρίς στον κύκλο ζωής. (Λουβερδής Γ., 2007,σ.51-52)

Σύμφωνα με το μοντέλο κύκλου ζωής, η επιθυμητή κατανάλωση από την χρήση ακίνητων περιουσιακών στοιχείων σε εάν νοικοκυριά, πρέπει να μειωθεί με την γήρανση των μελών του και ειδικά μετά την συνταξιοδότηση. Ακόμα, τα ακίνητα περιουσιακά στοιχεία θα πρέπει να ρευστοποιηθούν, ώστε να χρηματοδοτήσουν την κατανάλωση μετά την συνταξιοδότηση, από την στιγμή που και το εισόδημα θα μειωθεί.

Οι μελέτες των Hurd (1990) και Jones (1996) έδειξαν ότι σε αντίθεση με την προαναφερθείσα πρόβλεψη, τα πιο ηλικιωμένα νοικοκυριά είναι πιο απρόθυμα σχετικά να φύγουν από το καθεστώς της ιδιοκατοίκησης.

Σύμφωνα με τον Jones (1996), η συστηματική ρευστοποίηση ακίνητης περιουσίας λαμβάνει χώρα σε γηραιότερα νοικοκυριά, αλλά όχι άμεσα μετά την συνταξιοδότηση των κυρίαρχων μελών του. Επίσης διαφωνεί με την άποψη πως τα ηλικιωμένα νοικοκυριά δεν παρακινούνται από την αρνητική αποταμίευση του κύκλου ζωής, ώστε να πουλούν ακίνητα περιουσιακά στοιχεία. Η απόφαση να παύουν την ιδιοκατοχή είναι μάλλον πιθανότερο να βασίζεται σε μια μείωση του μεγέθους του εξεταζόμενου νοικοκυριού. (Λουβερδής Γ., 2007,σ.53)

Όσον αφορά την Ελλάδα, η αγορά ακινήτων αποτελούσε πάντοτε ένα σημαντικό τμήμα της ελληνικής οικονομίας. Σήμερα, η κατοχή ακινήτων αποτελεί το 90% του πλούτου των

ελληνικών νοικοκυριών, ενώ η ιδιωτική επένδυση σε ακίνητα αποτελεί περίπου το 20% των συνολικών επενδύσεων. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα, οι εξελίξεις στις τιμές των ακινήτων, μέσω της επίδρασής τους στον ιδιωτικό πλούτο, να επηρεάζουν τις αποταμιευτικές επιλογές, καθώς και την εμπιστοσύνη των νοικοκυριών, που με τη σειρά τους αποτελούν τους κύριους παράγοντες ώθησης του οικονομικού κύκλου και της ανάπτυξης γενικότερα.

Η άνοδος των τιμών στα ακίνητα έχει αποτελέσει ένα σημαντικό παράγοντα στην αύξηση του πλούτου των νοικοκυριών, καθώς αυτά αποτελούν περίπου το 90% του συνολικού τους πλούτου (τα αντίστοιχα ποσοστά για την ευρωζώνη είναι 40-50%, ενώ για τις ΗΠΑ το 25% περίπου). Το παραπάνω στοιχείο αποτελεί απόρροια του γεγονότος πως το 75% του πληθυσμού κατέχει κάποιο ακίνητο. Το υψηλό αυτό ποσοστό εν μέρει αντικατοπτρίζει το μεγάλο ποσοστό δευτέρων κατοικιών ως εξοχικά.

Η μεγάλη αύξηση του συσχετιζόμενου με την περιουσία πλούτου ενίσχυσε την οικονομική θέση των νοικοκυριών την προηγούμενη δεκαετία. Σύμφωνα με τις εκτιμήσεις του τμήματος Στρατηγικού Σχεδιασμού και Έρευνας της Εθνικής Τράπεζας της Ελλάδος, η μέση άνοδος των τιμών στα ακίνητα κατά 5% σε πραγματικούς όρους κατά την περίοδο 1995-2004 υπολογίζεται να έχει αυξήσει την ιδιωτική κατανάλωση κατά 0,4 εκατοστιαίας μονάδας ετησίως, συμβάλλοντας έτσι κατά 0,3 εκατοστιαίας μονάδας στην αύξηση του ετήσιου ΑΕΠ (Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος, 2005).

Υπάρχει όμως και μια άλλη θεωρία αυτή του μόνιμου εισοδήματος σε σχέση με την καταναλωτική συμπεριφορά που προτάθηκε από τον Milton Friedman το 1957. Η υπόθεση μόνιμου εισοδήματος συμπληρώνει την υπόθεση του κύκλου ζωής που διατυπώθηκε από τον Modigliani: Και οι δυο χρησιμοποιούν την θεωρία καταναλωτή του Fisher για να υποστηρίξουν ότι η κατανάλωση δεν εξαρτάται μόνο από το τρέχον εισόδημα. Τονίζει ότι το εισόδημα ακολουθεί μια κανονικότητα στην διάρκεια ολόκληρης της ζωής ενός ανθρώπου, η υπόθεση του μόνιμου εισοδήματος υποστηρίζει ότι οι άνθρωποι γνωρίζουν στην ζωή τους τυχαίες και προσωρινές μεταβολές στα εισοδήματα τους από χρόνο σε χρόνο.

Το μόνιμο εισόδημα αποτελεί και το μελλοντικά προσδοκώμενο εισόδημα. Αντίθετα, το προσωρινό είναι το μέρος του εισοδήματος που οι άνθρωποι δεν αναμένουν να κερδίζουν και στο μέλλον. Οι διάφορες μορφές εισοδήματος έχουν διαφορετικούς βαθμούς μονιμότητας. Οι καλές σπουδές προσφέρουν ένα μόνιμο υψηλότερο εισόδημα, ενώ οι καλές καιρικές συνθήκες παρέχουν μόνον ένα προσωρινά υψηλότερο εισόδημα.

Ο Friedman υπέθεσε ότι η κατανάλωση εξαρτάται κυρίως από το μόνιμο εισόδημα, επειδή οι καταναλωτές και τα νοικοκυριά χρησιμοποιούν την αποταμίευση και τον δανεισμό για να διατηρήσουν σχετικά σταθερό το επίπεδο της κατανάλωσης τους ως αντίδραση στις προσωρινές διακυμάνσεις του εισοδήματος τους. Οι καταναλωτές έχουν την τάση να δαπανούν το μόνιμο εισόδημα τους, αλλά αποταμιεύουν το μεγαλύτερο τμήμα του προσωρινού τους εισοδήματος.

Σε έρευνες γύρω από τα στοιχεία των νοικοκυριών, ο Friedman υποστήριξε ότι τα στοιχεία αυτά εκφράζουν ένα συνδυασμό μόνιμου και προσωρινού εισοδήματος. Τα νοικοκυριά με μόνιμο εισόδημα έχουν αναλογικά υψηλότερη κατανάλωση. Αν η μεταβολή στο τρέχον εισό-

δημα προέρχεται από την μεταβολή του μόνιμου εισοδήματος, η μέση ροπή κατανάλωσης θα είναι ίδια για όλα τα νοικοκυριά. Μέρος της μεταβολής στο τρέχον εισόδημα του νοικοκυριού προέρχεται από την συνιστώσα του προσωρινού εισοδήματος και γι' αυτό τα νοικοκυριά με μεγάλο προσωρινό εισόδημα θα έχουν μεγαλύτερη κατανάλωση. Διαπιστώνεται από τις έρευνες ότι τα νοικοκυριά υψηλού εισοδήματος έχουν κατά μέσο όρο χαμηλότερες ροπές κατανάλωσης. (Λουβερδής Γ., 2007,σ.54-55)

2.2. Πρότυπα καταναλωτικής συμπεριφοράς νοικοκυριών

Τα νοικοκυριά δείχνουν να μειώνουν τις καταναλωτικές τους δαπάνες στην ηλικία συνταξιοδότησης. Αυτό το υπόδειγμα, όπως αρχικά επισημάνθηκε από το θεώρημα κύκλου ζωής, έχει καταγραφεί για τις Ηνωμένες Πολιτείες από τους Hamermesh (1984), Mariger (1987), Bernheim et al. (2001), για τον Καναδά από τους Robb and Burbridge (1989), και για το Ην. Βασίλειο από τους Banks et al., (1998). Η φθίνουσα κατανάλωση εμφανίζεται να είναι αρκετά διαδομένη σε διάφορες καταναλωτικές κατηγορίες, ειδικά στα χρόνια της συνταξιοδότησης.

Έρευνες από διάφορες χώρες, αποκάλυπταν μια υπαρκτή μείωση στην κατανάλωση ενός νοικοκυριού στην ηλικία της συνταξιοδότησης, η οποία είναι δύσκολο να εξηγηθεί με μοντέλα κύκλου ζωής. Οι Lundberga, Startza and Still (2003), χρησιμοποιώντας δεδομένα από την κατανάλωση των νοικοκυριών για σίτιση για περισσότερα από 550 νοικοκυριά (Panel Study of Income Dynamics) για τα έτη 1979–1986 και 1989–1992, συμπέραναν ότι τα νοικοκυριά που είναι αποτελούμενο από έγγαμο ζευγάρι, μειώνουν τις δαπάνες τους για τροφή γύρω στο 9%, τόσο εντός αλλά και εκτός νοικοκυριού (π.χ. εστιατόρια), από την στιγμή που έχει συνταξιοδοτηθεί ο άρρεν υπεύθυνος του νοικοκυριού.

Καμία αξιοσημείωτη μείωση στην κατανάλωση δεν βρέθηκε για τα μονοπρόσωπα νοικοκυριά, είτε σε ένα μεμονωμένο δείγμα αρσενικών, είτε σε ένα συγκεντρωμένο δείγμα από άγαμους άνδρες και γυναίκες. Αυτά τα αποτελέσματα είναι σύμφωνα με ένα μοντέλο έγγαμης διαπραγμάτευσης (marital bargaining), στο οποίο οι γυναίκες σύζυγοι προτιμούν να αποταμιεύουν περισσότερο από τους άνδρες τους, ώστε να είναι σε θέση να υποστηρίξουν μια μεγαλύτερη αναμενόμενη περίοδο συνταξιοδότησης.

Σ' ένα συλλογικό μοντέλο συμπεριφοράς νοικοκυριού, οι σύζυγοι (άνδρες -γυναίκες) παίρνουν κοινές αποφάσεις, προσπαθώντας παράλληλα να μεγιστοποιήσουν τις ατομικές συναρτήσεις χρησιμότητας τους. Ο Chiappori (1988, 1992) αναλύει ένα γενικό πλαίσιο στο οποίο οι καταμερισμοί-κατανομές των νοικοκυριών (household allocations) θεωρούνται να είναι επαρκής, και το πράγμα αυτό υποδηλώνει την ύπαρξη ενός «μέσου κανόνα», που χωρίζει τους συνολικούς πόρους των νοικοκυριών ανάμεσα στα ξεχωριστά μέλη αυτών.

Ακόμα, υπάρχουν μεμονωμένα στοιχεία, που αποδεικνύουν ένα έλλειμμα συναίνεσης μεταξύ του ανδρός και της γυναίκας, μέλη του νοικοκυριού, που αφορούν την συνολική αποταμίευση που ασκεί το νοικοκυριό για την περίοδο ζωής τους μετά την συνταξιοδότηση. Οι Euwals et al. (2000), βρίσκουν ότι, ανάμεσα σε Ολλανδικά ζευγάρια, οι γυναίκες δίνουν μεγαλύτερη προτεραιότητα στην άσκηση αποταμίευσης για τα γηρατειά, από ότι οι σύζυγοι τους. (Λουβερδής Γ., 2007,σ.67-68)

3. Μελέτες κατανάλωσης των ελληνικών νοικοκυριών

Σημαντικές αλλαγές εκτιμάται ότι θα σημειωθούν έως το 2010, στο ύψος των καταναλωτικών δαπανών και στο πρότυπο κατανάλωσης των ελληνικών νοικοκυριών, σύμφωνα με τη μελέτη των Μαντζουνέα και Στοφόρου (IOBE, 2006).

Η μελέτη εξετάζει τις εξελίξεις κατά τη δεκαετία του '90 αλλά και τις τάσεις που ενδέχεται να διαμορφωθούν για σαράντα πέντε (45) επιμέρους κατηγορίες αγαθών και υπηρεσιών, οι οποίες συνθέτουν την συνολική ιδιωτική καταναλωτική δαπάνη στην Ελλάδα.

3.1. Εξελίξεις των βασικών καταναλωτικών κατηγοριών

Από την ανάλυση των δεδομένων προέκυψε ότι το μεγαλύτερο ποσοστό της συνολικής καταναλωτικής δαπάνης κατευθύνεται στην κατηγορία δαπανών Ειδών Διατροφής, Ποτών (Αλκοολούχων και μη) και Καπνού (δεν περιλαμβάνονται οι δαπάνες για φαγητό εκτός οικίας) σε ποσοστό 21,7%, καθώς και της κατηγορίας των Διαφόρων Αγαθών και Υπηρεσιών (περιλαμβάνονται οι δαπάνες για φαγητό, ατομικό ευπρεπισμό, ξενοδοχεία, κ.λπ.) σε ποσοστό 21,2%. Θα πρέπει να επισημανθεί ότι το ποσοστό των καταναλωτικών δαπανών για είδη διατροφής, ποτά και καπνό, μολονότι παραμένει το υψηλότερο (και από τα υψηλότερα στην Ε.Ε.), έχει υποχωρήσει στο 21,7% του συνόλου της καταναλωτικής δαπάνης (το 1988 υπερέβαινε το 25%). Η κατηγορία που περιλαμβάνει δαπάνες για Στέγαση, Ύδρευση, Καύσιμα και Φωτισμό (περιλαμβάνονται δαπάνες πραγματικών και τεκμαρτών ενοικίων, επισκευών και συντήρησης ακινήτων, καυσίμων, ύδρευσης και ηλεκτρισμού) εμφανίζει σχετικά υψηλό ποσοστό συμμετοχής που κυμαίνεται στο 18% του συνόλου. Σημαντικό μερίδιο, κατά το 1998 στη συνολική ιδιωτική καταναλωτική δαπάνη, καταλαμβάνουν οι δαπάνες Ένδυσης και Υπόδησης που, παρά τη μείωση που εμφανίζουν τα τελευταία χρόνια, συμμετέχουν στο σύνολο με ποσοστό 10%.

Από τις ομάδες με σημαντική συνεισφορά στο σύνολο της τελικής καταναλωτικής δαπάνης είναι η κατηγορία των δαπανών Μεταφορών και Επικοινωνιών (περιλαμβάνονται δαπάνες αγοράς, συντήρησης και κίνησης ιδιωτικών μέσων μεταφοράς και υπηρεσιών μεταφοράς με αμοιβή) με ποσοστό 10,6%. Αντίθετα, χαμηλό αναλογικά ποσοστό καταναλωτικής δαπάνης εμφανίζουν οι κατηγορίες των δαπανών Υγείας, Αναψυχής, Διασκέδασης, Εκπαίδευσης και Μόρφωσης, καθώς και Διαρκών Αγαθών Οικιακής Χρήσης. Ωστόσο, θα πρέπει να σημειωθεί ότι και για τις τρεις προαναφερθείσες κατηγορίες, η πορεία των καταναλωτικών τους μεριδίων βαίνει αυξανόμενη τα τελευταία χρόνια, διαγράφοντας δυναμική πορεία. Ειδικότερα, οι δαπάνες Υγείας παρουσιάζουν αυξητική τάση, η οποία σχετίζεται σε μεγάλο βαθμό με την επέκταση των ιδιωτικών θεραπευτηρίων, καθώς και της φαρμακευτικής δαπάνης που αποτελούν ένα τμήμα των δαπανών αυτής της κατηγορίας.

3.2. Προβλέψεις των βασικών καταναλωτικών κατηγοριών

Ο πυρήνας των προβλέψεων περιλαμβάνει ένα υπόδειγμα που βασίζεται στις ποσοτικές εκτιμήσεις των αντιδράσεων των καταναλωτών σε μεταβολές των τιμών και του εισοδήματος, των συνθηκών στην κατανάλωση, καθώς και των προτιμήσεων. Η σημαντικότερη παράμε-

τρος στα πλαίσια του υποδείγματος είναι το πραγματικό εισόδημα και οι επιπτώσεις της διαχρονικά ανοδικής τάσης του στην διάρθρωση της καταναλωτικής δαπάνης αγαθών και υπηρεσιών. Με βάση οικονομετρικές εκτιμήσεις, η ευαισθησία του μέσου Έλληνα καταναλωτή σε αύξηση του διαθέσιμου για κατανάλωση εισοδήματος (μεταβολές της καταναλωτικής δαπάνης σε κατηγορίες αγαθών και υπηρεσιών σε μεταβολές του εισοδήματος) είναι χαμηλή (<1) σε κατηγορίες αγαθών που χαρακτηρίζονται ως βασικές για την διαβίωση (είδη διατροφής, ποτά και καπνός, ένδυση και υπόδηση, στέγαση, ύδρευση καύσιμα και φωτισμός) και υψηλή (>1) για τις κατηγορίες των δαπανών αναψυχής, διασκέδασης, εκπαίδευσης και μόρφωσης (1,5) καθώς και των διαφόρων αγαθών και υπηρεσιών (2,8).

Η διενέργεια προβλέψεων βασίζεται σε τρία (3) εναλλακτικά σενάρια αύξησης του πραγματικού διαθέσιμου προς κατανάλωση εισοδήματος για την περίοδο 1999-2010: (α) το πιο πιθανό σενάριο στο οποίο λαμβάνονται υπόψη οι αλλαγές που αναμένεται επέλθουν στο πραγματικό διαθέσιμο για κατανάλωση εισόδημα, μέσα από προβλέψεις που διαμορφώνονται από την ΕΕ (αύξηση 3% κατ' έτος), (β) το αισιόδοξο σενάριο το οποίο δεν αποκλίνει ιδιαίτερα από το πιο πιθανό σενάριο όσον αφορά τις βασικές του υποθέσεις και υποθέτει αύξηση του διαθέσιμου εισοδήματος 3,5% κατ' έτος και (γ) το απαισιόδοξο σενάριο, που αποτελεί προέκταση του πιο πιθανού σεναρίου με τις εκτιμήσεις για την ιδιωτική καταναλωτική δαπάνη να μετακινούνται προς τα κάτω (αύξηση 1,5% κατ' έτος).

Τα αποτελέσματα της εφαρμογής των επιμέρους σεναρίων πολιτικής μπορούν να χωριστούν σε δύο ομάδες. Η πρώτη περιλαμβάνει τις επιπτώσεις του αυξητικού ρυθμού μεταβολής της συνολικής καταναλωτικής δαπάνης στις βασικές καταναλωτικές κατηγορίες. Η δεύτερη ομάδα αποτελεσμάτων εξετάζει τις επιπτώσεις στις επιμέρους κατηγορίες δαπάνης, που συνθέτουν τις βασικές καταναλωτικές ομάδες του πρώτου επιπέδου ανάλυσης (π.χ. ένδυση, υπόδηση, εκπαίδευση, καπνός, κ.λπ.).

Πιο συγκεκριμένα, αύξηση του μεριδίου της καταναλωτικής δαπάνης παρουσιάζουν οι κατηγορίες Ένδυσης και Υπόδησης (εμφανίζει αύξηση σε όλα τα υπό εξέταση σενάρια), Διαρκών Αγαθών Οικιακής Χρήσης, Υγείας (προσεγγίζοντας το 6,1% της συνολικής καταναλωτικής δαπάνης το 2010) και Μεταφορών και Επικοινωνιών (11,4% το 2010 από 10,6% το 1998). Αντίθετα, μείωση προβλέπεται για το μερίδιο των δαπανών για Είδη Διατροφής, Ποτά και Καπνό (18,7% το 2010) και για τις δαπάνες για Στέγαση, Ύδρευση, Καύσιμα και Φωτισμό (17,4% το 2010). Τέλος, οι δαπάνες Αναψυχής, Διασκέδασης, Εκπαίδευσης και Μόρφωσης αναμένεται να εμφανίσουν σχετική στασιμότητα διαχρονικά όπως και αυτές που αφορούν στα Διάφορα Αγαθά και Υπηρεσίες.

Στο σημείο αυτό, κρίνεται σκόπιμο να αναφερθούν σύντομα οι εξελίξεις στις υποκατηγορίες, που τροφοδοτούν τις αλλαγές, που εμφανίζονται στις βασικές κατηγορίες καταναλωτικής δαπάνης και αποτελούν επίσης αντικείμενο της μελέτης. Ειδικότερα, τη μείωση του μεριδίου της κατηγορίας Είδη Διατροφής, Ποτά και Καπνός προκαλεί η πτώση του μεριδίου των Ειδών Διατροφής και πιο συγκεκριμένα οι υποκατηγορίες Ψωμί-Δημητριακά, Λίπη-Έλαια και Πατάτες - Λοιπά Τρόφιμα. Σε αύξηση του μεριδίου της κατηγορίας Ένδυσης και Υπόδησης οδηγεί η αύξηση που εμφανίζεται στην υποκατηγορία της Ένδυσης. Την οριακή μείωση του μεριδίου της κα-

τηγορίας δαπανών Στέγασης, Ύδρευσης, Καυσίμων και Φωτισμού κατευθύνει η υποκατηγορία των δαπανών Στέγασης και Ύδρευσης. Την οριακή αύξηση του μεριδίου καταναλωτικής δαπάνης της κατηγορίας δαπανών των Διαρκών Ειδών Οικιακής Χρήσης οδηγεί κατά κύριο λόγο η υποκατηγορία Συσκευές Οικιακής Χρήσης και Υαλικών αλλά και αυτή των Λοιπών Δαπανών Οικιακής Χρήσης (υπηρεσίες). Την οριακή αύξηση του μεριδίου καταναλωτικής δαπάνης της κατηγορίας δαπανών Υγείας προσδιορίζουν οι Δαπάνες Νοσοκομειακής Περίθαλψης καθώς και Παραϊατρικών Υπηρεσιών Υγείας. Την οριακή αύξηση του μεριδίου καταναλωτικής δαπάνης της κατηγορίας Μεταφορών και Επικοινωνιών οδηγεί η έντονη αύξηση που παρουσιάζει το μερίδιο της υποκατηγορίας Ιδιωτικά Μέσα Μεταφοράς. Την οριακή αύξηση του μεριδίου καταναλωτικής δαπάνης της κατηγορίας Αναψυχή, Διασκέδαση, Εκπαίδευση και Μόρφωση οδηγεί η αύξηση του μεριδίου για Βιβλία και Εκπαίδευση. Τέλος, την οριακή αύξηση του μεριδίου καταναλωτικής δαπάνης της κατηγορίας Λοιπά Αγαθά και Υπηρεσίες οδηγεί η αύξηση του μεριδίου των Ειδών Ατομικού Ευπρεπισμού και Ξενοδοχείων.

Ωστόσο, η μείωση των σχετικών ποσοστών συμμετοχής για ορισμένες επιμέρους κατηγορίες αγαθών και υπηρεσιών στην συνολική καταναλωτική δαπάνη δεν συνεπάγεται και την μείωση της πραγματικής καταναλωτικής δαπάνης για αυτές τις κατηγορίες. Έτσι με βάση το υπόδειγμα προβλέπονται και οι μεταβολές της πραγματικής καταναλωτικής δαπάνης της περιόδου 1998-2010. Η εξέλιξη αυτή, είναι κυρίως το αποτέλεσμα της συνεχούς αύξησης του εθνικού εισοδήματος κατά την τρέχουσα δεκαετία και της βελτίωσης φυσικά του διαθέσιμου εισοδήματος των νοικοκυριών. Χαρακτηριστικό είναι ότι, σύμφωνα με το πιο πιθανό σενάριο της μελέτης, το σύνολο της ιδιωτικής καταναλωτικής δαπάνης, μεταξύ του 1998 και του 2010, θα αυξηθεί κατά 42%. Ειδικότερα, όσον αφορά την πραγματική καταναλωτική δαπάνη για τις επιμέρους κατηγορίες με βάση τα σενάρια, η μελέτη προβλέπει ότι την υψηλότερη αύξηση (63% στο πιο πιθανό σενάριο συνολικά για την περίοδο 1998-2010) της πραγματικής καταναλωτικής δαπάνης θα παρουσιάσει η κατηγορία ειδών Ένδυσης και Υπόδησης. Επιπλέον, ισχυρές ανοδικές τάσεις καταγράφονται στις κατηγορίες των δαπανών Αναψυχής, Διασκέδασης, Εκπαίδευσης και Μόρφωσης (26%-53%), Μεταφορών και Επικοινωνιών (22%-60%) και δαπανών Στέγασης, Ύδρευσης, Καυσίμων και Φωτισμού (29%-61%). Αντίθετα, οι μικρότερες αυξήσεις της πραγματικής καταναλωτικής δαπάνης αναμένονται στις κατηγορίες των Ειδών Διατροφής, Ποτών και Καπνού (15%-30%) και των Διαρκών Αγαθών Οικιακής Χρήσης (5%-28%). Ολοκληρώνοντας, πρέπει να αναφερθεί ότι το καταναλωτικό πρότυπο του μέσου Ελληνικού νοικοκυριού διαμορφώνεται εκτός των οικονομικών παραγόντων (τιμές, εισόδημα) από μία σειρά κοινωνικά και δημογραφικά χαρακτηριστικά. Πιο συγκεκριμένα, η έντονη συμμετοχή της γυναίκας στην αγορά εργασίας, η ηλικιακή διάρθρωση του πληθυσμού, η ανεργία και οι επιπτώσεις της στις επιμέρους ηλικιακές ομάδες κ.ά., διαμορφώνουν ένα πρότυπο κατανάλωσης όπου για παράδειγμα, το έτοιμο φαγητό και το φαγητό εκτός οικίας καταλαμβάνουν όλο και υψηλότερη θέση σε μερίδιο δαπάνης των νοικοκυριών με άμεση μείωση της κατανάλωσης τροφίμων εντός οικίας. Συνεπώς, η κουλτούρα κατανάλωσης αναμένεται να παρουσιάσει μεταβολές κατά την δεκαετία που διανύουμε οι οποίες θα αποτελούν ανάμεσα στους άλλους παράγοντες και έκφραση της σύγκλισης σε επίπεδο κοινωνιών με τις ανεπτυγμένες οικονομίες της Ευρώπης και των ΗΠΑ.

3.3. Οικονομικές αποκλίσεις μεταξύ νοικοκυριών εξαιτίας του ευρώ

Σύμφωνα με τους Κοσμά, Σιμιντζή και Χαρδούβελη (2007), η είσοδος του ευρώ στην Ελλάδα δημιούργησε έντονες αποκλίσεις μεταξύ φτωχών και πλουσίων νοικοκυριών, σε βάρος όμως των πρώτων, όσον αφορά τη διακύμανση του πληθωρισμού. Η μελέτη εξετάζει την ύπαρξη οικονομικών ανισοτήτων ανάμεσα σε «φτωχά» και «πλούσια» νοικοκυριά, που πιθανόν να προκαλούνται από τον πληθωρισμό καθώς και την ένταση των ανισοτήτων αυτών μετά την είσοδο του ευρώ.

Παράλληλα, στην μελέτη περιγράφεται η διαχρονική εξέλιξη του πληθωρισμού, που αγγίζει τα κατώτερα και τα ανώτερα εισοδηματικά στρώματα. Συγκεκριμένα, εξετάζονται οι καταναλωτικές συνήθειες στα δύο άκρα της κατανομής του εισοδήματος στην Ελλάδα και κατασκευάζονται δείκτες τιμών καταναλωτή για «φτωχούς» και «πλούσιους». Στη συνέχεια περιγράφεται η πορεία των δύο δεικτών από το 1990 έως σήμερα, και συγκρίνεται το ύψος και η διακύμανση του πληθωρισμού, που οι δύο αυτές κοινωνικές ομάδες αντιμετωπίζουν. Εξετάζεται, επίσης, αν η σχετική πορεία των δύο δεικτών έχει αλλοιωθεί τα τελευταία χρόνια μετά την είσοδο του ευρώ ώστε να δικαιολογείται η δυσφορία του κόσμου. (Κοσμά Ό., Σιμιντζή Ε. και Χαρδούβελης Γ., 2007, σ. 23)

Σύμφωνα με την μελέτη, διαφορετικές κοινωνικές ομάδες προφανώς αντιμετωπίζουν διαφορετικό πληθωρισμό, αφού καταναλώνουν σε διαφορετικές ποσότητες τα υπάρχοντα αγαθά και υπηρεσίες, έχουν δηλαδή διαφορετικά «καλάθια της νοικοκυριάς». Τα κατώτερα εισοδηματικά κλιμάκια ή φτωχά νοικοκυριά ξοδεύουν ένα μεγαλύτερο ποσοστό του εισοδήματός τους για είδη διατροφής και για στέγαση. Τα ανώτερα εισοδηματικά κλιμάκια ξοδεύουν συγκριτικά μεγαλύτερο ποσοστό του εισοδήματός τους στις μεταφορές, την αναψυχή, τα ξενοδοχεία ή την εκπαίδευση. Επειδή στο πέρασμα του χρόνου οι τιμές των διαφορετικών αγαθών και υπηρεσιών εξελίσσονται με διαφορετικούς ρυθμούς, οι διακυμάνσεις του πληθωρισμού που αντιμετωπίζουν τα κατώτερα εισοδηματικά κλιμάκια είναι διαφορετικές από τις αντίστοιχες διακυμάνσεις που αντιμετωπίζουν τα ανώτερα εισοδηματικά κλιμάκια.

Η δυσφορία των πολιτών για τις αυξήσεις των τιμών δεν φαίνεται εκ πρώτης όψεως να έχει αντιστοιχία με την πορεία του Δείκτη Τιμών Καταναλωτή (ΔΚΤ), η οποία είναι μεν ανοδική, αλλά όχι υπερβολικά ανοδική. Ο πληθωρισμός, με άλλα λόγια, για το μέσο ελληνικό νοικοκυριό είναι τα τελευταία χρόνια θετικός μεν, αλλά πολύ χαμηλός σε σχέση με το παρελθόν.

Η αναντιστοιχία που υπάρχει ανάμεσα στις αντιλήψεις του κόσμου για τον πληθωρισμό και τα στοιχεία της Εθνικής Στατιστικής Υπηρεσίας της Ελλάδος (ΕΣΥΕ) για τον πληθωρισμό πιθανόν, όμως, να οφείλεται στις διαφοροποιήσεις των επιπτώσεων του πληθωρισμού στις διαφορετικές κοινωνικές ομάδες. Αν, για παράδειγμα, αγαθά πρώτης ανάγκης, όπως η διατροφή και η στέγαση τυχάνει να αυξάνονται με υψηλότερους ρυθμούς, τότε είναι φυσιολογική και η δυσφορία του κόσμου, ιδιαίτερα των κατώτερων εισοδηματικών κλιμακίων, των οποίων η κάλυψη για τα αγαθά πρώτης ανάγκης απορροφά ένα μεγαλύτερο μέρος του εισοδήματός τους. Η ασύμμετρη αύξηση των τιμών των επιμέρους αγαθών και υπηρεσιών έχει, επομένως, αναδιανεμητικό χαρακτήρα και εφόσον τύχει να επηρεάζει αρνητικά μια σημαντική μερίδα του πληθυσμού για μακρύ χρονικό διάστημα, θα μπορούσε να επηρεάσει αρνητικά τις αντιλήψεις

για τον πληθωρισμό καθώς και για τη συμβολή της κυκλοφορίας του ευρώ στη διαμόρφωσή του. (Κοσμά Ό., Σιμιντζή Ε. και Χαρδούβελης Γ., 2007, σ. 24-27)

Στη μελέτη ορίζεται το καλάθι του «φτωχού» νοικοκυριού και το καλάθι του «πλούσιου» νοικοκυριού με βάση την καταναλωτική συμπεριφορά τους το έτος 2004. Έτος κατά το οποίο έγινε η τελευταία Έρευνα Οικογενειακών Προϋπολογισμών από την ΕΣΥΕ σε ένα αντιπροσωπευτικό δείγμα 6,5 χιλιάδων νοικοκυριών σε όλη την επικράτεια. Ως νοικοκυριά στα κατώτερα κλιμάκια ή «φτωχά» νοικοκυριά ορίζονται στην παρούσα μελέτη τα νοικοκυριά με εισόδημα χαμηλότερο από το 60% του διάμεσου εισοδήματος του πληθυσμού των ελληνικών νοικοκυριών. Αυτός είναι και ο ορισμός που χρησιμοποιείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση για τον «κίνδυνο φτώχειας».

Αντίστοιχα, ως νοικοκυριά στα ανώτερα κλιμάκια ή «ευκατάστατα» ή «πλούσια» νοικοκυριά ορίζονται με συμμετρικό τρόπο τα νοικοκυριά των οποίων το εισόδημα υπερβαίνει το 140% του διάμεσου εισοδήματος του πληθυσμού των ελληνικών νοικοκυριών².

Μάλιστα, τα αποτελέσματα της μελέτης επανεξετάστηκαν και επιβεβαιώθηκαν και με πιο αυστηρούς ορισμούς «πλουσίων» και φτωχών» νοικοκυριών, χρησιμοποιώντας την καταναλωτική συμπεριφορά του 10% των φτωχότερων και του 10% των πλουσιότερων νοικοκυριών.

Τα στοιχεία αυτά αποτελούν ένα σημαντικό πρώτο βήμα στην εξήγηση της δυσφορίας του πληθυσμού για τις ανατιμήσεις των αγαθών και υπηρεσιών μετά την έλευση του ευρώ. Η πλήρης εξήγηση της δυσφορίας για τις ανατιμήσεις, η οποία δεν είναι μόνο ελληνικό φαινόμενο, αλλά και ευρωπαϊκό.

Ειδικότερα, σύμφωνα με την μελέτη, μετά τον ορισμό του καλάθιου των «φτωχών» και του καλάθιου «πλουσίων» νοικοκυριών, υπολογίζονται διαφορετικοί δείκτες τιμών καταναλωτή για τους φτωχούς και τους πλουσίους από το 1990 έως σήμερα. (Κοσμά Ό., Σιμιντζή Ε. και Χαρδούβελης Γ., 2007, σ. 28-31)

Με τη βοήθεια των δεικτών αυτών συμπεραίνεται ότι:

- Στα 17 χρόνια από το 1990 έως σήμερα, η μέση απόκλιση του πληθωρισμού των φτωχών από τον πληθωρισμό των πλουσίων είναι σχεδόν μηδενική (0,09% για τα 17 χρόνια). Υπάρχουν, βεβαίως, περίοδοι που τα φτωχά νοικοκυριά επιβαρύνονται περισσότερο και περίοδοι που επιβαρύνονται λιγότερο από τα πλούσια νοικοκυριά.
- Η εισοδος του ευρώ στην Ελλάδα δεν συνοδεύτηκε από μια μεγαλύτερη διαφοροποίηση στο επίπεδο του πληθωρισμού, δηλαδή στο μέσο ύψος των ανατιμήσεων - που αντιμετωπίζουν οι φτωχοί σε σχέση με τους πλούσιους. Συνεπώς, το ευρώ δεν συνοδεύεται από ξεκάθαρη όξυνση των οικονομικών ανισοτήτων που θα μπορούσαν να προκαλέσουν οι διαφορετικές ανατιμήσεις των αγαθών και υπηρεσιών εκείνων που καταναλώνουν οι διαφορετικές εισοδηματικές ομάδες.
- Η εισοδος του ευρώ στη χώρα μας συνοδεύτηκε, όμως, από εντονότερες αποκλίσεις μεταξύ των φτωχών και των πλουσίων εις βάρος των φτωχών όσον αφορά τη διακύμανση του πληθωρισμού.

² Οι παραπάνω ορισμοί, σύμφωνα με την Έρευνα Οικογενειακών Προϋπολογισμών του 2004/2005, αντιστοιχούν σε μηνιαία εισοδήματα του έτους 2004, που είναι μικρότερα των 1.192 ευρώ (21,7% του πληθυσμού) ή μεγαλύτερα των 2.781 ευρώ

Στη μελέτη παρουσιάζονται τρία στοιχεία που συνηγορούν στην άποψη αυτή.

- μετά την 1/1/2001 η διαφορά του επιπλέον πληθωρισμού των φτωχών από τον πληθωρισμό των πλουσίων ως κλάσμα του πληθωρισμού του μέσου νοικοκυριού παρουσίασε σημαντική αύξηση, αλλά και εντονότερη διακύμανση σε σχέση με την περίοδο πριν το ευρώ. Οι ανισότητες, δηλαδή, που πηγάζουν από τον πληθωρισμό σε επίπεδο αβεβαιότητας εντάθηκαν.
- ο λόγος της τυπικής απόκλισης του πληθωρισμού των φτωχών διά της τυπικής απόκλισης του πληθωρισμού των πλουσίων αυξήθηκε μετά την 1/1/2001: Από μονάδα έγινε 1,5. Συνεπώς, η ανισότητα σε επίπεδο αβεβαιότητας εντάθηκε.
- η αύξηση του συγκεκριμένου λόγου των τυπικών αποκλίσεων του πληθωρισμού φτωχών και πλουσίων γίνεται ακόμα εντονότερη αν επιλεχθούν νοικοκυριά που αντιστοιχούν σε περισσότερο ακραίες εισοδηματικά κατηγορίες: Όσο πιο φτωχά τα νοικοκυριά, τόσο πιο επιβαρυντική η αλλαγή στη αβεβαιότητα που αντιμετωπίζουν σε σχέση με τους πλούσιους. (Κοσμά Ό., Σιμιντζή Ε. και Χαρδούβελης Γ., 2007, σ. 32-35)

3.4. Η διανομή και σύνθεση του εισοδήματος των νοικοκυριών

Οι Μπαλούρδος και συν. (1990) μελέτησαν την διανομή και σύνθεση του εισοδήματος των νοικοκυριών στην Περιοχή της Πρωτεύουσας, παρέχοντας μια ένδειξη των διαφοροποιήσεων και ανισοτήτων στο επίπεδο ευημερίας του πληθυσμού της. Με δεδομένα από την έρευνα προσδιορισμού των ορίων φτώχειας που διεξήχθη από το Ε.Κ.Κ.Ε., στη μελέτη παρουσιάζεται η σύνθεση και διανομή του εισοδήματος ενός αντιπροσωπευτικού δείγματος νοικοκυριών.

Σε πιο αναλυτικό επίπεδο, μελετάται το εισόδημα ανάλογα με ορισμένα χαρακτηριστικά του νοικοκυριού, όπως: μέγεθος και τύπος νοικοκυριού, επίπεδο εκπαίδευσης του υπεύθυνου, κ.α. Επειδή όμως τα κοινωνικά χαρακτηριστικά δεν εμφανίζουν ομοιογένεια στα διάφορα χωρικά επίπεδα που απαρτίζουν την Περιφέρεια Πρωτεύουσας, οι ερευνητές προχώρησαν στη διερεύνηση της διανομής και σύνθεσης του εισοδήματος κατά μείζονα περιοχή βάσει των ιδιαίτερων κοινωνικοοικονομικών χαρακτηριστικών των νοικοκυριών.

Από τα αποτελέσματα προκύπτει γενικά ότι για το σύνολο της Περιφέρειας Πρωτεύουσας το καθαρό εισόδημα αποτελεί το 87.2% του ακαθάριστου, το 10ο δεκατημόριο του πληθυσμού έχει μερίδιο εισοδήματος δεκαπλάσιο από το 1ο δεκατημόριο, ενώ η προοδευτικότητα στο ποσοστό φόρων και ασφαλιστικών εισφορών είναι αμελητέα. Η κυριότερη πηγή εισοδήματος, πάνω από 50% του συνόλου, προέρχεται από μισθούς-ημερομίσθια. Ανάμεσα στις επιμέρους περιοχές της Περιφέρειας Πρωτεύουσας εντοπίζεται ότι οι πιο πλούσιες είναι οι: Βόρεια-βορειοανατολική, η Νότια και η Αθήνα Ι, ενώ δεν εμφανίζεται έντονη σχέση μεταξύ εισοδήματος και φορολογίας. Κυριότερη πηγή προέλευσης του εισοδήματος κατά περιοχή εξακολουθούν να είναι οι μισθοί - ημερομίσθια. Μεγαλύτερη ανισότητα στα εισοδήματα εμφανίζουν οι περιοχές: Νότια και Αθήνα Ι.

3.5. Το χρέος των ελληνικών νοικοκυριών

Το χρέος των νοικοκυριών επηρεάζει σε πολύ μεγάλο βαθμό την καταναλωτική και οικονομική συμπεριφορά του νοικοκυριού όπως είδαμε και σε προηγούμενο κεφάλαιο της κατανάλωσης.

Οι Συμιγιάννης και Τζαμουράνη (2006), διερεύνησαν τη σημασία των κοινωνικοοικονομικών χαρακτηριστικών των νοικοκυριών στη διαμόρφωση της δανειοληπτικής τους συμπεριφοράς. Συγκεκριμένα, στην μελέτη που έγινε για λογαριασμό της ΤτΕ, εξετάζεται πώς τα χαρακτηριστικά αυτά των νοικοκυριών συσχετίζονται με την πιθανότητα σύναψης δανείου, το ύψος της δανειακής τους επιβάρυνσης, το κόστος εξυπηρέτησης των δανείων τους καθώς και την κανονική ή μη εξυπηρέτηση των δανειακών τους υποχρεώσεων.

Τα στοιχεία για την ανάλυση αυτή προήλθαν από τις δειγματοληπτικές έρευνες των νοικοκυριών που διεξήγαγε η Τράπεζα της Ελλάδος το 2002 και το 2005.

Κατά τα τελευταία τρία έτη, 2003-2005, τα τραπεζικά δάνεια προς τα νοικοκυριά αυξήθηκαν με πολύ υψηλό ρυθμό (κοντά στο 30%) και διευρύνθηκε σημαντικά η διείσδυση των τραπεζών στον τομέα αυτό της οικονομίας. Προκειμένου να διερευνηθεί ο βαθμός χρέωσης των ελληνικών νοικοκυριών, ιδίως η έκταση του δανεισμού τους σε σχέση με το εισόδημα και την περιουσία τους, καθώς και επιμέρους άλλα σημαντικά χαρακτηριστικά της δανειοληπτικής τους συμπεριφοράς, η Τράπεζα της Ελλάδος επανέλαβε το 2005 τη δειγματοληπτική έρευνα που είχε διεξάγει το 2002⁴. Έτσι, από την μελέτη της ΤτΕ (2006) προκύπτουν ορισμένα βασικά συμπεράσματα όσον αφορά το δανεισμό των νοικοκυριών, όπως αυτός καταγράφεται στις έρευνες του 2005 και του 2002.

Παρά τη μεγάλη αύξηση των τραπεζικών δανείων προς τα νοικοκυριά την τριετία που μεσολάβησε μεταξύ των δύο ερευνών και τη σημαντικά αυξημένη ανταπόκριση των νοικοκυριών στην έρευνα του 2005, το ποσοστό των υπόχρεων νοικοκυριών παρέμεινε ουσιαστικά αμετάβλητο. Αυτό υποδηλώνει ότι ορισμένα νοικοκυριά απέφυγαν να δηλώσουν ότι οφείλουν δάνεια, για διάφορους λόγους.

Η πιο διαδεδομένη κατηγορία δανείων είναι αυτή μέσω πιστωτικών καρτών, ακολουθούμενη από τα στεγαστικά δάνεια. Και στις δύο περιπτώσεις, το ποσοστό των υπόχρεων νοικοκυριών που δήλωσαν δάνεια αυτού του είδους παρουσιάζεται αυξημένο στην έρευνα του 2005. Στην Αθήνα τα 2/3 περίπου των υπόχρεων νοικοκυριών δήλωσαν ότι έχουν οφειλές από πιστωτικές κάρτες, ενώ στη Θεσσαλονίκη και τις «λοιπές αστικές» περιοχές το ποσοστό αυτό πλησιάζει το 50%.

Από την κατανομή των υπόχρεων νοικοκυριών κατά κατηγορία δανείου προκύπτει ότι γενικά αυξήθηκε το 2005, σε σύγκριση με το 2002, το ποσοστό των νοικοκυριών που οφείλουν στεγαστικό δάνειο. Σε σημαντικό βαθμό η εξέλιξη αυτή αντανακλά την αύξηση των υπόχρεων νοικοκυριών στα μεγάλα πολεοδομικά συγκροτήματα, περιοχές δηλαδή που, σύμφωνα με στοιχεία της ΕΣΥΕ, παρουσιάζουν μικρότερο ποσοστό ιδιοκατοίκησης από ό,τι κατά μέσον όρο σε ολόκληρη τη χώρα³ και επομένως, δυνητικά τουλάχιστον, μεγαλύτερη ζήτηση για στεγαστικά

³ Η έρευνα για λογαριασμό της ΤτΕ ανατέθηκε στην ειδική εταιρία μελετών TNS-ICAP

δάνεια.

Η έρευνα της ΤtE δείχνει ότι το μέσο χρέος κατά νοικοκυριό αυξάνει με την αύξηση του εισοδήματος και της περιουσίας. Η σχέση αυτή είναι ιδιαίτερα ισχυρή στην περίπτωση των στεγαστικών δανείων και πολύ λιγότερο ισχυρή στην περίπτωση των άλλων δανείων συνολικά. Ειδικότερα, τα αποτελέσματα των δύο ερευνών υποδηλώνουν ότι η πρόσβαση στο τραπεζικό σύστημα των νοικοκυριών με χαμηλά εισοδήματα παραμένει μικρή, ενώ αυξήθηκε το ποσοστό των νοικοκυριών με χρέος που ανήκουν στο τέταρτο υψηλότερο εισοδηματικό κλιμάκιο, καθώς και το μερίδιό τους στο συνολικό χρέος των νοικοκυριών.. Παράλληλα, η ταχεία πιστωτική επέκταση έχει οδηγήσει σε αύξηση του λόγου του χρέους προς το εισόδημα, δηλ. της δανειακής επιβάρυνσης των νοικοκυριών, σε όλα τα εισοδηματικά κλιμάκια. Ιδιαίτερα αυξημένη παρουσιάζεται η δανειακή επιβάρυνση των νοικοκυριών στο κατώτερο εισοδηματικό κλιμάκιο και προέρχεται κυρίως από μη ενυπόθηκα δάνεια, αν και το μερίδιο του χρέους αυτών των νοικοκυριών στο συνολικό χρέος των νοικοκυριών είναι πολύ περιορισμένο.

3.6. Τα «ακίνητα», ο πλούτος των ελληνικών νοικοκυριών

Η αγορά ακινήτων αποτελούσε πάντοτε ένα σημαντικό τμήμα της ελληνικής οικονομίας. Σήμερα, η κατοχή ακινήτων αποτελεί το 90% του πλούτου των ελληνικών νοικοκυριών, ενώ η ιδιωτική επένδυση σε ακίνητα αποτελεί περίπου το 20% των συνολικών επενδύσεων. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα, οι εξελίξεις στις τιμές των ακινήτων, μέσω της επίδρασής τους στον ιδιωτικό πλούτο, να επηρεάζουν τις αποταμιευτικές επιλογές, καθώς και την εμπιστοσύνη των νοικοκυριών, που με τη σειρά τους αποτελούν τους κύριους παράγοντες ώθησης του οικονομικού κύκλου και της ανάπτυξης γενικότερα.

Παρεμφερείς τάσεις ανόδου παρουσιάστηκαν συνολικά στην ευρωζώνη (σωρευτική άνοδος 28% τα τελευταία 10 χρόνια). Για παράδειγμα, στην Ισπανία οι τιμές αυξήθηκαν κατά 145%, στην Ιρλανδία κατά 170% και στην Ολλανδία κατά 80%. Η επίδραση της αύξησης του πλούτου των νοικοκυριών στην κατανάλωση είχε ως αποτέλεσμα την αύξηση του ΑΕΠ της ευρωζώνης κατά 0,5% ετησίως τα τελευταία 3 χρόνια, συνιστώντας το 1/3 της συνολικής ανάπτυξης.

Τα αποτελέσματα της μελέτης μας δείχνουν πως για τη χώρα μας, η αγορά παραμένει συνολικά σε εύλογα επίπεδα (fair value) και ότι οι συνθήκες θα παραμείνουν ευνοϊκές λόγω του σχετικά υψηλότερου ρυθμού ανάπτυξης της οικονομίας και τα σχετικά χαμηλότερα επιτόκια σε σταθερές τιμές.

Η διεθνής εμπειρία υποδηλώνει ότι κυριότεροι παράγοντες, που καθορίζουν τις τιμές των ακινήτων, είναι η ανάπτυξη, τα επιτόκια, οι χρηματοοικονομικές συνθήκες, οι δημογραφικές τάσεις και η προσφορά νέων κατοικιών. Πρώτον, ο ρυθμός ανάπτυξης επιδρά άμεσα στο διαθέσιμο εισόδημα των νοικοκυριών, και καθώς η ανάπτυξη στην Ελλάδα είχε ρυθμό 4,2% ετησίως για το διάστημα 2000-2004 (σε αντίθεση με 1,2% στην ευρωζώνη).

Είναι αξιοπρόσεκτο πως στην Ελλάδα περισσότερο από το 90% των αγορών πραγματοποιείται μέσω τραπεζικού δανεισμού. Το γεγονός αυτό, σε συνδυασμό με την αρχική χαμηλή μόχλευση των ελληνικών νοικοκυριών και την αύξηση του διαθέσιμου εισοδήματος, οδήγησε σε

άνοδο της χρηματοδότησης μέσω στεγαστικών δανείων (27,5% ετησίως κατά μέσο όρο από το 1995). Αυτό έχει ως αποτέλεσμα ο δανεισμός για στεγαστικά δάνεια ως ποσοστό του ΑΕΠ να είναι ίσος με 17,4% σε σύγκριση με 3,6% το 1994, και μικρότερος από το μισό αντίστοιχο ποσοστό της Ευρώπης που είναι 44%. Παράλληλα, η ζήτηση για κατοικίες υποβοηθήθηκε και από παράγοντες όπως η έλευση οικονομικών μεταναστών που επηρέασαν τις δημογραφικές τάσεις στην Ελλάδα, καθώς υπολογίζονται με την απογραφή του 2001 σε 750.000. Επίσης, η επιθυμία για μεγαλύτερες κατοικίες (μέσο μέγεθος νέας κατοικίας είναι 125m² σε σχέση με 83m² για το σύνολο των υπάρχουσών κατοικιών) η κατασκευή έργων υποδομής ώθησαν τους αγοραστές σε αναζήτηση νέων κατοικιών σε ημιαστικές περιοχές..

Η άνοδος των τιμών στα ακίνητα έχει αποτελέσει ένα σημαντικό παράγοντα στην αύξηση του πλούτου των νοικοκυριών, καθώς αυτά αποτελούν περίπου το 90% του συνολικού τους πλούτου (τα αντίστοιχα ποσοστά για την ευρωζώνη είναι 40-50%, ενώ για τις ΗΠΑ το 25% περίπου). Το παραπάνω στοιχείο αποτελεί απόρροια του γεγονότος πως το 75% του πληθυσμού κατέχει κάποιο ακίνητο. Το υψηλό αυτό ποσοστό εν μέρει αντικατοπτρίζει το μεγάλο ποσοστό δευτέρων κατοικιών ως εξοχικά. Η μεγάλη αύξηση του συσχετιζόμενου με την περιουσία πλούτου ενίσχυσε την οικονομία την προηγούμενη δεκαετία. Σύμφωνα με τις εκτιμήσεις της NBG, η μέση άνοδος των τιμών στα ακίνητα κατά 5% σε πραγματικούς όρους κατά την περίοδο 1995-2004 υπολογίζεται να έχει αυξήσει την ιδιωτική κατανάλωση κατά 0,4% ετησίως, συμβάλλοντας έτσι κατά 0,3 % στην αύξηση του ετήσιου ΑΕΠ.

3.7. Οι εκτιμήσεις των ελληνικών νοικοκυριών

Μελέτη της ICAP το 2006 μελέτησε την οικονομική θέση του νοικοκυριού σήμερα σε σχέση με το ρόλο του ευρώ (θετική ή αρνητική επιρροή) στην συμπεριφορά των νοικοκυριών

Η πρώτη διαπίστωση ήταν ότι η εγχώρια κατανάλωση συνεχίζει και αυξάνεται παρά τις δυσμενείς επιπτώσεις στα εισοδήματα των νοικοκυριών. Το 2005 η ελληνική οικονομία συνέχισε να αναπτύσσεται με ρυθμό αισθητά ταχύτερο από τον μέσο ρυθμό ανάπτυξης των οικονομιών της ζώνης του ευρώ αλλά ελαφρά χαμηλότερο έναντι του 2004. Η συνέχιση της ανάπτυξης της ελληνικής οικονομίας ήταν κυρίως αποτέλεσμα της συνεχιζόμενης ανόδου της εγχώριας κατανάλωσης⁴ των νοικοκυριών, που με την σειρά της αποδίδεται πρώτιστα στην ευχερή χρηματοδότησή τους από το τραπεζικό σύστημα⁵. Η βελτίωση του πραγματικού διαθέσιμου ιδιωτικού εισοδήματος συνεχίστηκε, ήταν όμως πολύ συγκρατημένη σε σχέση με το 2004.

Η άνοδος του κόστους ζωής, όπως καταγράφεται από τον Δείκτη Τιμών Καταναλωτή (ΔΤΚ), επιταχύνθηκε από 2,9% το 2004 σε 3,5% το 2005. Η πορεία του πληθωρισμού επηρεάστηκε πολύ από την μεγάλη άνοδο των λιανικών τιμών των καυσίμων. Εάν όμως εξετασθεί ο «πυρήνας» του πληθωρισμού, που δεν περιλαμβάνει τις τιμές των καυσίμων και οπωροκηπευτικών, καταγράφηκε μικρή υποχώρηση από 3,3% σε 3,1%. Η μεγάλη επιτάχυνση στις λιανικές τιμές των

⁴ Η εγχώρια ιδιωτική κατανάλωση αυξήθηκε κατά 3,7% το 2005 έναντι 4,7% το 2004. Η δημόσια κατανάλωση αυξήθηκε κατά 3,1% έναντι 2,8% το 2005 αλλά η επίδρασή της στην άνοδο του ΑΕΠ αντισταθμίστηκε από την περικοπή των δημοσίων επενδύσεων κατά 13,6%.

⁵ Οι ετήσιοι ρυθμοί ανόδου του υπολοίπου των καταναλωτικών και στεγαστικών δανείων διαμορφώθηκαν σε 28,0% και 33,4% αντίστοιχα. Βλ. Τ.Τ.Ε. Έκθεση του Διοικητή για το Έτος 2005 (2006), σ. 129.

καυσίμων οφείλεται και στο ότι το 2005 το ευρώ δεν ανατιμήθηκε έναντι του δολαρίου, όπως είχε συμβεί το 2004, γεγονός που είχε συμβάλει στην σημαντική αντιστάθμιση της ανόδου του κόστους των καυσίμων για τα νοικοκυριά. Μία άλλη επιβάρυνση στο κόστος διαβίωσης προήλθε από την αύξηση κατά μια ποσοστιαία μονάδα του ΦΠΑ που επιβλήθηκε τον Απρίλιο του 2005.

Οι εξελίξεις αυτές φαίνεται ότι επηρέασαν αρνητικά τον οικονομικό απολογισμό που έκαναν τα ελληνικά αστικά νοικοκυριά για το 2005 και κατέγραψε η έρευνα της ICAP. (Συμιγιάννης, Γεώργιος Θ., και Παναγιώτα Γ. Τζαμουράνη, 2006, σ. 34-35)

Συγκεκριμένα, η «ψαλίδα» που χωρίζει εκείνα που θεώρησαν ότι η οικονομική τους κατάσταση χειροτέρευσε (59,3%) και εκείνα που έκριναν ότι υπήρξε βελτίωση (μόλις 7,3%) διευρύνθηκε σε 52 ποσοστιαίες μονάδες, ενώ ο οικονομικός απολογισμός του 2004 στην περυσινή έρευνα είχε καταγράψει «ψαλίδα» 48 ποσοστιαίων μονάδων (58,0% είχαν δηλώσει επιδείνωση και 10,0% βελτίωση). Η διεύρυνση αυτή της «ψαλίδας» δεν ήταν πάντως τόσο μεγάλη όσο εκείνη που είχε καταγραφεί μεταξύ των απολογισμών για το 2003 και το 2004 (από 31 μονάδες στις 48). Ελαφρά αυξημένο ήταν, τέλος, το ποσοστό των νοικοκυριών που έκριναν ότι η οικονομική τους κατάσταση παρέμεινε στάσιμη (από 32,1% σε 33,3%).

Η εξέταση, του ετήσιου οικονομικού απολογισμού που κάνουν τα νοικοκυριά την τελευταία εξαετία αποκαλύπτει μία τάση διεύρυνσης της ψαλίδας αρνητικών και θετικών απολογισμών, το μόνο έτος για το οποίο η διαφορά αρνητικών και θετικών απαντήσεων μειώθηκε, ήταν το 2003.

Οι εξελίξεις αυτές φαίνεται ότι επηρέασαν αρνητικά τον οικονομικό απολογισμό που έκαναν τα ελληνικά αστικά νοικοκυριά για το 2005 και κατέγραψε η έρευνα της ICAP. Συγκεκριμένα, η «ψαλίδα» που χωρίζει εκείνα που θεώρησαν ότι η οικονομική τους κατάσταση χειροτέρευσε (59,3% - μέγιστο εξαετίας) και εκείνα που έκριναν ότι υπήρξε βελτίωση (μόλις 7,3% των νοικοκυριών - ελάχιστο εξαετίας) διευρύνθηκε σε 52 ποσοστιαίες μονάδες, ενώ ο οικονομικός απολογισμός του 2004 στην αντίστοιχη έρευνα περυσινή έρευνα είχε καταγράψει «ψαλίδα» 48 ποσοστιαίων μονάδων (58,0% είχαν δηλώσει επιδείνωση και 10,0% βελτίωση). Η διεύρυνση αυτή της «ψαλίδας» δεν ήταν πάντως τόσο μεγάλη όσο εκείνη που είχε καταγραφεί μεταξύ των απολογισμών για το 2003 και το 2004 (από 31 μονάδες στις 48). Ελαφρά αυξημένο ήταν, τέλος, το ποσοστό των νοικοκυριών που έκριναν ότι η οικονομική τους κατάσταση παρέμεινε στάσιμη (από 32,1% σε 33,3%).

Από μια περισσότερο μακροπρόθεσμη σκοπιά, η εξέταση του ετήσιου οικονομικού απολογισμού που κάνουν τα νοικοκυριά την τελευταία εξαετία αποκαλύπτει μία τάση διεύρυνσης της ψαλίδας αρνητικών και θετικών απολογισμών, το μόνο έτος για το οποίο η διαφορά αρνητικών και θετικών απαντήσεων μειώθηκε, ήταν το 2003. (Συμιγιάννης, Γεώργιος Θ., και Παναγιώτα Γ. Τζαμουράνη, 2006, σ. 36-37)

Η βασικότερη αιτία χειροτέρευσης του απολογισμού ήταν και πάλι η αίσθηση για άνοδο του κόστους διαβίωσης. Η διαφορά του ποσοστού εκείνων που θεώρησαν ότι η κύρια αιτία της οικονομικής τους επιδείνωσης ήταν ο πληθωρισμός και του ποσοστού εκείνων που θεώρησαν ότι η βελτίωση της οικονομικής τους κατάστασης ήταν αποτέλεσμα της συγκράτησης του κόστους διαβίωσης διευρύνθηκε στις 69 μονάδες από 65 που ήταν στον απολογισμό

της αντίστοιχης μελέτης για τα νοικοκυριά του 2004. Πρόκειται για την τρίτη συνεχόμενη χρονιά που η σημασία του πληθωρισμού ως παράγοντα επιδείνωσης της οικονομικής ευημερίας των νοικοκυριών αυξάνεται. Καταρχήν το αποτέλεσμα αυτό φαίνεται παράδοξο, δεδομένου ότι, όπως προαναφέρθηκε, ο πληθωρισμός ήταν μειωμένος το 2004. Όμως θα πρέπει να επισημανθεί ότι το παράδοξο αυτό, δηλαδή η απόκλιση μεταξύ του πληθωρισμού όπως μετρείται από τον ΕνΔΤΚ και της ανόδου του κόστους ζωής όπως τον αντιλαμβάνονται τα νοικοκυριά είναι κάτι που έχει παρατηρηθεί στις περισσότερες χώρες – μέλη της ζώνης του ευρώ μετά την εισαγωγή του νέου νομίσματος και επισημαίνεται στο μηνιαίο δελτίο της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας).

Στο δελτίο αυτό προβάλλονται σαν πιθανές εξηγήσεις της απόκλισης οι εξής:

1.- Μετά την εισαγωγή του νέου νομίσματος αυξήθηκαν περισσότερο οι τιμές διαφόρων προϊόντων και υπηρεσιών στα οποία οι καταναλωτές δίνουν μεγαλύτερη βαρύτητα από αυτήν που τους αποδίδει ο ΕνΔΤΚ, επειδή τα αγοράζουν συχνότερα.

2.- Εμπειρικές έρευνες έχουν καταδείξει ότι υπάρχει ψυχολογική προκατάληψη των καταναλωτών, ότι γίνονται στρογγυλοποιήσεις στις τιμές οι οποίες αποβαίνουν εις βάρος τους και οι καταναλωτές αντιμετωπίζουν δυσκολίες εξοικείωσης με το νέο νόμισμα.

3.- Τα παλιά εθνικά νομίσματα εξακολουθούν να αποτελούν σημείο αναφοράς για τον υπολογισμό της αύξησης των τιμών. Το τελευταίο έχει σαν αποτέλεσμα να δημιουργείται σύγχυση σε όσους ερωτώνται για τις τιμές. Αντί να χρησιμοποιούν ως σημείο αναφοράς τις τιμές σε ευρώ του προηγούμενου έτους, λανθασμένα αναφέρονται στο επίπεδο τιμών το οποίο υπήρχε κατά το 2001, τελευταίο έτος ισχύος των παλιών εθνικών νομισμάτων. (Συμιγιάννης, Γεώργιος Θ., και Παναγιώτα Γ. Τζαμουράνη, 2006, σ. 38-40)

3.8 Οι τιμές των καταναλωτικών προϊόντων και οι μεταβολές στη σύνθεση της καταναλωτικής δαπάνης

Όπως προαναφέρθηκε, κατά το 2005 υπήρξε επιτάχυνση του πληθωρισμού, όπως αυτός μετρείται με τον ΔΤΚ, από 2,9% σε 3,5%, γεγονός που οφείλεται σε σημαντικό βαθμό στην άνοδο των τιμών των καυσίμων αλλά και στην αύξηση του ΦΠΑ κατά μία ποσοστιαία μονάδα. Από την παρούσα έρευνα φαίνεται ότι η επιτάχυνση αυτή στην άνοδο του κόστους ζωής έγινε αισθητή από τα ελληνικά νοικοκυριά (ICAP 2006).

Συγκεκριμένα, υπήρξαν 2.300 υποδείξεις από τα 600 νοικοκυριά του δείγματος με τις οποίες θεωρήθηκε ότι υπήρξε σημαντική άνοδος των τιμών το 2005 σε κάποια από τις 12 ομάδες κατανάλωσης που διακρίνει η Εθνική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος (ΕΣΥΕ)· στην άλλη πλευρά του λόφου, καταγράφηκαν μόνο 201 υποδείξεις για χαμηλή αύξηση ή συγκράτηση τιμών σε κάποια από τις ομάδες αυτές. Διευρύνθηκε συνεπώς, για πέμπτη συνεχή χρονιά, η διαφορά ποσοστού για σημαντικές αυξήσεις τιμών έναντι εκείνου για συγκρατημένες αυξήσεις, σε 84,0 ποσοστιαίες μονάδες.

Είναι επίσης άξιο επισημάνσης ότι για όλη την εξαετία 2000-2005 σε καμία από τις κατηγορίες της κατανάλωσης δεν υπερισχύει η αίσθηση για συγκράτηση των τιμών έναντι της αίσθησης για άνοδό τους.

Σε όλες τις έρευνες που έχει πραγματοποιήσει η ICAP, η διαφορά στην αντίληψη των νοικοκυριών για αύξηση έναντι συγκράτησης τιμών γίνεται πάντα περισσότερο φανερή στην κατηγορία «είδη διατροφής και μη αλκοολούχα ποτά». Στην παρούσα έρευνα η διαφορά αυτή απλώς μειώθηκε ελαφρά στις 20 ποσοστιαίες μονάδες. Η επιμονή των νοικοκυριών να υποδεικνύουν την κατηγορία αυτή ως την περισσότερο σημαντική δημιουργεί, ειδικά για το 2005, κάποιες απορίες, επειδή σύμφωνα με την ΕΣΥΕ οι τιμές των τροφίμων και μη αλκοολούχων ποτών αυξήθηκαν μόνο κατά 0,6%.

Η δεύτερη κατηγορία στην οποία γίνεται ιδιαίτερα αισθητή η άνοδος των τιμών είναι οι μεταφορές-επικοινωνίες. Τούτο μάλιστα έγινε εντονότερο για το 2005 αφού η διαφορά μεταξύ αίσθησης για αύξηση και για μείωση των τιμών διευρύνθηκε σημαντικά από 13 σε 18 μονάδες. Το εύρημα αυτό δεν θα πρέπει να προξενεί έκπληξη, δεδομένου ότι ο ΔTK των μεταφορών αυξήθηκε κατά 4,8%, γεγονός που με την σειρά του θα πρέπει να αποδοθεί στην αύξηση των λιανικών τιμών των καυσίμων. Αντίθετα, πάντα σύμφωνα με την ΕΣΥΕ, στις επικοινωνίες υπήρξε μικρή υποχώρηση των τιμών.

Τόσο στην ένδυση-υπόδηση, όσο και στα αλκοολούχα ποτά-καπνό καταγράφηκε αυξημένη αίσθηση για πληθωριστικές τάσεις. Το ίδιο συνέβη και για τα διαρκή καταναλωτικά αγαθά. Οι κατηγορίες αυτές θα πρέπει να επηρεάστηκαν περισσότερο από την αύξηση του ΦΠΑ.

Αντίθετα από ό,τι καταγράφηκε για τις τιμές των καταναλωτικών προϊόντων, σε πολλές καταναλωτικές υπηρεσίες (στέγαση, αναψυχή-εστιατόρια-ξενοδοχεία, υγεία, εκπαίδευση) η αίσθηση για άνοδο του κόστους μετριάστηκε έναντι του 2004· η «ψαλίδα» ανόδου-συγκράτησης των τιμών έκλεισε ελαφρά. Μία πιθανή εξήγηση θα μπορούσε να είναι ότι η αποφυγή πληρωμής ΦΠΑ είναι ευκολότερη στις υπηρεσίες από ό,τι στα καταναλωτικά εμπορεύματα. Πάντως, κάποια έκπληξη προκαλεί η μείωση της ψαλίδας στην στέγαση αφού σύμφωνα με τα επίσημα στατιστικά στοιχεία, ο ΔTK στην κατηγορία αυτή αυξήθηκε κατά 8,9%.

Σύμφωνα με τις εθνικολογιστικές εκτιμήσεις της ΕΣΥΕ η ιδιωτική κατανάλωση αυξήθηκε, σε πραγματικούς όρους, κατά 3,7% το 2005. Από την παρούσα έρευνα προκύπτει ότι η αίσθηση για σημαντικές μεταβολές στην δαπάνη των νοικοκυριών κατά το 2005 συμβαδίζει με τα εθνικολογιστικά στοιχεία. Συγκεκριμένα υπήρξαν 1.487 υποδείξεις για κατηγορίες κατανάλωσης στις οποίες τα νοικοκυριά θεώρησαν ότι υπήρξε σημαντική αύξησή της έναντι 488 υποδείξεων για μείωση της δαπάνης. Συνεπώς καταγράφηκε μια διαφορά 50,6 ποσοστιαίων μονάδων υπέρ της αύξησης της καταναλωτικής δαπάνης. Η διαφορά αυτή είναι πολύ μεγαλύτερη από εκείνη που είχε καταγραφεί το 2004 και ήταν της τάξης των 40,8 ποσοστιαίων μονάδων.

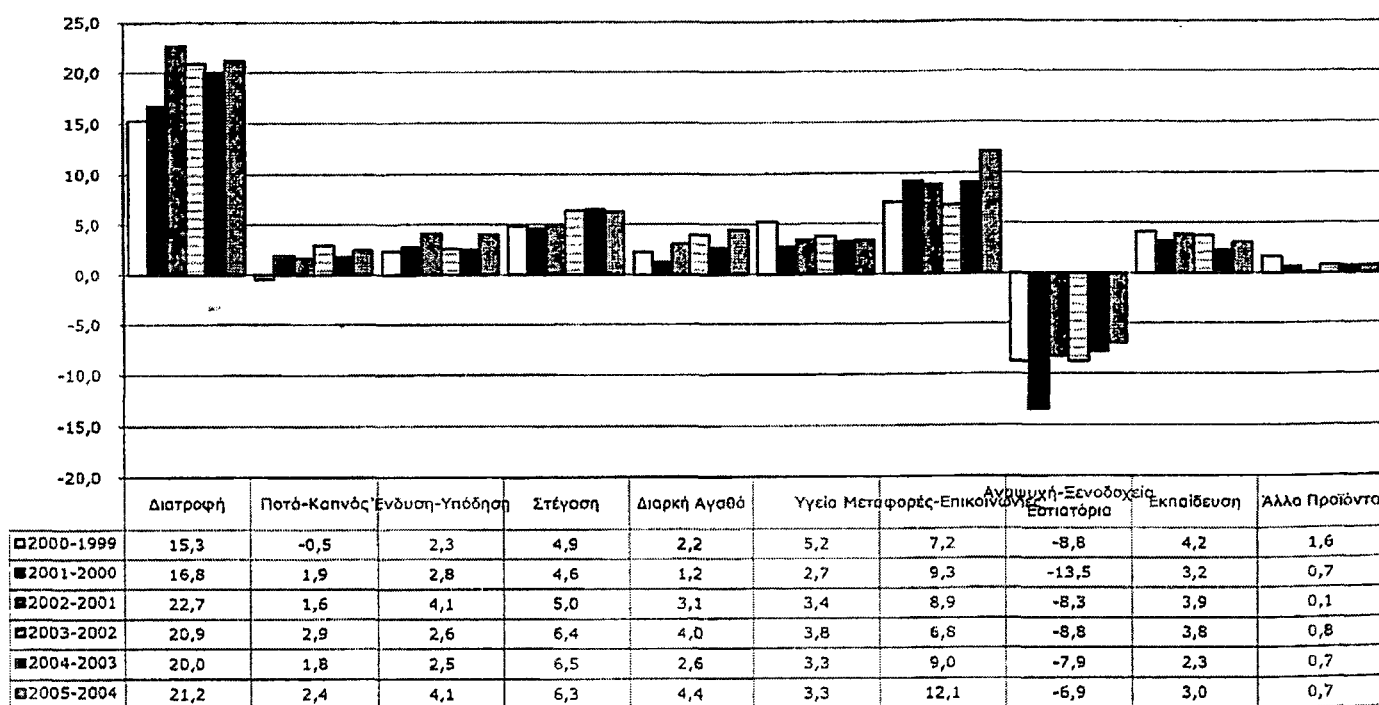
Όσον αφορά στα καταναλωτικά προϊόντα οι διαφορές ποσοστού αύξησης/μείωσης δαπάνης έγιναν εντονότερες σε όλες τις κατηγορίες. Στα τρόφιμα – μη αλκοολούχα ποτά, όπου η διαφορά αυτή είναι η μεγαλύτερη, υπήρξε αύξησή της από 20 σε 21 ποσοστιαίες μονάδες. Σημαντικά διευρυμένες ήταν και οι διαφορές ποσοστών στα διαρκή καταναλωτικά αγαθά, στην ένδυση-υπόδηση και στα αλκοολούχα ποτά-καπνό. Τα ευρήματα αυτά συμβαδίζουν με τα στοιχεία της ΕΣΥΕ που δείχνουν αύξηση της αξίας των λιανικών πωλήσεων (εκτός αυτοκινήτων και καυσίμων) κατά 5,9% και της δαπάνης για εισαγωγές επιβατικών αυτοκινήτων κατά 5,5% το

2005.

Με μόνη εξαίρεση την κατηγορία αναψυχή-ξενοδοχεία-εστιατόρια, το ποσοστό των νοικοκυριών που δήλωσε αύξηση της δαπάνης σε καταναλωτικές υπηρεσίες ήταν υψηλότερο από εκείνο που δήλωσε μείωση. Ειδικά στις μεταφορές-επικοινωνίες η διαφορά ποσοστού διευρύνθηκε σημαντικά από εννέα σε 12 ποσοστιαίες μονάδες. Αυξημένη ήταν επίσης η διαφορά στην εκπαίδευση, ενώ αμετάβλητη παρέμεινε στην υγεία και στην στέγαση. Το τελευταίο εύρημα θα πρέπει να αντιμετωπισθεί με επιφύλαξη, δεδομένης της σημαντικής αύξησης του κόστους της θέρμανσης. (ICAP 2006)

Διάγραμμα 3

Οι μεταβολές της καταναλωτικής δαπάνης: 2000-2005
(διαφορά ποσοστών αύξησης και μείωσης της δαπάνης)

Πηγή: ICAP

3.9. Η αποταμίευση των νοικοκυριών και η απόκτηση περιουσιακών στοιχείων

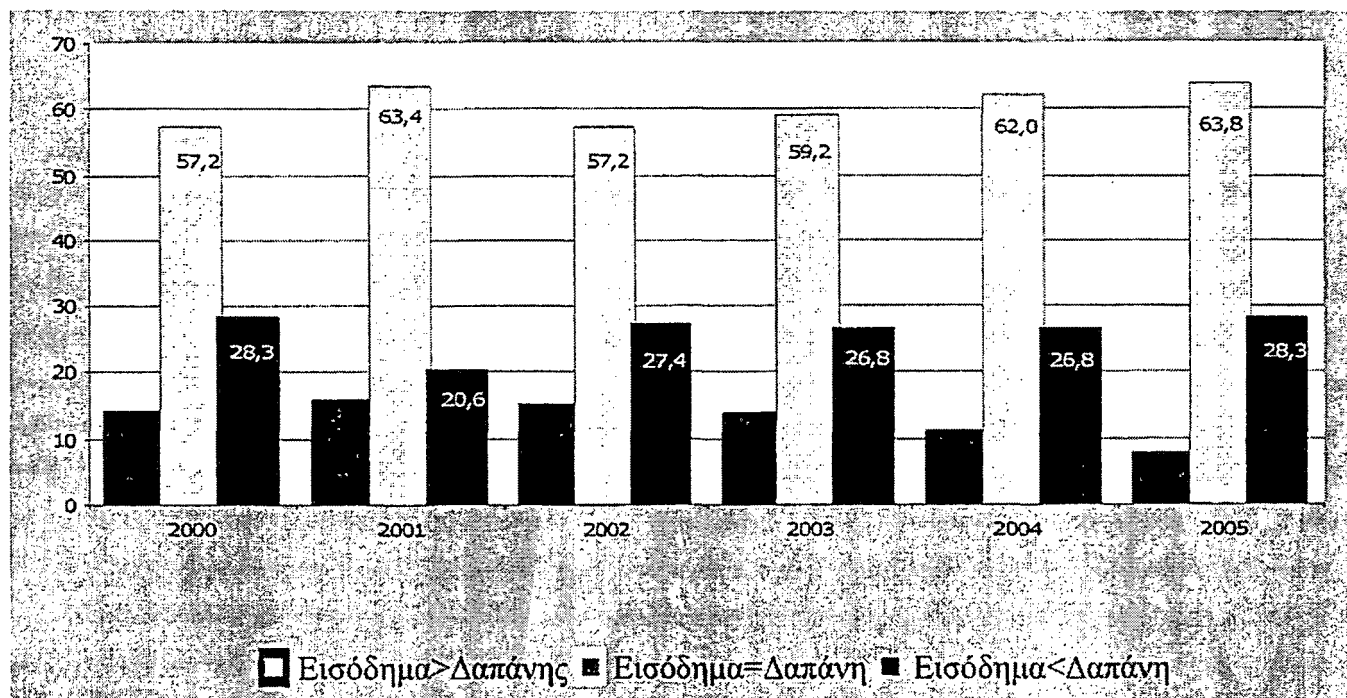
Από την εξέταση της σχέσης εισοδήματος-δαπάνης προκύπτει ότι μειώθηκε, από 11,3% σε 7,8% το ποσοστό των νοικοκυριών που δήλωσαν ότι κατόρθωσαν να αποταμιεύσουν ένα αξιόλογο τμήμα του εισοδήματός τους. Είναι χαρακτηριστικό ότι το ποσοστό των νοικοκυριών που δηλώνουν ότι αποταμίευσαν φθίνει συνεχώς μετά το 2001. Αύξηση, αντίθετα, από 26,8% σε 28,3% υπήρξε στο ποσοστό των νοικοκυριών που δήλωσαν ότι δεν κατάφεραν να ισοσκελίσουν τον οικογενειακό προϋπολογισμό με αποτέλεσμα να προχωρήσουν είτε σε δανεισμό, είτε σε ρευστοποίηση περιουσιακών στοιχείων. Τα στοιχεία αυτά συμβαδίζουν με την διαπίστωση της Τράπεζας της Ελλάδος ότι το 2005 υπήρξε μείωση της ροπής των νοικοκυριών για αποταμίευση.

Το ποσοστό των νοικοκυριών που δηλώνουν ότι η καταναλωτική τους δαπάνη ήταν

περίπου ίση με το διαθέσιμο εισόδημα τους αυξήθηκε και πάλι από 62,0% για το 2004 σε 68,3% για το 2005. Είναι ο τρίτος συνεχής απολογισμός των νοικοκυριών στον οποίο προκύπτει αύξηση του συγκεκριμένου δείκτη.

Διάγραμμα 4

Σχέση Εισοδήματος – Δαπάνης 2000-2005

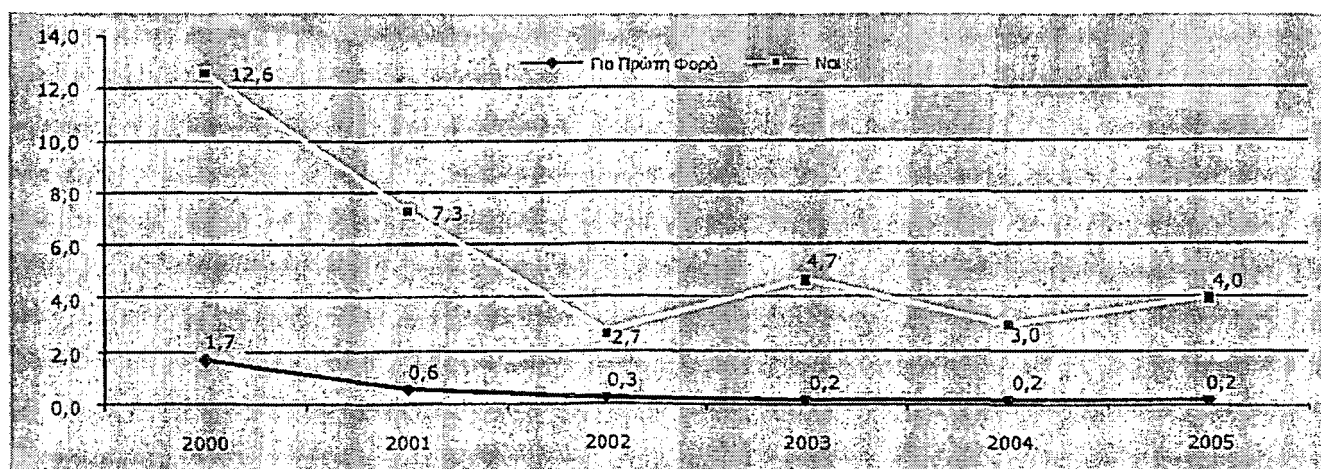

Η συνέχιση, για τρίτο έτος, της ανόδου του Γενικού Δείκτη Τιμών του Χρηματιστηρίου Αθηνών είχε μικρή μόνο θετική επίδραση στο ποσοστό των νοικοκυριών που δραστηριοποιήθηκαν στο ελληνικό χρηματιστήριο είτε άμεσα είτε έμμεσα με την απόκτηση μεριδίων σε μετοχικά αμοιβαία κεφάλαια. Συγκεκριμένα, ο δείκτης αυτός αυξήθηκε από 3,0% σε 4,0%. Τέλος συνέχισε να είναι ασήμαντο το ποσοστό των νοικοκυριών που δραστηριοποιήθηκαν για πρώτη φορά στο χρηματιστήριο.

Διάγραμμα 5

Συμμετοχή στο Χρηματιστήριο 2000-2005

(ποσοστά νοικοκυριών που αγόρασαν μετοχές ή μερίδια μετοχικών αμοιβαίων κεφαλαίων)

3.10. Οι προσδοκίες των νοικοκυριών

Θα πρέπει καταρχήν να παρατηρηθεί ότι οι προσδοκίες των Ελλήνων για την βραχυπρόθεσμη προοπτική της οικονομικής τους ευημερίας είναι απαισιόδοξες: κάθε χρόνο για όλη την διάρκεια της εξαετίας 2001-2006 εκείνοι που προβλέπουν επιδείνωση των οικονομικών τους πάντοτε ξεπερνούν σημαντικά όσους είναι αισιόδοξοι. Βεβαίως, σε γενικές γραμμές, η απαισιοδοξία αυτή δεν επαληθεύεται από την πραγματικότητα, αν ληφθεί υπόψη ότι η οικονομία πέτυχε ικανοποιητικούς ρυθμούς οικονομικής μεγέθυνσης στο παραπάνω χρονικό διάστημα. Τούτο βεβαίως δεν σημαίνει ότι δεν υπάρχουν σημαντικές και ευαίσθητες κοινωνικές ομάδες που αντιμετωπίζουν αυξημένες οικονομικές δυσκολίες τα τελευταία χρόνια.

Η περισσότερο απαισιόδοξη ομάδα είναι εκείνη με αρχηγό συνταξιούχο. Το 57,7% των νοικοκυριών της ομάδας αυτής αναμένουν επιδείνωση το 2006. Στον αντίποδα, η περισσότερο αισιόδοξη ομάδα είναι εκείνη με αρχηγό τεχνίτη ελεύθερο επαγγελματία. Το 15,9% των μελών της αναμένουν βελτίωση, υπερδιπλάσιο ποσοστό σε σύγκριση με το σύνολο του δείγματος. Από γεωγραφικής πλευράς το ποσοστό των αισιόδοξων είναι στατιστικά υψηλότερο στην Θεσσαλονίκη (16,0%) και χαμηλότερο στην πρωτεύουσα (6,5%).

Ο αναμενόμενος πληθωρισμός εξακολούθησε και για το 2006 να είναι με μεγάλη διαφορά ο βασικότερος προσδιοριστικός παράγοντας των προσδοκιών για την πορεία της οικονομικής ευημερίας. Ωστόσο, η σημασία του περιορίστηκε ελαφρά: η διαφορά μεταξύ του μεριδίου των νοικοκυριών που φοβούνται επιδείνωση των οικονομικών τους λόγω των αυξήσεων των τιμών και εκείνων που αναμένουν βελτίωση της ευημερίας τους λόγω κάμψης του πληθωρισμού μειώθηκε σε 63 ποσοστιαίες μονάδες από το πρωτόγνωρο επίπεδο των 68 μονάδων που είχε καταγραφεί για το 2005. Στην εξέλιξη αυτή ίσως συνέβαλε η μικρή υποχώρηση των πληθωριστικών πιέσεων κατά το πρώτο τετράμηνο του 2006.

Είναι ίσως ανησυχητικό ότι διευρύνθηκε από τρεις σε έξι ποσοστιαίες μονάδες το χάσμα αρνητικών/θετικών απαντήσεων όσον αφορά στις προσδοκίες για το διαθέσιμο εισόδημα. Τούτο ενδεχομένως να οφείλεται στην συνεχιζόμενη «σφικτή» εισοδηματική πολιτική που ακολουθείται στον δημόσιο τομέα.

Η εμπιστοσύνη των νοικοκυριών στην ικανότητα της οικονομίας να δημιουργεί νέα εισοδήματα από εργασία ξεπερνά τους φόβους για απώλειες τέτοιων εισοδημάτων σε όλη την διάρκεια της εξαετίας. Ωστόσο στις δύο τελευταίες έρευνες το θετικό αυτό ισοζύγιο έχει περιορισθεί σημαντικά, ενδεχομένως λόγω της αναμενόμενης αποκλιμάκωσης του ρυθμού ανάπτυξης μετά το τέλος των Ολυμπιακών Αγώνων.

Τα νοικοκυριά που σκοπεύουν να αυξήσουν την δαπάνη τους υπερτερούν αριθμητικά σε σύγκριση με εκείνα που προγραμματίζουν μείωσή της σε επτά από τις 10 ενοποιημένες κατηγορίες κατανάλωσης που εξετάζει η παρούσα έρευνα. Η μεγαλύτερη θετική διαφορά ποσοστού καταγράφηκε και πάλι στα είδη διατροφής-μη αλκοολούχα ποτά. Ήταν όμως μειωμένη για δεύτερο συνεχές έτος. Από την άλλη πλευρά, αρνητικό πρόσημο, δηλαδή το τμήμα των νοικοκυριών που προγραμματίζει μείωση δαπάνης είναι μεγαλύτερο από αυτό που προγραμματίζει αύξηση, καταγράφηκε στις κατηγορίες αναψυχή – ξενοδοχεία -εστιατόρια, ένδυση - υπόδηση, και στα αλκοολούχα ποτά-καπνό. Ειδικά στην κατηγορία αναψυχή – ξενοδοχεία-εστιατόρια η δια-

φορά αυτή διευρύνθηκε σημαντικά στις 16 % και έλαβε την υψηλότερη τιμή της σε όλη την εξαστία.

Συγκεκριμένα, όσον αφορά στον οικονομικό απολογισμό που έγινε για το 2006, η «ψαλίδα» που χωρίζει τα νοικοκυριά, τα οποία έκριναν ότι η κατάστασή τους χειροτέρευσε από εκείνα τα οποία θεώρησαν ότι υπήρξε βελτίωση μειώθηκε εντυπωσιακά. Το ποσοστό όσων δήλωσαν ότι τα οικονομικά τους επιδεινώθηκαν μειώθηκε από 59,3% σε 49,3% και όσων αισθάνθηκαν βελτίωση αυξήθηκε από μόλις 7,3% σε 18,8%. Συνεπώς, η μείωση της «ψαλίδας» πλησίασε τις είκοσι ποσοστιαίες μονάδες, μετά από δύο διαδοχικά ανοίγματα που είχαν καταγραφεί στις δύο προηγούμενες έρευνες.

Όσον αφορά στις οικονομικές προσδοκίες για το 2007 η εικόνα ανάκαμψης της αισιοδοξίας είναι σαφής: Το ποσοστό όσων προσδοκούν στην οικονομική τους βελτίωση αυξήθηκε από 8,7% σε 15,1% και εκείνο όσων αναμένουν επιδείνωση μειώθηκε από 49,2% σε 37,7%. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι η εξέλιξη αυτή στις προσδοκίες αποτελεί ευνοϊκή συνέχιση της μεταστροφής η οποία είχε αρχίσει να διαγράφεται κατά την περυσινή έρευνα στην οποία είχε μεν καταγραφεί μείωση του ποσοστού εκείνων που ανέμεναν επιδείνωση χωρίς όμως αυτό να συνοδεύεται από αύξηση του τμήματος των νοικοκυριών που ανέμεναν βελτίωση.

Από την έρευνα προκύπτει ότι υπάρχει σαφής πρόοδος στην απολογιστική εκτίμηση των νοικοκυριών για το έτος που πέρασε καθώς και στη βελτίωση των προσδοκιών τους κατά το έτος που διανύουμε. Ενώ στην περυσινή έρευνα είχε απλώς καταγραφεί μια ανακοπή της απαισιοδοξίας, από τη φετινή έρευνα συμπεραίνεται ότι υπάρχει ανάκαμψη της αισιοδοξίας των ελληνικών νοικοκυριών.

Στην τελευταία πρόσφατη μελέτη της ICAP (σε δείγμα 601 νοικοκυριών, το οποίο ήταν κατανεμημένο κατά οικιστικό μέγεθος και κατά γεωγραφική περιφέρεια), φαίνεται ότι οι εξελίξεις στην ελληνική οικονομία επέδρασαν ευνοϊκά τόσο στις εκτιμήσεις των νοικοκυριών για το 2006, όσο και στις προσδοκίες για την πορεία των οικονομικών τους το 2007. Από την έρευνα προκύπτει ότι υπάρχει σαφής πρόοδος στην απολογιστική εκτίμηση των νοικοκυριών για το έτος που πέρασε καθώς και στη βελτίωση των προσδοκιών τους κατά το έτος που διανύουμε. Ενώ στην περυσινή έρευνα είχε απλώς καταγραφεί μια ανακοπή της απαισιοδοξίας, από τη φετινή έρευνα συμπεραίνεται ότι υπάρχει ανάκαμψη της αισιοδοξίας των ελληνικών νοικοκυριών.

Συγκεκριμένα, όσον αφορά στον οικονομικό απολογισμό που έγινε για το 2006, η «ψαλίδα» που χωρίζει τα νοικοκυριά, τα οποία έκριναν ότι η κατάστασή τους χειροτέρευσε από εκείνα τα οποία θεώρησαν ότι υπήρξε βελτίωση μειώθηκε εντυπωσιακά. Το ποσοστό όσων δήλωσαν ότι τα οικονομικά τους επιδεινώθηκαν μειώθηκε από 59,3% σε 49,3% και όσων αισθάνθηκαν βελτίωση αυξήθηκε από μόλις 7,3% σε 18,8%. Συνεπώς, η μείωση της «ψαλίδας» πλησίασε τις είκοσι ποσοστιαίες μονάδες, μετά από δύο διαδοχικά ανοίγματα που είχαν καταγραφεί στις δύο προηγούμενες έρευνες.

3.11. Αλλαγή συμπεριφοράς καταναλωτών στη χρήση μετρητών και μέσων πληρωμής

Στον τραπεζικό τομέα παρατηρήθηκαν ορισμένες μικρές αλλαγές στη συμπεριφορά των πελατών και των καταναλωτών, ιδίως όσον αφορά τη χρησιμοποίηση των μετρητών και την επιλογή των μέσων πληρωμής.

Φαίνεται ότι η εισαγωγή του ευρώ άλλαξε ελαφρά τη συμπεριφορά του μέσου πελάτη όσον αφορά την επιλογή του για τα μέσα πληρωμής. Από όλα τα διαθέσιμα στοιχεία προκύπτει πράγματι ότι το 2002 έως και σήμερα 2009 αυξήθηκε η χρήση των μέσων πληρωμής χωρίς καταβολή μετρητών. Παραδείγματος χάρη, τα στοιχεία για την Ιταλία φανερώουν ότι η χρήση των χρεωστικών καρτών αυξήθηκε κατά 60% και των πιστωτικών καρτών κατά 55%. Από τα στατιστικά στοιχεία για τη Φινλανδία προκύπτει επίσης αύξηση της τάξης του 65-70% για τα δύο είδη καρτών. Από τα στοιχεία για το Βέλγιο προκύπτει σαφώς ότι αυξήθηκε η χρήση των μέσων πληρωμής χωρίς καταβολή μετρητών, η οποία φτάνει έως το 57% για τις χρεωστικές κάρτες. Οι πληρωμές με πιστωτική κάρτα αυξήθηκαν κατά 52% το ίδιο χρονικό διάστημα αλλά η χρησιμοποίηση των ηλεκτρονικών πορτοφολιών κατέγραψε άλμα της τάξης του 120%. Στην Αυστρία επίσης παρατηρήθηκε αύξηση κατά 15% στη χρήση των μέσων πληρωμής χωρίς καταβολή μετρητών. (Έκθεση Εθνικής Τραπέζης της Ελλάδος, Αύγουστος 2009, σ. 33)

Τα στοιχεία αυτά καταγράφουν τις πρόσφατες τάσεις που παρατηρήθηκαν από το 2002 έως και το πρώτο εξάμηνο του 2009, αλλά είναι αδύνατο να μετρηθεί επακριβώς η άμεση επίπτωση του ευρώ στην εξέλιξη αυτή. Δεν πρέπει να αγνοείται ότι η επιλογή ενός μέσου πληρωμής επηρεάζεται από πολυάριθμους άλλους παράγοντες, όπως οι διαφημιστικές εκστρατείες των συστημάτων πληρωμής χωρίς μετρητά ή η αύξηση στην αγορά σύγχρονων αυτόματων μηχανημάτων διανομής που δέχονται πιστωτικές κάρτες, χρεωστικές κάρτες ή τα ηλεκτρονικά πορτοφόλια.

Επιπλέον, δεδομένου ότι από τα τέλη του 2001 έχει καταργηθεί ο μηχανισμός εγγύησης του συστήματος Eurocheque και ότι ορισμένα κράτη μέλη έπαυσαν πλήρως να εκδίδουν επιταγές για τους πελάτες τους, η χρησιμοποίηση επιταγών στη ζώνη ευρώ είναι πλέον αμελητέα στις περισσότερες χώρες. Πρέπει τέλος να σημειωθεί ότι αυτή η τάση για συχνότερη χρήση των μέσων πληρωμής χωρίς καταβολή μετρητών είχε ήδη παρατηρηθεί πριν από την εισαγωγή του ευρώ.

Όσον αφορά τις αναλήψεις μετρητών από ΑΤΜ, τα στοιχεία δείχνουν ότι το μέσο ποσό αυτών των αναλήψεων αυξήθηκε σε πολλές χώρες. Στη Γερμανία, παραδείγματος χάρη, το ποσό των αναλήψεων με πιστωτικές ή χρεωστικές κάρτες από το δίκτυο Maestro αυξήθηκε κατά μέσο όρο κατά 62,4%. Οι ιταλικές τράπεζες παρατήρησαν επίσης μια αύξηση του μέσου ποσού των αναλήψεων, της τάξης του 40-60%. Μια μεγάλη βελγική τράπεζα ανέφερε αύξηση της τάξης του 59%. Στοιχεία από τη Γαλλία, την Αυστρία και τις Κάτω Χώρες φανερώουν επίσης μια ελαφρά άνοδο. Η εξέλιξη αυτή, η οποία αναμφίβολα δεν είναι ίδια σε ολόκληρη την ευρωζώνη, θα μπορούσε να αποδοθεί στις επιπτώσεις από τη στρογγυλοποίηση και ιδίως από το γεγονός ότι τα νέα χαρτονομίσματα ευρώ που διαθέτουν τα ΑΤΜ δεν έχουν τις ίδιες ονομαστικές αξίες με τα παλαιά εθνικά χαρτονομίσματα. Εάν, π.χ., το σύνηθες ποσό μιας ανάληψης στην Αυστρία ήταν

1.000 ATS (72,67 EUR) σήμερα θα είναι 50 ή 100 EUR (δηλαδή 688,02 ATS ή 1.376,03 ATS). Στο παράδειγμα αυτό, η προσαρμογή σε ένα στρογγυλό αριθμό ευρώ αρκεί για να μειωθεί κατά 31,2% ή, αντίθετα, να αυξηθεί κατά 37,6% το ποσό της ανάληψης. (Εκθεση Εθνικής Τραπέζης της Ελλάδος, Αύγουστος 2009, σ. 34)

Όσον αφορά τις αναλήψεις που πραγματοποιούνται από τα ATM στο εξωτερικό, η κατάσταση είναι διαφορετική. Μια ελαφρά αύξηση σημειώθηκε στη Γερμανία και στο Βέλγιο, ενώ από τα στοιχεία της Mastercard Europe προκύπτει ότι σημειώθηκε μείωση των αναλήψεων αυτών. Σύμφωνα με τις κρατικές αυστριακές τράπεζες, οι αναλήψεις που πραγματοποιούν αλλοδαποί στην Αυστρία μειώθηκε κατά 30%, ενώ η συμπεριφορά των Αυστριακών στο εξωτερικό δεν μεταβλήθηκε. Ωστόσο, η αντίθετη αυτή εικόνα δεν εκπλήσσει καθόλου, καθότι η νομισματική ένωση παρέχει στους πολίτες τη δυνατότητα να ταξιδεύουν στο εξωτερικό έχοντας μαζί τους μετρητά, ενώ το κίνητρο του καταναλωτή για πραγματοποίηση περισσότερων αναλήψεων στη χώρα κατοικίας του ή στο εξωτερικό εξαρτάται από το ύψος των εξόδων που εισπράττουν οι τράπεζες.

Υπάρχουν επομένως κίνητρα τόσο για αύξηση όσο και για μείωση των διασυνοριακών αναλήψεων και δεν αποκλείεται να υπάρξει εξισορρόπηση μεταξύ των δύο αυτών φαινομένων. Επιπλέον, σύμφωνα με κανονισμό της Ε.Ε. για τις διασυνοριακές πληρωμές που τέθηκε σε ισχύ την 1η Ιουλίου 2002, στις διασυνοριακές αναλήψεις πρέπει να καταλογίζονται τα ίδια έξοδα με εκείνα που εισπράττονται για τις εθνικές αναλήψεις. Στη ζώνη ευρώ, τα έξοδα αυτά ανέρχονταν σε 4 ευρώ κατά μέσο όρο πριν από την 1η Ιουλίου. Για τους πελάτες εκείνους στους οποίους δεν καταλογίζονται έξοδα για τα ποσά που αποσύρουν στη χώρα κατοικίας τους, η εξέλιξη αυτή αποτελεί ένα επιπλέον κίνητρο για ανάληψη χρημάτων στο εξωτερικό. Αντίθετα, εκείνοι οι οποίοι καταβάλλουν ήδη έξοδα στη χώρα τους, π.χ. όταν χρησιμοποιούν τα ATM άλλων τραπεζών, θα πρέπει να καταβάλλουν το ίδιο ποσό και για τις αναλήψεις τους στο εξωτερικό. Επομένως, είναι πολύ πιθανό οι πελάτες αυτοί να μην αυξήσουν τις αναλήψεις τους στο εξωτερικό. Στο παρόν στάδιο, δεν είναι ακόμη δυνατό να εκτιμηθεί εάν αυτό το ειδικό μέτρο επέφερε αύξηση των διασυνοριακών αναλήψεων.

Τέλος όσον αφορά τον τομέα του λιανικού εμπορίου στις αρχές του 2002 παρατηρήθηκε μια αύξηση των πληρωμών σε μετρητά που προήλθε από την ανυπομονησία των καταναλωτών να χρησιμοποιήσουν τα νέα τους κέρματα και χαρτονομίσματα και να «ξοδέψουν» τα μετρητά που διέθεταν σε εθνικό νόμισμα. Στη συνέχεια η κατάσταση άλλαξε και ιδιαίτερα σήμερα οι λιανοπωλητές παρατηρούν πλέον αύξηση των άλλων μέσων πληρωμής και ιδιαίτερα των πιστωτικών καρτών.

3.12. Έρευνα IOBE για την οικονομική συμπεριφορά των ελληνικών νοικοκυριών

Κατά το έτος 2008 ο IOBE πραγματοποίησε έρευνα ώστε να καταγραφεί η της οικονομικής συμπεριφοράς και κατανάλωσης των ελληνικών νοικοκυριών μετά την έλευση του νομίσματος ευρώ. Η έρευνα έλαβε χώρα στην ευρύτερη περιοχή του νομού Αττικής και περιελάμβανε 330 νοικοκυριά.

Αρχικά διερευνήθηκε η καταναλωτική συμπεριφορά των νοικοκυριών και συγκεκριμένα οι

αγοραστικές συνήθειες και ο βαθμός πληρότητας σε βασικές ομάδες αγαθών όπως τα μέσα μεταφοράς (ΙΧ και δίκυκλα, αγαθά πολυτελείας πχ σκάφη αναψυχής), ηλεκτρικές και ηλεκτρονικές συσκευές που την σύγχρονη εποχή αφθονούν στου δυτικού κόσμου τα νοικοκυριά, με σκοπό να γίνει όσο το δυνατό πληρέστερη καταγραφή του καταναλωτικού χαρακτήρα των νοικοκυριών, όπως αυτός διαμορφώνεται στο σύνολο του νοικοκυριού, ενώ εν συνεχεία διερευνήθηκε πως το ευρώ επηρεάζει τις διαμορφωθείσες αγοραστικές και καταναλωτικές τους αποφάσεις. Τα βασικά χαρακτηριστικά των κερμάτων και χαρτονομισμάτων ευρώ και πως διαμορφώνονται οι πεποιθήσεις των νοικοκυριών. Πως οι ερωτώμενοι κρίνουν το ευρωνόμισμα ως μέσο ικανοποίησης των βασικών και μη αναγκών τους, καθώς καλούνται να απαντήσουν που προτιμάνε να πραγματοποιούν τις αγορές τους και ποια είναι τα ποσά δαπάνης στις διάφορες - εγκεκριμένες διεθνώς αλλά και από την ΕΣΥΕ- κατηγορίες αγαθών με βάση τον ΔΤΚ.

Όσον αφορά το εισόδημα το 32,3% των προσώπων αναφοράς δήλωσαν πως έχουν μηνιαίο καθαρό εισόδημα 801-1100€. Το 18,3% είναι γυναίκες και το 14% είναι άνδρες. Το ποσοστό που ακολουθεί είναι 23% για αυτούς που δήλωσαν 501-800€. Στο κάθε φύλο ξεχωριστά δήλωσε το 17,4% των γυναικών και το 5,6% των ανδρών. Το 21,7% των προσώπων αναφοράς δήλωσαν πως έχουν μηνιαίο εισόδημα 1101-1400€. Το 9% είναι γυναίκες και το 12,7% είναι άνδρες. Για μηνιαίο μισθό 1401-1700€ το ποσοστό διαμορφώθηκε στο 8,7% και για κάθε φύλο ξεχωριστά δήλωσε το 3,7% των γυναικών και το 5% των ανδρών. Το 4,7% δήλωσαν πως έχουν μηνιαίο εισόδημα έως 500€ αλλά και στο 4,7% διαμορφώθηκε και η βαθμίδα 1701-2000€. Για <500€ το 3,4% είναι γυναίκες και το 1,2% είναι άνδρες. Αντίστοιχα, στο κάθε φύλο ξεχωριστά για 1701-2000€ δήλωσε το 0,6% των γυναικών και το 4% των ανδρών. Το 1,6% των ερωτώμενων δήλωσε πως έχει μηνιαίο εισόδημα 3201€ και πάνω, το οποίο αποτελεί το ανώτατο όριο. Το 0,3% είναι γυναίκες και το 1,2% είναι άνδρες. Στο 1,2% διαμορφώθηκε το ποσοστό 2601-2900€ με τις γυναίκες να φτάνουν στο 0,3% και τους άνδρες στο 0,9%. Τέλος, ίδια ποσοστά προκύπτουν στις κλίμακες 2001-2300€ και 2301-2600€, της τάξης του 0,9% έκαστος. Για τις γυναίκες δήλωσαν το 0,3% και για τους άνδρες το 0,6%. Το μικρότερο ποσοστό παρουσιάζει η κλίμακα 2901-3200€, μόλις 0,3% με καμία γυναίκα να το δηλώνει και μόλις ένας άνδρας (ποσοστό 0,3%).

Στην ερώτηση αν το προσωπικό εισόδημα καλύπτει τις βασικές ανάγκες το 72,4% των υπευθύνων και προσώπων αναφοράς απάντησε ότι καλύπτει ενώ το υπόλοιπο 27,6% απάντησε ότι δεν καλύπτει τις βασικές του ανάγκες. Σε αντίστοιχη ερώτηση αν το συνολικό εισόδημα του νοικοκυριού -το οποίο δύναται να προέρχεται από μισθούς, ενοίκια, συντάξεις, εκμετάλλευση ακινήτων, δωρεές και εισφορές-καλύπτει τις βασικές ανάγκες του νοικοκυριού, το 78,1% του συνολικού δείγματος απάντησε θετικά, ενώ το 21,9% αρνητικά. Το 31,8% δήλωσε 2001-3000€, το 30,6% την αμέσως προηγούμενη βαθμίδα, 1001-2000€. Ακολουθεί με σχετική διαφορά τα νοικοκυριά με μηνιαίο εισόδημα 3001-4000€ με 16,8%. Όλα τα υπόλοιπα πέφτουν κάτω των δέκα ποσοστιαίων μονάδων, όπως φαίνεται και από τον πίνακα του παραρτήματος. Έως 1000€ δήλωσαν το 7%, ενώ λίγο μικρότερο παρουσιάζεται το εισόδημα 4001-5000 με 6,7%. Τρεις μονάδες κάτω, στο 3,7% είναι τα νοικοκυριά με 5001-6000 και με 2,4% βρίσκονται τα μεγαλύτερα όρια από 8001€ και πάνω. Τέλος κάτω της μονάδας βρίσκονται τα υψηλά όρια 6001-7000€ και 7001-8000€ με 0,6% και 0,3% αντίστοιχα.

Πίνακας 7

Μηνιαίος Μισθός € από κύρια εργασία					
			ΦΥΛΛΟ		ΣΥΝΟΛΟ
			ΓΥΝΑΙΚΕΣ	ΑΝΔΡΕΣ	
Α	-500€	Συχνότητα	11	4	15
		%	3,4%	1,2%	4,7%
Β	501-800€	Συχνότητα	56	18	74
		%	17,4%	5,6%	23,0%
Γ	801-1100€	Συχνότητα	59	45	104
		%	18,3%	14,0%	32,3%
Δ	1101-1400€	Συχνότητα	29	41	70
		%	9,0%	12,7%	21,7%
Ε	1401-1700€	Συχνότητα	12	16	28
		%	3,7%	5,0%	8,7%
Ζ	1701-2000€	Συχνότητα	2	13	15
		%	,6%	4,0%	4,7%
Η	2001-2300€	Συχνότητα	1	2	3
		%	,3%	,6%	,9%
Θ	2301-2600€	Συχνότητα	1	2	3
		%	,3%	,6%	,9%
Ι	2601-2900€	Συχνότητα	1	3	4
		%	,3%	,9%	1,2%
Κ	2901-3200€	Συχνότητα	0	1	1
		%	,0%	,3%	,3%
Λ	3201€-	Συχνότητα	1	4	5
		%	,3%	1,2%	1,6%
ΣΥΝΟΛΟ		Συχνότητα	173	149	322
		%	53,7%	46,3%	100,0%

Όσον αφορά την αποταμίευση του νοικοκυριού από το σύνολο των ερωτώμενων, προκύπτει πως ένα ποσοστό της τάξης του 44,7% αποταμιεύει σε μηνιαία βάση, ενώ το 55,3% δήλωσε πως δεν αποταμιεύει. Από τα νοικοκυριά που αποταμιεύουν, το μεγαλύτερο ποσοστό (76,9%) αποταμιεύει έως 500€. Ακολουθεί το ποσό 501-800€ με ένα ποσοστό 15%. Λίγα νοικοκυριά (3,4%) αποταμιεύουν από 801-1100€ μηνιαίως. Ακόμα λιγότερα, το 1,4% αποταμιεύει 1101-1400€ αλλά και 2001-2300€. Τέλος, κάτω της μιας ποσοστιαίας μονάδας σε ποσοστό 0,7%, υπάρχουν νοικοκυριά που αποταμιεύουν 1701-2000€, 2901-3200€ και από 3201 και άνω.

Πίνακας 8

Ποσό σε €/μήνα αποταμίευσης νοικοκυριού		
	Συχνότητα	(%)
Έως 500€	113	76,9
501-800€	22	15,0
801-1100€	5	3,4
1101-1400€	2	1,4
1701-2000€	1	0,7
2001-2300€	2	1,4

2901-3200€	1	0,7
3201€ και άνω	1	0,7
Σύνολο	147	100,0

Όσον αφορά τις καταθέσεις σε Τράπεζες και Δανειοληπτική ικανότητα των νοικοκυριών το ποσοστό των οικονομικών μεταναστών που δήλωσε ότι έχει καταθέσεις σε Πιστωτικά Ιδρύματα είναι 57,9% ενώ το υπόλοιπο 42,1% δήλωσε ότι δεν έχει καταθέσεις σε Πιστωτικά Ιδρύματα.

Το ποσοστό των νοικοκυριών που έχουν προβεί στην λήψη οποιασδήποτε δανειοδότησης φτάνει στο 48,8%, ενώ τα νοικοκυριά που δεν έχουν πάρει δάνειο φτάνουν το 51,2%.

Αναφορικά με το είδος του δανείου, οι ερωτώμενοι είχαν να επιλέξουν ανάμεσα σε 2 μεγάλες κατηγορίες, τα στεγαστικά και τα καταναλωτικά δάνεια. Το 48,5% δήλωσε ότι έχει προβεί στην λήψη καταναλωτικού δανείου, το 35,4% σε στεγαστικό δάνειο, ενώ υπάρχει και ένα ποσοστό της τάξης του 16,1% που έχει λάβει καταναλωτικό και στεγαστικό δάνειο .

Το ποσοστό των νοικοκυριών που δήλωσε ότι επενδύει τα χρήματα του είναι 19,7% ενώ το υπόλοιπο 80,3% δήλωσε ότι δεν επενδύει τα χρήματα του πουθενά. Από το ποσοστό των επενδυτών-νοικοκυριών, από 49,2% επενδύουν μόνο σε Ακίνητα και στην αγορά του Χρηματιστηρίου, ενώ το 30,8% επενδύει στην αγορά Τίτλων – Ομόλογων. Από εκεί και πέρα παρατηρούνται και συνδυασμοί επενδυτικών αποφάσεων και πράξεων, δηλαδή από 13,8% επενδύουν σε Ομόλογα-Μετοχές και Μετοχές-Ακίνητα, ενώ ένα 6,2% από αυτούς που επενδύουν επιλέγουν τον συνδυασμό Ομόλογα-Ακίνητα.

Το ποσοστό των νοικοκυριών που δήλωσε ότι έχει δική του κατοικία φτάνει το υψηλό ποσοστό 72,1%. Αντίθετα, το ποσοστό της μη ιδιοκατοίκησης φτάνει στο 27,9%.. Αξίζει να παρατηρηθεί ότι το 29% αυτών που δηλώνει ιδιοκατοίκηση, δεν έχει πάρει στεγαστικό δάνειο, ενώ αντίθετα το 46,3% που δηλώνει ιδιοκατοίκηση έχει πάρει και στεγαστικό δάνειο.

Όσο αφορά την κατανομή του ποσού ενοικίου που καταβάλουν τα νοικοκυριά, το 26% δηλώνει 301-350€, το 20,8% 351-400€, το 16,9% 401-450€, το 14,3% 201-250€ και το 11,7€ δήλωσε 251-300€. Κάτω από τις δέκα ποσοστιαίες μονάδες, παρατηρούνται τα ενοικιαστήρια που κυμαίνονται στα 451-500€ (7,8%) και έως 150€ (2,6%) αντίστοιχα.

Στο σύνολο των ερωτηθέντων, το 27,2% διαμένει σε κατοικία 78-98m² , το 21,3% διαμένει σε κατοικία 99-119m², το 19,1% διαμένει σε κατοικία 57-77m², το 17,5% δήλωσε τα 120-140m² ως τόπο διαμονής. Για τις κατοικίες 36-56m² το ποσοστό φτάνει το 6,3%. Για 141-161m² το ποσοστό φτάνει το 3,1%, ελαφρώς αυξανόμενο (4,1%) για 183m² και κάτω του 1% αποτελούν τα οικήματα 162-182m² και έως 35m² με ποσοστά 0,9% και 0,6% αντίστοιχα. Ας σημειωθεί ότι ο μέσος όρος τ.μ ανά σπίτι φτάνει τα 100,55m² .

Όσον αφορά την οικονομική κατάσταση και την καταναλωτική συμπεριφορά για τα νοικοκυριά σε εβδομαδιαία βάση την συντριπτικό ποσοστό αγορών παρουσιάζουν οι δαπάνες για τρόφιμα με ποσοστό 98,2% επί του συνολικού δείγματος. Ακολουθούν οι δαπάνες για Τύπο-περιοδικά και καπνό-τσιγάρα με 55,9% για το πρώτο και 51,8% για το δεύτερο αντίστοιχα αθροιστικά. Ακολουθούν ο πολιτισμός και τα ποτά σε ποσοστό 24% και 21% αντίστοιχως και τέλος, τα είδη ένδυσης κατά 15,8%.

Σε ερώτημα αν το νοικοκυριό διαθέτει Ι.Χ. απάντησαν το 88,2% θετικά και το 11,8% αρνητικά. Όσον αφορά τον αριθμό των αυτοκινήτων ανά νοικοκυριό, το ½ σχεδόν από αυτούς που έχουν ΙΧ, δηλαδή το 48,3% δήλωσαν 1 αυτοκίνητο, το 36,9% δήλωσαν δύο αυτοκίνητα, το 10% δήλωσε τρία ΙΧ, ενώ ένα (αθροιστικά) ποσοστό της τάξης του 4,8% δήλωσε ότι το νοικοκυριό του διαθέτει 4 ή 5 οχήματα. Να σημειωθεί ότι ο μέσος αριθμός για κατοχή ΙΧ είναι 1,72%. Σε αντίστοιχο ερώτημα για κατοχή και χρήση δίκυκλου ανεξαρτήτου κυβισμού, το 25,5% του συνολικού περίπου δείγματος απάντησε θετικά. Το 82,1% διαθέτει ένα δίκυκλο, το 16,7% δύο μηχανές ενώ ένα ποσοστό 1,2% διαθέτει τρεις μηχανές. Τα νοικοκυριά που διαθέτουν μοτοσικλέτα μεγάλου κυβισμού (>125cc) και δίκυκλο μικρού κυβισμού (<125cc) φτάνουν το 2,4%, ενώ το ποσοστό για μηχανή διαμορφώνεται στο 6,7% και για δίκυκλο στο 17,3%.

Σε ερώτημα για το αν τα νοικοκυριά διαθέτουν τροχόσπιτο ή σκάφος αναψυχής, το 1,5% απάντησε ότι έχει τροχόσπιτο και το 3,9% σκάφος αναψυχής. Το αντίθετο ποσοστό που διαμορφώθηκε για τις αρνητικές απαντήσεις ήταν 98,5% για τροχόσπιτα και 96,1% για σκάφος. Όσον αφορά τον εξοπλισμό του νοικοκυριού σε βασικές ηλεκτρικές και ηλεκτρονικές συσκευές τέθηκαν διάφορα ερωτήματα στα πρόσωπα αναφοράς του Δείγματος. Το 44,7% έχει δύο τηλεοράσεις, το 25,2% μία τηλεόραση, το 23,4% τρεις τηλεοράσεις, το 5,2% τέσσερις τηλεοράσεις και από πέντε και πάνω το ποσοστό διαμορφώνεται στο 1,5%. Ο μέσος αριθμός τηλεοράσεων διαμορφώνεται στις 2,13 ανά νοικοκυριό. Όπως φαίνεται και στον πίνακα 8.8, για ηλεκτρονικές συσκευές παρατηρείται ένα συντριπτικό ποσοστό για συσκευές κινητής τηλεφωνίας με ποσοστό 96,4%. Ο αριθμός των κινητών σε κάθε νοικοκυριό ποικίλει. Το μεγαλύτερο ποσοστό (44,2%) διαθέτουν δύο συσκευές, το 19,7% μία, το 15,7% τρεις, το 14,7% τέσσερις συσκευές. Από πέντε και πάνω συσκευές διαθέτουν το 5,5% του συνόλου των ερωτώμενων που έχουν κινητά. Ο μέσος αριθμός κινητών διαμορφώνεται στα 2,46 ανά νοικοκυριό. Επίσης μεγάλο ποσοστό της τάξης του 84,2% για DVD players. Στερεοφωνικό συγκρότημα έχει το 75,1% των νοικοκυριών.

Μεγάλα είναι και τα ποσοστά για νοικοκυριά που διαθέτουν ηλεκτρονικούς υπολογιστές, με ή χωρίς σύνδεση στο διαδίκτυο. Το 57,1% δήλωσε πως το νοικοκυριό διαθέτει Η/Υ με σύνδεση στο Internet, το 21,6% Η/Υ άνευ σύνδεσης. Φορητά υπολογιστικά συστήματα (laptop) έχει το 35,3% του συνολικού δείγματος. Σε Η/Υ, palmtops (παλάμης) διαθέτουν μόλις το 7% των ερωτώμενων. Τέλος, το ποσοστό για βιντεοκάμερες διαμορφώνεται στο 41,6% και για συστήματα οικιακού κινηματογράφου (Home Cinema) στο 19,5%.

Πίνακας 9

Ηλεκτρονικές συσκευές στα νοικοκυριά		
	Συχνότητα	(%)
DVD Player	277	84,2
Home Cinema	64	19,5
VideoCamera	137	41,6
Η/Υ με σύνδεση στο Internet	188	57,1

H/Y χωρίς σύνδεση στο Internet	71	21,6
Φορητό H/Y (Laptop)	116	35,3
H/Y παλάμης (Palmtop)	23	7,0
Κινητό τηλέφωνο	318	96,4
Στερεοφωνικό Συγκρότημα (Hi-Fi)	247	75,1

Για ηλεκτρικές συσκευές, το 92,7% διαθέτει ηλεκτρική σκούπα και το 75,2% κλιματιστικά μηχανήματα στην οικεία τους. Ο αριθμός των κλιματιστικών διαμορφώθηκε ως εξής: Το 35,2% έχει δύο κλιματιστικά, το 32,8% ένα μηχάνημα και το 21,9% τρία. Τέσσερα (4) κλιματιστικά δήλωσαν το 6,5% του συνολικού αριθμού ερωτώμενων. Αθροιστικά για πέντε κλιματιστικά και πάνω, το ποσοστό διαμορφώθηκε στο 3,6%. Ο μέσος αριθμός κλιματιστικών διαμορφώθηκε στα 2,16 ανά νοικοκυριό. Συνεχίζοντας για τις ηλεκτρικές συσκευές, το 63,2% διαθέτει φούρνο μικροκυμάτων, το 52,4% πλυντήριο πιάτων, το 49,8% ηλιακό θερμοσίφωνα, το 41,6% καταψύκτη, ενώ το μικρότερο ποσοστό (14%) σημειώνεται για στεγνωτήριο ρούχων.

Πίνακας 10

Ηλεκτρικές συσκευές στα νοικοκυριά		
	Συχνότητα	(%)
Καταψύκτης	137	41,6
Πλυντήριο Πιάτων	173	52,4
Στεγνωτήριο Ρούχων	46	14,0
Φούρνο Μικροκυμάτων	208	63,2
Ηλιακός Θερμοσίφοντας	164	49,8
Ηλεκτρική Σκούπα	306	92,7
Κλιματιστικό Μηχάνημα	248	75,2

Σε ερώτημα, αν τα πρόσωπα αναφοράς γνωρίζουν τον πραγματικό πλήθος κερμάτων που κυκλοφορούν στην οικονομία, το 74,9% (σχεδόν τα 2/3 του δείγματος) απάντησαν ότι υπάρχουν οκτώ διαφορετικά είδη κερμάτων. Το 15,7% απάντησε ότι υπάρχουν επτά διαφορετικά είδη κερμάτων, το 8% υποστήριξε έξι είδη. Επίσης σημειώθηκε ένα ποσοστό της τάξης του 1,3% που υποστήριξαν ότι κυκλοφορούν τέσσερα ή πέντε διαφορετικά είδη. Στην ίδια ερώτηση για χαρτονομίσματα, ένα παρόμοιο μέγιστο ποσοστό σημειώθηκε (76,2%) για τα επτά διαφορετικής αξίας χαρτονομίσματα που κυκλοφορούν στην οικονομία. Για έξι είδη χαρτονομισμάτων, το ποσοστό διαμορφώθηκε στο 11,2%, ενώ παρατηρήθηκε και ένα ποσοστό 7,7% για οκτώ διαφορετικά είδη χαρτονομισμάτων.

Σε ερώτημα το κατά πόσο ο ερωτώμενος υπολογίζει ακόμα την αξία ενός αγαθού σε δρχ. όταν ακούει ή βλέπει την τιμή του ίδιου αγαθού εκφρασμένη σε δρχ., το 55,5% δήλωσε ότι την υπολογίζει, ενώ το 44,5% των ερωτώμενων υποστήριξαν ότι δεν υπολογίζουν καθόλου την αξία.

Σε ερώτημα σχετικά με το αν στις καθημερινές συναλλαγές (τσιγάρα, εφημερίδες, ψωμί, τρόφιμα) σκέφτονται οι ερωτώμενοι την αξία σε δρχ. το μεγαλύτερο συγκριτικά ποσοστό 33,1% απάντησε «κάποιες φορές», το 24,3% «σπάνια» και το 21,3% «αρκετά συχνά». Η απάντηση «ποτέ» συγκέντρωσε 13,4% σε αντίθεση με το «πάντα» που συγκέντρωσε 7,9%

Η πλειοψηφία με ποσοστό 31,5% δηλώνει πως ο αριθμός κερμάτων € διαφορετικής ονομαστικής αξίας είναι κανονικός, ενώ πολύ κοντά βρίσκεται και το ποσοστό 30,6% που θεωρεί πως το πλήθος διαφορετικής αξίας κερμάτων είναι αρκετό. Ισορροπία παρατηρείται στις απ-ψεις «μικρός» και «πολύ μεγάλος» με ποσοστά 15,5% και 15,2% αντίστοιχα. «Πολύ μικρός» δήλωσε το 7,3%.

Αν αποφασίζονταν η κατάργηση κάποιου ή κάποιων κερμάτων, το 64,1% θα επιθυμούσε αυτήν του 1 λεπτού. Επίσης, μεγάλο το ποσοστό (58,2%) αυτών που επιθυμούν την κατάργηση των 2 λεπτών και σχετικά μεγάλο το ποσοστό (35,9%) αυτών που επιθυμούν και αυτήν των 5 λεπτών. Κανένα νόμισμα δηλώνει το 24%. Άξιο αναφοράς αποτελεί το ποσοστό που επιθυμεί την κατάργηση των 1€ και 2€ σε ποσοστό 13,1% και 16,7% αντίστοιχα.

Σε ερώτημα, τι επίπτωση θα έχει στις τιμές των αγαθών-υπηρεσιών κάποια κατάργηση κερμάτων ευρώ, το 63,3% δήλωσε πως θα αυξηθούν οι τιμές. Το 13,9% δήλωσε πως θα παραμείνουν σταθερές, ενώ το ποσοστό που δήλωσε πως θα μειωθούν οι τιμές φτάνει στο 9,4%. Το ποσοστό για αυτούς που δεν γνωρίζουν, έφτασε στο 13,3%.

Το 72,9% των ερωτώμενων επιθυμούν την αλλαγή των κερμάτων 1€ και 2€ σε αντίστοιχα χαρτονομίσματα, μάλλον θεωρώντας ότι αυτό θα έχει θετικές συνέπειες στην κατανάλωση τους. Αυτοί που δεν επιθυμούν την αλλαγή αποτελούν το 27,1%.

Αν καταργηθούν σαν κέρματα τα κέρματα 1-2€ και αντικατασταθούν με χαρτονομίσματα, το 46,7% θεωρεί πως θα έχει θετικό αντίκτυπο στις καθημερινές συναλλαγές των νοικοκυριών. «Κανένα αντίκτυπο» δηλώνει το 25,8% των ερωτώμενων, ενώ «πολύ θετικό» δηλώνει το 17,3%. «Αρνητικό» και «Πολύ αρνητικό» δήλωσαν 8,2% και 2,1% αντίστοιχα.

Σε ερώτηση αν επιθυμούν το χαρτονόμισμα των πέντε (5) ευρώ να κυκλοφορεί και στην μορφή κέρματος, το συντριπτικό ποσοστό 93,3% δεν επιθυμεί την αλλαγή, ενώ μόλις το 6,7% δήλωσε πως το επιθυμεί.

Αναφορικά με τις πεπειθήσεις των νοικοκυριών σχετικά με τις αγορές – πληρωμές με την χρήση του ευρώ, ακολουθούν κάποιες προτάσεις, για τις οποίες οι ερωτώμενοι απάντησαν:

Το συντριπτικό ποσοστό 84% πραγματοποιεί τις ίδιες αγορές, αλλά πληρώνει περισσότερα, το 63,7% ξοδεύει τα ίδια ποσά για να αγοράσει μικρότερες ποσότητες προϊόντων το 38,5% των ερωτώμενων αγοράζει περισσότερο, διότι δεν συνειδητοποιεί πόσο ξοδεύει και καταναλώνει, ενώ το 29,2% αγοράζει λιγότερα γιατί φοβάται μην ξοδέψει καταναλώσει περισσότερο. Τέλος μόλις 5,9% είναι το ποσοστό των ερωτώμενων που πραγματοποιούν τις ίδιες αγορές αλλά πληρώνουν λιγότερα. Πιθανώς στην περίπτωση τους τα εισοδήματα να αυξήθηκαν.

Πίνακας 11

Πεποιθήσεις σχετικά με τις αγορές-πληρωμές με την χρήση του €		
Άποψη ερωτώμενου νοικοκυριού	Συχνότητα	Ποσοστό
Αγοράζω λιγότερο γιατί φοβάμαι μην ξοδέψω/καταναλώσω περισσότερο	94	29,2%
Αγοράζω περισσότερο, διότι δεν συνειδητοποιώ πόσο ξοδεύω/καταναλώνω	125	38,5%
Πραγματοποιώ τις ίδιες αγορές, αλλά πληρώνω περισσότερα	276	84,9%
Πραγματοποιώ τις ίδιες αγορές, αλλά πληρώνω λιγότερα	19	5,9%
Ξοδεύω τα ίδια ποσά για να αγοράσω μικρότερες ποσότητες προϊόντων	205	63,7%

Μετρώντας τον βαθμό ικανοποίησης των νοικοκυριών από την υιοθέτηση και χρήση του ευρώ στην καθημερινότητα μας, το ½ σχεδόν ποσοστό ολόκληρου του δείγματος (50,8%) δήλωσαν «δυσανεστημένοι», ακολούθησαν με 24% οι ερωτώμενοι που δήλωσαν «πολύ δυσανεστημένοι». «Ουδέτεροι» ήσαν ποσοστό 19,8% ενώ «ευχαριστημένοι» και «πολύ ευχαριστημένοι» δήλωσαν το 5,5% αθροιστικά.

Με την μετάβαση της δραχμής σε ευρώ, η απόλυτη εντύπωση που αποτυπώνεται από την έρευνα είναι πως οι τιμές έχουν γενικώς αυξηθεί, σε ποσοστό 98,5%. Το ποσοστό που δήλωσε πως οι τιμές είναι σταθερές φτάνει το 1,2% και το σχεδόν μηδενικό 0,3% δηλώνει πως οι τιμές έχουν μειωθεί.

Θέτοντας την ερώτηση του ποσού αποταμίευσης που κάνανε κατά προσέγγιση προ 2001 στα νοικοκυριά τους ώστε να υπάρχει ένα μερικό συγκριτικό δείγμα με το σήμερα, το 55,8% δήλωσε πως αποταμίευε ως 100.000 δρχ. (≈ 300€), ενώ το 24,6% από 100.001-200.000 δρχ. (≈300 - 600€). Το ποσοστό από το συνολικό αριθμό των παρατηρήσεων του δείγματος που έκανε αποταμίευση ήταν το 78,8%. Αναλυτικά ακολουθεί πίνακας με τα ακριβή ποσά και ποσοστά.

Πίνακας 12

Αποταμίευση νοικοκυριών 2001		
Πόσο αποταμίευσης 2001 σε δρχ.	Συχνότητα	Ποσοστό (%)
-100.000	145	55,8
100.001-200.000	64	24,6
200.001-300.000	18	6,9
300.001-400.000	7	2,7
400.001-500.000	5	1,9
500.001-600.000	4	1,5
600.001-700.000	2	,8
700.001-800.000	4	1,5
800.001-900.000	1	,4
900.001-1.000.000	6	2,3
1.000.001-	4	1,5
Σύνολο	260	100,0
<i>Αντιστοίχως, το 78,8% από τα συνολικά 330 νοικοκυριά του δείγματος, το 2001 έκανε αποταμίευση.</i>		

Αναφορικά με τον βαθμό ικανοποίησης των νοικοκυριών από την είσοδο του €, με θετικές συνέπειες στην κατανάλωση τους, ακολούθησαν δύο προτάσεις με βάση το θεωρητικό πλαίσιο.

Η πρώτη έχει να κάνει με το κατά πόσο η μείωση των επιτοκίων και η ευκολία δανεισμού αύξησε τις καταναλωτικές δυνατότητες των νοικοκυριών. Σε αυτήν την πρόταση, το 38% των ερωτώμενων (άνδρες 16%, γυναίκες 22,1%) διαφωνούν. Διαφωνούν απόλυτα το 24,2% (άνδρες 11,7%, γυναίκες 12,6%) ενώ ουδέτεροι δηλώνουν το 21,2% (άνδρες 7,4%, γυναίκες 13,8%). Αυτοί που συμφωνούν με την ανωτέρω πρόταση αποτελούν το 10,7% (4,9% γυναίκες, 5,8% άνδρες), ενώ αυτοί που συμφωνούν απόλυτα δηλώνουν το 5,8% (γυναίκες 0,9% - άνδρες 4,9%).

Η δεύτερη πρόταση υποστηρίζει πως με την έλευση του ευρώ διαμορφώθηκαν σχετικά χαμηλότερες τιμές αγοράς σε κάποιες ομάδες αγαθών, ειδικά στις ηλεκτρικές και ηλεκτρονικές συσκευές. Σε αυτήν την πρόταση, το 31,4% (γυναίκες 19,1%, άνδρες 12,3%) διαφωνούν. Το 26,5% (γυναίκες 15,1%, άνδρες 11,4%) δηλώνουν ουδέτεροι. Το 21,8% (γυναίκες 9,8%, άνδρες 12%) συμφωνούν. Το 16,6% (γυναίκες 8,6%, άνδρες 8%) διαφωνούν απόλυτα. Τέλος, μόλις το 3,7% των ερωτώμενων (γυναίκες & άνδρες 1,8% έκαστος) δήλωσαν πως συμφωνούν απόλυτα. Ακόμα παρουσιάζονται οι παραπάνω προτάσεις συνδυασμένες. Παρατηρείται ότι υπάρχει μεγάλη πιθανότητα ταύτισης απαντήσεων των ερωτώμενων σχετικά με τις δυο προτάσεις.

Σε ερώτημα, για το τι δαπανούν σήμερα τα νοικοκυριά, για τις δεκατρείς (13) ομάδες αγαθών-υπηρεσιών σύμφωνα με την ΕΣΥΕ και τον ΔΤΚ, παρατηρήθηκαν τα εξής:

Όπως φαίνεται αναλυτικότερα στον Πίνακα, για όλες τις κατηγορίες δαπανών ενός νοικοκυριού το έτος 2008, το μεγαλύτερο ποσοστό δαπάνης για τρόφιμα (28,1%) σημειώθηκε για

δαπάνες πάνω από 301€ τον μήνα. Ακολουθούν αυτές με ποσοστό 17,9% για ποσά 151-200€. Το 14,2% των νοικοκυριών δαπανούν 251-300€, ενώ στο 12% διαμορφώνονται οι δαπάνες 51-100€ και 201-250€. Στο 10,8% και στο 4,9% διαμορφώνονται οι δαπάνες για 101-150€ και έως 50€ αντίστοιχα. Οι απαντήσαντες αποτελούν το 98,2% του συνολικού δείγματος.

Για αλκοολούχα ποτά και καπνό το μεγαλύτερο ποσοστό δαπανών (49,5%) σημειώνεται στην κατηγορία ως 50€. Το 23% των ερωτώμενων δαπανά 51-100€. Σχεδόν παραπλήσια η δαπάνη, στις κατηγορίες 101-150€ και 151-200€ να συγκεντρώνουν 11% και 10% αντίστοιχα. Οι απαντήσαντες αποτελούν το 93,6% του συνολικού δείγματος.

Για ένδυση-υπόδηση το μεγαλύτερο ποσοστό δαπανών (30,5%) σημειώνεται στην κατηγορία ως 50€. Το 26,5% των ερωτώμενων δαπανά 51-100€. Το 18,1% δαπανά 101-150€. Το 10,9% δαπανά 151-200€. Σχεδόν παραπλήσιο το ποσοστό 5,3% και 5% για δαπάνες 201-250€ και 301€ και άνω. Οι απαντήσαντες αποτελούν το 97,3% του συνολικού δείγματος.

Για οικιακές δαπάνες (στέγαση, ύδρευση, ηλεκτρισμός, θέρμανση) το 34,1% των μηνιαίων δαπανών σημειώνεται όπως είναι λογικό στην κατηγορία από 301€ και πάνω. Σε μικρότερα επίπεδα, αλλά κοντά αναμεταξύ τους με ποσοστό 16,6% και 15% δηλώθηκαν οι δαπάνες από 101-150€ και 151-200€. Ακολουθούν οι δαπάνες για 201-250€ με ποσοστό 12,8%. Με το ίδιο ποσοστό (9,1%) τα ποσά που δαπανώνται κυμαίνονται από 51-100€ και 251-300€. Οι απαντήσαντες αποτελούν το 97% του συνολικού δείγματος.

Για επίπλωση και οικιακό εξοπλισμό (89,7% επί του συνολικού αριθμού παρατηρήσεων), απόλυτο ποσοστό αποτελεί το 64,2% ως 50€ το μήνα δαπάνες. Ακολουθούν τα ποσά 51-100€ με ποσοστό 16,6%. Κοντά στις δέκα ποσοστιαίες μονάδες (9,1%) βρίσκονται το ποσοστό αυτό των νοικοκυριών με δαπάνες 101-150€.

Οι δαπάνες υγείας τόσο για νοσηλεία (83,3% του συνολικού δείγματος) όσο και για φάρμακα – εξετάσεις (το 93% του συνολικού δείγματος), κυμαίνονται σε μικρά επίπεδα.

Συντριπτικά είναι τα ποσοστά για δαπάνες ως 50€. Για τα νοσήλια το ποσοστό που συναντούμε είναι 74,5% και για φάρμακα-εξετάσεις 67,1% αντίστοιχα. Τα ποσοστά στο ύψος δαπανών 51-100€ είναι σαφώς μικρότερα και φτάνουν στο 21,2% για φάρμακα, εξετάσεις και το 14,2% για νοσήλια.

Οι δαπάνες μεταφοράς παρουσιάζουν μια ισορροπία της τάξης του 26,8% για δαπάνες ύψους ως 50€ και 51-100€. Σχετικά υψηλό και το ποσοστό 21% για δαπάνες 101-150€. Στο 11% διαμορφώνονται οι δαπάνες στις μεταφορές 151-200€. Δοθείσες απαντήσεις από το 94% του συνολικού δείγματος.

Οι δαπάνες στις συγκοινωνίες (89,7% του συνολικού αριθμού δείγματος) παρουσιάζουν μια πολύ μεγάλη συγκέντρωση στην κλίμακα ως 50€ μηνιαίως με ποσοστό 79,1%. Άξιο αναφοράς και το 12,8% για 51-100€ μηνιαίως για τις δαπάνες συγκοινωνιών των νοικοκυριών. Ακόμα μικρότερο το ποσοστό 4,1% για 101-150€.

Για αναψυχή-πολιτισμό (το 90,3% του συνολικού αριθμού δείγματος) οι μεγαλύτερες δαπάνες παρουσιάζονται ως 50€ και 51-100€, με αντίστοιχα ποσοστά 34,6% και 32,6%. Άξιο αναφοράς και το 15,8% των ερωτηθέντων που δαπανούν 101-150€ μηνιαίως για αναψυχή και πολιτισμό.

Για δαπάνες εκπαίδευσης (το 75,8% του συνολικού Δείγματος), ένα μεγάλο ποσοστό ερωτηθέντων (55,6%) δήλωσε πως δαπανά ως 50€ τον μήνα. Το 15,2% των ερωτηθέντων δαπανά 51-100€ και από 301€ και πάνω δήλωσαν το 12% των νοικοκυριών.

Στην κατηγορία Εστιατόρια-Ξενοδοχεία (89,7% του συνολικού αριθμού δείγματος), το 42,6% δαπανά ως 50€ το μήνα, το 25,3% από 51-100€, το 14,2% 101-150€ και το 10,8% 151-200€.

Τέλος, στην κατηγορία Άλλα αγαθά και Υπηρεσίες (91,9% επί του συνολικού αριθμού δείγματος) το 36,3% δαπανά ως 50€ το μήνα, το 23,1% από 51-100€, το 16,2% 101-150€ και το 10,2% 151-200€. Ένα ποσοστό της τάξης του 7,3% δαπανά από 301€ και πάνω.

Πίνακας 13

Μηνιαίες Δαπάνες των Νοικοκυριών σε € το 2008								
ΕΤΟΣ ΑΝΑΦΟΡΑΣ 2008	Έως 50	51-100	101-150	151-200	201-250	251-300	301 +	Σύνολο
Τρόφιμα/αλκοολούχα ποτά	16 (4,9%)	39 (12%)	35 (10,8)	58 (17,9%)	39 (12%)	46 (14,2%)	91 (28,1%)	324 (100%)
Αλκοολούχα ποτά/καπνός	153 (49,5%)	71 (23%)	34 (11%)	31 (10%)	5 (1,6%)	7 (2,3%)	8 (2,6%)	309 (100%)
Ενδυση/ υπόδηση	98 (30,5%)	85 (26,5%)	58 (18,1%)	35 (10,9%)	17 (5,3%)	12 (3,7%)	16 (5%)	321 (100%)
Στέγαση, ύδρευση, ηλεκτρισμός, θέρμανση	11 (3,4%)	29 (9,1%)	53 (16,6%)	48 (15%)	41 (12,8%)	29 (9,1%)	109 (34,1%)	320 (100%)
Επίπλωση, οικιακός εξοπλισμός	190 (64,2%)	49 (16,6%)	27 (9,1%)	11 (3,7%)	11 (3,7%)	4 (1,4%)	4 (1,4%)	296 (100%)
Υγεία (έξοδα νοσηλείας)	205 (74,5%)	39 (14,2%)	12 (4,4%)	11 (4%)	2 (0,7%)	1 (0,4%)	5 (1,8%)	275 (100%)
Υγεία (φάρμακα,εξετάσεις)	206 (67,1%)	65 (21,2%)	17 (5,5%)	9 (2,9%)	6 (2%)	3 (0,9%)	1 (0,3%)	307 (100%)
Μεταφορές	83 (26,8%)	83 (26,8%)	65 (21%)	34 (11%)	26 (8,4%)	8 (2,6%)	11 (3,3%)	310 (100%)
Συγκοινωνίες	234 (79,1%)	38 (12,8%)	12 (4,1%)	4 (1,4%)	5 (1,7%)	1 (0,3%)	2 (0,7%)	296 (100%)
Αναψυχή και πολιτισμός	103 (34,6%)	97 (32,6%)	47 (15,8%)	26 (8,7%)	10 (3,4%)	4 (1,3%)	11 (3,7%)	298 (100%)
Εκπαίδευση	139 (55,6%)	38 (15,2%)	17 (6,8%)	16 (6,4%)	6 (2,4%)	4 (1,6%)	30 (12%)	250 (100%)
Εστιατόρια και ξενοδοχεία	126 (42,6%)	75 (25,3%)	42 (14,2%)	32 (10,8%)	9 (3%)	4 (1,4%)	8 (2,7%)	296 (100%)
Άλλα αγαθά και υπηρεσίες	110 (36,3%)	70 (23,1%)	49 (16,2%)	31 (10,2%)	12 (4%)	9 (3%)	22 (7,3%)	303 (100%)

Όπως φαίνεται στον παρακάτω πίνακα το 2001 (έτος εισαγωγής ευρο) το μεγαλύτερο ποσοστό δαπάνης για τρόφιμα (21,8%) σημειώθηκε για δαπάνες 15.001-30.000δρχ. (45-88€) τον μήνα. Ακολουθούν αυτές με ίδιο ποσοστό 16,8% για ποσά ως 15000δρχ. (-44€) και 45.001-60.000δρχ. (133-176€). Το 13,2% των νοικοκυριών δαπανούν 30.001-45.000 (89-132€), ενώ στο 12,2% διαμορφώνονται οι δαπάνες αξίας 90.001δρχ και πάνω (265€+). Στο 11,6% και στο 7,6% διαμορφώθηκαν οι δαπάνες ύψους 75.001-90000δρχ (221-264€) και 60.001-75.000δρχ. (177-220€) αντίστοιχα. Οι απαντήσαντες αποτελούν το 91,9% του συνολικού δείγματος.

Για αλκοολούχα ποτά και καπνό το μεγαλύτερο ποσοστό δαπανών (58,8%) σημειώθηκε στην κατηγορία ως 44€. Το 24,5% των ερωτώμενων δαπάνησε 45-88€. Το 7,9% δαπανούσε

89-132€. Το 3,6% των νοικοκυριών διέθεσαν 133-176€. Οι απαντήσαντες αποτελούν το 84% του συνολικού δείγματος.

Για ένδυση-υπόδηση το μεγαλύτερο ποσοστό δαπανών (36,5%) σημειώνεται στην κατηγορία ως 44€. Το 28% των ερωτώμενων δαπανά 45-88€. Το 14,7% δαπανά 89-132€. Το 9,6% δαπανά 133-176€. Το 6,1% των ερωτώμενων απήντησαν 177-220€. Οι απαντήσαντες αποτελούν το 88,8% του συνολικού δείγματος.

Για οικιακές δαπάνες (στέγαση, ύδρευση, ηλεκτρισμός, θέρμανση) το 17,3% των μηνιαίων δαπανών σημειώνεται για δύο κατηγορίες, την 265€ και πάνω, καθώς και 89-132€ αντίστοιχα. Ακολουθούν οι δαπάνες για 45-88€ με ποσοστό 17%. Στο 15% διαμορφώνονται οι δαπάνες 133-176€. Τέλος, στο 12,2% διαμορφώνονται οι δαπάνες ως 44€, στο 11,9% για δαπάνες ύψους 221-246€ και στο 9,2% αντίστοιχα για 177-220€. Στο 15% διαμορφώνονται οι δαπάνες 133-176€. Οι απαντήσαντες αποτελούν το 89,1% του συνολικού δείγματος.

Για επίπλωση και οικιακό εξοπλισμό (83,3% επί του συνολικού αριθμού παρατηρήσεων), απόλυτο ποσοστό αποτελεί το 66,5% ως 44€ το μήνα δαπάνες. Ακολουθούν τα ποσά 45-88€ με ποσοστό 18,2%. Κάτω από τις δέκα ποσοστιαίες μονάδες (5,8%) βρίσκονται το ποσοστό αυτό των νοικοκυριών με δαπάνες 89-132€. Στο 4% διαμορφώνονται οι δαπάνες 133-176€. Ίδιο ποσοστό μηνιαίων δαπανών (2,2%) για τα νοικοκυριά στα 177-220€ και 221-264€.

Οι δαπάνες υγείας τόσο για νοσηλεία (75,5% του συνολικού δείγματος) όσο και για φάρμακα – εξετάσεις (το 82,4% του συνολικού δείγματος), κυμαίνονται σε μικρά επίπεδα. Συντριπτικά είναι τα ποσοστά για δαπάνες ως 44€. Για τα νοσήλια το ποσοστό που συναντούμε είναι 76,7% και για φάρμακα-εξετάσεις 73,5% αντίστοιχα. Τα ποσοστά στο ύψος δαπανών 45-88€ ήταν σαφώς μικρότερα και φτάνουν στο 16,2% για φάρμακα, εξετάσεις και το 13,3% για νοσήλια. Τα ποσοστά για δαπάνες 89-132€ διαμορφώθηκαν στο 5,9% για φάρμακα και στο 5,2% για νοσήλια. Σχετικά παρόμοιο το ποσοστό για 133-176€ της τάξης του 2,6% για φάρμακα και 2,8% για νοσήλια.

Οι δαπάνες μεταφοράς διαμορφώνονται σε 49,3% για δαπάνες ύψους ως 44€. Σχετικά υψηλό και το 24,8% για δαπάνες 45-88€. Στο 14,2% διαμορφώθηκαν οι δαπάνες στις μεταφορές 89-132€. Δοθείσες απαντήσεις από το 83% του συνολικού δείγματος

Οι δαπάνες στις συγκοινωνίες (82,1% του συνολικού αριθμού δείγματος) παρουσιάζουν μια πολύ μεγάλη συγκέντρωση στην κλίμακα ως 44€ μηνιαίως με ποσοστό 77,9%. Άξιο αναφοράς και το 11,8% για 45-88€ μηνιαίως για τις δαπάνες συγκοινωνιών των νοικοκυριών. Ακόμα μικρότερο το ποσοστό 7,7% για 89-132€ μηνιαίως.

Για αναψυχή-πολιτισμό (το 83,3% του συνολικού αριθμού δείγματος) οι μεγαλύτερες δαπάνες παρουσιάστηκαν ως 44€ και 45-88€, με ποσοστά 42,5% και 30,5% αντίστοιχα. Άξιο αναφοράς και το 11,3% των ερωτηθέντων που δαπανούν 89-132€ μηνιαίως για αναψυχή και πολιτισμό. Τέλος, οι δαπάνες διαμορφώθηκαν στο 7,3% και 5,1% για 133-176€ και 177-220€ αντίστοιχα.

Για δαπάνες εκπαίδευσης (το 74,5% του συνολικού Δείγματος), ένα μεγάλο ποσοστό ερωτηθέντων (5,4%) δήλωσε πως δαπανά ως 44€ τον μήνα. Το 17,5% των ερωτηθέντων δαπανά 44-88€. Σχεδόν ταυτόσημα τα ποσοστά δαπανών 9,8% για 89-132€ και για 265€ και πάνω που

δήλωσαν το 9,3% των νοικοκυριών. Στο 7,7 % διαμορφώθηκε το ποσοστό των νοικοκυριών που δαπανούσαν το 2001 133-176€.

Στην κατηγορία δαπανών Εστιατόρια-Ξενοδοχεία (82,7% του συνολικού αριθμού δειγματος), το 41% των νοικοκυριών δαπανά ως 44€ το μήνα, το 26,4% από 45-88€, το 16,5% 89-132€ και το 8,1% 133-176€. Τέλος, στο 5,1% διαμορφώθηκε το ποσοστό των νοικοκυριών που δαπανούσαν το 2001 177-220 Για δαπάνες εκπαίδευσης (το 74,5% του συνολικού Δείγματος), ένα μεγάλο ποσοστό ερωτηθέντων (5,4%) δήλωσε πως δαπανά ως 44€ τον μήνα. Το 17,5% των ερωτηθέντων δαπανά 44-88€. Σχεδόν ταυτόσημα τα ποσοστά δαπανών 9,8% για 89-132€ και για 265€ και πάνω που δήλωσαν το 9,3% των νοικοκυριών. Στο 7,7 % διαμορφώθηκε το ποσοστό των νοικοκυριών που δαπανούσαν (το 2001) 133-176€.

Πίνακας 14

Μηνιαίες Δαπάνες των Νοικοκυριών σε GRD/EURO το 2001								
ΕΤΟΣ ΑΝΑΦΟΡΑΣ 2001	Έως 15.000	15.001 - 30.000	30.001- 45.000	45.001- 60.000	60.001- 75.000	75.001- 90.000	90.001 και άνω	Σύνολο
	-44€	45-88€	89-132€	133- 176€	177- 220€	221- 264€	265€-	
Τρόφιμα/αλκοολούχα ποτά	51 (16,8%)	66 (21,8%)	40 (13,2%)	51 (16,8%)	23 (7,6%)	35 (11,6%)	37 (12,2%)	303 (100%)
Αλκοολούχα ποτά/καπνός	163 (58,8%)	68 (24,5%)	22 (7,9%)	10 (3,6%)	5 (1,8%)	5 (1,8%)	4 (1,4%)	277 (100%)
Ένδυση/ υπόδηση	107 (36,5%)	82 (28%)	43 (14,7%)	28 (9,6%)	18 (6,1%)	8 (2,7%)	7 (2,4%)	293 (100%)
Στέγαση, ύδρευση, ηλεκτρισμός,	36 (12,2%)	50 (17%)	51 (17,3%)	44 (15%)	27 (9,2%)	35 (11,9%)	51 (17,3%)	294 (100%)
Επίπλωση, οικιακός εξοπλισμός	183 (66,5%)	50 (18,2%)	16 (5,8%)	11 (4%)	6 (2,2%)	6 (2,2%)	3 (1,1%)	275 (100%)
Υγεία (έξοδα νοσηλείας)	191 (76,7%)	33 (13,3%)	13 (5,2%)	7 (2,8%)	3 (1,2%)	-	2 (0,8%)	249 (100%)
Υγεία (φάρμακα, εξετάσεις)	200 (73,5%)	44 (16,2%)	16 (5,9%)	7 (2,6%)	1 (0,4%)	1 (0,4%)	3 (1,1%)	272 (100%)
Μεταφορές	135 (49,3%)	68 (24,8%)	39 (14,2%)	18 (6,6%)	8 (2,9%)	2 (0,7%)	4 (1,5%)	274 (100%)
Συγκοινωνίες	211 (77,9%)	32 (11,8%)	21 (7,7%)	4 (1,5%)	3 (1,1%)	-	-	271 (100%)
Αναψυχή και πολιτισμός	117 (42,5%)	84 (30,5%)	31 (11,3%)	20 (7,3%)	14 (5,1%)	4 (1,5%)	5 (1,8%)	275 (100%)
Εκπαίδευση	124 (50,4%)	43 (17,5%)	24 (9,8%)	19 (7,7%)	5 (2%)	8 (3,3%)	23 (9,3%)	246 (100%)
Εστιατόρια και ξε- νοδοχεία	112 (41%)	72 (26,4%)	45 (16,5%)	22 (8,1%)	14 (5,1%)	2 (0,7)	6 (2,2%)	273 (100%)

Σε ερώτημα πως κρίνουν τα νοικοκυριά τις μεταβολές των αγαθών – υπηρεσιών και τη μεταβολή παρατηρήθηκε σε αυτούς στους οικογενειακούς προϋπολογισμούς τους, παρατηρείται ότι το μεγαλύτερο ποσοστό στις περισσότερες ομάδες (σύμφωνα με ΕΣΥΕ και ΔΤΚ) κλίνουν προς την μικρή και μεγάλη αύξηση.

Όπως παρατηρείται και από τον πίνακα που παρατίθεται πιο κάτω, για τρόφιμα και

μη αλκοολούχα ποτά, για το 99,1% του συνολικού δείγματος, το 80,1% θεωρεί πως οι τιμές έχουν αυξηθεί πολύ, το 16,8% πιστεύει πως υπάρχει μικρή αύξηση, ενώ το 2,1% πιστεύει πως υπάρχει μεγάλη μείωση. Μικρή μείωση και Σταθερή μεταβολή δήλωσαν το 0,6% και 0,3% αντίστοιχα.

Για καπνό και αλκοολούχα ποτά, για το 99,1% του συνολικού δείγματος, το 67% θεωρεί πως οι τιμές έχουν αυξηθεί πολύ, το 24,8% πιστεύει πως υπάρχει μικρή αύξηση, το 5,8% θεωρεί πως δεν υπάρχουν ουσιαστικές μεταβολές ενώ το 2,4% πιστεύει πως υπάρχει μεγάλη μείωση.

Για ένδυση-υπόδηση, για το 99,1% του συνολικού δείγματος, το 51,4% θεωρεί πως υπάρχει μεγάλη αύξηση, το 34,9% μικρή αύξηση. Το 8,6% σταθερή μεταβολή. Σχεδόν παρόμοια τα ποσοστά για μικρή και μεγάλη μείωση, 2,8% και 2,4% αντίστοιχα.

Για στέγαση, ύδρευση, ηλεκτρισμό & θέρμανση, για το 99,1% του συνολικού δείγματος, το 63% θεωρεί πως οι τιμές έχουν αυξηθεί πολύ, το 30,3% πιστεύει πως υπάρχει μικρή αύξηση, το 3,7% θεωρεί πως δεν υπάρχουν ουσιαστικές μεταβολές. Από τους απαντήσαντες το 2,1% πιστεύει πως υπάρχει μεγάλη μείωση. Μικρή μείωση δήλωσαν 0,9%.

Για επίπλωση/οικιακό εξοπλισμό, για το 96,7% του συνολικού δείγματος, παρατηρείται μια ισορροπία μεταξύ μικρής/μεγάλης αύξησης. Το 39,5% δήλωσε μικρή αύξηση και το 39,2% μεγάλη. Σταθερή μεταβολή δήλωσαν το 14,7%, ενώ το 4,1% θεωρούν πως η μεταβολή στις τιμές ήταν μικρή. Το 2,5% δήλωσε μεγάλη μείωση.

Για υγεία γενικότερα, για το 97,6% του συνολικού δείγματος, το 46,3% δήλωσε μεγάλη αύξηση και το 35,7% μικρή. Σταθερή μεταβολή δήλωσαν το 15,2%, ενώ το 2,1% θεωρούν πως η μεταβολή στις τιμές ήταν μικρή. Το 0,6% δήλωσε μεγάλη μείωση.

Για μεταφορές, για το 96,4% του συνολικού δείγματος, το 56% δήλωσε μεγάλη αύξηση και το 37,1% μικρή. Σταθερή μεταβολή δήλωσαν το 4,7%, ενώ το 1,9% θεωρούν πως η μεταβολή στις τιμές ήταν μεγάλη. Το 0,3% δήλωσε μικρή μείωση.

Στις δαπάνες για δημόσιες συγκοινωνίες, για το 98,2% από το συνολικό δείγμα, το 50,3% δήλωσε μικρή αύξηση και το 40,4% μεγάλη. Σταθερή μεταβολή δήλωσαν το 6,8%, ενώ το 1,9% θεωρούν πως η μεταβολή στις τιμές ήταν μεγάλη. Το 0,3% δήλωσε μικρή μείωση.

Στις δαπάνες για αναψυχή και πολιτισμό, για το 97,3% από το συνολικό δείγμα, το 54,8% δήλωσε μεγάλη αύξηση και το 36,8% μικρή. Σταθερή μεταβολή δήλωσαν το 5,9%, ενώ το 2,2% θεωρούν πως η μεταβολή στις τιμές ήταν μεγάλη. Το 0,3% δήλωσε μικρή μείωση.

Στις δαπάνες για εκπαίδευση, για το 97,6% από το συνολικό δείγμα, το 53,7% δήλωσε μεγάλη αύξηση και το 46,3% μικρή. Σταθερή μεταβολή δήλωσαν το 13,7%, ενώ το 2,2% θεωρούν πως η μεταβολή στις τιμές ήταν μικρή. Το 0,3% δήλωσε μεγάλη μείωση στις μηνιαίες δαπάνες των νοικοκυριών.

Στις δαπάνες για εστιατόρια και ξενοδοχεία, για το 97,6% από το συνολικό δείγμα, το 64,6% δήλωσε μεγάλη αύξηση και το 28% μικρή. Σταθερή μεταβολή δήλωσαν το 5%, ενώ το 2,2% θεωρούν πως η μεταβολή στις τιμές ήταν μικρή. Το 0,3% δήλωσε μεγάλη μείωση στις μηνιαίες δαπάνες των νοικοκυριών.

Τέλος, στην τελευταία κατηγορία, άλλα αγαθά και υπηρεσίες, από το 97% του συ-

νολικού δείγματος, το 55,9% δήλωσε μεγάλη αύξηση και το 35% μικρή. Σταθερή μεταβολή δήλωσαν το 6,6%, ενώ το 2,2% θεωρούν πως η μεταβολή στις τιμές ήταν μικρή. Το 0,3% δήλωσε μεγάλη μείωση στις μηνιαίες δαπάνες των νοικοκυριών.

Πίνακας 15

Μεταβολή στις δαπάνες των νοικοκυριών						
ΕΤΟΣ ΑΝΑΦΟΡΑΣ 2007	Μεγάλη μείωση	Μικρή μείωση	Σταθερή	Μικρή αύξηση	Μεγάλη αύξηση	Σύνολο
Τρόφιμα/ μη αλκοολούχα ποτά	7 (2,1%)	2 (0,6%)	1 (0,3%)	55 (16,8%)	262 (80,1%)	327 (100%)
Αλκοολούχα ποτά/καπνός	8 (2,4%)	-	19 (5,8%)	81 (24,8%)	219 (67%)	327 (100%)
Ένδυση/ υπόδηση	8 (2,4%)	9 (2,8%)	28 (8,6%)	114 (34,9%)	168 (51,4%)	327 (100%)
Στέγαση, ύδρευση, ηλεκτρισμός, θέρμανση	7 (2,1%)	3 (0,9%)	12 (3,7%)	99 (30,3%)	206 (63%)	327 (100%)
Επίπλωση/οικιακός εξοπλισμός	8 (2,5%)	13 (4,1%)	47 (14,7%)	126 (39,5%)	125 (39,2%)	319 (100%)
Υγεία	7 (2,1%)	2 (0,6%)	49 (15,2%)	115 (35,7%)	149 (46,3%)	322 (100%)
Μεταφορές	6 (1,9%)	1 (0,3%)	15 (4,7%)	118 (37,1%)	178 (56%)	318 (100%)
Συγκοινωνίες	6 (1,9%)	2 (0,6%)	22 (6,8%)	163 (50,3%)	131 (40,4%)	324 (100%)
Αναψυχή και πολιτισμός	7 (2,2%)	1 (0,3%)	19 (5,9%)	118 (36,8%)	176 (54,8%)	321 (100%)
Εκπαίδευση	7 (2,2%)	1 (0,3%)	36 (13,7%)	105 (46,3%)	173 (53,7%)	322 (100%)
Εστιατόρια και ξενοδοχεία	7 (2,2%)	1 (0,3%)	16 (5%)	90 (28%)	208 (64,6%)	322 (100%)
Άλλα αγαθά και υπηρεσίες	7 (2,2%)	1 (0,3%)	21 (6,6%)	112 (35%)	179 (55,9%)	320 (100%)

Κάνοντας σύγκριση δαπανών νοικοκυριού για τις περιόδους 2001-2008 με τις ποσοστιαίες μεταβολές στις διαφορές τιμές δαπανών των κατηγοριών που εμπεριέχονται στο καλάθι της νοικοκυράς παρατηρούνται τα εξής:

Η μεγαλύτερη αύξηση παρατηρείται στις μεταφορές (68,82%). Πιθανές εξηγήσεις αποτελούν η άνοδος των τιμών πετρελαίου και αμόλυβδης βενζίνης καθώς και ο υπερβολικός πια όγκος οχημάτων που κινούνται στους ελληνικούς δρόμους, ότι και αν αυτό συνεπάγεται με το κόστος συντήρησης και αγοράς. Στην κατηγορία των τροφίμων παρατηρείται μια αύξηση στις δαπάνες των νοικοκυριών της τάξης του 55,29%. Στην κατηγορία στέγαση, ύδρευση, ηλεκτρισμός, θέρμανση η αύξηση διαμορφώθηκε στο 43,09% και στην κατηγορία καπνός – αλκοολούχα ποτά η αύξηση έφτασε στο 42,15%. Σε παρεμφερή ποσοστά κινούνται οι δαπάνες για ένδυση - υπόδηση (29,14%), αναψυχή-πολιτισμό (26,41%), υγεία (όσο αφορά τα φάρμακα και τις εξετάσεις) 25,26% και υγεία (νοσηλεία) 24,15%. Οι δαπάνες για οικιακό εξοπλισμό και επίπλωση παρουσίασαν μια αύξηση 20,64% μέσα στην εξαιτία. Αύξηση καταγράφουν και οι άλλες κατηγορίες, κάτω του 15% για τις δαπάνες των νοικοκυριών σε συγκοινωνίες (15,06%), εστιατόρια –

ξενοδοχεία (13,46%), εκπαίδευση (11,49%).

Πίνακας 16

Μεταβολή στις δαπάνες των νοικοκυριών						
Κατηγορίες δαπανών Νοικοκυριού	Μ.Ο. δαπανών 2008 (€)	Μ.Ο. δαπανών 2001 (€)	Ποσοστιαία Μεταβολή	Προσωπικό Μέσο Y₂₀₀₈	Μέσο Y₂₀₀₇ νοικοκυριού	Βιοτικό επίπεδο
Τρόφιμα και μη αλκοολούχα ποτά	212,50	136,84	55,29%	1.102,73€	2.645,45€	8,03%
Αλκοολούχα ποτά και καπνός	79,21	55,72	42,15%			2,99%
Είδη ένδυσης και υπόδησης	107,55	83,29	29,14%			4,07%
Στέγαση, ύδρευση, ηλεκτρισμός, θέρ-	219,06	153,09	43,09%			8,28%
Οικιακός εξοπλι-	62,84	52,09	20,64%			2,38%
Υγεία (έξοδα νοσηλείας)	50,27	40,49	24,15%			1,90%
Υγεία (φάρμακα, εξετάσεις)	52,85	42,19	25,26%			2,00%
Μεταφορές	109,68	64,97	68,82%			4,15%
Συγκοινωνίες	43,75	38,02	15,06%			1,65%
Αναψυχή και πολιτισμός	91,28	72,21	26,41%			3,45%
Εκπαίδευση	93,80	84,13	11,49%			3,55%
Εστιατόρια και ξενοδοχεία	85,64	75,48	13,46%			3,24%
Άλλα αγαθά και υπηρεσίες	105,20 €	-	-			3,98%

Για το έτος 2001, δεν κατέστη δυνατό να διερευνηθεί επαρκώς, τόσο το προσωπικό εισόδημα του ερωτώμενου όσο και αυτό του νοικοκυριού. Το γεγονός αυτό είναι λογικό, μιας και στο διάστημα 2001-2008, πολλοί από τους ερωτώμενους που αποτελούν το σημερινό δείγμα, βρισκόντουσαν σε διαφορετική βάση, από πολλές πλευρές. Αξίζει να αναφερθεί όσον τα αφορά προσωπικά χαρακτηριστικά π.χ. το είδος της οικογενειακής κατάστασης, η εκπαίδευση και η ηλικία, αλλά και οικονομικά όπως το είδος απασχόλησης και το προσωπικό εισόδημα. Επίσης υπήρχε η πιθανότητα λήψης μη αξιόπιστων απαντήσεων αναφορικά των οικονομικών χαρακτηριστικών που θα έδιναν οι ερωτώμενοι για την περίοδο εισαγωγής του ευρώ. Πάντως αξίζει να αναφερθεί, ότι σε περιορισμένο μέγεθος του συνολικού δείγματος της τάξης του 22,72% το προσωπικό εισόδημα αυξήθηκε κατά 3,08%.

3.13. Μεταβολή στην κουλτούρα κατανάλωσης

Σημαντικές αλλαγές εκτιμάται ότι θα σημειωθούν έως το 2010, στο ύψος των καταναλωτικών δαπανών και στο πρότυπο κατανάλωσης των ελληνικών νοικοκυριών, σύμφωνα με τη

μελέτη των Μαντζουνέα και Στοφόρου «Εξελίξεις και Προβλέψεις της Ιδιωτικής Κατανάλωσης στην Ελλάδα» του Ιδρύματος Οικονομικών και Βιομηχανικών Ερευνών (ΙΟΒΕ). Η έρευνα αναφέρει ότι το καταναλωτικό πρότυπο του μέσου Ελληνικού νοικοκυριού διαμορφώνεται εκτός των οικονομικών παραγόντων (διαμορφωθείσες τιμές αγαθών και υπηρεσιών, διαθέσιμο εισόδημα) από μία σειρά κοινωνικά και δημογραφικά χαρακτηριστικά. Πιο συγκεκριμένα, μπορούν να αναφερθούν η έντονη συμμετοχή της γυναίκας στην αγορά εργασίας, η ηλικιακή διάρθρωση του πληθυσμού, το επίπεδο εκπαίδευσης, η σύνθεση των νοικοκυριών, η ανεργία και οι επιπτώσεις της στις επιμέρους ηλικιακές ομάδες κ.ά., διαμορφώνουν διάφορα πρότυπα κατανάλωσης όπου για παράδειγμα, το έτοιμο φαγητό και το φαγητό εκτός οικίας καταλαμβάνουν όλο και υψηλότερη θέση σε μερίδιο δαπάνης των νοικοκυριών με άμεση μείωση της κατανάλωσης τροφίμων εντός οικίας. Συνεπώς, η κουλτούρα κατανάλωσης αναμένεται να παρουσιάσει μεταβολές κατά την δεκαετία που διανύουμε οι οποίες θα αποτελούν ανάμεσα στους άλλους παράγοντες και έκφραση της σύγκλισης σε επίπεδο κοινωνιών με τις ανεπτυγμένες οικονομίες της Ευρώπης και των ΗΠΑ. Σημαντικό ρόλο έρχεται να παίξει το ευρώ αφού το ευρωνόμισμα αποτελεί και αυτό έναν παράγοντα σύγκλισης σε επίπεδο θεσμών, κοινωνιών ανάμεσα στις χώρες της Ευρώπης.

Για την ανάλυση της καταναλωτικής συμπεριφοράς των νοικοκυριών στην Ελλάδα, αναπτύσσονται υποδείγματα με σκοπό τη διερεύνηση των προσδιοριστικών παραγόντων διαμόρφωσης των δαπανών για βασικές κατηγορίες καταναλωτικών αγαθών και υπηρεσιών. Αυτές αφορούν δαπάνες για είδη διατροφής, για ρουχισμό, εκπαίδευση, ψυχαγωγία. Πιο συγκεκριμένα, όσον αφορά τις δαπάνες για τα είδη διατροφής, οι παράγοντες, που θεωρείται ότι είναι δυνατό να διαμορφώνουν το ύψος τους, είναι ατομικά χαρακτηριστικά, όπως η ηλικία και η εκπαίδευση, οικογενειακά χαρακτηριστικά, όπως η ύπαρξη των παιδιών ή το μέγεθος του νοικοκυριού, οικονομικά χαρακτηριστικά, όπως το ύψος του εισοδήματος, καθώς και οι προτιμήσεις των καταναλωτών.

Τα αποτελέσματα της έρευνας έδειξαν ότι θα υπάρξει μεγάλη διακύμανση των δαπανών για είδη διατροφής και ότι οι άνδρες υπεύθυνοι νοικοκυριού έχουν μεγαλύτερες πιθανότητες να δαπανούν μεγαλύτερα ποσά.

Η ηλικία των υπεύθυνων νοικοκυριού επηρεάζει ελαφρώς θετικά τη διαμόρφωση του ύψους των δαπανών, δηλαδή όταν αυξάνεται η ηλικία τα άτομα δαπανούν μεγαλύτερα ποσά σε είδη διατροφής.

Ομοίως, η επίδραση του (ανώτατου) μορφωτικού επιπέδου, μολονότι βρέθηκε θετική, που πιθανά να ερμηνεύεται από το γεγονός ότι τα άτομα με υψηλό επίπεδο μόρφωσης είναι επιλεκτικά στην κατανάλωση των αγαθών και επομένως μπορεί να προτιμούν να επιλέγουν πιο ακριβά προϊόντα, οπότε και να εμφανίζονται υψηλότερες οι δαπάνες για είδη διατροφής.

Όσον αφορά το εισόδημα, βρέθηκε ότι το εισόδημα ασκεί θετική επίδραση στη διαμόρφωση των δαπανών για τρόφιμα αφού ο σχετικός συντελεστής βρέθηκε στατιστικά σημαντικός σε επίπεδο σημαντικότητας 10%. Αυτό σημαίνει ότι όταν το συνολικό εισόδημα του νοικοκυριού αυξάνεται κατά μια ποσοστιαία μονάδα οι δαπάνες για διατροφή αυξάνονται περίπου κατά 11,6%.

Σχετικά με την επίδραση της ύπαρξης παιδιών στη διαμόρφωση του ύψους των δαπα-

νών για τρόφιμα, βρέθηκε ότι τα νοικοκυριά (με έστω ένα τέκνο) που έχουν παιδιά, δαπανούν μηνιαία μεγαλύτερα ποσά σε είδη διατροφής από τις οικογένειες που δεν έχουν παιδιά. Αυτό συμβαίνει αφενός γιατί αυξάνεται ο αριθμός των μελών της οικογένειας και κατ' επέκταση οι ανάγκες και αφετέρου γιατί τα παιδιά είναι πιθανό να έχουν ιδιαίτερες διατροφικές ανάγκες, τις οποίες η οικογένεια οφείλει να καλύψει. Ο συντελεστής βρέθηκε στατιστικά σημαντικός σε επίπεδο σημαντικότητας 5%, ενώ από την τιμή του συντελεστή προκύπτει ότι οι δαπάνες για τρόφιμα στις οικογένειες με παιδιά είναι κατά 8,8% μεγαλύτερες από αυτές των οικογενειών χωρίς παιδιά.

Σχετικά με τον αριθμό των οικονομικά ενεργών στο νοικοκυριό, και πώς επηρεάζουν τις δαπάνες για τροφή, βρέθηκε ότι τα νοικοκυριά με μεγαλύτερο αριθμό εργαζομένων δαπανούν μηνιαίως μεγαλύτερα ποσά κατά 6,5%. Ο συντελεστής βρέθηκε στατιστικά σημαντικός σε επίπεδο σημαντικότητας 1%.

Σχετικά με τις συνήθειες των νοικοκυριών αναφορικά με την συχνότητα προμήθειας και αγοράς ειδών διατροφής, σε εβδομαδιαία βάση, βρέθηκε πως τα νοικοκυριά που αγοράζουν εβδομαδιαίως τρόφιμα, δαπανούν κατά 18,3% μεγαλύτερα ποσά από αυτά που δεν προμηθεύονται τέτοια αγαθά σε συχνή βάση. Ο συντελεστής βρέθηκε στατιστικά σημαντικός σε επίπεδο σημαντικότητας 10%.

Τα νοικοκυριά που δήλωσαν πως το συνολικό εισόδημα δεν τους επαρκεί για την κάλυψη των βασικών τους αναγκών, δαπανούν κατά κανόνα μικρότερα ποσά για τρόφιμα και μη αλκοολούχα ποτά κατά 6%. Ο συντελεστής δεν βρέθηκε στατιστικά σημαντικός.

Το ευρώ σαν καθημερινό μέσο συναλλαγής, δεν θα μπορούσε να μην επηρεάζει θετικά ή αρνητικά στην διαμόρφωση των μηνιαίων δαπανών για τροφή. Οι ερωτώμενοι υπεύθυνοι / πρόσωπα αναφοράς, που σκέφτονται στις καθημερινές τους συναλλαγές ακόμα την δραχμή, βρέθηκε να δαπανούν ελαφρώς μικρότερα ποσά μηνιαίως για τρόφιμα. Πιθανότατα γιατί το ευρώ, ακόμα και έξι χρόνια μετά την εισαγωγή του στην ζωή των Ελλήνων, υπάρχουν άτομα, μεγαλύτερης ηλικίας οι οποίοι δεν εμπιστεύονται ή έχουν «αποδεχτεί» πλήρως το ευρώ. Ο συντελεστής δεν βρέθηκε στατιστικά σημαντικός.

Τέλος, οι ερωτώμενοι που πιστεύουν πως η κυκλοφορία των κερμάτων 1 και 2€ σε χαρτονόμισμα θα έχει θετικό / πολύ θετικό αντίκτυπο στις καθημερινές τους συναλλαγές έχουν 2,6% πιθανότητα να δαπανούν περισσότερα για τρόφιμα και μη αλκοολούχα ποτά. Παρολ' αυτά, ο συντελεστής δεν βρέθηκε στατιστικά σημαντικός.

4. Κρίση και κατανάλωση ελληνικών νοικοκυριών

Σήμερα, απαρχές του 2010 οι καταναλωτές προσπαθούν με περιορισμένους οικονομικούς πόρους να καλύψουν πολλές ετερογενείς αγοραστικές ανάγκες και επιθυμίες. Στην τρέχουσα οικονομική κρίση όμως τα άτομα αντιμετωπίζουν σημαντική επιδείνωση των συνθηκών που καλούνται να διαχειρισθούν. Πρώτον, έχουμε προβλήματα στα εισοδήματα εξαιτίας χαμηλών μισθών, υποαπασχόλησης και οικονομικής κατάστασης πολλών επαγγελματιών και επιχειρήσεων. Δεύτερον, έχουμε αυξημένες ανελαστικές δαπάνες των νοικοκυριών σε δάνεια, λογαριασμούς, μεταφορές κτλ. Αλλά κυρίως τα άτομα πλήττονται από τις υψηλές τιμές σε πολλά

προϊόντα και υπηρεσίες ευρείας κατανάλωσης.

Η κατάσταση για τους Έλληνες είναι πολύ δυσκολότερη από ό,τι για άλλους Ευρωπαίους. Οι καταναλωτές στην Ελλάδα όχι μόνο πληρώνουν υψηλότερες τιμές αλλά κερδίζουν χαμηλότερα εισοδήματα. Η αγοραστική δύναμη των Ελλήνων είναι επομένως μικρότερη από εκείνη άλλων Ευρωπαίων και μάλιστα περισσότερο από όσο δικαιολογούν οι εισοδηματικές διαφορές.

Αυτοί οι παράγοντες επιφέρουν σημαντικές αλλαγές στην καταναλωτική συμπεριφορά. Τα πρόσφατα δεδομένα και οι εξελίξεις στην αγορά υποδεικνύουν, μεταξύ άλλων, τα εξής:

1) Στις αγορές καταναλωτικών προϊόντων και υπηρεσιών ενισχύεται η σημασία των καθαρά οικονομικών παραγόντων. Οι τιμές αλλά και γενικότερα το κόστος κτήσης και χρήσης διαδραματίζουν κύριο ρόλο στις αγοραστικές αποφάσεις των ατόμων.

2) Τα άτομα προγραμματίζουν περισσότερο τις δαπάνες, ιεραρχούν τις ανάγκες και περιορίζουν τις παρορμητικές αγορές.

3) Οι συνέπειες της οικονομικής κρίσης έχουν ασύμμετρο αποτέλεσμα σε διαφορετικές αγορές, ανάλογα με την εισοδηματική και τιμολογιακή ελαστικότητα της ζήτησης. Είναι όμως ενδιαφέρον ότι ακόμη και σε κλάδους όπου δύσκολα περιορίζεται η ζήτηση (π.χ., τρόφιμα) διαπιστώνουμε ενισχυμένες προτιμήσεις για περισσότερο προσιτούς τύπους προϊόντων (π.χ., προϊόντα με μάρκα σουπερμάρκετ) και καταστημάτων (π.χ., αλυσίδες χαμηλών τιμών).

4) Η οικονομική συμπεριφορά των ατόμων γίνεται περισσότερο επιφυλακτική, ενώ, αν η κρίση διαρκέσει, ορισμένες σημαντικές αγοραστικές αποφάσεις θα αναβληθούν ή θα ακυρωθούν.

5) Ακριβότερο χρήμα σημαίνει ότι οι καταναλωτές αντιμετωπίζουν αυξημένα έξοδα εξυπηρέτησης δανείων και θα προσπαθήσουν, στο μέτρο του εφικτού, να περιορίσουν την έκθεσή τους στον δανεισμό κάθε μορφής.

Στο σημείο αυτό πρέπει να τονίσουμε ότι οι προβλέψεις για τις συνέπειες της διεθνούς οικονομικής κρίσης στους καταναλωτές είναι ακόμη επισφαλείς. Είναι όμως βέβαιοι ότι οι διεθνείς εξελίξεις προστίθενται σε ένα βεβαρημένο εγχώριο περιβάλλον, στο οποίο οι καταναλωτές, σε διαφορετικό βαθμό, είχαν ήδη υποστεί μείωση αγοραστικής δύναμης από την επιδείνωση της σχέσης τιμών και εισοδημάτων.

4.1. Το καταναλωτικό πρότυπο του 2010. Εξελίξεις και προβλέψεις της ιδιωτικής καταναλωτικής δαπάνης στην Ελλάδα

Σημαντικές αλλαγές εκτιμάται ότι θα σημειωθούν έως το 2010, στο ύψος των καταναλωτικών δαπανών και στο πρότυπο κατανάλωσης των ελληνικών νοικοκυριών, σύμφωνα με τη μελέτη Εξελίξεις και Προβλέψεις της Ιδιωτικής Κατανάλωσης στην Ελλάδα του Ιδρύματος Οικονομικών και Βιομηχανικών Ερευνών (IOBE) που εκπονήθηκε από τον ερευνητή Ηλία Μαντζούνεα και τον Λέκτορα του Παντείου Πανεπιστημίου Χρυσόστομο Στοφόρο.

Η μελέτη εξετάζει τις εξελίξεις κατά τη δεκαετία του 90 αλλά και τις τάσεις που ενδέχεται να διαμορφωθούν για σαρανταπέντε (45) επιμέρους κατηγορίες αγαθών και υπηρεσιών, οι οποίες συνθέτουν την συνολική ιδιωτική καταναλωτική δαπάνη στην Ελλάδα.

Από την ανάλυση των δεδομένων προέκυψε ότι το μεγαλύτερο ποσοστό της συνολι-

κής καταναλωτικής δαπάνης κατευθύνεται στην κατηγορία δαπανών Ειδών Διατροφής, Ποτών (Αλκοολούχων και μη) και Καπνού (δεν περιλαμβάνονται οι δαπάνες για φαγητό εκτός οικίας) σε ποσοστό 21,7%, καθώς και της κατηγορίας των Διαφόρων Αγαθών και Υπηρεσιών (περιλαμβάνονται οι δαπάνες για φαγητό, ατομικό ευπρεπισμό, ξενοδοχεία, κ.λπ) σε ποσοστό 21,2% (1998). Θα πρέπει να επισημανθεί ότι το ποσοστό των καταναλωτικών δαπανών για είδη διατροφής, ποτά και καπνό, μολονότι παραμένει το υψηλότερο (και από τα υψηλότερα στην Ε.Ε.), έχει υποχωρήσει στο 21,7% του συνόλου της καταναλωτικής δαπάνης (το 1988 υπερέβαινε το 25%). Η κατηγορία που περιλαμβάνει δαπάνες για Στέγαση, Ύδρευση, Καύσιμα και Φωτισμό (περιλαμβάνονται δαπάνες πραγματικών και τεκμαρτών ενοικίων, επισκευών και συντήρησης ακινήτων, καυσίμων, ύδρευσης και ηλεκτρισμού) εμφανίζει σχετικά υψηλό ποσοστό συμμετοχής που κυμαίνεται στο 18% του συνόλου. Σημαντικό μερίδιο, κατά το 1998 στη συνολική ιδιωτική καταναλωτική δαπάνη, καταλαμβάνουν οι δαπάνες Ένδυσης και Υπόδησης που, παρά τη μείωση που εμφανίζουν τα τελευταία χρόνια, συμμετέχουν στο σύνολο με ποσοστό 10%.

Από τις ομάδες με σημαντική συνεισφορά στο σύνολο της τελικής καταναλωτικής δαπάνης είναι η κατηγορία των δαπανών Μεταφορών και Επικοινωνιών (περιλαμβάνονται δαπάνες αγοράς, συντήρησης και κίνησης ιδιωτικών μέσων μεταφοράς και υπηρεσιών μεταφοράς με αμοιβή) με ποσοστό 10,6%. Αντίθετα, χαμηλό αναλογικά ποσοστό καταναλωτικής δαπάνης εμφανίζουν οι κατηγορίες των δαπανών Υγείας, Αναψυχής, Διασκέδασης, Εκπαίδευσης και Μόρφωσης, καθώς και Διαρκών Αγαθών Οικιακής Χρήσης. Ωστόσο, θα πρέπει να σημειωθεί ότι και για τις τρεις προαναφερθείσες κατηγορίες, η πορεία των καταναλωτικών τους μεριδίων βαίνει αυξανόμενη τα τελευταία χρόνια, διαγράφοντας δυναμική πορεία. Ειδικότερα, οι δαπάνες Υγείας παρουσιάζουν αυξητική τάση, η οποία σχετίζεται σε μεγάλο βαθμό με την επέκταση των ιδιωτικών θεραπευτηρίων, καθώς και της φαρμακευτικής δαπάνης που αποτελούν ένα τμήμα των δαπανών αυτής της κατηγορίας. (ΤΟ ΒΗΜΑ, Μπλατάς Γ, 12-10-2008)

Ο πυρήνας των προβλέψεων περιλαμβάνει ένα υπόδειγμα που βασίζεται στις ποσοτικές εκτιμήσεις των αντιδράσεων των καταναλωτών σε μεταβολές των τιμών και του εισοδήματος, των συνηθειών στην κατανάλωση, καθώς και των προτιμήσεων. Η σημαντικότερη παράμετρος στα πλαίσια του υποδείγματος είναι το πραγματικό εισόδημα και οι επιπτώσεις της διαχρονικά ανοδικής τάσης του στην διάρθρωση της καταναλωτικής δαπάνης αγαθών και υπηρεσιών.

Με βάση οικονομετρικές εκτιμήσεις, η ευαισθησία του μέσου έλληνα καταναλωτή σε αύξηση του διαθέσιμου για κατανάλωση εισοδήματος (μεταβολές της καταναλωτικής δαπάνης σε κατηγορίες αγαθών και υπηρεσιών σε μεταβολές του εισοδήματος) είναι χαμηλή (<1) σε κατηγορίες αγαθών που χαρακτηρίζονται ως βασικές για την διαβίωση (είδη διατροφής, ποτά και καπνός, ένδυση και υπόδηση, στέγαση, ύδρευση καύσιμα και φωτισμός) και υψηλή (>1) για τις κατηγορίες των δαπανών αναψυχής, διασκέδασης, εκπαίδευσης και μόρφωσης (1,5) καθώς και των διαφόρων αγαθών και υπηρεσιών (2,8).

Η διενέργεια προβλέψεων βασίζεται σε τρία (3) εναλλακτικά σενάρια αύξησης του πραγματικού διαθέσιμου προς κατανάλωση εισοδήματος για την περίοδο 1999-2010: (α) το πιο πιθανό σενάριο στο οποίο λαμβάνονται υπόψη οι αλλαγές που αναμένεται επέλθουν στο

πραγματικό διαθέσιμο για κατανάλωση εισόδημα, μέσα από προβλέψεις που διαμορφώνονται από την ΕΕ (αύξηση 3% κατ' έτος), (β) το αισιόδοξο σενάριο το οποίο δεν αποκλίνει ιδιαίτερα από το πιο πιθανό σενάριο όσον αφορά τις βασικές του υποθέσεις και υποθέτει αύξηση του διαθέσιμου εισοδήματος 3,5% κατ' έτος και (γ) το απαισιόδοξο σενάριο, που αποτελεί προέκταση του πιο πιθανού σεναρίου με τις εκτιμήσεις για την ιδιωτική καταναλωτική δαπάνη να μετακινούνται προς τα κάτω (αύξηση 1,5% κατ' έτος).

Τα αποτελέσματα της εφαρμογής των επιμέρους σεναρίων πολιτικής μπορούν να χωριστούν σε δύο ομάδες. Η πρώτη περιλαμβάνει τις επιπτώσεις του αυξητικού ρυθμού μεταβολής της συνολικής καταναλωτικής δαπάνης στις βασικές καταναλωτικές κατηγορίες. Η δεύτερη ομάδα αποτελεσμάτων εξετάζει τις επιπτώσεις στις επιμέρους κατηγορίες δαπάνης, που συνθέτουν τις βασικές καταναλωτικές ομάδες του πρώτου επιπέδου ανάλυσης (π.χ. ένδυση, υπόδηση, εκπαίδευση, καπνός, κ.λπ.).

Πιο συγκεκριμένα, αύξηση του μεριδίου της καταναλωτικής δαπάνης παρουσιάζουν οι κατηγορίες Ένδυσης και Υπόδησης (εμφανίζει αύξηση σε όλα τα υπό εξέταση σενάρια), Διαρκών Αγαθών Οικιακής Χρήσης, Υγείας (προσεγγίζοντας το 6,1% της συνολικής καταναλωτικής δαπάνης το 2010) και Μεταφορών και Επικοινωνιών (11,4% το 2010 από 10,6% το 1998). Αντίθετα, μείωση προβλέπεται για το μερίδιο των δαπανών για Είδη Διατροφής, Ποτά και Καπνό (18,7% το 2010) και για τις δαπάνες για Στέγαση, Ύδρευση, Καύσιμα και Φωτισμό (17,4% το 2010). Τέλος, οι δαπάνες Αναψυχής, Διασκέδασης, Εκπαίδευσης και Μόρφωσης αναμένεται να εμφανίσουν σχετική στασιμότητα διαχρονικά όπως και αυτές που αφορούν στα Διάφορα Αγαθά και Υπηρεσίες.

Στο σημείο αυτό, κρίνεται σκόπιμο να αναφερθούν σύντομα οι εξελίξεις στις υποκατηγορίες, που τροφοδοτούν τις αλλαγές, που εμφανίζονται στις βασικές κατηγορίες καταναλωτικής δαπάνης και αποτελούν επίσης αντικείμενο της μελέτης. Ειδικότερα, τη μείωση του μεριδίου της κατηγορίας Είδη Διατροφής, Ποτά και Καπνός προκαλεί η πτώση του μεριδίου των Ειδών Διατροφής και πιο συγκεκριμένα οι υποκατηγορίες Ψωμί-Δημητριακά, Λίπη-Έλαια και Πατάτες - Λοιπά Τρόφιμα. Σε αύξηση του μεριδίου της κατηγορίας Ένδυσης και Υπόδησης οδηγεί η αύξηση που εμφανίζεται στην υποκατηγορία της Ένδυσης. Την οριακή μείωση του μεριδίου της κατηγορίας δαπανών Στέγασης, Ύδρευσης, Καυσίμων και Φωτισμού κατευθύνει η υποκατηγορία των δαπανών Στέγασης και Ύδρευσης. Την οριακή αύξηση του μεριδίου καταναλωτικής δαπάνης της κατηγορίας δαπανών των Διαρκών Ειδών Οικιακής Χρήσης οδηγεί κατά κύριο λόγο η υποκατηγορία Συσκευές Οικιακής Χρήσης και Υαλικών αλλά και αυτή των Λοιπών Δαπανών Οικιακής Χρήσης (υπηρεσίες). Την οριακή αύξηση του μεριδίου καταναλωτικής δαπάνης της κατηγορίας δαπανών Υγείας προσδιορίζουν οι Δαπάνες Νοσοκομειακής Περίθαλψης καθώς και Παρϊατρικών Υπηρεσιών Υγείας. Την οριακή αύξηση του μεριδίου καταναλωτικής δαπάνης της κατηγορίας Μεταφορών και Επικοινωνιών οδηγεί η έντονη αύξηση που παρουσιάζει το μερίδιο της υποκατηγορίας Ιδιωτικά Μέσα Μεταφοράς. Την οριακή αύξηση του μεριδίου καταναλωτικής δαπάνης της κατηγορίας Αναψυχή, Διασκέδαση, Εκπαίδευση και Μόρφωση οδηγεί η αύξηση του μεριδίου για Βιβλία και Εκπαίδευση. Τέλος, την οριακή αύξηση του μεριδίου καταναλωτικής δαπάνης της κατηγορίας Λοιπά Αγαθά και Υπηρεσίες οδηγεί η αύξηση του μεριδίου των Ειδών

Ατομικού Ευπρεπισμού και Ξενοδοχείων.

Ωστόσο, η μείωση των σχετικών ποσοστών συμμετοχής για ορισμένες επιμέρους κατηγορίες αγαθών και υπηρεσιών στην συνολική καταναλωτική δαπάνη δεν συνεπάγεται και την μείωση της πραγματικής καταναλωτικής δαπάνης για αυτές τις κατηγορίες. Έτσι με βάση το υπόδειγμα προβλέπονται και οι μεταβολές της πραγματικής καταναλωτικής δαπάνης της περιόδου 1998-2010. Η εξέλιξη αυτή, είναι κυρίως το αποτέλεσμα της συνεχούς αύξησης του εθνικού εισοδήματος κατά την τρέχουσα δεκαετία και της βελτίωσης φυσικά του διαθέσιμου εισοδήματος των νοικοκυριών. Χαρακτηριστικό είναι ότι, σύμφωνα με το πιο πιθανό σενάριο της μελέτης, το σύνολο της ιδιωτικής καταναλωτικής δαπάνης, μεταξύ του 1998 και του 2010, θα αυξηθεί κατά 42%. Ειδικότερα, όσον αφορά την πραγματική καταναλωτική δαπάνη για τις επιμέρους κατηγορίες με βάση τα σενάρια, η μελέτη προβλέπει ότι την υψηλότερη αύξηση (63% στο πιο πιθανό σενάριο συνολικά για την περίοδο 1998-2010) της πραγματικής καταναλωτικής δαπάνης θα παρουσιάσει η κατηγορία ειδών Ένδυσης και Υπόδησης. Επιπλέον, ισχυρές ανοδικές τάσεις καταγράφονται στις κατηγορίες των δαπανών Αναψυχής, Διασκέδασης, Εκπαίδευσης και Μόρφωσης (26%-53%), Μεταφορών και Επικοινωνιών (22%-60%) και δαπανών Στέγασης, Ύδρευσης, Καυσίμων και Φωτισμού (29%-61%). Αντίθετα, οι μικρότερες αυξήσεις της πραγματικής καταναλωτικής δαπάνης αναμένονται στις κατηγορίες των Ειδών Διατροφής, Ποτών και Καπνού (15%-30%) και των Διαρκών Αγαθών Οικιακής Χρήσης (5%-28%).

Ολοκληρώνοντας, πρέπει να αναφερθεί ότι το καταναλωτικό πρότυπο του μέσου Ελληνικού νοικοκυριού διαμορφώνεται εκτός των οικονομικών παραγόντων (τιμές, εισόδημα) από μία σειρά κοινωνικά και δημογραφικά χαρακτηριστικά. Πιο συγκεκριμένα, η έντονη συμμετοχή της γυναίκας στην αγορά εργασίας, η ηλικιακή διάρθρωση του πληθυσμού, η ανεργία και οι επιπτώσεις της στις επιμέρους ηλικιακές ομάδες κ.ά., διαμορφώνουν ένα πρότυπο κατανάλωσης όπου για παράδειγμα, το έτοιμο φαγητό και το φαγητό εκτός οικίας καταλαμβάνουν όλο και υψηλότερη θέση σε μερίδιο δαπάνης των νοικοκυριών με άμεση μείωση της κατανάλωσης τροφίμων εντός οικίας. Συνεπώς, η κουλτούρα κατανάλωσης αναμένεται να παρουσιάσει μεταβολές κατά την δεκαετία που διανύουμε οι οποίες θα αποτελούν ανάμεσα στους άλλους παράγοντες και έκφραση της σύγκλισης σε επίπεδο κοινωνιών με τις ανεπτυγμένες οικονομίες της Ευρώπης και των ΗΠΑ. (ΤΟ ΒΗΜΑ, Μπλατάς Γ,12-10-2008)

4.2. Έντονη επιδείνωση των προβλέψεων για την οικονομική κατάσταση των νοικοκυριών

Ο δείκτης καταναλωτικής εμπιστοσύνης σημειώνει και νέα μείωση τον Φεβρουάριο, για τέταρτο μήνα και διαμορφώνεται στις -51 μονάδες, τέσσερις μονάδες χαμηλότερα σε σχέση με τον Ιανουάριο, στη χαμηλότερη επίδοση από τον περασμένο Απρίλιο, αλλά υψηλότερα από την αντίστοιχη περσινή. Οι καταναλωτές διακατέχονται από ισχυρή αβεβαιότητα για το εύρος, την έκταση και τις επιπτώσεις των μέτρων δημοσιονομικής προσαρμογής τα οποία αναμένεται να εφαρμοσθούν και θα επηρεάσουν το εισόδημά τους. Οι σχετικές συζητήσεις αλλά όχι τελικές αποφάσεις, προεξοφλούνταν ήδη αρνητικά στις προσδοκίες των καταναλωτών, ωστόσο η οριστικοποίησή τους ενδεχομένως να οδηγήσει σε ταχύτερη προσαρμογή στα νέα δεδομένα. Ο

σχετικός δείκτης στην Ελλάδα παραμένει σημαντικά χαμηλότερα των αντίστοιχων ευρωπαϊκών, οι οποίοι κινούνται στις -14 και -17 μονάδες αντίστοιχα σε ΕΕ και Ευρωζώνη, ενώ η τρέχουσα επίδοση κατατάσσει τους Έλληνες καταναλωτές ως τους πλέον απαισιόδοξους ανάμεσα στους υπόλοιπους Ευρωπαίους. Η πτώση της καταναλωτικής εμπιστοσύνης τον Φεβρουάριο προέρχεται από επιδείνωση όλων των επιμέρους δεικτών, εκτός της πρόθεσης για αποταμίευση, η οποία ενισχύεται ελαφρά. Τη μεγαλύτερη πτώση παρουσιάζουν οι προβλέψεις της οικονομικής κατάστασης των νοικοκυριών το επόμενο 12μηνο, ενώ ενισχύονται και οι φόβοι για άνοδο της ανεργίας, με το σχετικό δείκτη να καταγράφει την ιστορικά υψηλότερη τιμή του. Αναλυτικότερα:

Έντονη υποχώρηση των προβλέψεων της οικονομικής κατάστασης των νοικοκυριών: Οι προβλέψεις των Ελλήνων καταναλωτών για την οικονομική κατάσταση του νοικοκυριού τους τους προσεχείς 12 μήνες καταγράφουν μεγάλη πτώση για τέταρτο μήνα, με το σχετικό ισοζύγιο να διαμορφώνεται στις -34 μονάδες (από -27). Μόλις ένα 8% (από 12%) των νοικοκυριών αναμένει ελαφρά ή αισθητή βελτίωση της οικονομικής του κατάστασης, ενώ πάνω από τους μισούς (53% έναντι 47%) προβλέπουν επιδείνωση ή σημαντική επιδείνωση. Οι αντίστοιχοι δείκτες της ΕΕ και της Ευρωζώνης διαμορφώνονται στις -2 και -4 μονάδες αντίστοιχα.

Ηπιότερη η επιδείνωση στις προβλέψεις για την οικονομική κατάσταση της χώρας: Οι προσδοκίες των νοικοκυριών για την οικονομική κατάσταση της χώρας τους το προσεχές 12-μηνο επίσης επιδεινώνονται, κατά 3 μονάδες όμως, με το σχετικό δείκτη να διαμορφώνεται στις -35 μονάδες. Το 16% των καταναλωτών (από 19%) αναμένει ελαφρά ή αισθητή βελτίωση, με το 56% (από 54%) να προβλέπει επιδείνωση. Οι αντίστοιχοι δείκτες σε ΕΕ και Ευρωζώνη υποχωρούν ελαφρά στις -6 και -12 μονάδες αντίστοιχα. (ΙΟΒΕ, ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΕΡΕΥΝΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΣΥΓΚΥΡΙΑΣ, 2/2010)

Πίνακας 17

Δείκτης εμπιστοσύνης καταναλωτών

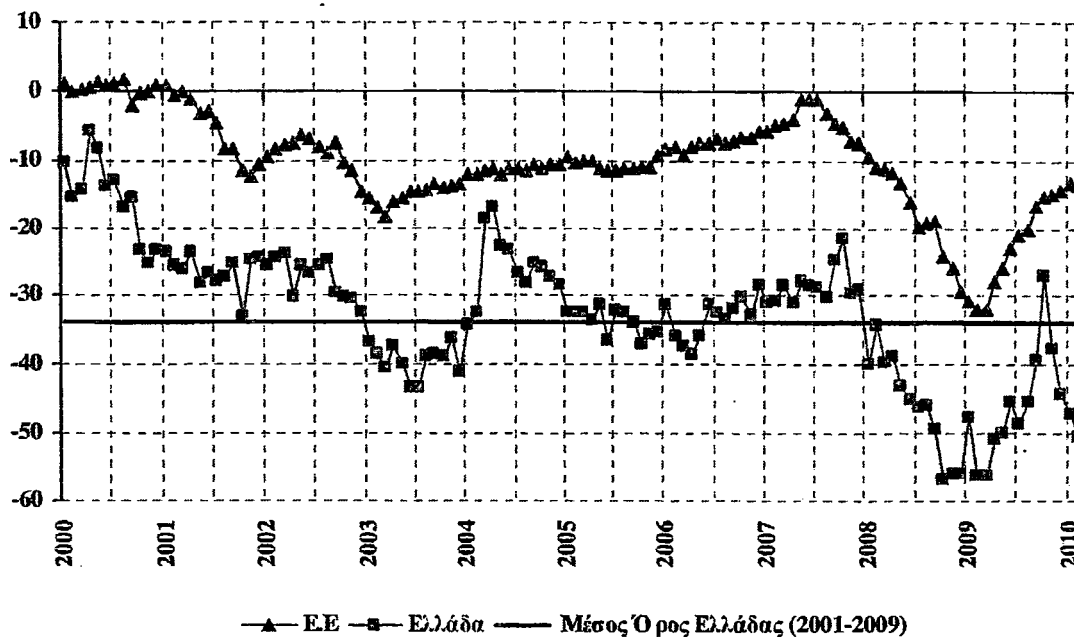
	2001-2008			Μ.Ο. ετους								
	Min	Max	M.O	2005	2006	2007	2008	2009				
ΕΕ-27	-31,9 Μαρ-09	0,8 Ιαν-01	-11,5	-10,7	-7,5	-4	-17	-23				
Ευρωζώνη	-34,2 Μαρ-09	1,0 Ιαν-01	-13,1	-13,8	-9,0	-4,9	-18,1	-24,7				
Ελλάδα	-56,9 Οκτ-08	-16,9 Απρ-04	-34,0	-33,8	-33,3	-28,5	-46,0	-45,7				
2009												
	Ι	Φ	Μ	Α	Μ	Ι	Ι	Α	Σ	Ο	Ν	Δ
ΕΕ-27	-30,6	-31,8	-31,9	-27,9	-25,9	-22,9	-21,0	-20,1	-16,7	-15,3	-15,1	-14,3
Ευρωζώνη	-30,5	-32,9	-34,2	-30,5	-28,2	-25,1	-23,1	-22,1	-19,1	-17,7	-17,3	-16,1
Ελλάδα	-47,6	-56,2	-56,2	-50,8	-50,0	-45,3	-48,5	-45,3	-39,4	-27,1	-37,6	-44,1
2010												
	Ι	Φ	Μ	Α	Μ	Ι	Ι	Α	Σ	Ο	Ν	Δ
ΕΕ-27	-13,1	-13,5										
Ευρωζώνη	-15,8	-17,4										
Ελλάδα	-47,2	-50,5										

Σημείωση: ο Δείκτης Εμπιστοσύνης Καταναλωτών υπολογίζεται με βάση τις προβλέψεις τους για τη γενικότερη οικονομική κατάσταση της χώρας την οικονομική κατάσταση του νοικοκυριού τους την πρόθεση αποταμίευσης και την πρόβλεψη για την ανεργία. Οι προβλέψεις κινούνται στο διάστημα +100 (όλοι προβλέπουν αύξηση) έως -100 (όλοι προβλέπουν μείωση) και εμφανίζονται ως διαφορές των θετικών-αρνητικών απαντήσεων. Αρνητική διαφορά σημαίνει ότι το

ποσοστό αυτών που προβλέπουν μείωση του συγκεκριμένου μεγέθους είναι υψηλότερο του ποσοστού εκείνων που προσδοκούν αύξηση και αντίστροφα.

Πηγή: Ευρωπαϊκή Επιτροπή, DG Ecfm

Διάγραμμα 6
Δείκτης Εμπιστοσύνης Καταναλωτών

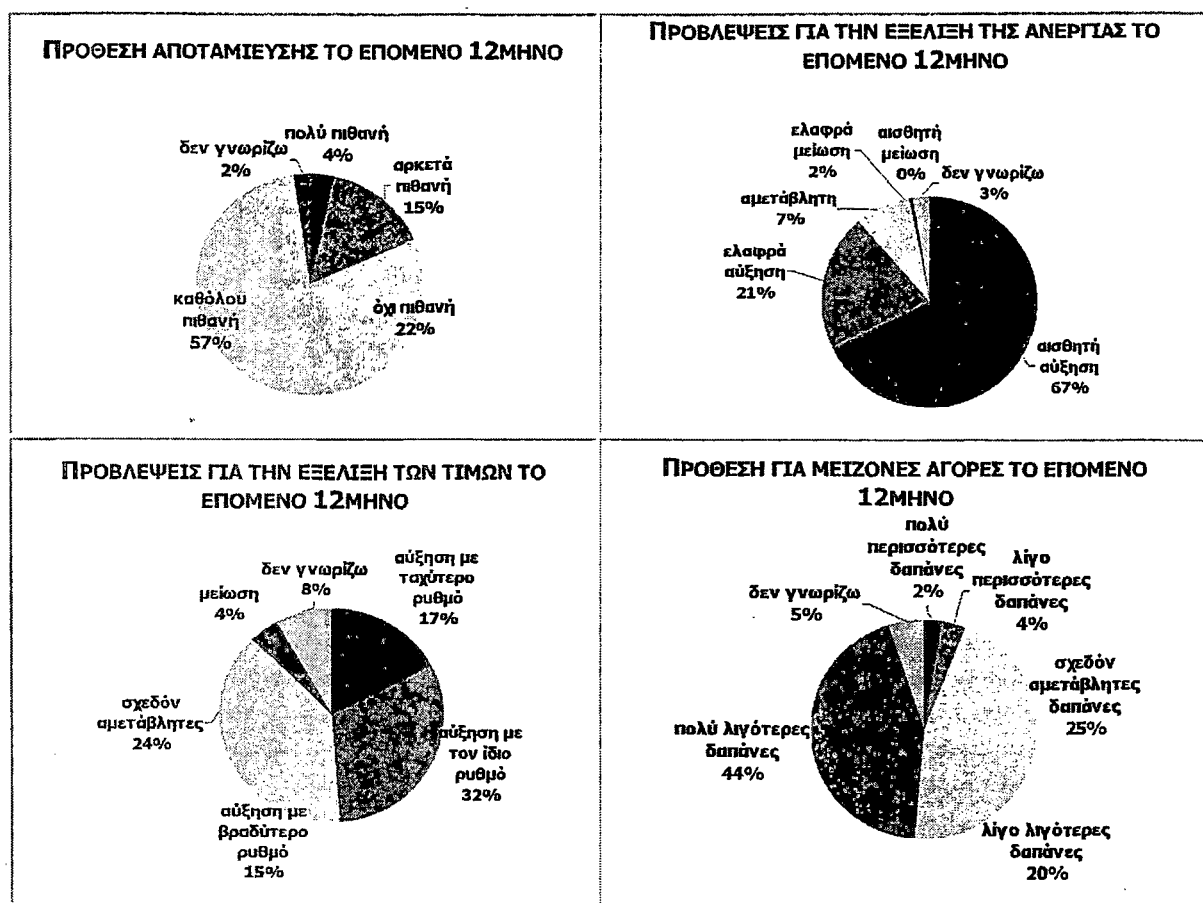

Πηγή: Ευρωπαϊκή Επιτροπή, DG Ecfm

Ενισχύεται η πρόθεση για αποταμίευση: Η πρόθεση για αποταμίευση τους προσεχείς 12 μήνες ενισχύεται κατά 3 μονάδες και διαμορφώνεται στις -56 μονάδες, παραμένοντας ωστόσο σε πολύ χαμηλά επίπεδα. Από τους ερωτηθέντες καταναλωτές, το 19% (από 16%) κρίνει ως πιθανή ή πολύ πιθανή την αποταμίευση, ενώ το 79% (από 82%) δεν θεωρεί πιθανό να προβεί σε αποταμιεύσεις το επόμενο 12-μηνο. Στην ΕΕ και την Ευρωζώνη, οι αντίστοιχοι δείκτες διαμορφώνονται στις -5 και -7 μονάδες αντίστοιχα.

Διάγραμμα 7

Βασικοί Δείκτες έρευνας καταναλωτών

Πηγή: IOBE

Δυσμενέστερες οι προβλέψεις για την εξέλιξη της ανεργίας: Οι προβλέψεις των καταναλωτών για την εξέλιξη της ανεργίας τους προσεχείς 12 μήνες, προδίδουν τον έντονο φόβο των καταναλωτών για απώλειες θέσεων εργασίας και καταγράφουν την ιστορικά υψηλότερη επίδοσή τους, με το σχετικό δείκτη να φθάνει τις +77 μονάδες (από +70) και τη συντριπτική πλειονότητα των καταναλωτών (89% από 85%) να αναμένει ελαφρά ή αισθητή ενίσχυση της ανεργίας το επόμενο 12-μηνο. Οι αντίστοιχοι δείκτες σε ΕΕ και Ευρωζώνη διαμορφώνονται στις +41 και +47 μονάδες. (IOBE, ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΕΡΕΥΝΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΣΥΓΚΥΡΙΑΣ, 2/2010)

Βελτίωση της πρόθεσης για μείζονες αγορές: Μετά από ένα τρίμηνο συνεχούς υποχώρησης, τον Φεβρουάριο αλλάζει η τάση στην πρόθεση των καταναλωτών για σημαντικές αγορές τους προσεχείς 12 μήνες (επίπλων, ηλεκτρικών συσκευών, κ.λπ.) και ο σχετικός δείκτης ανέρχεται στις -45 μονάδες (από -52). Η μεταβολή αυτή ωστόσο προέρχεται από την άνοδο του ποσοστού που δηλώνουν ότι θα αφήσουν αμετάβλητες τις δαπάνες τους (25% από 22%) και όχι από τη διεύρυνση του ποσοστού που δηλώνει πως θα τις αυξήσει λίγο ή πολύ, το οποίο μειώνεται (6% από 8%). Στην ΕΕ και Ευρωζώνη, οι αντίστοιχοι δείκτες περιορίζονται οριακά στις -23 και -22 μονάδες αντίστοιχα.

Αποκλιμακώνονται οι πληθωριστικές προσδοκίες: Οι πληθωριστικές προσδοκίες τον

Φεβρουάριο εξασθενούν, με το δείκτη εξέλιξης των τιμών τους προσεχείς 12 μήνες να διαμορφώνεται στις +16 μονάδες (από +22), στα επίπεδα Δεκεμβρίου - Ιανουαρίου. Το 49% των νοικοκυριών (από 58%) προβλέπει πως οι τιμές θα αυξηθούν με τον ίδιο ή ταχύτερο ρυθμό, ενώ ένα 29% (από 23%) κρίνει ότι θα μείνουν σχεδόν αμετάβλητες ή θα μειωθούν. Σε ΕΕ και Ευρωζώνη, οι σχετικοί δείκτες ενισχύονται ελαφρά στις +5 και 0 μονάδες αντίστοιχα.

Ελαφρά άνοδος του ποσοστού που «αποταμιεύει λίγο ή πολύ»: Σε σχέση με την τρέχουσα οικονομική κατάσταση του νοικοκυριού τους, οι Έλληνες καταναλωτές δηλώνουν σε ποσοστό 27% (από 25%) ότι αποταμιεύουν λίγο ή πολύ, ενώ το ποσοστό εκείνων που αναφέρουν ότι «μόλις τα βγάζουν πέρα» περιορίζεται ελαφρά στο 55% (από 57%). Το ποσοστό εκείνων που επισημαίνουν ότι έχουν χρεωθεί παραμένει χαμηλό αν και ελαφρώς αυξημένο, στο 9% (από 7%), ενώ εκείνοι που δηλώνουν ότι αντλούν από τις αποταμιεύσεις τους περιορίζονται στο 8% (από 10%). (ΙΟΒΕ, ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΕΡΕΥΝΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΣΥΓΚΥΡΙΑΣ, 2/2010)

4.3. Υπερχρέωση νοικοκυριών και εξέλιξη μεγεθών οικονομικής συμπεριφοράς

Τα αίτια της υπερχρέωσης των νοικοκυριών έχουν ασφαλώς βαθιές αιτίες, αλλά και αυτές για να παράγουν τις επιπτώσεις τους χρειάζονται πρακτικές στην επέκταση και χορήγηση των πιστώσεων που να τους διανοίγουν το δρόμο. Στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης η υπερχρέωση των καταναλωτών βρέθηκε στο επίκεντρο του πολιτικού ενδιαφέροντος ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του '90. Είναι η εποχή που οι περισσότερες από τις χώρες αυτές παίρνουν σημαντικά μέτρα για την πρόληψη και αντιμετώπισή της, δίνοντας έμφαση σε πολιτικές αποκατάστασης των υπερχρεωμένων και την ενίσχυση, μέσω συμβουλευτικής υποστήριξης, της ικανότητας των νοικοκυριών να χειρίζονται τις οικονομικές τους υποθέσεις.

Η υπερχρέωση των νοικοκυριών στη χώρα μας αυξάνει και προσλαμβάνει σε ορισμένα στρώματα και περιοχές δραματικές διαστάσεις και αποτελεί σήμερα ένα από τα πλέον οξυμμένα κοινωνικά προβλήματα. Πολλά πράγματι νοικοκυριά έχουν υπερχρεωθεί σε τέτοιο βαθμό που δεν έχουν πλέον τη δυνατότητα να εξυπηρετήσουν τα χρέη τους. Μοιραία οδηγούνται στη περιθωριοποίηση, καθώς, μη διαθέτοντας σοβαρή αγοραστική δύναμη και δυνατότητα απεγκλωβισμού από την υπερχρέωση, δεν είναι σε θέση να σχεδιάσουν τη συμμετοχή τους στην οικονομική και κοινωνική ζωή.

Το σύγχρονο φαινόμενο της υπερχρέωσης αποτελεί την άλλη όψη του φαινομένου της πιστωτικής επέκτασης. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η πίστωση είναι ένα σπουδαίο αγαθό που προσφέρει τη δυνατότητα άμεσης ρευστοποίησης μελλοντικού εισοδήματος, ενισχύοντας έτσι τις δυνατότητες των νοικοκυριών να πραγματοποιήσουν τους στόχους τους, να καλύψουν ανάγκες, τα όνειρά τους να αγοράσουν ένα αυτοκίνητο, ένα σπίτι αλλά και να εκπληρώσουν επιθυμίες. Μπορεί, ωστόσο, να αποδειχθεί μία επικίνδυνη επιλογή, καθώς αν δεν χρησιμοποιηθεί σωστά, αν δεν αντιστοιχεί σε υπαρκτές δυνατότητες μελλοντικής αποπληρωμής, μπορεί να έχει καταστροφικές συνέπειες. Πότε συμβαίνει αυτό; Συμβαίνει είτε όταν υπάρχει μία απρόβλεπτη αδυναμία και εκμετάλλευση της αδυναμίας αυτής πολλών ανθρώπων να διαχειριστούν σωστά τις οικονομικές τους δυνατότητες και την πίστωση, είτε όταν υπάρχει μία κακόβουλη χρήση του

εργαλείου αυτού. Συνδέεται, ταυτόχρονα, και με την επιδείνωση των οικονομικών συνθηκών που δυσχεραίνει την εξυπηρέτηση των δανειακών υποχρεώσεων.

Την τελευταία δεκαετία η πιστωτική επέκταση γνώρισε μία ραγδαία και πρωτόγνωρη ανάπτυξη. Οι χορηγήσεις προς τα νοικοκυριά ανήλθαν από 24 δισ. το 2001 σε 117 δισ. το 2009. Πλέον εντυπωσιακή ήταν η ανάπτυξη που γνώρισε η καταναλωτική πίστη με την απελευθέρωσή της.

Από τα 12 δισ. που ανερχόταν το υπόλοιπό της το 2003 ανήλθε σε 36 δισ. το 2009. Η χώρα μας έχει τα τελευταία έτη σε ποσοστό του ΑΕΠ τον μεγαλύτερο δανεισμό από όλες τις άλλες χώρες της ευρωζώνης σε καταναλωτικά δάνεια και πιστωτικές κάρτες. Ειδικότερα, το υπόλοιπο της καταναλωτικής πίστης ανερχόταν το 2009 στη χώρα μας σε 15,1% επί του ΑΕΠ, έναντι μονοψηφίου ποσοστού στις άλλες μεγάλες χώρες της ευρωζώνης και 14,8 στο Ηνωμένο Βασίλειο. Αυτό μάλιστα παρά το γεγονός ότι ο μέσος όρος των συνολικών χορηγήσεων βρίσκεται μάλλον κάτω από το μέσο όρο της ευρωζώνης. Ο δείκτης της καταναλωτικής πίστης προς την κατανάλωση ήταν το 2009 ομοίως ο υψηλότερος στην ευρωζώνη σε ποσοστό 21% (από 9,8% το 2001). Πέραν λοιπόν από τη διαπίστωση ότι οι πιστώσεις δεν κατευθύνθηκαν την τελευταία δεκαετία στο βαθμό που θα προσδοκούσε κανείς σε παραγωγικούς τομείς, εκείνο που εντυπωσιάζει είναι ότι η πρωτοκαθεδρία της καταναλωτικής πίστης συντελέστηκε σε εξαιρετικά δυσμενείς για τους Έλληνες καταναλωτές όρους. Η καταναλωτική πίστη παρέμενε και με διαφορά η πλέον ακριβότερη στην ευρωζώνη.

Οι Έλληνες καταναλωτές κατά κόρον, χωρίς τούτο να εξυπηρετεί εντέλει το συμφέρον τους, χρησιμοποιούσαν το ακριβότερο πιστωτικό είδος. Είναι φανερό, λοιπόν, ότι η πιστωτική απελευθέρωση και επέκταση πραγματοποιήθηκε στη χώρα μας δίχως επαρκή μέριμνα και φροντίδα για την ενίσχυση της δυνατότητας των καταναλωτών να διαχειριστούν σωστά τις δυνατότητες που τους διάνοιγε αυτή η προοπτική, δίχως τη διαμόρφωση θεσμών που θα παρείχαν συμβουλευτική υποστήριξη στους καταναλωτές, δίχως τη λήψη μέτρων πρόληψης για την υπερχρέωση, δίχως την προαγωγή του υπεύθυνου δανεισμού. Αντιθέτως, ειδικά στο τομέα της καταναλωτικής πίστης βιώσαμε, πέραν των ακριβών επιτοκίων για τα χαμηλά ιδίως κοινωνικά στρώματα, επιθετικές πρακτικές προώθησης των πιστώσεων, παραπλανητικές διαφημίσεις, αδιαφάνεια, ανεπαρκή ανταγωνισμό.

Η υπερχρέωση των νοικοκυριών ήταν υπό τις συνθήκες αυτές αναπόφευκτη. Η πιστωτική ευφορία οδήγησε σε υπερεκτίμηση των οικονομικών δυνατοτήτων ή σε υποεκτίμηση των δανειακών υποχρεώσεων. Η εισοδηματική στενότητα και η οικονομική κρίση δεν αφήνουν πλέον σε πολλούς επαρκές περίσσειμα για την εξυπηρέτηση των πιστώσεων. Πιστικές ανάγκες, απρόβλεπτα γεγονότα στη ζωή των δανειοληπτών, απώλεια θέσεων εργασίας ματαιώνουν τον προγραμματισμό των νοικοκυριών για την αποπληρωμή των δανείων.

Στο αδιέξοδο πλέον που είχαν να αντιμετωπίσουν οι καταναλωτές δεν υπάρχει επαρκής υποστήριξη. Η Πολιτεία δε διαθέτει ακόμη τους θεσμούς εκείνους που θα τους βοηθούσαν να βγουν από το αδιέξοδο. Τα πιστωτικά ιδρύματα υπερασπίζονται την αυστηρότητα των συμβάσεων και ήταν επί μακρόν απρόθυμα να ακολουθήσουν πρακτικές διευθέτησης των οφειλών.

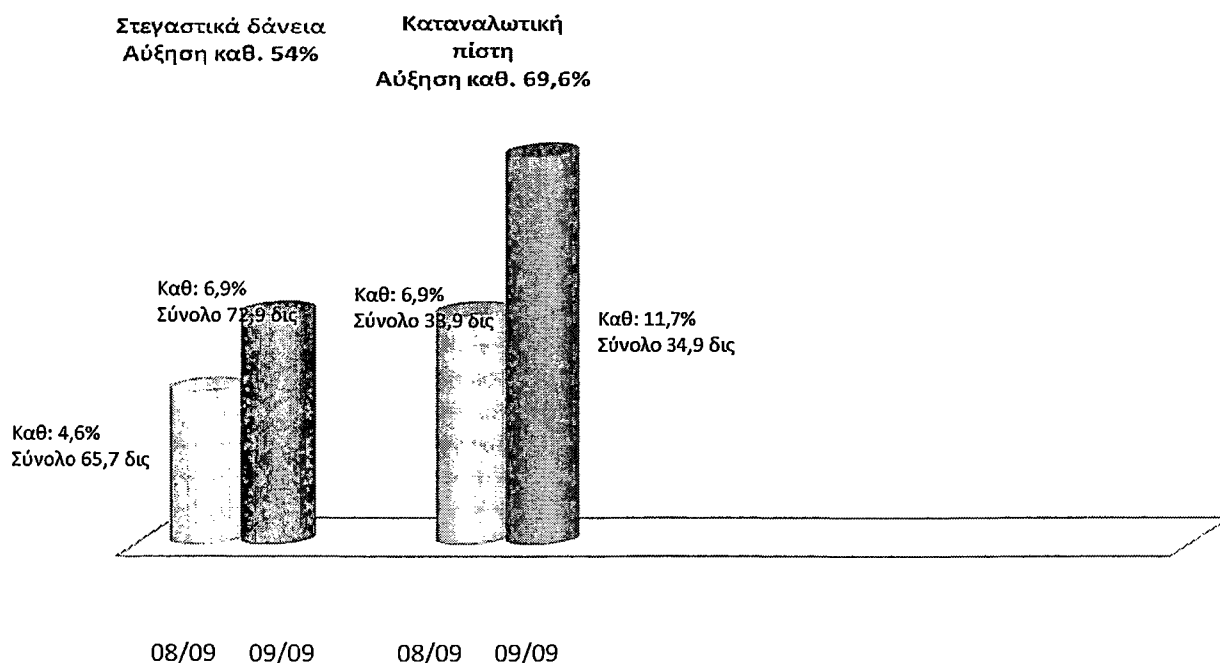
Όμως η επιδείνωση των οικονομικών συνθηκών δίνει πλέον δραματικές διαστάσεις στο πρόβλημα. Η μείωση του ΑΕΠ και των εισοδημάτων, η αύξηση της ανεργίας, η συρρίκνωση της οικονομικής δραστηριότητας επιβαρύνει ακόμη περισσότερο τα νοικοκυριά. Ήδη τον Σεπτέμβριο 2009 ο δείκτης καθυστερήσεων διαμορφώθηκε στο 7,2% έναντι 5% στο τέλος του 2008 και μόλις 4,5% στο τέλος του 2007. Οι καθυστερήσεις ανήλθαν στο 6,9% στα στεγαστικά (έναντι 5,3% το Δεκέμβριο 2008) και στο 11,7% στα καταναλωτικά δάνεια (από 8,2 το Δεκέμβριο 2008).

Οι συνέπειες της υπερχρέωσης είναι καταστροφικές όχι μόνο για τα νοικοκυριά αλλά για την ίδια την οικονομία μας και την κοινωνική μας συνοχή. Οδηγεί στον αποκλεισμό και στην περιθωριοποίηση οικογενειών, σε σοβαρά προβλήματα υγείας, σε διατάραξη προσωπικών και κοινωνικών σχέσεων, σε μεγάλο ψυχολογικό άγχος, σε εργασιακά και προσωπικά προβλήματα, σε εγκατάλειψη των προσπαθειών των καταναλωτών για οικονομική πρόοδο καθώς από αυτή θα είχαν να επωφεληθούν μόνο οι πιστωτές. Ιδιαίτερα τραγικές είναι επιπτώσεις στα παιδιά των υπερχρεωμένων νοικοκυριών, τις δυνατότητες και την ψυχική υγεία των οποίων περιορίζει και τραυματίζει.

Σύμφωνα με το Υπουργείο Οικονομίας, Ανταγωνιστικότητας και Ναυτιλίας οι χορηγήσεις προς νοικοκυριά και οι αντίστοιχες καθυστερήσεις άνω των 90 ημερών έχουν ως εξής :

- **Στεγαστικά δάνεια:** Οι καθυστερήσεις άνω των 90 ημερών αυξήθηκαν κατά **54%**.
- **Καταναλωτικά δάνεια:** Οι καθυστερήσεις άνω των 90 ημερών αυξήθηκαν κατά **69,9%**.

Τα ποσοστά αυτά εκτιμάται ότι θα αυξηθούν μέχρι το τέλος του έτους

Πηγή: Τράπεζα Ελλάδος. Εγχώριες χρηματοδοτήσεις προ προβλέψεων

Στους πίνακες και τα διαγράμματα που ακολουθούν παρατίθενται δεδομένα για την εξέλιξη των μεγεθών της οικονομικής συμπεριφοράς (Απλήρωτες Συναλλαγματικές - Ακάλυπτες Επιταγές) στην Ελλάδα για την περίοδο Ιανουαρίου 2010. Τα στοιχεία αυτά παρέχονται από την εταιρεία Τειρεσίας Τραπεζικά Συστήματα Πληροφοριών ΑΕ.

Μελετώντας την εξέλιξη μεγεθών οικονομικής συμπεριφοράς κατά τη διάρκεια των μηνών Δεκεμβρίου 2009 και Ιανουαρίου 2010, διαπιστώνουμε ότι υπήρξε αύξηση τόσο στον αριθμό τεμαχίων όσο και στην αξία των Απλήρωτων Συναλλαγματικών ενώ όσον αφορά τις Ακάλυπτες Επιταγές τα τεμάχια αυτών μειώθηκαν ενώ η αξία παρουσίασε μικρή αύξηση (www.icap.gr/Default.aspx?id=7894, 16-2-2010)

Πίνακας 18

ΑΠΛΗΡΩΤΕΣ ΣΥΝΑΛΛΑΓΜΑΤΙΚΕΣ & ΑΚΑΛΥΠΤΕΣ ΕΠΙΤΑΓΕΣ ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ ΤΕΜΑΧΙΩΝ ΚΑΙ ΠΟΣΩΝ ΤΡΕΧΟΝΤΟΣ ΚΑΙ ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΟΥ ΜΗΝΟΣ
(ποσά σε ευρώ)

	ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 2010	ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2009	ΜΕΤΑΒΟΛΗ %	ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 2010	ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2009	ΜΕΤΑΒΟΛΗ %
	ΤΕΜΑΧΙΑ			ΑΞΙΕΣ		
ΑΠΛΗΡΩΤΕΣ ΣΥΝΑΛΛΑΓΜΑΤΙΚΕΣ	14.648	14.274	2,62%	27.359.150	22.814.081	19,92%
ΑΚΑΛΥΠΤΕΣ ΕΠΙΤΑΓΕΣ	17.689	17.791	-0,57%	176.025.574	174.149.093	1,08%
ΣΥΝΟΛΟ	32.337	32.065	0,85%	203.384.724	196.963.174	3,25%

Συγκρίνοντας την εξέλιξη των οικονομικών μεγεθών Ιανουαρίου 2009 και 2010, παρατηρούμε ότι η αξία και ο αριθμός τεμαχίων των Απλήρωτων Συναλλαγματικών αυξήθηκαν ενώ αντίθετα οι Ακάλυπτες Επιταγές παρουσίασαν μείωση.

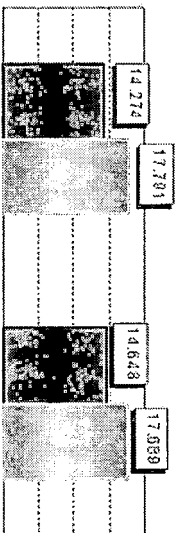
Πίνακας 19

ΑΠΛΗΡΩΤΕΣ ΣΥΝΑΛΛΑΓΜΑΤΙΚΕΣ & ΑΚΑΛΥΠΤΕΣ ΕΠΙΤΑΓΕΣ ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ ΕΞΕΛΙΞΗΣ ΜΗΝΟΣ
ΤΕΜΑΧΙΩΝ ΚΑΙ ΠΟΣΩΝ
(ποσά σε ευρώ)

	ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 2010	ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 2009	ΜΕΤΑΒΟΛΗ %	ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 2010	ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 2009	ΜΕΤΑΒΟΛΗ %
	ΤΕΜΑΧΙΑ			ΑΞΙΕΣ		
ΑΠΛΗΡΩΤΕΣ ΣΥΝΑΛΛΑΓΜΑΤΙΚΕΣ	14.648	13.434	9,04%	27.359.150	25.388.286	7,72%
ΑΚΑΛΥΠΤΕΣ ΕΠΙΤΑΓΕΣ	17.689	21.360	-17,19%	176.025.574	226.546.776	-22,30%
ΣΥΝΟΛΟ	32.337	34.794	-7,06%	203.384.724	251.945.074	-19,27%

Πηγή: Τειρεσίας

Αριθμός Διαμορφωμένων Συναλλαγών Πρωκτα Αερίων Επιπέδων
 Δεκεμβρίου 2009 και Ιανουαρίου 2010

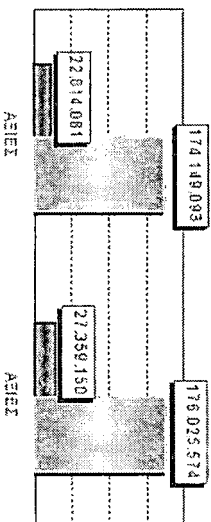
ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2009

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 2010

ΑΙΔΗΡΟΤΕΣ ΣΥΝΑΛΛΑΓΜΑΤΙΚΕΣ   ΑΚΑΝΗΤΕΣ ΕΠΙΤΑΓΕΣ

Μεταβολή Αξιών Διαμορφωμένων Συναλλαγών Πρωκτα Αερίων Επιπέδων
 Δεκεμβρίου 2009 και Ιανουαρίου 2010 (Ευρώ)

ΠΟΣΑ ΣΕ
ΕΥΡΩ

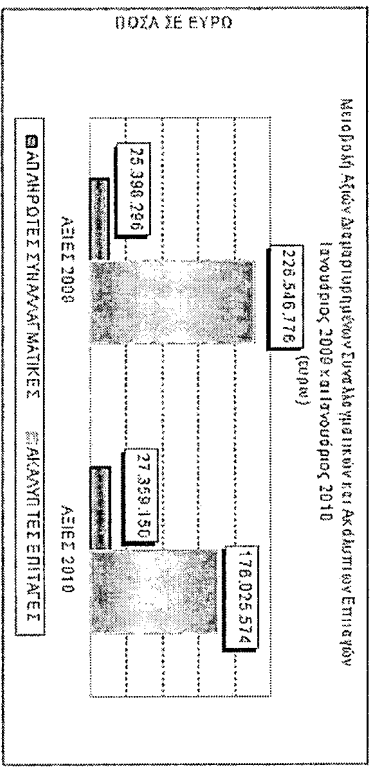
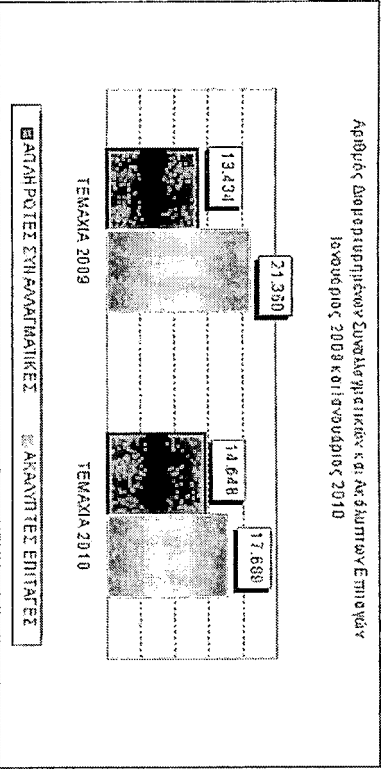
ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2009

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 2010

ΑΙΔΗΡΟΤΕΣ ΣΥΝΑΛΛΑΓΜΑΤΙΚΕΣ   ΑΚΑΝΗΤΕΣ ΕΠΙΤΑΓΕΣ

Διαγράμματα 9

Αριθμός Διαθεσίμων Συμβαλλομενικών και Ασέλκωτων Επιτοκίων
 Ιανουάριος 2009 και Ιανουάριος 2010

Στους πίνακες και τα διαγράμματα που ακολουθούν παρατίθενται δεδομένα για την εξέλιξη των μεγεθών της οικονομικής συμπεριφοράς (Απλήρωτες Συναλλαγματικές - Ακάλυπτες Επιταγές) στην Ελλάδα για την περίοδο Φεβρουαρίου 2010. Τα στοιχεία αυτά παρέχονται από την εταιρεία Τειρεσίας Τραπεζικά Συστήματα Πληροφοριών ΑΕ.

Κατά τη διάρκεια των μηνών Ιανουαρίου και Φεβρουαρίου 2010 παρατηρείται μείωση στον αριθμό τεμαχίων και στην αξία τόσο των Απλήρωτων Συναλλαγματικών όσο και των Ακάλυπτων Επιταγών.

Αυτό οφείλεται κυρίως στην εφαρμογή του Νόμου 3816/26.1.2010 που προβλέπει μεταξύ άλλων διαγραφή πλήρως τακτοποιημένων (εξοφλημένων) στοιχείων Απλήρωτων Συναλλαγματικών και Ακάλυπτων Επιταγών.

Πίνακες 20

ΑΠΛΗΡΩΤΕΣ ΣΥΝΑΛΛΑΓΜΑΤΙΚΕΣ & ΑΚΑΛΥΠΤΕΣ ΕΠΙΤΑΓΕΣ ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ ΤΕΜΑΧΙΩΝ ΚΑΙ ΠΟΣΩΝ ΤΡΕΧΟΝΤΟΣ ΚΑΙ ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΟΥ ΜΗΝΟΣ

(ποσά σε ευρώ)

	ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 2010	ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 2010	ΜΕΤΑΒΟΛΗ %	ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 2010	ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 2010	ΜΕΤΑΒΟΛΗ %
	ΤΕΜΑΧΙΑ			ΑΞΙΕΣ		
ΑΠΛΗΡΩΤΕΣ ΣΥΝΑΛΛΑΓΜΑΤΙΚΕΣ	4.298	14.848	-70,87%	8.034.854	27.353.150	-70,63%
ΑΚΑΛΥΠΤΕΣ ΕΠΙΤΑΓΕΣ	4.014	17.689	-77,31%	39.164.181	176.025.574	-77,75%
ΣΥΝΟΛΟ	8.310	32.537	-74,30%	47.198.835	203.384.724	-76,79%

	ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ - ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 2010	ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ - ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 2009	ΜΕΤΑΒΟΛΗ %	ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ - ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 2010	ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ - ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 2009	ΜΕΤΑΒΟΛΗ %
	ΤΕΜΑΧΙΑ			ΑΞΙΕΣ		
ΑΠΛΗΡΩΤΕΣ ΣΥΝΑΛΛΑΓΜΑΤΙΚΕΣ	18.944	22.167	-14,54%	35.393.804	41.128.789	-13,94%
ΑΚΑΛΥΠΤΕΣ ΕΠΙΤΑΓΕΣ	21.703	43.736	-50,38%	215.189.755	448.869.495	-52,06%
ΣΥΝΟΛΟ	40.647	65.903	-38,32%	250.583.559	489.998.284	-48,86%

Πηγή: Τειρεσίας

Πίνακας 21

ΑΚΑΛΥΠΤΕΣ ΕΠΙΤΑΓΕΣ

ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ ΤΕΜΑΧΙΩΝ & ΠΟΣΩΝ ΑΝΑ ΜΗΝΑ 2010 vs ΑΝΑ ΜΗΝΑ 2009

	2010 ΤΕΜΑΧΙΑ	2009 ΤΕΜΑΧΙΑ	ΜΕΤΑΒΟΛΗ	2010 ΠΟΣΑ (ΣΕ ΕΥΡΩ)	2009 ΠΟΣΑ (ΣΕ ΕΥΡΩ)	ΜΕΤΑΒΟΛΗ
ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ	17.689	21.360	-17,19%	176.025.574	226.546.770	-22,30%
ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ	4.014	22.976	-82,06%	39.164.181	222.222.717	-82,38%
ΣΥΝΟΛΟ 2- ΜΗΝΟΥ	21.703	43.736	-50,38%	215.189.755	448.869.495	-52,06%

Πίνακας 22

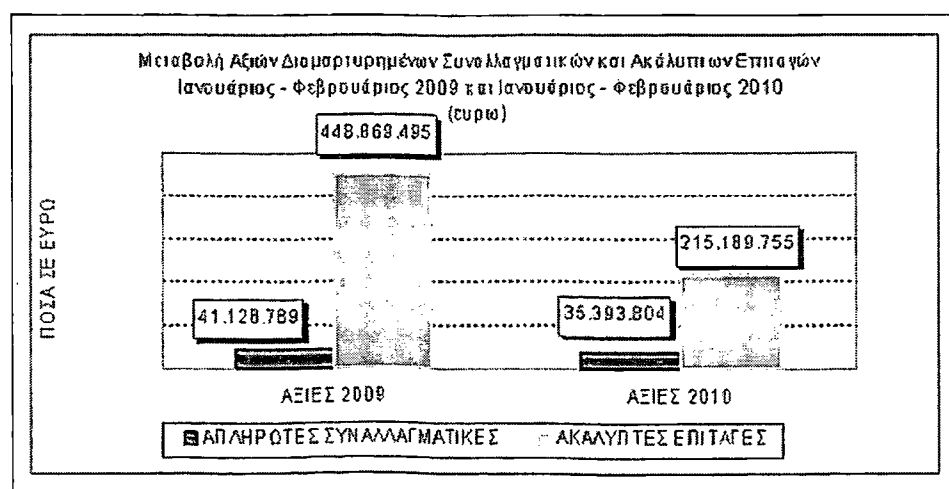
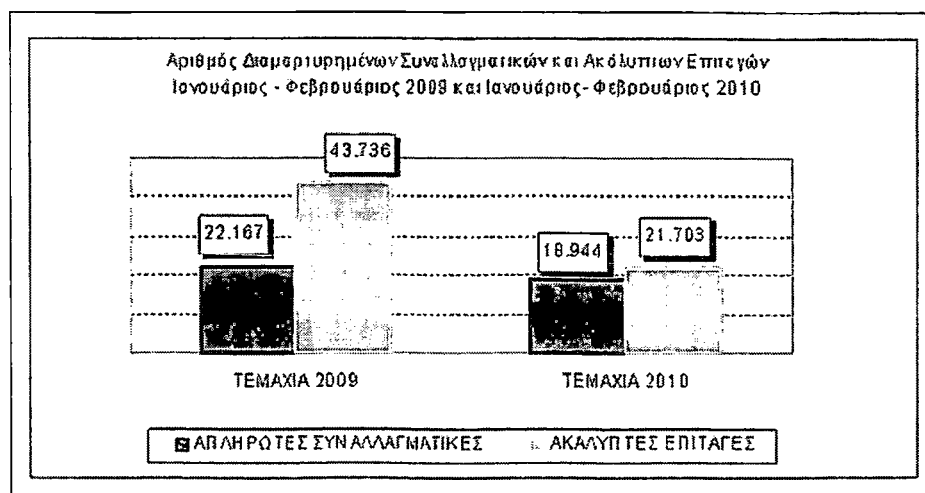
ΣΥΝΑΛΛΑΓΜΑΤΙΚΕΣ

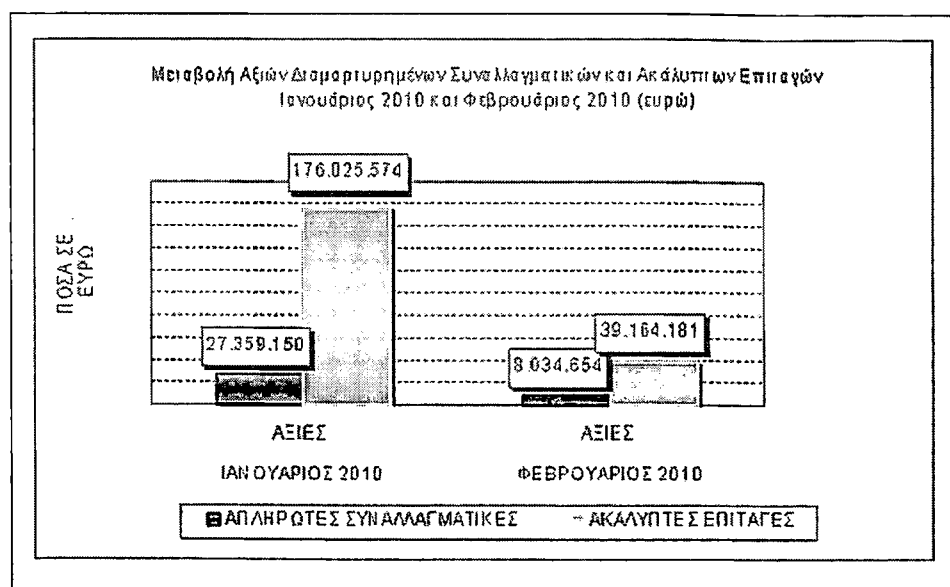
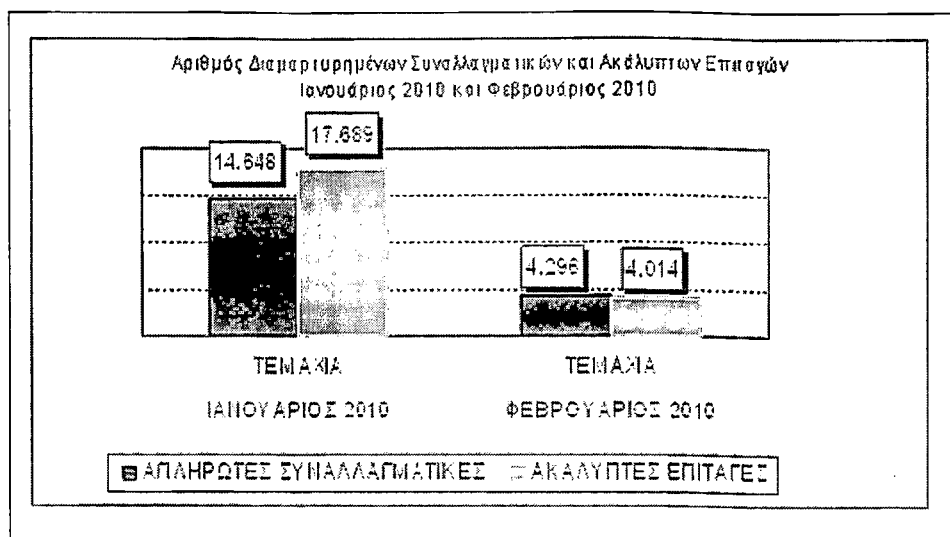
ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ ΤΕΜΑΧΙΩΝ & ΠΟΣΩΝ ΑΝΑ ΜΗΝΑ 2010 vs ΑΝΑ ΜΗΝΑ 2009

	2010 ΤΕΜΑΧΙΑ	2009 ΤΕΜΑΧΙΑ	ΜΕΤΑΒΟΛΗ	2010 ΠΟΣΑ (ΣΕ ΕΥΡΩ)	2009 ΠΟΣΑ (ΣΕ ΕΥΡΩ)	ΜΕΤΑΒΟΛΗ
ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ	14.646	13.434	9,04%	27.359.150	25.396.296	7,72%
ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ	4.296	8.733	-50,81%	8.034.654	15.730.493	-48,92%
ΣΥΝΟΛΟ 2- ΜΗΝΟΥ	18.944	22.167	-14,54%	35.393.804	41.128.789	-15,94%

Συγκρίνοντας την εξέλιξη των οικονομικών μεγεθών Ιανουαρίου – Φεβρουαρίου 2010 και 2009, παρατηρείται ότι υπήρξε μείωση στον αριθμό τεμαχίων και στην αξία τόσο των Ακάλυπτων Επιταγών όσο και των Απλήρωτων Συναλλαγματικών. Αυτό οφείλεται κυρίως στην εφαρμογή του Νόμου 3816/26.1.2010 που προβλέπει μεταξύ άλλων διαγραφή πλήρως τακτοποιημένων (εξοφλημένων) στοιχείων Απλήρωτων Συναλλαγματικών και Ακάλυπτων Επιταγών.

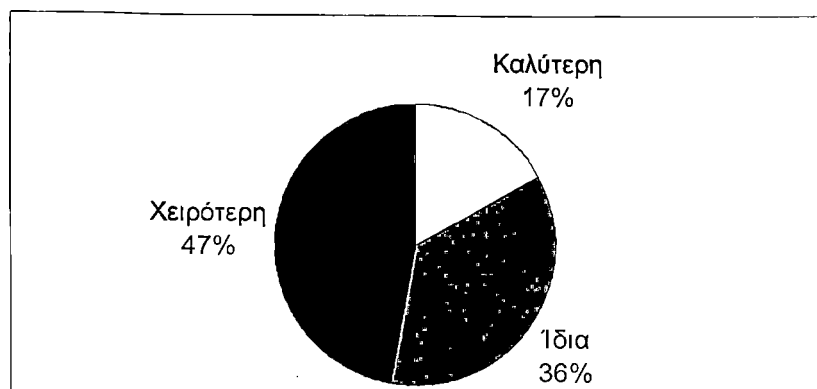
Διαγράμματα 10

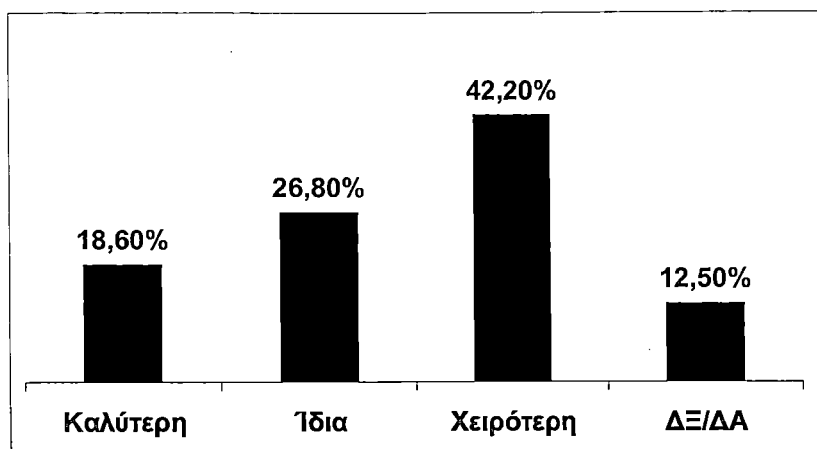
Όσον αφορά τις γνώμες των καταναλωτών για την οικονομική τους κατάσταση, σύμφωνα με έρευνα του Οικονομικού Πανεπιστημίου Αθηνών κατά το έτος 2009 έχουμε να παραθέσουμε τα εξής:

1) Σύγκριση της οικονομικής κατάστασης τους με ένα έτος πριν

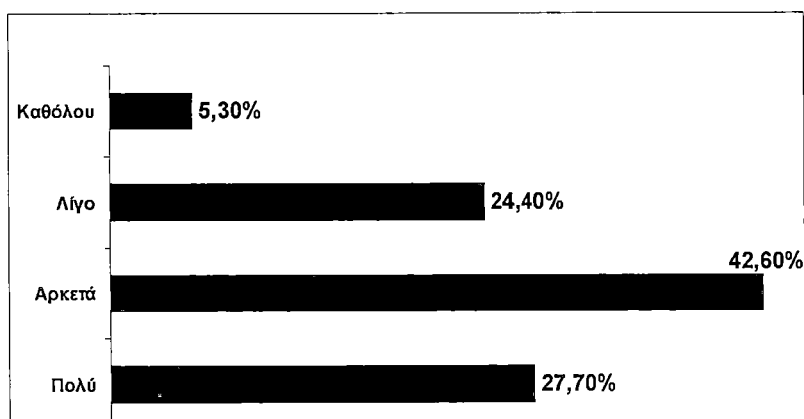

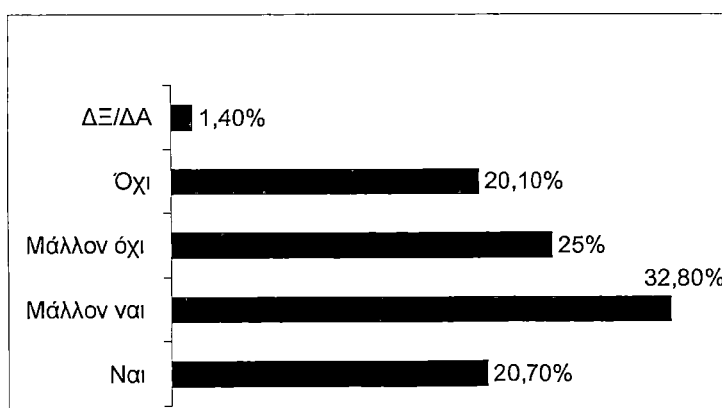
2) Πρόβλεψη της οικονομικής κατάστασης τους ένα έτος μετά

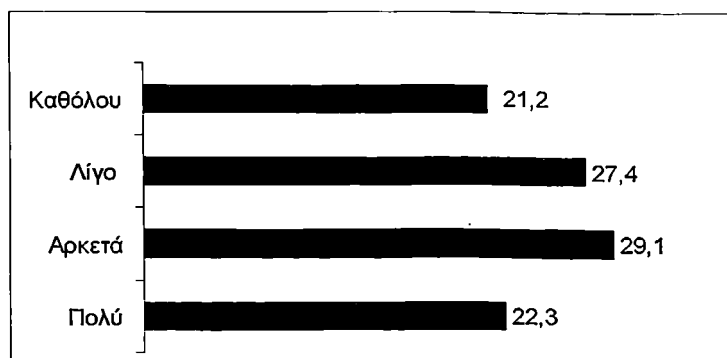
3) Ανησυχία για την οικονομική κατάσταση τους

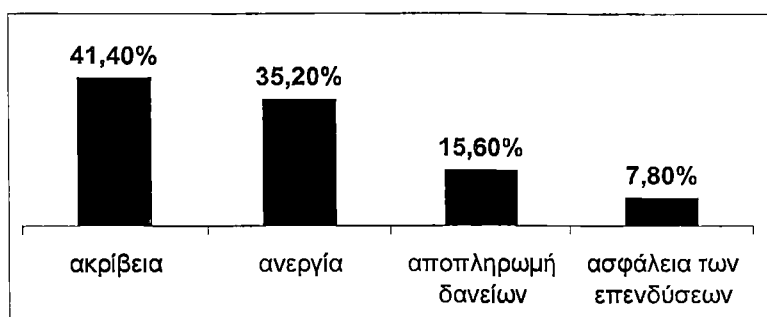
4) Το εισόδημα τους είναι σήμερα αρκετό για να διατηρήσουν τον τρόπο ζωής τους;

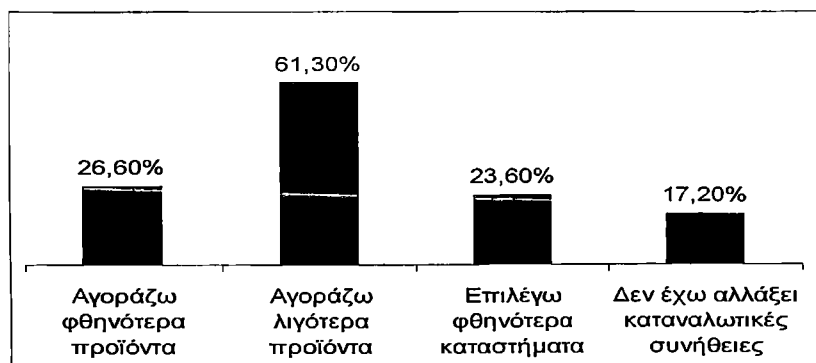
5) Ανησυχία για την ασφάλεια της εργασίας τους

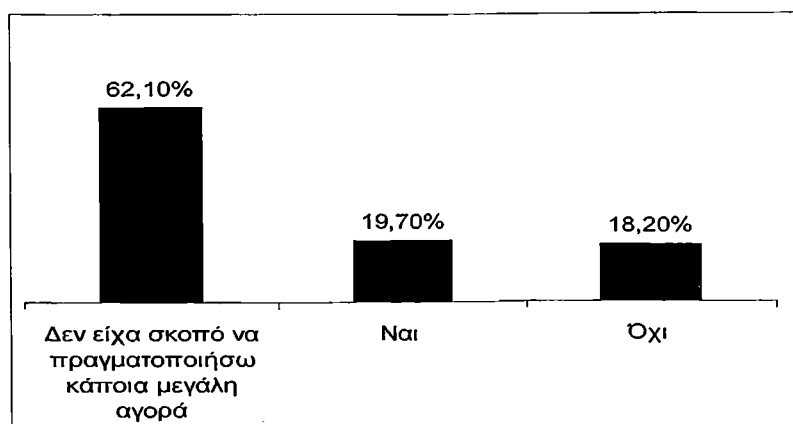
6) Τι τους ανησυχεί περισσότερο;

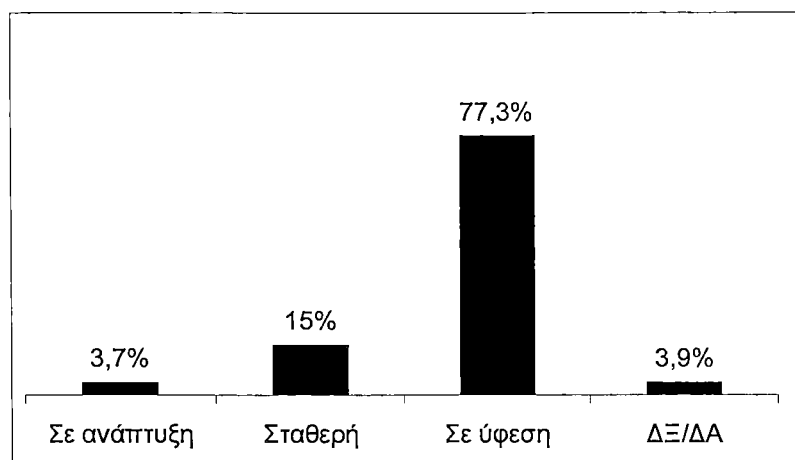
7) Πώς αντιμετωπίζουν την ακρίβεια; (πολλαπλές επιλογές)

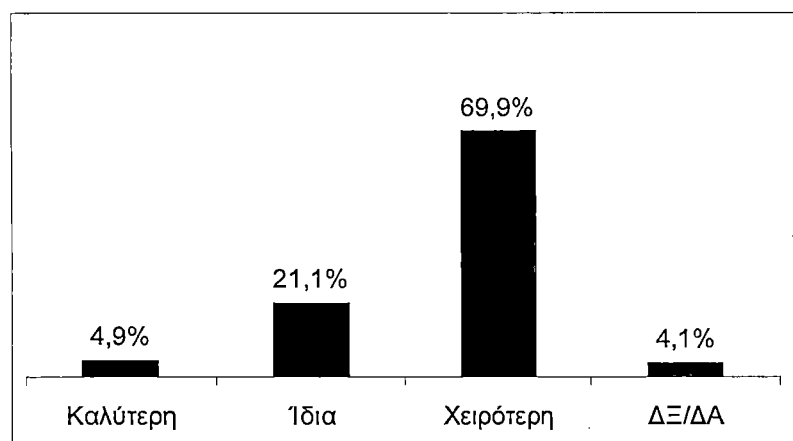
8) Αναβάλλουν μία μεγάλη αγορά;

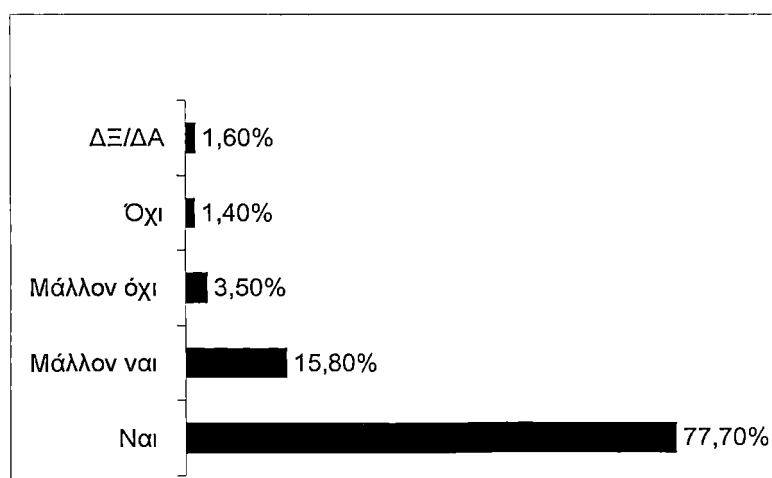
9) Σε ποια κατάσταση βρίσκεται η Ελληνική οικονομία;

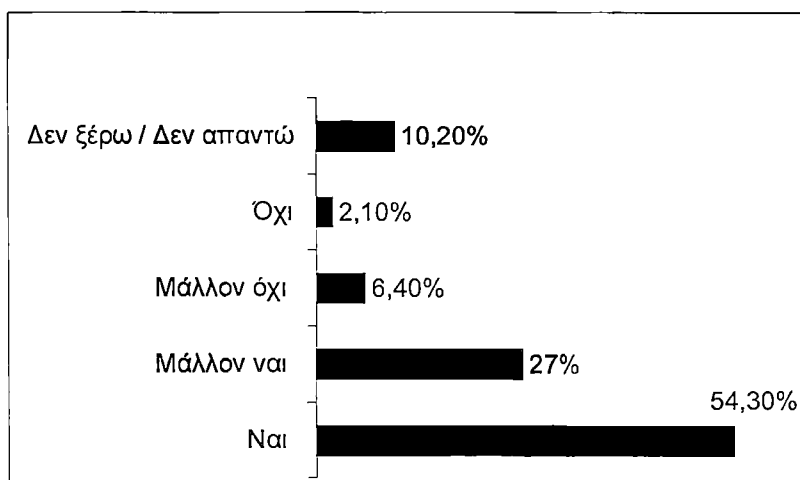
10) Ποια θα είναι η κατάσταση της Ελληνικής οικονομίας σε ένα έτος;

11) Υπάρχει υπερχρέωση των νοικοκυριών στην Ελλάδα;

12) Υπάρχει υπερχρέωση των επιχειρήσεων στην Ελλάδα;

Τα συμπεράσματα της ανωτέρω έρευνας είναι:

- Η απαισιοδοξία και η ανησυχία για την εξέλιξη της οικονομικής κατάστασης των καταναλωτών είναι πολύ διαδεδομένη.
- Σχεδόν οι μισοί ερωτηθέντες δεν μπορούν να διατηρήσουν τον προηγούμενο τρόπο ζωής.
- Τα 3 σημαντικότερα οικονομικά προβλήματα για τους πολίτες είναι α) η ακρίβεια, β) η ανεργία, και γ) η αποπληρωμή δανείων.
- Η ακρίβεια οδηγεί σε α) περιορισμό της κατανάλωσης, β) υποκατάσταση ακριβότερων προϊόντων και καταστημάτων με φθηνότερα.
- Ενισχύεται η σημασία των οικονομικών κριτηρίων στις αγοραστικές αποφάσεις των ατόμων.
- Σχεδόν οι μισοί από όσους προγραμματίζουν σημαντικές αγορές ανέβαλλαν την πραγματοποίησή τους.
- Ανασφάλεια για το μέλλον και ειδικά τις προοπτικές απασχόλησης και την εξέλιξη των εισοδημάτων.
- Κακό οικονομικό κλίμα με «ιστορικά χαμηλά» στην καταναλωτική ψυχολογία και διάθεση.
- Οι περισσότεροι θεωρούν ότι η οικονομία βρίσκεται σε ύφεση και ότι θα βρεθεί σε χειρότερη κατάσταση στο προσεχές διάστημα.
- Αξιοσημείωτη είναι η διαδεδομένη άποψη περί υπερχρέωσης των νοικοκυριών.
- Περίπου το 1/5 των καταναλωτών φαίνεται να μην επηρεάζεται σημαντικά από την οικονομική κρίση.
- Η κρίση είναι σε εξέλιξη και οι συνέπειες της στην εγχώρια αγοραστική συμπεριφορά δεν έχουν ακόμα εκδηλωθεί πλήρως.
- Η έκταση τους θα εξαρτηθεί από τις εξελίξεις στην πραγματική οικονομική κατάσταση των ατόμων (απασχόληση, διαθέσιμο εισόδημα, ρευστότητα) και τον ψυχολογικό παράγοντα.

4.4. Ετήσια Έκθεση Οικονομικών και Κοινωνικών Δεικτών του 2009 για τα Ελληνικά Νοικοκυριά

Η VPRC δίνει στη δημοσιότητα την καθιερωμένη της Ετήσια Έκθεση Οικονομικών και Κοινωνικών Δεικτών 2009 για τα Ελληνικά Νοικοκυριά.

Οι δείκτες που παρουσιάζονται στο κείμενο της Έκθεσης αλλά και στη Διαγραμματική παρουσίαση που ακολουθεί, προέρχονται από τα αθροιστικά αρχεία των πανελληνίων ποσοτικών «πρόσωπο-με-πρόσωπο» ερευνών της εταιρείας του προηγούμενου έτους 2009, έρευνες που αποτυπώνουν, λόγω του εκτενούς δημογραφικο-κοινωνικού ερωτηματολογίου που χρησιμοποιείται, σε μεγαλύτερο βάθος την κατάσταση των ελληνικών νοικοκυριών και την εξέλιξη των δεικτών κοινωνικής συνοχής.

Οι χρησιμοποιούμενες ερωτήσεις των ερευνών της VPRC είναι προσανατολισμένες κυρίως στην αποτύπωση ορισμένων δεικτών της «σχετικής φτώχειας» που καταγράφονται και εξελίσσονται στην ελληνική κοινωνία. Η έννοια της «σχετικής φτώχειας» θεμελιώνεται σε δεδομένα συνθηκών ζωής, εισοδήματος και βασικών αναγκών καθημερινής διαβίωσης των ατόμων, δεδομένα που δείχνουν την υστέρηση από το γενικό επίπεδο διαβίωσης της χώρας. Σε αντίθεση με την έννοια της «απόλυτης φτώχειας», η οποία στηρίζεται στα απολύτως απαραίτητα στοιχεία διαβίωσης-επιβίωσης των ατόμων (διατροφή, ένδυση, στέγαση), η «σχετική φτώχεια» διερευνά και αποτυπώνει επιπλέον και άλλες κοινωνικές ή πολιτισμικές ανάγκες, έτσι ώστε να δίνει πληρέστερη εικόνα των συνθηκών κοινωνικής συνοχής ή ανισότητας σε μια κοινωνία. Βεβαίως, η ακριβής εκτίμηση της «σχετικής φτώχειας» σε μια χώρα απαιτεί τη δυνατότητα καταγραφής μιας σειράς δεδομένων που ξεκινούν από το ακριβές συνολικό οικογενειακό (χρηματικό) εισόδημα (όπως προκύπτει μετά την αφαίρεση φόρων και εισφορών κοινωνικής ασφάλισης) και επεκτείνονται στις συνθήκες διαβίωσης των ατόμων, σε δεδομένα που αφορούν τη στέγαση, την πρόσβαση σε υπηρεσίες υγείας – πρόνοιας - ασφάλισης, εκπαίδευσης και γενικότερα δημοσίων αγαθών, τη δυνατότητα χρήσης πολιτιστικών αγαθών, τον κοινωνικό εξοπλισμό της περιοχής κατοικίας, κ.ο.κ.

Η αναλυτική καταγραφή τέτοιων δεδομένων απαιτεί το σχεδιασμό και υλοποίηση ειδικών ερευνών μεγάλων και πολύ μεγάλων δειγμάτων, όπως είναι οι Έρευνες Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης των Νοικοκυριών που διεξάγονται από την Ευρωπαϊκή Ένωση. Τα στοιχεία της παρούσας Έκθεσης αποτυπώνουν ορισμένα μόνον από τα παραπάνω αναγκαία δεδομένα, για το λόγο αυτό προτιμάται η χρήση του όρου «περιβάλλον της φτώχειας», αποσκοπώντας στον (ποιοτικό και ποσοτικό) προσδιορισμό του κοινωνικού περιγύρου που κινείται εντός των ορίων της ή πολύ κοντά σε αυτήν.

Συνοπτικά, η Έκθεση για το 2009 καταγράφει σταθερότητα της κακής οικονομικής κατάστασης μεγάλου μέρους των ελληνικών νοικοκυριών (στην Έκθεση δεν περιλαμβάνονται τα αλλοδαπά νοικοκυριά). Παρά το γεγονός, ότι μειώθηκε μεγάλο μέρος των καταναλωτικών εξόδων των νοικοκυριών, οι δείκτες κοινωνικής ανισότητας παρέμειναν σταθεροί γεγονός που αποδεικνύει ότι ο «σκληρός πυρήνας» της οικονομικής συμπίεσης αφορά τη μείωση των εισοδημάτων και κυρίως των μισθών.

Επιπλέον, σύμφωνα με τα ετήσια δεδομένα της VPRC το μέσο ετήσιο ποσοστό ανεργίας κατά το 2009 αυξήθηκε σε 8.8% σε σχέση με το 8.4% του 2008.

Σε επίπεδο κοινωνικο - επαγγελματικών ομάδων (κ/ο) καταγράφεται η εξαιρετικά δύσκολη οικονομική θέση στην οποία βρίσκονται οι αγρότες, οι άνεργοι και μεγάλο μέρος των συνταξιούχων, κυρίως του ιδιωτικού τομέα. Και οι τρεις ομάδες είχαν καταγραφεί και στην Έκθεση του 2008, ένδειξη ότι η επισφάλεια τείνει σε αυτές τις κοινωνικές ομάδες να σταθεροποιηθεί. Σημαντική επιδείνωση για το 2009 καταγράφηκε στον χώρο των αυτοαπασχολούμενων βιοτεχνών και επαγγελματιών και του μικρού εμπορίου.

Αναλυτικότερα, τα στοιχεία του 2009 καταγράφουν τα εξής δεδομένα:

1. Το «Περιβάλλον της Φτώχειας»

Για τον προσδιορισμό του κοινωνικού («περιβάλλοντος της φτώχειας») χρησιμοποιούνται στις έρευνες της VPRC οι εξής μεταβλητές: α) η οικονομική δυνατότητα για μία εβδομάδα διακοπών το χρόνο, β) η οικονομική δυνατότητα για διατροφή κάθε δεύτερη ημέρα με κρέας, κοτόπουλο, ψάρι ή λαχανικά (ίσης αξίας για χορτοφάγους), γ) η οικονομική δυνατότητα για αντιμετώπιση έκτακτων αλλά αναγκαίων δαπανών στο νοικοκυριό (π.χ. δαπάνες υγείας), δ) η οικονομική δυνατότητα για ικανοποιητική θέρμανση στο νοικοκυριό. Οι τέσσερις αυτές μεταβλητές καταγράφηκαν για το 2009 ως εξής:

- 39% των Ελλήνων / ίδων, ήτοι 3.445.660 άτομα, δεν είχαν κατά το 2009 την οικονομική δυνατότητα τουλάχιστον για μία εβδομάδα διακοπών το χρόνο.
- 20% των Ελλήνων / ίδων, ήτοι 1.767.005 άτομα, δεν διέθεταν κατά το τελευταίο έτος την οικονομική δυνατότητα για να τρώνε κάθε δεύτερη μέρα κρέας, κοτόπουλο, ψάρι, ή λαχανικά (ίσης αξίας για χορτοφάγους).
- 40% των Ελλήνων / ίδων, ήτοι 3.534.010 άτομα, δεν διέθεταν κατά το 2009 την οικονομική δυνατότητα να αντιμετωπίσουν έκτακτες αλλά αναγκαίες δαπάνες, όπως αυτές της υγείας π.χ., αν προέκυπταν στο νοικοκυριό τους.
- 13% των Ελλήνων / ίδων, ήτοι 1.148.553 άτομα, δεν διέθεταν κατά το 2009 την οικονομική δυνατότητα ώστε να έχουν ικανοποιητική θέρμανση στο νοικοκυριό τους.

Από τους παραπάνω επιμέρους δείκτες προκύπτει ότι το συνολικό ποσοστό των ατόμων που συγκεντρώνουν τις τρεις ή και τις τέσσερις παραπάνω «οικονομικές αδυναμίες», μπορούν δηλαδή να θεωρηθούν ως το «περιβάλλον της φτώχειας» στην ελληνική κοινωνία, καταγράφεται για το 2009 σε 17% του ενήλικου πληθυσμού, ήτοι κατά προσέγγιση 1.501.954 άτομα.

Διευκρινίζεται ότι το ποσοστό αυτό δεν περιλαμβάνει τον αλλοδαπό πληθυσμό που κατοικεί και εργάζεται στη χώρα.

Οι περισσότεροι «φτωχές» κ/ε ομάδες της ελληνικής κοινωνίας είναι οι αγρότες (γεωργοί – κτηνοτρόφοι - ψαράδες) όπου το ποσοστό των «φτωχών» φτάνει το 22.9% της κ/ε κατηγορίας, οι συνταξιούχοι του ιδιωτικού τομέα (28.5%), οι άνεργοι που προέρχονται από απώλεια εργασίας (38.7%), ενώ ευδιάκριτη γίνεται η οικονομική πίεση στους αυτοαπασχολούμενους μικρούς επαγγελματίες και βιοτέχνες (14.6%).

2. Η συμπίεση των Καθημερινών Οικονομικών

Τα οικονομικά των νοικοκυριών διερευνώνται με τη χρήση τριών μεταβλητών: α) με την καταγραφή των δυσκολιών στην πληρωμή του ενοικίου (ή της δόσης δανείου πρώτης κατοικίας), β) με την καταγραφή των δυσκολιών στην πληρωμή των οικιακών λογαριασμών ηλεκτρικού ρεύματος, νερού, τηλεφώνου, φυσικού αερίου, γ) με την καταγραφή των δυσκολιών στην πληρωμή δόσεων πιστωτικών καρτών ή δανείων ή αγορών με δόσεις.

- 14% των Ελλήνων / ίδων, ήτοι περίπου 1.236.904 άτομα, αντιμετώπισαν δυσκολίες τον τελευταίο χρόνο στην πληρωμή του ενοικίου κατοικίας ή της δόσης για δάνειο πρώτης κατοικίας. Το υψηλό ποσοστό ιδιοκατοίκησης στην Ελλάδα εξακολουθεί να απορροφά σημαντικό μέρος της καθημερινής οικονομικής πίεσης (αλλά και της «φτώχειας») και αποφορτίζει σημαντικά την οικονομική δυσπραγία, αν και το ποσοστό αυτό παρουσιάζει μικρή αλλά σταθερή διαχρονική αύξηση.
- 30% των Ελλήνων / ίδων, ήτοι περίπου 2.650.508 άτομα, αντιμετώπισαν δυσκολίες στην πληρωμή των οικιακών λογαριασμών (νερό, ηλεκτρικό ρεύμα, φυσικό αέριο, κ.λπ.).
- 21% των Ελλήνων / ίδων, ήτοι 1.855.355 άτομα, αντιμετώπισαν δυσκολίες στην πληρωμή δόσεων πιστωτικών καρτών, ή δόσεων διαφόρων δανείων. Σε σύγκριση με το 2008 το συγκεκριμένο ποσοστό παρουσιάζει μείωση κατά περίπου 5 ποσοστιαίες μονάδες, γεγονός που οφείλεται στη μειωμένη χρήση πιστωτικών καρτών και δανείων.

3. Η επιβάρυνση από Δάνεια και Πιστωτικές Κάρτες

Για το 2009 καταγράφηκε ποσοστό 41% των πολιτών, οι οποίοι πληρώνουν μηνιαίως κάποιο ποσόν στις Τράπεζες για την εξόφληση καρτών, δόσεων ή δανείων. Το ποσοστό του πληθυσμού που βρίσκεται σε οποιαδήποτε μορφής δανειακή σχέση με τις Τράπεζες και τα άλλα πιστωτικά Ιδρύματα (π.χ. Ταμείο Παρακαταθηκών και Δανείων) μειώθηκε κατά 4 ποσοστιαίες μονάδες σε σχέση με το 2008, ένδειξη για την καταναλωτική συγκράτηση των νοικοκυριών που επικράτησε την προηγούμενη χρονιά.

- 77% των πολιτών της παραπάνω κατηγορίας επιβαρύνεται «πολύ» και «αρκετά» στα οικονομικά του από τις υποχρεώσεις αυτές, ενώ το 28% επιβαρύνεται «πολύ». Τα ποσοστά αυτά παραμένουν σταθερά σε σχέση με το 2008. Προβαλλόμενα στο σύνολο του πληθυσμού τα παραπάνω ποσοστά διαπιστώνεται ότι το ένα τρίτο του συνόλου των πολιτών (32%) βρίσκεται «πιεσμένο» από τις πάσης φύσεως δανειακές του υποχρεώσεις, ωστόσο τόσο το γενικό αυτό ποσοστό όσο και το υποσύνολό του της «μεγάλης επιβάρυνσης» δίνουν μια εικόνα σχετικής αντοχής της οικονομίας των νοικοκυριών.
- 63% των μισθωτών του Δημοσίου βρίσκεται χρεωμένο με δόσεις, πιστωτικές κάρτες και δάνεια, ενώ το αντίστοιχο ποσοστό στους μισθωτούς του ιδιωτικού τομέα φτάνει το 51%. Τα ποσοστά αυτά είναι οριακά αυξημένα κατά δύο μονάδες στους μισθωτούς του Δημοσίου (λόγω περισσότερο σταθερών εισοδημάτων) και μειωμένα κατά πέντε μονάδες στους μισθωτούς του Ιδιωτικού τομέα (λόγω μεγαλύτερης επισφάλειας).

4. Δεύτερη Εργασία, Συμπληρωματικά Εισοδήματα και Ενίσχυση από την Οικογένεια

- 10% του συνολικού ενήλικου πληθυσμού της χώρας, ήτοι 883.503 άτομα, κατά δήλωσή τους ασκούν και άλλες – πλην της κύριας – εργασίες (δεύτερη δουλειά, εποχική / περι-

στασιακή δουλειά, κ.λπ.). Το αντίστοιχο ποσοστό για το 2008 είχε καταγραφεί στο 12%. Η οριακή μείωση οφείλεται στην αύξηση των δεικτών ανεργίας κατά το προηγούμενο έτος, γεγονός που προφανώς συμπαρασύρει και τις συμπληρωματικές της κύριας εργασίας.

- 14% των μισθωτών του δημοσίου έχουν δεύτερη εργασία (υπολογιζόμενος αριθμός 128.638 άτομα). Εδώ παρατηρήθηκε μικρή άνοδος της τάξεως του 4% σε σύγκριση με την προηγούμενη χρονιά.
- 13% των μισθωτών του ιδιωτικού τομέα έχουν δεύτερη εργασία (υπολογιζόμενος αριθμός: 225.116 άτομα). Σε αντίθεση με τους μισθωτούς του δημοσίου τομέα, οι μισθωτοί ιδιωτικού τομέα με δεύτερη εργασία μειώθηκαν κατά 4% συγκριτικά με το 2008.
- 3% των συνταξιούχων ασκεί εργασία ή περιστασιακές εργασίες (υπολογιζόμενος αριθμός: 55.396 άτομα), ποσοστό μειωμένο κατά 7% σε σύγκριση με τα αποτελέσματα της περυσινής έκθεσης.
- 11% των μισθωτών του δημοσίου (υπολογιζόμενος αριθμός: 101.073 άτομα) δηλώνουν πέραν του μισθού της κύριας εργασίας και άλλες χρηματικές παροχές, όπως bonus, πριμ παραγωγικότητας, κ.λπ. Το αντίστοιχο ποσοστό στον πληθυσμό των μισθωτών του ιδιωτικού τομέα φτάνει επίσης το 11% (υπολογιζόμενος αριθμός: 190.483 άτομα).

Και για τις δύο κατηγορίες μισθωτών τα ποσοστά παρέμειναν σταθερά σε σύγκριση με το 2008.

- 21% του συνολικού πληθυσμού της χώρας, ήτοι 1.855.355 άτομα εξακολουθεί να λαμβάνει οικονομική βοήθεια από την οικογένειά του (πέραν από τις αποδοχές μισθών ή συντάξεων), ποσοστό που παρέμεινε σχεδόν σταθερό σε σχέση με το αντίστοιχο του 2008.
- 18% των μισθωτών του δημοσίου τομέα (υπολογιζόμενος αριθμός: 165.392 άτομα) λαμβάνουν οικονομική βοήθεια από την οικογένεια, ποσοστό οριακά μειωμένο σε σύγκριση με το αντίστοιχο της έκθεσης του 2008.
- 30% των μισθωτών του ιδιωτικού τομέα (υπολογιζόμενος αριθμός: 519.499 άτομα) έχουν οικονομική βοήθεια από την οικογένεια, ποσοστό που εξακολουθεί να είναι αρκετά υψηλό αφού αφορά το ένα τρίτο της συγκεκριμένης κ/ε κατηγορίας.
- Βοήθεια από την οικογένεια λαμβάνει και ένα σημαντικό ποσοστό νοικοκυρών και συνταξιούχων (11% των νοικοκυρών, 7% των συνταξιούχων).

Οι παραπάνω δείκτες αναδεικνύουν εκ νέου το γεγονός ότι το ύψος των αποδοχών από μισθούς και συντάξεις είναι χαμηλό και οπωσδήποτε δυσανάλογο με το κόστος ζωής. Η απόκλιση αυτή καλύπτεται από την πολυαπασχόληση σημαντικού μέρους του μισθωτού πληθυσμού, αλλά και από την οικονομική ενίσχυση των οικογενειών.

Σ Υ Μ Π Ε Ρ Α Σ Μ Α Τ Α

1. Πλεονεκτήματα-μειονεκτήματα της ένταξης στην ΟΝΕ και της εισαγωγής του ευρώ

Ένα από τα πλεονεκτήματα που έφερε η δημιουργία του ευρώ είναι η νομισματική σταθερότητα στα κράτη μέλη, που στο παρελθόν είχαν υποφέρει από πλειάδα νομισματικών και χρηματοοικονομικών κρίσεων.

Χώρες μάλιστα που απέρριψαν παλαιότερα την ένταξή τους στο ευρωπαϊκό νόμισμα, όπως η Ισλανδία και η Δανία, φέρονται να έχουν μετανιώσει υπό το φως των επιπτώσεων της κρίσης στις οικονομίες τους. Ισλανδοί πολιτικοί θεωρούν, κατόπιν εορτής, ότι, αν είχαν πείσει για ένταξη της χώρας στο ευρώ, ίσως να είχαν αποφύγει τις επιπτώσεις της κρίσης, που έφεραν τη χώρα στα πρόθυρα της χρεοκοπίας και στην αγκαλιά του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου.

Ακόμη και η παραδοσιακά ευρωσκεπτικίστρια Βρετανία φέρεται να μελετά το ενδεχόμενο μελλοντικής ένταξης στο ευρώ, υπό την πίεση της πρόσφατης ελεύθερης πτώσης της στερλίνας προς την ισοτιμία ένα προς ένα με το ευρωπαϊκό νόμισμα.

Η ίδια η ευρωζώνη από δώδεκα αρχικώς κράτη μέλη διευρύνθηκε στα 15, με την εισδοχή την 1η Ιανουαρίου του 2007 της Σλοβενίας, το 2008 της Κύπρου και της Μάλτας, ενώ, από την 1η Ιανουαρίου 2009, έχει εκταχθεί στο ευρώ και η Σλοβακία.

Τα κύρια πλεονεκτήματα του ευρώ για τα συμμετέχοντα κράτη-μέλη είναι:

1. Ένα σταθερό οικονομικό περιβάλλον που οδηγεί στον χαμηλό πληθωρισμό.
2. Οδηγεί σε χαμηλά επιτόκια.
3. Επιτρέπει στα κράτη-μέλη να πραγματοποιούν αποταμίευση: μειωμένες δαπάνες λόγω της αποβολής της ισοτιμίας.
4. Χαμηλότερο κόστος που δημιουργείται από τον υγιή ανταγωνισμό στη ζώνη του Ευρώ.
5. Και ευνοϊκότερες εμπορικές συναλλαγές.
6. Περιβάλλον επένδυσης για τις τοπικές επιχειρήσεις.
7. Θα προάγει την αποταμίευση που εκτιμάται ότι θα φτάσει μέχρι τη μία ποσοστιαία μονάδα του ετήσιου ΑΕΠ της Ευρωπαϊκής Ένωσης κάθε έτος.
8. Ευκολότερη σύγκριση τιμών στα συμμετέχοντα κράτη-μέλη. Αυτό θα υποκινήσει τον ανταγωνισμό.
9. Αύξηση στο Εμπόριο.
10. Αύξηση στην επένδυση. Με την εξάλειψη του κινδύνου συναλλαγματικής ισοτιμίας, η Οικονομική και Νομισματική Ένωση (ΟΝΕ) θα φέρει την αυξανόμενη δυνατότητα επιχειρήσεων και εμπορικών συναλλαγών στις εμπορικές επιχειρήσεις.
11. Το ευρώ θα αυξήσει την ανταγωνιστικότητα (πιο σκληρός ο ανταγωνισμός για τις αδύναμες χώρες εντός της ζώνης, πιο σκληρός επίσης και για όλες τις χώρες εκτός ζώνης) των συμμετεχόντων οικονομιών.
12. Θα ενθαρρύνει μια γρηγορότερη ανάπτυξη των γραμμών των νέων προϊόντων.
13. Μια γρηγορότερη εφαρμογή των νέων τεχνικών στη διαδικασία παραγωγής.
14. Και θα επιφέρει περισσότερη επένδυση στο ανθρώπινο κεφάλαιο. Επομένως.

15. Θα ενθαρρύνει την αύξηση της παραγωγής.
16. Του εισοδήματος και της απασχόλησης, και του περιορισμού του πληθωρισμού.
17. Αφαίρεση του κινδύνου της συναλλαγματικής ισοτιμίας από το εμπόριο με άλλα μέλη της περιοχής του Ευρώ.
18. Βελτιωμένη αποδοτικότητα των οικονομικών και νομισματικών αγορών.
19. Διαφάνεια των τιμών των αγαθών και των υπηρεσιών στις χώρες περιοχής του Ευρώ, η οποία προωθεί τον ανταγωνισμό - Ένας αντίκτυπος στη σύγκλιση τιμών, δηλαδή πολύ μεγάλες διαφορές τιμών δεν θα είναι πλέον ανεκτές.
20. Βελτιωμένη κατανομή των πόρων.
21. Γενικά, πορεία προς την οικονομική ολοκλήρωση.
22. Θα πρέπει να θεωρείται ως ελκυστική εναλλακτική λύση του δολαρίου.

Τα οφέλη του ευρώ για τις επιχειρήσεις, όπως αυτά έχουν καταγραφεί μέχρι σήμερα είναι:

1. Η γενική αποτελεσματικότητα τους στις παγκόσμιες αγορές βελτιώνεται από το γεγονός ότι το Ευρώ ενισχύει τον ανταγωνισμό στην ευρωπαϊκή ενιαία αγορά.
2. Μερικές λειτουργικές δαπάνες μειώνονται επειδή οι επιχειρήσεις είναι σε θέση να κάνουν μεγαλύτερο μέρος του εξωτερικού εμπορίου τους σε Ευρώ με τρίτες χώρες απ' ότι έκαναν προηγουμένως με τα εθνικά νομίσματα τους.
3. Η απροσδόκητη δύναμη του δολαρίου των ΗΠΑ το 1999 και το 2000 έδωσε στις επιχειρήσεις της περιοχής του ευρώ ένα πλεονέκτημα αναπάντεχου κέρδους σε πολλές αγορές εξαγωγών (ασθενές νόμισμα = ανταγωνιστικό σήμερα δεν ισχύει κάτι τέτοιο αφού το ευρώ είναι πάρα πολύ ισχυρό νόμισμα).
4. Παρουσιάζει στρατηγικές ευκαιρίες για εκείνες τις επιχειρήσεις που προετοιμάζονται κατάλληλα για αυτό.
5. Χαμηλότερες χρεώσεις για το συνάλλαγμα και άλλες οικονομικές συναλλαγές.
6. Ενδεχόμενη ενισχυμένη αποδοτικότητα για τις επιχειρήσεις.
7. Η πολύ βελτιωμένη διαφάνεια τιμών στις εθνικές αγορές στην περιοχή του Ευρώ.
8. Θα ενθαρρύνει τις επιχειρήσεις για να μειώσουν ή να αφαιρέσουν οποιαδήποτε διαφορές στις τιμές των αγαθών και των υπηρεσιών τους, εκτός από εκείνες που μπορούν να δικαιολογηθούν από τις συγκεκριμένα τοπικές περιστάσεις.
9. Οι τιμές μερικών αγαθών και υπηρεσιών σε ορισμένες αγορές αναμένονται να μειωθούν.
10. Το κόστος στους καταναλωτές ορισμένων αγαθών σε ορισμένες αγορές μπορεί ακόμη και να αναμένεται να πέσει.
11. Όλες οι επιχειρήσεις σε «υπό ένταξη» χώρες, που κάνουν εμπόριο στην περιοχή Ευρώ θα πρέπει ομοίως να αναθεωρήσουν τις εμπορικές στρατηγικές τους.
12. Η οικονομική και νομισματική ένωση (ΟΝΕ) θα φέρει στις μικρομεσαίες επιχειρήσεις (ΜΜΕ) περισσότερες ευκαιρίες επιλογής και επιχειρηματικές δυνατότητες.
13. Η εξαφάνιση του κινδύνου συναλλαγματικής ισοτιμίας στις περισσότερες από τις μεγαλύτερες αγορές της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Στο παρελθόν, αυτές οι μικρότερες επιχειρήσεις δεν είχαν την ίδια πρόσβαση με τις μεγαλύτερες επιχειρήσεις στα οικονομικά όρ-

γανα που προστατεύουν ενάντια στις νομισματικές διακυμάνσεις.

14. Αυξανόμενος ανταγωνισμός στην τραπεζική βιομηχανία και χαμηλότερα επιτόκια. Αυτά πρέπει να επιτρέψουν στις ΜΜΕ να χρηματοδοτήσουν τις διαδικασίες τους με ευνοϊκότερο κόστος από πριν.
15. Η αντιμετώπιση της περιοχής του Ευρώ ως μια διευρυμένη εγχώρια αγορά.
16. Οι ΜΜΕ θα έχουν τη δυνατότητα να πωλούν τα προϊόντα και τις υπηρεσίες τους σε μια πολύ ευρύτερη περιοχή (οικονομίες κλίμακας), σε περισσότερους πιθανούς πελάτες.
17. Οι ΜΜΕ θα ενθαρρυνθούν να ενσωματώσουν καινοτομία και νέες τεχνικές λύσεις στις επιχειρησιακές στρατηγικές τους, προς όφελος ολόκληρης της ευρωπαϊκής οικονομίας.
18. Οι μεγάλες επιχειρήσεις που αναπτύσσουν δραστηριότητες σε ολόκληρη την Ευρώπη θα απολαύσουν μια μείωση πολλών από τις δαπάνες τους, ειδικότερα στους τομείς της διαχείρισης του Υπουργείου Οικονομικών, των ξένων συναλλαγών συναλλάγματος και μέσω της αποβολής ενός μεγάλου μέρους του σημερινού κινδύνου του συναλλάγματος.
19. Ο αντίκτυπος του Ευρώ θα είναι πολύ ευρύτερος και θα έχει επιπτώσεις στις πολιτικές απασχόλησης, και στις αποφάσεις σχετικά με τη θέση των κέντρων παραγωγής και διανομής.

Ο ανταγωνισμός σε μερικούς τομείς θα είναι αναμφισβήτητα ισχυρότερος και με πολύ μεγαλύτερη διαφάνεια τιμών. (Μπιπζένης Α., 2009, σ. 522)

Ενώ τέλος τα οφέλη του Ευρώ και της ΟΝΕ για τους πολίτες (Καταναλωτές, ταξιδιώτες, υπαλλήλους) είναι:

1. Μειωμένες δαπάνες για να ταξιδέψει κανείς σε άλλες χώρες
2. Ευκολότερη και λιγότερο ακριβή μεταφορά των κεφαλαίων σε άλλες χώρες
3. Υψηλότερη διαφάνεια δαπανών και
4. Αυξανόμενος ανταγωνισμός ο οποίος θα οδηγήσει σε χαμηλότερες τιμές
5. Αποβολή των κινδύνων συναλλαγματικής ισοτιμίας μεταξύ των συμμετεχόντων χωρών
6. Χαμηλά επιτόκια που μειώνουν το κόστος δανεισμού
7. Εξασφαλισμένη αγοραστική δύναμη μέσω του χαμηλότερου πληθωρισμού.
8. Πιο βιώσιμη οικονομική ανάπτυξη, η οποία θα αυξήσει την ασφάλεια εργασίας.
9. Αυτό είναι η διαδικασία της αποκαλούμενης «σύγκλισης τιμών» που ενθαρρύνεται από την ευκολία με την οποία οι τιμές του ευρώ μπορούν να συγκριθούν από μια χώρα σε άλλη.
10. Εάν ταξιδεύετε συχνά - θα απολαύσετε μια χαρακτηρισμένη αύξηση στην ευκολία.
11. Δεν θα πρέπει πλέον να σπαταλήσετε χρόνο σε δημιουργία συναλλάγματος πριν από ένα ταξίδι ή ενώ ταξιδεύετε, ή παρεκκλίνετε του δρόμου σας για να εντοπίσετε μια χαμηλότερη συναλλαγματική ισοτιμία, κ.λπ.
12. Οι πολίτες, απολαμβάνουν τα οφέλη της μεγαλύτερης οικονομικής σταθερότητας στη «περιοχή του Ευρώ» - στις καθημερινές ζωές τους ως εργαζόμενοι, υπάλληλοι, καταναλωτές, ιδιοκτήτες σπιτιού και επιχειρηματίες.
13. Μερικά από αυτά τα οφέλη προέρχονται από την ανάπτυξη και την αυξανόμενη ανταγωνιστικότητα των επιχειρήσεων που έχουν επωφεληθεί των νέων ευκαιριών που παρουσιάζονται από το Ευρώ

14. Από την παγκόσμια οικονομική προοπτική, η Οικονομική και Νομισματική Ένωση (ONE) χτίζει περισσότερη εμπιστοσύνη στην οικονομία της Ευρώπης.
15. Οι τουρίστες από μέσα από την περιοχή του Ευρώ θα γλιτώνουν δαπάνες για τη δημιουργία συναλλάγματος όταν διασχίζουν τα σύνορα.
16. Οι οργανωτές ταξιδιού θα ωφεληθούν επίσης από την αφαίρεση των κινδύνων διακυμάνσεων συναλλαγματικής ισοτιμίας, αν και θα χάσουν το εισόδημα από κάποια πώση σε διαδικασίες ανταλλαγής νομίσματος τους.
17. Ο ανταγωνισμός μέσα στη βιομηχανία ταξιδιού και τουρισμού είναι πιθανό να οξυνθεί από τη διαφάνεια τιμών και αυτό είναι πιθανό να δώσει περισσότερη επιλογή, συχνά σε καλύτερες τιμές, στον καταναλωτή.
18. Η ίδια η ONE δεν είναι μια άμεση πηγή νέων θέσεων εργασίας, αλλά δημιουργεί σίγουρα μια νέα βάση για την αύξηση και την απασχόληση.
19. Τα χαμηλότερα επιτόκια θα ενθαρρύνουν περισσότερη επένδυση και περισσότερη αύξηση - δύο ουσιαστικοί όροι για τη δημιουργία θέσεων εργασίας.
20. Με το ευρώ που προσφέρει ένα πιο ελπιδοφόρο πλαίσιο για την οικονομική ανάπτυξη και τη δημιουργία θέσεων εργασίας, τα κράτη-μέλη αρχίζουν επίσης τις δομικές μεταρρυθμίσεις που θεωρούν ότι είναι απαραίτητες για να αφαιρέσουν τα εμπόδια στη δημιουργία θέσεων εργασίας.
21. Δεδομένου ότι ο γενικός στόχος της ONE είναι να δημιουργήσει οικονομική σταθερότητα και μακροπρόθεσμη ανάπτυξη, οι υπάλληλοι μπορούν να ωφεληθούν από την προοπτική της ασφάλειας εργασίας και το γεγονός ότι οι μισθοί τους θα προστατευθούν από τον πληθωρισμό μέσω της δέσμευσης της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας για τη σταθερότητα τιμών. 22. Είναι δυνατό ότι κάνοντας τη διαφοροποίηση των αμοιβών πιο ορατή στις χώρες και φέρνοντας τις χώρες γενικά πιο κοντά, η εισαγωγή του ευρώ θα ενθαρρύνει την αναζήτηση της απασχόλησης έξω από την εγχώρια αγορά και με αυτόν τον τρόπο θα προωθήσει τη μετακίνηση της εργασίας. (Μπιτζένης Α., 2009, σ. 523-524)

Ενώ υπάρχουν πολλά πλεονεκτήματα στο Ευρώ, μπορούν επίσης να υπάρξουν μερικά μειονεκτήματα. Το κόστος της μετάβασης των νομισμάτων των χωρών-μελών σε ένα ενιαίο νόμισμα θα μπορούσε να θεωρηθεί μειονέκτημα.

1. Δισεκατομμύρια ξοδεύτηκαν και θα ξοδευτούν όχι μόνο για να «παραχθεί» το νέο νόμισμα, αλλά και στην αλλαγή των συστημάτων λογιστικής, του λογισμικού, των έντυπων υλικών, των μηχανών πώλησης των μετρητών, των μηχανών στους χώρους στάθμευσης, των τηλεφωνικών θαλάμων, και κάθε άλλου τύπου μηχανής που δέχεται το νόμισμα. Επιπλέον,
2. Θα υπάρξουν ώρες εκπαιδευτικής κατάρτισης απαραίτητες για τους υπαλλήλους, τους διευθυντές, και ακόμη και τους καταναλωτές. Κάθε κυβέρνηση σε εθνικό και σε τοπικό επίπεδο θα έχει δαπάνες από τον αντίκτυπο της μετάβασης. Αυτός ο στόχος θα απαιτήσει πολλές ώρες οργάνωσης, προγραμματισμού, και εφαρμογής, η οποία επιβαρύνει τους ώμους των κυβερνητικών αντιπροσωπειών.
3. Η πιθανότητα του οικονομικού κλονισμού είναι ένας άλλος κίνδυνος που ελλοχεύει μαζί με την εισαγωγή ενός ενιαίου νομίσματος.

4. Με τα εθνικά νομίσματα τους, οι χώρες μπορούσαν να ρυθμίσουν τα επιτόκια για να ενθαρρύνουν επενδύσεις και κατανάλωση. Το Ευρώ έχει καταστήσει τις ρυθμίσεις επιτοκίου από τις μεμονωμένες χώρες αδύνατες, έτσι αυτή η μορφή αποκατάστασης έχει χαθεί. Τα επιτόκια για όλη την ζώνη του Ευρώ ελέγχονται από την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα.
5. Θα μπορούσαν επίσης οι χώρες να υποτιμήσουν το νόμισμα τους σε μια οικονομική ύφεση με τη ρύθμιση της συναλλαγματικής ισοτιμίας τους. Αυτή η υποτίμηση θα ενθάρρυνε τις ξένες αγορές των αγαθών τους (εξαγωγές), θα μπορούσαν έτσι να επαναφέρουν την οικονομία πίσω στο σημείο όπου πρέπει να είναι. Δεδομένου ότι δεν υπάρχει πλέον ένα μεμονωμένο εθνικό νόμισμα, αυτή η μέθοδος οικονομικής ανάκαμψης χάνεται επίσης.
6. Ένας τρίτος τρόπος που θα μπορούσε να προσαρμοστεί στους οικονομικούς κλονισμούς ήταν μέσω των ρυθμίσεων των κυβερνητικών εξόδων όπως τα προγράμματα ανεργίας και κοινωνικής ευημερίας. Σε περιόδους οικονομικής δυσκολίας, όταν αυξάνονται οι προσωρινές απολύσεις και περισσότεροι πολίτες χρειάζονται επιδόματα ανεργίας και άλλη χρηματοδότηση ευημερίας, τα κυβερνητικά έξοδα αυξάνονται για να κάνουν αυτές τις πληρωμές. Αυτό «ενθαρρύνει» τα έξοδα, τα οποία βοηθούν να βγει η χώρα από την οικονομική της ύφεση. Λόγω του συμφώνου σταθερότητας και ανάπτυξης, οι κυβερνήσεις είναι περιορισμένες στην αύξηση των δημοσιονομικών ελλειμμάτων τους. Αυτό περιορίζει την ελευθερία τους στα έξοδα κατά τη διάρκεια των οικονομικά δύσκολων περιόδων και περιορίζει την αποτελεσματικότητά τους στο να φύγει μία χώρα από μια ύφεση.
7. Εκτός από την πιθανότητα του οικονομικού κλονισμού μέσα στις χώρες της ευρωζώνης, υπάρχει επίσης η πιθανότητα του πολιτικού κλονισμού. Η έλλειψη μιας ενιαίας φωνής για όλες τις χώρες του Ευρώ θα μπορούσε να προκαλέσει προβλήματα και ένταση μεταξύ των συμμετεχόντων χωρών στη ζώνη του ευρώ. Θα υπάρχει πάντα ο πιθανός κίνδυνος μια χώρα μέλος να καταρρεύσει οικονομικά και να έχει επιπτώσεις σε ολόκληρο το σύστημα.
8. Η χώρα δεν μπορεί πλέον να διευθύνει τη νομισματική πολιτική εξ ονόματος της.
9. Η χώρα ίσως να πρέπει να περιορίσει ουσιαστικά τη χρήση επεκτατικής φορολογικής πολιτικής της εξαιτίας του συμφώνου σταθερότητας και ανάπτυξης.
10. Η συναλλαγματική ισοτιμία δεν είναι πλέον διαθέσιμη ως «προστατευτικό μαξιλάρι». Παραδείγματος χάριν, μια πτώση στη ζήτηση για τις εξαγωγές της χώρας, η οποία είναι συγκεκριμένη για τη χώρα θα οδηγούσε σε μια αυτόματη υποτίμηση του νομίσματος εάν η συναλλαγματική ισοτιμία ταλαντεύεται. Αυτό θα μείωνε την επίδραση στην οικονομία. Αφετέρου, εάν η χώρα είναι μέρος της Ευρωζώνης, δεν υπάρχει πλέον το γερμανικό μάρκο, παραδείγματος χάριν, για να υποτιμηθεί ενάντια σε άλλα νομίσματα, έτσι ο προστατευτικός μηχανισμός θα χανόταν. (Μπιτζένης Α., 2009, σ. 524-525)

Εάν τα οικονομικά οφέλη υπερβαίνουν τις δαπάνες, εξαρτάται από τέσσερις παράγοντες:

1. Το βαθμό της εμπορικής ολοκλήρωσης με τις άλλες χώρες στην Ευρω-ζώνη.
2. Το βαθμό κινητικότητας της εργασίας με τις άλλες χώρες στην Ευρω-ζώνη.
3. Το ποσό «ασύμμετρων κλονισμών» που χτυπούν τη χώρα.
4. Η ευελιξία των αμοιβών μέσα στη χώρα.

Είναι αδύνατο να υπολογιστούν τα οικονομικά κέρδη και το κόστος μιας Οικονομικής και Νομισματικής Ένωσης με οποιοδήποτε βαθμό ακρίβειας βασισμένο στην τρέχουσα κατάσταση. «Εάν η ΟΝΕ πετύχει, θα προωθήσει την ευρωπαϊκή πολιτική καθώς επίσης και την οικονομική ολοκλήρωση, ενθαρρύνοντας την ειρήνη και την ευημερία σε μια περιοχή που θα μπορούσε κάποια ημέρα να περιλάβει όλη την Ανατολική Ευρώπη. Εάν η ΟΝΕ αποτύχει, τότε, η κατευθυντήρια δύναμη της, ο στόχος της ευρωπαϊκής πολιτικής ενοποίησης, θα οπισθοδρομησει.» (Μπιπζένης Α., 2009, σ. 527)

2. Έλευση του ευρώ και αλλαγές στην καταναλωτική συμπεριφορά

Είναι γεγονός ότι σήμερα νέες καταναλωτικές συνήθειες και πρότυπα διαμορφώνονται ταχύτατα ως αποτέλεσμα της εξέλιξης της τεχνολογίας και της παγκοσμιοποίησης της αγοράς. Οι όροι του καταναλωτικού τρόπου ζωής μεταβάλλονται συνεχώς.

Για πρώτη φορά η Ελλάδα βρίσκεται στη δίνη μιας διεθνούς οικονομικής κρίσης. Διανύουμε μια δύσκολη εποχή. Η διεθνής κοινότητα αντιμετωπίζει σήμερα την πιο μεγάλη οικονομική σήμερα της μεταπολεμικής περιόδου. Βιώνουμε ένα μίγμα έκρηξης στις διεθνείς τιμές του πετρελαίου, των πρώτων υλών και των βασικών προϊόντων. Ο πληθωρισμός της ευρωζώνης υπερδιπλασιάστηκε. Η ακρίβεια εξελίχθηκε σε μείζον κοινωνικό πρόβλημα για όλες τις χώρες. Η ανεργία απειλεί σοβαρά τις κοινωνίες. Οι ρυθμοί ανάπτυξης της Ε.Ε. έπεσαν στο μισό. Η χρηματοοικονομική κρίση έφτασε στην καρδιά της Ευρώπης και χρηματοοικονομικοί οργανισμοί κλονίζονται. Κάποιοι έχασαν κάθε επαφή με τη διεθνή πραγματικότητα και ισχυρίζονται ότι για όλα φταίει η Ελληνική Κυβέρνηση.

Τα πραγματικά προβλήματα της κρίσης, επεκτάθηκαν κύρια στο σύνολο των πολιτών, που είναι η άνοδος των επιτοκίων, η δύσκολη λήψη δανείων, η άνοδος των τιμών των εμπορευμάτων και των καυσίμων που επέφεραν ακρίβεια και τη μείωση της αγοραστικής δύναμης των καταναλωτών. Δημιουργήθηκε πτώση των καταναλωτικών δαπανών, άρα και πτώση των κύκλων των εργασιών.

Και το ερώτημα που τίθεται είναι: Ευθύνεται τελικά το ευρώ για την όλη αυτή κατάσταση στη χώρας μας;

Είναι γεγονός και έχει αποδειχθεί από επίσημες έρευνες ότι η έλευση του ευρώ, επέφερε σημαντικές αλλαγές στην ελληνική οικονομία γενικότερα, αλλά ειδικότερα στον τρόπο που τα νοικοκυριά διαχειρίζονται τα εισοδήματά τους και σχεδιάζουν τις καταναλωτικές τους προτιμήσεις. Το ευρώ αποτελεί τον ακρογωνιαίο λίθο, εργαλείο αλλά και σύμβολο της Ενωμένης Ευρώπης. Ένα μέσο που σε μακροοικονομικό επίπεδο, μαζί με κάποιες οικονομικές εξελίξεις διεθνώς λειτούργησε ευεργετικά για διάφορους τομείς της ελληνικής οικονομίας, αλλά σε μικροοικονομικό επίπεδο, όπως στα νοικοκυριά οδήγησε σε συρρίκνωση του πλούτου τους, σε ακρίβεια για ορισμένα βασικά είδη διατροφής τα οποία με την εισαγωγή του ευρώ και για τα πρώτα χρόνια παρατηρήθηκαν στρογγυλοποιήσεις προς τα πάνω. Παράλληλα, τα νοικοκυριά αύξησαν τις καταναλωτικές τους δαπάνες, έχοντας πια ευρεία δυνατότητα χορηγήσεων από το τραπεζικό σύστημα, λόγω και της ευρύτατης μείωσης των επιτοκίων χορηγήσεων, με αποτέλεσμα σήμερα μεγάλο μέρος των νοικοκυριών να αντιμετωπίζουν προβλήματα να ανταποκριθούν στις υπο-

χρεώσεις τους.

Επιπλέον έχει διαπιστωθεί ότι ο υψηλός πληθωρισμός περιορίζει το πραγματικό εισόδημα των εργαζομένων, μειώνει την αγοραστική τους δύναμη, αποτελεί τροχοπέδη στη συνολική ζήτηση για αγαθά και υπηρεσίες και, κατ' επέκταση, επιδρά αρνητικά στην ανάπτυξη και την κοινωνική ευημερία. Ο πληθωρισμός στην Ελλάδα μειώθηκε δραματικά από περίπου 20% στις αρχές της δεκαετίας του 1990 στο 10% στα μέσα της δεκαετίας του 1990 και στο 3% στα τέλη της ίδιας δεκαετίας. Η επιτυχία μείωσης του πληθωρισμού οφείλεται κυρίως στην προσπάθεια της χώρας να επιτύχει τα κριτήρια του Μάαστριχτ για ένταξη στην Ευρωζώνη. Ένα από τα κριτήρια ήταν και ο πληθωρισμός.

Παρά τη μεγάλη πτώση του πληθωρισμού, η δυσφορία του κόσμου για τις αυξήσεις των τιμών παραμένει ισχυρή και εμφανίζεται εντονότερη απ' ό,τι στο παρελθόν. Σε όλες τις δημοσκοπήσεις ο πληθωρισμός και, πιο συγκεκριμένα, η αποκαλούμενη «ακρίβεια» είναι ένα από τα μεγαλύτερα προβλήματα των νοικοκυριών.⁶ Στη μηνιαία επισκόπηση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την πορεία των τιμών του καταναλωτή, οι Έλληνες παρουσιάζονται ιδιαίτερα απαισιόδοξοι. Θεωρούν ότι το ευρώ έφερε μαζί του υψηλό πληθωρισμό.

Η δυσφορία των πολιτών για τις αυξήσεις των τιμών δεν φαίνεται εκ πρώτης όψεως να έχει αντιστοιχία με την πορεία του Δείκτη Τιμών Καταναλωτή (ΔΚΤ), η οποία είναι μεν ανοδική, αλλά όχι υπερβολικά ανοδική. Ο πληθωρισμός, με άλλα λόγια, για το μέσο ελληνικό νοικοκυριό είναι τα τελευταία χρόνια θετικός μεν, αλλά πολύ χαμηλός σε σχέση με το παρελθόν.

Η αναντιστοιχία που υπάρχει ανάμεσα στις αντιλήψεις του κόσμου για τον πληθωρισμό και τα στοιχεία της Εθνικής Στατιστικής Υπηρεσίας της Ελλάδος (ΕΣΥΕ) για τον πληθωρισμό πιθανόν, όμως, να οφείλεται στις διαφοροποιήσεις των επιπτώσεων του πληθωρισμού στις διαφορετικές κοινωνικές ομάδες. Αν, για παράδειγμα, αγαθά πρώτης ανάγκης, όπως η διατροφή και η στέγαση τυχάνει να αυξάνονται με υψηλότερους ρυθμούς, τότε είναι φυσιολογική και η δυσφορία του κόσμου, ιδιαίτερα των κατώτερων εισοδηματικών κλιμακίων, των οποίων η κατανάλωση για τα αγαθά πρώτης ανάγκης απορροφά ένα μεγαλύτερο μέρος του εισοδήματός τους. Η ασύμμετρη αύξηση των τιμών των επιμέρους αγαθών και υπηρεσιών έχει, επομένως, αναδιανεμητικό χαρακτήρα και εφόσον τύχει να επηρεάζει αρνητικά μια σημαντική μερίδα του πληθυσμού για μακρύ χρονικό διάστημα, θα μπορούσε να επηρεάσει αρνητικά τις αντιλήψεις για τον πληθωρισμό καθώς και για τη συμβολή της κυκλοφορίας του ευρώ στη διαμόρφωσή του.

Ένα από τα σημαντικότερα γεγονότα των τελευταίων ετών είναι η είσοδος της Ελλάδας στην Ευρωζώνη. Η Ελλάδα εισήλθε στη νομισματική ένωση την 01/01/2001, υιοθετώντας το ενιαίο νόμισμα. Οι Έλληνες, όμως, διαμαρτύρονται ότι το ευρώ έφερε ανατιμήσεις και ότι είναι η κύρια αιτία για τις αυξήσεις των τιμών των αγαθών και υπηρεσιών. Μια εξήγηση της δυσφορίας που επικρατεί είναι η πιθανή όξυνση των ανισοτήτων λόγω ανατιμήσεων σε συγκεκριμένα αγαθά και υπηρεσίες που καταναλώνουν περισσότεροι οι φτωχοί. Αποτελεί, όμως, ανοικτό

⁶ Για παράδειγμα, σε πρόσφατη έρευνα που διενήργησε η εταιρεία δημοσκοπήσεων MRB Hellas για λογαριασμό του Συνδέσμου Ελλήνων Βιομηχάνων (ΣΕΒ), το 74,5% των ερωτώμενων θεωρούν το ευρώ αρνητική εξέλιξη για την ελληνική οικονομία, συνδέοντας το με τη λεγόμενη ακρίβεια. Ακολούθως, το 45,2% των ερωτώμενων θεωρούν αρνητική εξέλιξη τη μεγάλη εισροή μεταναστών και το 42,2% την αύξηση της ανεργίας

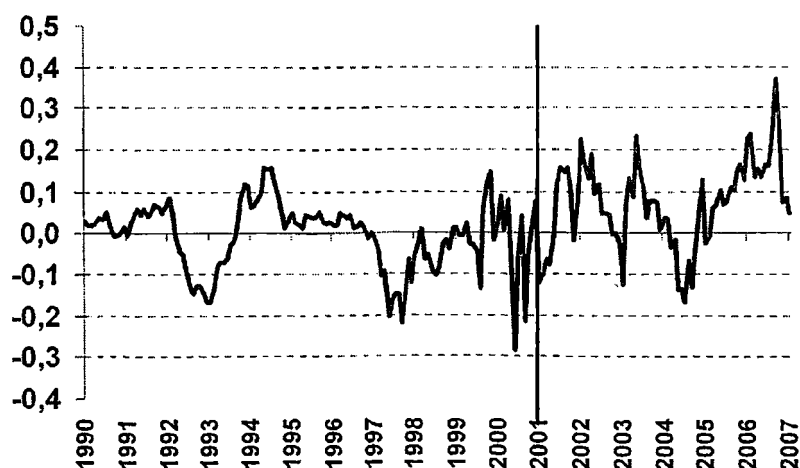
ερώτημα αν το ευρώ πραγματικά συνοδεύτηκε από μια όξυνση ή άμβλυνση των οικονομικών ανισοτήτων μεταξύ των οικονομικά ευπαθών και των πλουσιότερων νοικοκυριών. Όξυνση των ανισοτήτων μεταξύ των δύο πληθυσμιακών ομάδων θα μπορούσε, για παράδειγμα, να ήταν το αποτέλεσμα μιας μεγαλύτερης αύξησης των τιμών στη στέγαση ή τα είδη διατροφής από την αύξησης σε άλλα αγαθά και υπηρεσίες.

Στις έρευνες που έχουν διεξαχθεί μέσα σε αυτήν την 10ετία από την εισαγωγή του ευρώ στη χώρα μας, έχει παρουσιαστεί μηδαμινή διαφορά πληθωρισμού φτωχών και πλουσίων τόσο για την περίοδο πριν το ευρώ όσο και για την περίοδο μετά από αυτό. Η διαπίστωση αυτή δείχνει ότι το νέο νόμισμα δε συνοδεύτηκε από σημαντική διαφοροποίηση του ύψους του πληθωρισμού σε κάποιο συγκεκριμένο εισοδηματικό κλιμάκιο.

Η απλή όμως διαφορά του πληθωρισμού των φτωχών από τον πληθωρισμό των πλουσίων κρύβει το γεγονός ότι τα τελευταία χρόνια ο πληθωρισμός του μέσου ελληνικού νοικοκυριού είναι σημαντικά χαμηλότερος σε σχέση με το παρελθόν. Σε περιόδους χαμηλού πληθωρισμού, η διαφορά του πληθωρισμού μεταξύ των δύο διαφορετικών εισοδηματικών ομάδων αποκτά μεγαλύτερη βαρύτητα και γίνεται περισσότερο αισθητή. Αυτό σημαίνει ότι μετά την 1/1/2001, σε περιόδους που ο πληθωρισμός των φτωχών ήταν υψηλότερος, η επιβάρυνση των οικονομικά ασθενέστερων ήταν αναλογικά πολύ μεγαλύτερη από αυτή των ευκατάστατων σε σχέση με προηγούμενες περιόδους.

Συγκεκριμένα, ο μέσος όρος της διαφοράς των πληθωρισμών των δύο κοινωνικών ομάδων ως κλάσμα του συνολικού πληθωρισμού ήταν μηδενικός την περίοδο πριν την 1^η Ιανουαρίου 2001. Μετά όμως την εισαγωγή του ευρώ, ο επιπλέον πληθωρισμός των φτωχών που υπερβαίνει τον πληθωρισμό των πλουσίων είναι σημαντικό κλάσμα του συνολικού πληθωρισμού. Για παράδειγμα, το 2006 η διαφορά των δύο πληθωρισμών είναι ίση με 2/10 του συνολικού πληθωρισμού, ενώ γίνεται μέγιστη το Σεπτέμβριο 2009 οπότε και φτάνει τα 4/10 του συνολικού πληθωρισμού. Συνολικά, μετά την είσοδο του ευρώ, η διαφορά του πληθωρισμού φτωχών μείον πλουσίων ισούται κατά μέσο όρο με το 1/10 του συνολικού πληθωρισμού. Τα ανωτέρω φαίνονται ξεκάθαρα στο διάγραμμα που ακολουθεί. Οι διαφορές στον πληθωρισμό φτωχών-πλουσίων έχουν γίνει πιο μεγάλες και περισσότερο ευμετάβλητες.

**Πληθωρισμός φτωχών μείον πληθωρισμός πλουσίων
ως κλάσμα του μέσου πληθωρισμού**

Ένα δεύτερο στοιχείο που καταδεικνύει ότι το νέο νόμισμα συνοδεύτηκε από όξυνση των οικονομικών ανισοτήτων μεταξύ των διαφορετικών εισοδηματικών ομάδων είναι η αύξηση του λόγου της τυπικής απόκλισης των φτωχών προς αυτή των πλούσιων μετά την 1^η Ιανουαρίου 2001. Η τυπική απόκλιση των πληθωρισμών της κάθε ομάδας εκφράζει τη διακύμανση και συνεπώς την αβεβαιότητα των νοικοκυριών για τον πληθωρισμό. Ο λόγος αυτός είναι περίπου ίσος με τη μονάδα πριν την εισαγωγή της Ελλάδας στην Ευρωζώνη. Δηλαδή, τα φτωχά νοικοκυριά αντιμετώπιζαν την ίδια περίπου αβεβαιότητα ως προς τον πληθωρισμό με τα πλούσια νοικοκυριά. Όμως, μετά την εισοδο του ευρώ, ο λόγος αυτός αυξήθηκε σημαντικά. Στην εποχή του ευρώ, τα φτωχά νοικοκυριά χαρακτηρίζονται από τυπική απόκλιση που είναι 1,5 φορές μεγαλύτερη από την τυπική απόκλιση των πλούσιων νοικοκυριών. Δηλαδή η εποχή μετά την εισαγωγή του ευρώ συμπίπτει με μια περίοδο, στην οποία τα οικονομικά ευπαθή νοικοκυριά χαρακτηρίζονται από μεγαλύτερη αβεβαιότητα και από μεγαλύτερη ανασφάλεια αναφορικά με τις καταναλωτικές τους δαπάνες σε σύγκριση με τα περισσότερο ευκατάστατα νοικοκυριά.⁷

Η διαπίστωση ότι το ευρώ συμπίπτει με μια περίοδο όξυνσης των οικονομικών ανισοτήτων μεταξύ των δύο διαφορετικών εισοδηματικά ομάδων, ενισχύεται από τα αποτελέσματα μιας ανάλυσης ευαισθησίας των δύο δεικτών πληθωρισμού, φτωχών και πλούσιων. Για την ανάλυση αυτή επιλέγονται, δύο ομάδες νοικοκυριών που αντιστοιχούν σε ακραία εισοδηματικά κλιμάκια. Συγκεκριμένα οι ομάδες αυτές περιλαμβάνουν το 10% των νοικοκυριών με το κατώτερο και το ανώτερο εισόδημα αντίστοιχα. Οι διαφορές που παρατηρούνται ανάμεσα στα μεγέθη που χαρακτηρίζουν τις δύο καινούργιες ομάδες είναι ακόμα εντονότερες μετά την εισοδο του ευρώ. Είναι χαρακτηριστικό ότι η τυπική απόκλιση του πληθωρισμού των φτωχών είναι περίπου ίδια με αυτή των πλούσιων την περίοδο πριν το 2001. Όμως, μετά την 1/1/2001, η τυπική απόκλιση του πληθωρισμού του 10% των φτωχότερων νοικοκυριών του δείγματος είναι ίση με 1,7 φορές την τυπική απόκλιση του 10% των πλουσιότερων νοικοκυριών. Με άλλα λόγια, για νοικοκυριά περισσότερο στα άκρα της εισοδηματικής κατανομής, η διαφοροποίηση ανάμεσα στις κοινωνικές ομάδες όσον αφορά την αβεβαιότητα του πληθωρισμού που αντιμετωπίζουν, μεγαλώνει, από 1,5 φορές περισσότερο για τους φτωχούς γίνεται 1,7 φορές περισσότερο για τους φτωχούς.

Συμπερασματικά, το ευρώ δεν συνοδεύεται από ξεκάθαρη όξυνση των οικονομικών ανισοτήτων που προκαλεί το διαφορετικό ύψος των ανατιμήσεων των αγαθών και υπηρεσιών εκείνων που καταναλώνουν οι διαφορετικές εισοδηματικές ομάδες. Συνοδεύεται, όμως, από εντονότερες αποκλίσεις μεταξύ των φτωχών και των πλούσιων εις βάρος των φτωχών όσον αφορά τη διακύμανση του πληθωρισμού.

Συγκεκριμένα μετά την 1/1/2001 η διαφορά του επιπλέον πληθωρισμού των φτωχών από τον πληθωρισμό των πλούσιων ως κλάσμα του πληθωρισμού του μέσου νοικοκυριού παρουσίασε σημαντική αύξηση, αλλά και εντονότερη διακύμανση σε σχέση με την περίοδο πριν το

⁷ Ο λόγος των τυπικών αποκλίσεων των πληθωρισμών των δύο εισοδηματικών ομάδων την περίοδο 1999-2000, μια περίοδο που ο πληθωρισμός είχε ήδη μειωθεί στα σημερινά επίπεδα και λίγο πριν την εισαγωγή του ευρώ, είναι επίσης περίπου ίσος με τη μονάδα, όπως είναι και ο αντίστοιχος λόγος για όλη την περίοδο 1990-2000. Αυτό ισχυροποιεί το συμπέρασμά μας ότι η μεγαλύτερη αβεβαιότητα ως προς τον πληθωρισμό στα φτωχά νοικοκυριά σε σχέση με τα πλουσιότερα συνδέεται, πράγματι, με το ευρώ.

ευρώ. Οι ανισότητες, δηλαδή, που πηγάζουν από τον πληθωρισμό σε επίπεδο αβεβαιότητας εντάθηκαν.

Ο λόγος της τυπικής απόκλισης του πληθωρισμού των φτωχών διά της τυπικής απόκλισης του πληθωρισμού των πλουσίων αυξήθηκε μετά την 1/1/2001: Από μονάδα έγινε 1,5. Συνεπώς, η ανισότητα σε επίπεδο αβεβαιότητας εντάθηκε.

Τέλος, η αύξηση του συγκεκριμένου λόγου των τυπικών αποκλίσεων του πληθωρισμού φτωχών και πλουσίων γίνεται ακόμα εντονότερη αν επιλεχθούν νοικοκυριά που αντιστοιχούν σε περισσότερο ακραίες εισοδηματικά κατηγορίες: Όσο πιο φτωχά τα νοικοκυριά, τόσο πιο επιβαρυντική η αλλαγή στη αβεβαιότητα που αντιμετωπίζουν σε σχέση με τους πλούσιους.

Το ευρώ αποτελεί ακόμα και σήμερα «παμπού» για την μέση ελληνική οικογένεια, ένα νόμισμα το οποίο θεωρούν ότι ευθύνεται αποκλειστικά για τις όποιες αρνητικές και δυσμενείς εξελίξεις στα εισοδήματα τους και στον τρόπο που τα διαχειρίζονται. Αυτό από μόνο του αποτελεί γεγονός που δεν διευκολύνει την απρόσκοπτη διερεύνηση της μεταβολής της καταναλωτικής πίστης και δαπάνης. Παράλληλα, σκόπιμο θα ήταν να μελετηθεί ενδελεχώς μελλοντικά, όχι η μεταβολή των δαπανών των ελληνικών μόνο νοικοκυριών, αλλά και διεθνώς στους κόλπους των ήδη ενταγμένων αλλά και υπό ένταξη χωρών στην ΟΝΕ νοικοκυριών, με συγκριτικά στοιχεία και δειγματοληπτικές μελέτες. Ακόμα, αυτό που θα μπορούσε να είναι αντικείμενο μιας περαιτέρω έρευνας είναι οι ετήσιες μεταβολές στην καταναλωτική δαπάνη των νοικοκυριών, από την εισαγωγή του ευρωνομίσματος και μετά, σε ετήσια βάση, διότι έτσι μια σύγκριση τιμών αγαθών και υπηρεσιών μέσα σε σύντομα χρονικά διαστήματα είναι πιο αντιπροσωπευτική των επιρροών που δύναται να ασκεί το ευρώ και οι λοιποί προσδιοριστικοί παράγοντες

Πέραν τούτων οι έρευνες κατέδειξαν ότι οι Έλληνες καταναλωτές αλλάζουν συνήθειες, με την κρίση να έχει αγγίξει την πραγματική οικονομία και τις πρώτες σημαντικές αλλαγές στα αγοραστικά τους πρότυπα.

Η πρώτη «χειροπιαστή» συνέπεια της κρίσης δεν είναι άλλη από την εξαφάνιση του «ζεστού» χρήματος από την αγορά, και μια μαζική στροφή σε φθηνότερα προϊόντα. Συνέπεια που εκτιμάται ότι δεν θα περιοριστεί μόνο στο διάστημα που θα διαρκέσει η κρίση, σημειώνουν με νόημα αρκετοί έμποροι. Αυτό που συζητείται ευρέως το τελευταίο διάστημα, είναι ότι η επισκεψιμότητα στα καταστήματα από τα μέσα Νοεμβρίου μέχρι σήμερα, έχει μειωθεί αισθητά. Οι περισσότεροι κάνουν πλέον όλο και πιο στοχευμένες αγορές, ενώ ο «αυθόρμητος» καταναλωτής που κάποτε βόλταρε στην αγορά και ψώνιζε κατά το δοκούν, άρχισε να γίνεται πια είδος εν ανεπαρκεία.

Το πιο χαρακτηριστικό ίσως παράδειγμα των αλλαγών που συντελούνται στην αγορά, είναι αυτό που συμβαίνει με τις εκπτώτικες αλυσίδες super market. Οι τελευταίες συνεχίζουν να καταγράφουν αυξήσεις στις πωλήσεις τους κατά 4%-4,5% κατά μέσον όρο, όταν όλα τα «συμβατικά» super market βιώνουν στασιμότητα ή και μείωση στον τζίρο τους για πρώτη φορά τα τελευταία χρόνια.

Η αύξηση πωλήσεων των εκπτώτικων αλυσίδων οφείλεται σε ποσοστό 90% στα δικά τους προϊόντα, δηλαδή στα φθηνά είδη ιδιωτικής ετικέτας. Οι πολυεθνικές εταιρείες από την πλευρά τους, συμπεριλαμβανομένων και των μεγάλων ελληνικών «ονομάτων», προσπαθούν να

διατηρήσουν τα μερίδιά τους, ρίχνοντας στα ακριβώς διπλανά ράφια των private label, δικά τους μη διαφημιζόμενα προϊόντα. Εκτιμούν έτσι ότι μπορεί να δελεάσουν τον καταναλωτή ώστε να επιλέξει το «όχι πολύ γνωστό», αλλά πάντως «φθινό επώνυμο προϊόν», έναντι του private label. Παράλληλα τα ιδιωτικής επικέτας είδη αποτελούν και μια διέξοδο σε περίοδο κρίσης και για πολλές μεγάλες ελληνικές βιομηχανίες, οι οποίες επιλέγουν την οδό της συνεργασίας με τις αλυσίδες, παράγοντας για λογαριασμό τους «ανώνυμα» προϊόντα.

Το δεύτερο χαρακτηριστικό δείγμα αλλαγής των καταναλωτικών μας προτύπων αφορά στις προσφορές. Πέρυσι μεγάλη αλυσίδα διαπίστωσε ότι η σωστή επιλογή των προσφορών που «κρύβονται» στα ράφια της, μπορεί να μειώσει ακόμη και κατά 50% το ετήσιο κόστος ενός καταναλωτή, για την αγορά συγκεκριμένων προϊόντων. Και αυτό, αφού είναι δυνατό να χαρίζει στους πελάτες της το 1 στα 2 προϊόντα που αγοράζουν. Επιχείρησε λοιπόν να διαπιστώσει με έρευνες σε επιλεγμένα της καταστήματα, κατά πόσο έχουν αυξηθεί το τελευταίο χρόνο οι καταναλωτές που ψωνίζουν μόνο είδη σε προσφορά.

Το αποτέλεσμα ήταν εντυπωσιακό: Η έρευνα έδειξε ότι η αγορά 16 βασικών προϊόντων που συνοδεύονταν από προσφορά (2+1 δώρο ή 1+1 δώρο), κοστίζει συνολικά 45,37 ευρώ. Το επιπλέον κέρδος για τους καταναλωτές από τα δωρεάν προϊόντα ήταν συνολικά 24,02 ευρώ. Δηλαδή κέρδος της τάξης του 47,06%. Αυτό σημαίνει, όπως λένε αυτοί που επιμελήθηκαν την έρευνα, ότι όποιος πελάτης τους αναζητούσε αντίστοιχες προσφορές στα προϊόντα που αγόρασε πέρυσι κάθε εβδομάδα από την αλυσίδα, θα είχε εξοικονομήσει μέχρι 1.249 ευρώ. Δηλαδή στην πραγματικότητα θα είχε ψωνίσει δωρεάν από το super market τις 17 από τις 52 συνολικά εβδομάδες του χρόνου!

Πράγματι, η έρευνα έδειξε ότι υπήρχαν πελάτες που συστηματικά γέμιζαν το καλάθι του super market για πάνω από 10 εβδομάδες, χωρίς στην ουσία να έχει χρειαστεί να περάσουν από το ταμείο του. Κάποιοι δήλωσαν ότι κατάφεραν να μειώσουν το ετήσιο κόστος τους για την αγορά ζυμαρικών κατά 1/3 και ότι κατέβαλαν 50% λιγότερα χρήματα για αγορές σαμπουάν και αφρόλουτρων, επιλέγοντας συσκευασίες 1+1 δώρο.

Πως αξιοποίησε τα ευρήματα αυτά η αλυσίδα; Πολύ απλά αποφάσισε να αυξήσει σε ποσοστό μεταξύ 30% - 40% τα προϊόντα - προσφορές που θα συμπεριλάβει στα ράφια της το 2009. Πολιτική που υπαγορεύτηκε όχι μόνο από τη συνεχιζόμενη πτωτική πορεία που καταγράφει ο τζίρος των «συμβατικών» προϊόντων της, αλλά και από την έλευση στην ελληνική αγορά δύο νέων εκπαιωτικών αλυσίδων: Της γερμανικής Aldi και της βελγικών συμφερόντων Lion Food Stores (το νέο εμπορικό σήμα της A- B Βασιλόπουλος). Η περίπτωση μάλιστα της νεοεισελεύσης στην αγορά Aldi είναι εντυπωσιακή, αφού έχει καταφέρει να συνάψει συμφωνίες με 128 Έλληνες παραγωγούς για την παραγωγή δικών της private label προϊόντων (τρόφιμα και ποτά), στα οποία θα αναγράφεται και το όνομα του παραγωγού. Τέτοιες συμφωνίες με την Aldi έχουν συνάψει πολλά από τα μεγαλύτερα ονόματα του κλάδου τροφίμων και ποτών της χώρας.

Λογικό είναι ότι η άφιξη των δύο «καινούργιων», αναγκάζει τους υπάρχοντες παίκτες του τομέα των discounters να απαντήσουν. Τα Lidl και τα Dia σχεδιάζουν ήδη νέα σημεία πώλησης, ενώ παραδοσιακά super market διευρύνουν τη γκάμα των προϊόντων ιδιωτικής επικέτας στα ράφια τους. Ενδεικτική είναι η περίπτωση της Αφοί Βερόπουλοι, στελέχη της οποίας επισή-

μαίνουν ότι οι πωλήσεις προϊόντων με την ετικέτα της εταιρείας αυξήθηκαν πέρυσι σε σχέση με το 2007 κατά 30% και ήδη αντιπροσωπεύουν το 10%-11% του συνολικού της τζίρου. Εν ολίγοις, όλα δείχνουν ότι το 2010 θα αναδειχθεί σε έτος των discounters, αυξάνοντας το μερίδιό τους από το μόλις 12% που κατέχουν σήμερα, ίσως και στο 20%.

Άλλωστε, το έδαφος για να γίνει κάτι τέτοιο είναι σήμερα πιο ώριμο παρά ποτέ. Μελέτη του Οικονομικού Πανεπιστημίου Αθηνών και του καθηγητή Γιώργου Μπαλτά, έδειξε πως κατά μέσο όρο οι Έλληνες επισκέπτονται πλέον τα super market 7 φορές τον μήνα, ξοδεύοντας κάθε φορά από 63 ευρώ, όταν το 2007 σε καθεμιά από τις 6,3 επισκέψεις που έκαναν, δαπανούσαν 71,5 ευρώ. Μάλιστα, σύμφωνα με την ίδια έρευνα, το τελευταίο διάστημα υπάρχει ισχυρότατη ένδειξη περιορισμού των λεγόμενων «παρορμητικών» αγορών και αύξηση του προγραμματισμού. Αν και το 49% των καταναλωτών συνεχίζει να έχει προκαθορισμένες προτιμήσεις σχετικά με τις μάρκες, ο ένας στους δύο καταναλωτές (51%) επιλέγει τις μάρκες των προϊόντων που αγοράζει μέσα στο κατάστημα. Επομένως, είναι ιδιαίτερα επιρρεπής σε επιτόπου ενέργειες προβολής και προώθησης. Όσο για τα είδη που διατίθενται καθημερινά σε συσκευασίες προσφοράς, στα ζυμαρικά, στα γαλακτοκομικά, στα σαπουνία, στα σαμπουάν, στα αφρόλουτρα, στα απορρυπαντικά, και στα αναψυκτικά, καθημερινά πλέον προστίθενται και νέα.

Και το φαινόμενο αυτό δεν αφορά μόνο τα είδη των super market. Η τιμή των προϊόντων αποτελεί πλέον για ολοένα και περισσότερους καταναλωτές της λεγόμενης «μεσαίας τάξης» το βασικό κριτήριο όταν αγοράζουν οποιοδήποτε αγαθό.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι αυτό που συμβαίνει τελευταίως στο χώρο της ένδυσης. Παλαιότερα ο καταναλωτής δεν έδινε και τόσο μεγάλη προσοχή στην τιμή. Σήμερα ελέγχει τις τιμές και αναζητά ποιότητα σε προσιτή τιμή. Δεν είναι τυχαίο άλλωστε ότι η εν Ελλάδι εταιρεία προχώρησε από τον περασμένο Οκτώβριο σε σημαντική μείωση των τιμών της, προκειμένου να διατηρήσει σε ικανοποιητικά επίπεδα το αγοραστικό ενδιαφέρον. Πρόκειται για πρωτοβουλία που εφαρμόζει η αλυσίδα και στη Ρουμανία, αλλά και στις υπόλοιπες γειτονικές χώρες, όπου έχει αναλάβει την ανάπτυξη της εταιρείας, γεγονός που δείχνει την ανησυχία που κυριαρχεί στην εταιρεία για τις εξελίξεις στο λιανεμπόριο.

Και το ενδιαφέρον στοιχείο είναι πως οι εξελίξεις επιβεβαιώνουν όσους πρωταγωνιστούν στο χώρο των πωλήσεων προϊόντων σε προσιτή τιμή. Ακόμη και σε περίοδο κρίσης, οι τζίροι τους αυξάνονται, με πιο χαρακτηριστική ίσως την περίπτωση της σουηδικής εταιρείας H&M. Έχοντας λειτουργήσει στη χώρα μας εννέα μόλις μήνες κατά τη διάρκεια του 2007, εμφάνισε πέρυσι τζίρο 15 εκατ. ευρώ και κέρδη 7,8 εκατ. ευρώ, ενώ ανάλογα καλή εκτιμά ότι θα είναι και η φετινή της πορεία. Δεν είναι τυχαίο ίσως ότι επεκτείνεται διαρκώς, αφού το περασμένο φθινόπωρο άνοιξε νέο κατάστημα στην Αιόλου, ενώ ετοιμάζεται να αποκτήσει και νέο σημείο πώλησης στο κέντρο.

Επίσης, με δυναμικούς ρυθμούς ανάπτυξης τρέχει πάντα η Zara, όσο και η αμερικανική Gap, η οποία στην Ελλάδα ανήκει στον όμιλο Μαρινόπουλου. Και ας μην ξεχνάμε ότι το 2010 θα λάβει χώρα η έναρξη της λειτουργίας ενός εκπαιδευτικού χωριού, της εταιρείας Mc ArthurGlen στα Σπάτα, με σκοπό να δημιουργήσει μια κοινή πιάτσα με το retail park στη Γυαλού της ίδιας περιοχής, της Ελληνικής Τεχνοδομικής.

Ακόμη και σε άλλους χώρους, όπως σε αυτό των ηλεκτρικών ειδών, τα μεγάλα πολυκαταστήματα (π.χ. Saturn) βασίζονται στις μεγάλες προσφορές τους και στη τεράστια διαφημιστική τους εκστρατεία, για να αποσπάσουν νέα μερίδια από τους μικρότερους. Αλλά και οι μικρομεσαίες επιχειρήσεις, όταν αντεπιτέθηκαν στις αρχές Δεκεμβρίου, βασίστηκαν στις προσφορές που επιχείρησαν να παρουσιάσουν ως γενικευμένες εκπτώσεις, προκειμένου να προσελκύσουν πελάτες. Αν και τα αποτελέσματα αυτής της «εκστρατείας» των μικρών, κρίθηκαν πενιχρά – συνέβαλαν άλλωστε σε αυτό και τα επεισόδια στο κέντρο της Αθήνας- εν τούτοις είναι ενδεικτικά του κλίματος που επικρατεί πλέον στην αγορά, και της αντίληψης που έχουν πλέον οι ίδιοι οι έμποροι για το πώς θα «φέρουν μέσα» τον καταναλωτή.

Δείγμα φυσικά της κρίσης, αλλά και της νέας τακτικής που μόλις περιγράψαμε, είναι και η πολιτική που ακολουθεί το νέο εμπορικό κέντρο Golden Hall που άνοιξε το Νοέμβριο τις πύλες του στο κοινό, στη λεωφόρο Κηφισίας. Αν και σύμφωνα με τις αρχικές ανακοινώσεις της ιδιοκτήτριας εταιρείας επρόκειτο να φιλοξενήσει πανάκριβες φίρμες, τελικώς τα καταστήματα που εγκαταστάθηκαν είναι τα ίδια με εκείνα του «αδελφού» εμπορικού κέντρου The Mall. Τα περί του πρώτου εμπορικού κέντρου («πολυτελείας») στην Ελλάδα εγκαταλείφθηκαν, και το νέο εμπορικό κέντρο απευθύνονται και αυτό σε μεσαία βαλάντια. Μόνο έτσι άλλωστε θα είχε πιθανότητες επιβίωσης εν μέσω οικονομικής κρίσης, ένα τόσο φιλόδοξο εγχείρημα.

Όσο για το έτερο εμπορικό κέντρο που άνοιξε επίσης στο τέλος του έτους τις πύλες του στο κοινό, το Athens Heart, επίσης ποντάρει στα μεσαία βαλάντια. Άλλωστε λειτουργεί επί της οδού Πειραιώς και ως εκ τούτου φιλοδοξεί να αποτελέσει ένα Mall των Δυτικών Προαστίων, προσελκύοντας πελάτες κυρίως από τις δυτικές και νότιες συνοικίες του Λεκανοπεδίου, χαμηλών δηλαδή βαλαντίων.

Και πώς αλλιώς θα μπορούσε να λειτουργήσει η αγορά, αφού όταν το «ζεστό» χρήμα λείπει από τους καταναλωτές, λείπει και από τους εμπόρους; Ήδη, στο τετράμηνο που διαρκεί η κρίση (δεδομένου ότι ξεκίνησε τον Οκτώβριο) ο χρόνος πληρωμής των οφειλών, σύμφωνα με τους εμπόρους, έχει αυξηθεί κατά δύο μήνες. Οι δύο μήνες έγιναν τέσσερις, οι πέντε επτά, οι έξι οκτώ και ούτω καθεξής.

Σε κάποιες μάλιστα περιπτώσεις, το διάστημα αυτό φτάνει και τους 18 μήνες. Σε κλάδους όπως η ένδυση και η υπόδηση, το πρόβλημα εμφανίζεται ιδιαίτερα έντονο. Δεν είναι τυχαίο ότι πρόσφατα ο πρόεδρος της Ομοσπονδίας Επαγγελματιών- Βιοτεχνών- Εμπόρων Ηρακλείου Κρήτης Μαν. Σφυρής, ανέφερε ότι για πρώτη φορά στα χρονικά, το 40% του συνόλου των επιχειρήσεων του Ηρακλείου έφτασε να μην έχει καλύψει τις ασφαλιστικές εισφορές του προηγούμενου μηνός. Και η περίπτωση του νομού της Κρήτης δεν θα είναι σίγουρα η μοναδική, ούτε η κατάσταση θα αφορά ένα ή δύο μόνο κλάδους. Τα τελευταία δύο χρόνια, το διάστημα εξόφλησης των οφειλών σε ορισμένες περιπτώσεις έχει διπλασιαστεί, τονίζει στέλεχος της Εθνικής Συνομοσπονδίας Ελληνικού Εμπορίου (Ε.Σ.Ε.Ε.). Όπως επισημαίνει χαρακτηριστικά, η διάρκεια του χρόνου εξόφλησης σε κάποιες περιπτώσεις φτάνει το 1 έτος και ορισμένες φορές ο χρόνος αυτός διευρύνεται στους 18 μήνες.

Και μπορεί τα στελέχη μεγάλων αλυσίδων να υποστηρίζουν ότι για αυτές τις επιχειρήσεις οι χρόνοι πληρωμής δεν έχουν μεταβληθεί αισθητά, για τις μικρότερες ωστόσο τα προβλή-

ματα είναι εντονότατα. Τα mini market της γειτονιάς για παράδειγμα, από τη μία άνοιξαν και πάλι τεφτέρια για να διευκολύνουν τους πελάτες τους, ενώ από την άλλη βλέπουν τους καταναλωτές που έχουν τη δυνατότητα να πληρώσουν αμέσως τα ψώνια τους, να διαρρέουν προς τις μεγάλες αλυσίδες, αναζητώντας καλύτερες τιμές. Τα μηνύματα δεν είναι καλύτερα και από τις άλλες περιοχές της χώρας. Στον Πειραιά, σύμφωνα με στοιχεία των Επιμελητηρίων, ο λογαριασμός από τις ακάλυπτες επιταγές το 2009 «έκλεισε» στα 165 εκατομμύρια ευρώ, ενώ τους επόμενους μήνες αναμένεται μία στις τρεις επιχειρήσεις να κηρύξει «στάση πληρωμών». Ταυτόχρονα, μία στις δύο επιχειρήσεις θα καθυστερεί την εξόφληση των υποχρεώσεών της.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ - ΠΗΓΕΣ

1. ICAP, 2006, «Τα Ελληνικά Νοικοκυριά Εκτιμήσεις για το 2005 και Προσδοκίες για το 2006», www.icap.gr
2. ICAP, 2009, (15-3-2010) «Εξέλιξη Μεγεθών Οικονομικής Συμπεριφοράς (Δεκέμβριος 2009)», www.icap.gr
3. ICAP, 2010, (15-3-2010) «Εξέλιξη Μεγεθών Οικονομικής Συμπεριφοράς (Φεβρουάριος 2010)», www.icap.gr
4. ICAP, 2010, (15-3-2010) «Εξέλιξη Μεγεθών Οικονομικής Συμπεριφοράς (Ιανουάριος 2010)», www.icap.gr
5. ICAP, 2010, Η Ελλάδα με αριθμούς 2010, www.icap.gr
6. Jens Bastian, Οικονομικό Ερευνητή του ΕΛΙΑΜΕΠ (Ελληνικό Ίδρυμα Ευρωπαϊκής και Εξωτερικής Πολιτικής), Ελλάδα Δελτίο Οικονομικών Πληροφοριών για την Ελλάδα 2009/10, Φεβρουάριος 2010
7. VPRC, Ετήσια Έκθεση Οικονομικών και Κοινωνικών Δεικτών του 2009 για τα Ελληνικά Νοικοκυριά, Φεβρουάριος 2010, εκδόσεις VPRC
8. Αθανασίου Έρση, Δημοσιονομική πολιτική και η ύφεση. Η Περίπτωση της Ελλάδας, εκδόσεις ΚΕΠΕ, Ιούλιος 2009
9. Αργείτης Γιώργος, «Παγκοσμιοποίηση, ΟΝΕ και Οικονομική Προσαρμογή: Η Περίπτωση της Ελλάδος», εκδόσεις Τυπωθήτω 2006
10. Γεωργιάς Δ., Γκάρη Αικ., και Μυλωνάς Κ., 2004, «Σχέσεις με Συγγενείς στην Ελληνική Οικογένεια», Αθήνα, εκδόσεις Gutenberg,
11. Γιαννίτσης Τάσος, «Η Πολιτική Οικονομία της Πορείας της Ελλάδας προς την ΟΝΕ», εκδόσεις Καστανιώτης 2007
12. Γιαννοπούλου, Ευδοκία, και Ειρήνη Διώτη, «Οικογένεια και Πτυχές της.» Πανεπιστήμιο Αθηνών. (2004). <http://benl.primedu.uoa.gr/ptde/archive.html>
13. Δωρή Φιλίππου, 2010, Υπερχρέωση των νοικοκυριών: Η πρόκληση της αντιμετώπισης
14. Εθνική Τράπεζα Ελλάδος, «Έκθεση Εθνικής Τραπέζης της Ελλάδος για το 2008», εκδόσεις Εθνική Τράπεζα Ελλάδος, Αύγουστος 2009
15. Εθνική Τράπεζα Ελλάδος, «Έκθεση του Διοικητή για το Έτος 2005» εκδόσεις Εθνική Τράπεζα Ελλάδος 6^{ος}/2006
16. Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος, 2005
17. Έκθεση Εθνικής Τραπέζης της Ελλάδος, Αύγουστος 2009
18. Επιτροπή Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, Ανακοίνωση, «Η εισαγωγή των χαρτονομισμάτων και κερμάτων ευρώ – ένας χρόνος μετά», », εκδόσεις Επιτροπή Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, Βρυξέλλες 19-12-2002,
19. Επιτροπή Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, Ανακοίνωση, «Πέντε χρόνια κυκλοφορίας των χαρτονομισμάτων και κερμάτων σε ευρώ», εκδόσεις Επιτροπή Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, 22-12-2006

20. Επιτροπή Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, Ανακοίνωση, 11-6-2009
21. Επιτροπή Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, Ανακοίνωση, 22-12-2006,
22. Επιτροπή Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, Ανακοίνωση, Βρυξέλλες 19-12-2002
23. Επιτροπή Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, Ανακοίνωση, εκδόσεις Επιτροπή Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, Βρυξέλλες 6-3-2002
24. ΕΣΥΕ, Τράπεζα της Ελλάδος 2008
25. ΕΣΥΕ. «Έρευνα Οικογενειακών Προυπολογισμών 2004/2005». Αθήνα: ΕΣΥΕ
26. ΕΣΥΕ.(2001) «Απογραφή του Πληθυσμού της 18ης Μαρτίου 2001» Αθήνα
27. Εφημερίδα «ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ», έρευνα ΙΟΒΕ, «Δυσοίωνες προβλέψεις για νοικοκυριά και ανεργία», 4-3-2010
28. Εφημερίδα «Η ΤΟΛΜΗ», άρθρο του Κεγκέρογλου Βασίλη, «Τα υπερχρεωμένα νοικοκυριά», 3-2-2010
29. Εφημερίδα «Καθημερινή» άρθρο του Παπαδημητρίου Κωστή, «Δεν φταίει το ευρώ για την ακρίβεια» 7-7-2007
30. Εφημερίδα «ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ», 1-6-2008, άρθρο του Νίκου Κωνστανταρά «Φταίει το ευρώ...»
31. Εφημερίδα «ΚΥΡΙΑΚΑΤΙΚΗ ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ», άρθρο του Μητράκου Θεοδώρου, οικονομολόγου, διδάκτορας του Οικονομικού Πανεπιστημίου Αθηνών, «Μύθοι κι αλήθειες για την ελληνική αγορά», 15-6-2008
32. Εφημερίδα «ΜΑΧΗΤΟ ΤΕΚΜΗΡΙΟ», άρθρο του Λαπατισιώρα Σπύρου, οικονομολόγου στο Τμήμα Οικονομικών Επιστημών του Πανεπιστημίου Κρήτης, «Ακρίβεια και πληθωρισμός», 7-6-2008
33. Εφημερίδα «ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ» 04/01/2009, άρθρο του Λίτση Μωυση, «Ένα νόμισμα, πολλές πολιτικές»
34. Εφημερίδα «ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ», 13-4-2009, άρθρο του Ζιώτη Χρ., «Ισχυρό ευρώνόμισμα, ακριβότερα ακίνητα»
35. Εφημερίδα «ΤΑ ΝΕΑ», άρθρο της Δήμητρας Σκούφου, «Φτωχά 832.975 νοικοκυριά», 20-3-2010
36. Εφημερίδα «ΤΑ ΝΕΑ», Βαραίνει το κλίμα για νοικοκυριά, αγορά, 5-3-2010
37. Εφημερίδα «ΤΟ ΒΗΜΑ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΚΗΣ», 8-11-2008: άρθρο του Γεωργίου Κατηφόρη, «Το ευρώ»
38. Εφημερίδα το «ΒΗΜΑ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΚΗΣ», άρθρο του Γεώργιου Αθ. Προβόπουλου, διοικητής της Τράπεζας της Ελλάδος, «Η Ελλάδα και το ευρώ», 23-1-2010
39. Εφημερίδα το «ΒΗΜΑ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΚΗΣ», άρθρο του Μπλατά Γ. «Έρχονται σημαντικές αλλαγές στην καταναλωτική συμπεριφορά», 12-10-2008, <http://www.tovima.gr>
40. Εφημερίδα το «ΒΗΜΑ», άρθρο « 832.975 νοικοκυριά στο κατώφλι της φτώχειας Ζουν με ετήσιο εισόδημα χαμηλότερο των 13.608 ευρώ- «Ακτινογραφία» των εισοδημάτων στη χώρα μας πριν από την κρίση», 10-3-2010
41. ΙΝΕ/Γ.Σ.Ε.Ε., Η Ελληνική Οικονομία και Απασχόληση, Ετήσια Έκθεση 2008
42. ΙΝΕ/Γ.Σ.Ε.Ε., Η Ελληνική Οικονομία και Απασχόληση, Ετήσια Έκθεση 2009
43. ΙΝΕ: Ρομπόλης Σ., 1999, «ΟΝΕ, μισθοί, ανεργία και κοινωνική ασφάλιση», περιοδικό Ενημέρωση», εκδόσεις ΙΝ.Ε/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, 2008

44. ΙΟΒΕ, «Η Ελληνική Οικονομία», 4/09, Τριμηνιαία έκθεση, αρ. τεύχους 58, Δεκέμβριος 2009
45. ΙΟΒΕ, ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΕΡΕΥΝΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΣΥΓΚΥΡΙΑΣ, 1/2010
46. ΙΟΒΕ, ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΕΡΕΥΝΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΣΥΓΚΥΡΙΑΣ, 12/2009
47. ΙΟΒΕ, ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΕΡΕΥΝΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΣΥΓΚΥΡΙΑΣ, 2/2010
48. ΙΟΒΕ. ΕΡΕΥΝΑ ΚΑΤΑΝΑΛΩΤΙΚΗΣ ΕΜΠΙΣΤΟΣΥΝΗΣ, 1/2010
49. ΙΟΒΕ. ΕΡΕΥΝΑ ΚΑΤΑΝΑΛΩΤΙΚΗΣ ΕΜΠΙΣΤΟΣΥΝΗΣ, 12/2009
50. ΙΟΒΕ. ΕΡΕΥΝΑ ΚΑΤΑΝΑΛΩΤΙΚΗΣ ΕΜΠΙΣΤΟΣΥΝΗΣ, 2/2010
51. ΙΟΒΕ. ΕΡΕΥΝΑ ΚΑΤΑΝΑΛΩΤΙΚΗΣ ΕΜΠΙΣΤΟΣΥΝΗΣ, 3/2010
52. ΙΟΒΕ. ΕΡΕΥΝΑ ΚΑΤΑΝΑΛΩΤΙΚΗΣ ΕΜΠΙΣΤΟΣΥΝΗΣ, 8/2009
53. Καλλίρης Πελοπίδα, 2008, «Δανεισμός των νοικοκυριών», εκδόσεις Σταμούλη
54. Καφούσιας Δ., 2005, (οικονομολόγος), επίκουρος καθηγητής ΤΕΙ Μεσολογγίου, δημοσίευτο άρθρο,
55. Κοσμά Ό., Σιμιντζή Ε., και Χαρδούβελης Γ., 2007, «Ο Πληθωρισμός για Διαφορετικές Εισοδηματικές Τάξεις και η Εισαγωγή του Ευρώ». Διεύθυνση Οικονομικών Μελετών και Προβλέψεων, Αθήνα: Eurobank EFG.
56. Λουβερδής Γεώργιος, Συμπεριφορά ελληνικών νοικοκυριών και ευρώ, Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο, 2007
57. Μαντζουνέα, Η, και Στοφόρο Χ., 2006, «Εξελίξεις και Προβλέψεις της Ιδιωτικής Κατανάλωσης στην Ελλάδα» Αθήνα: Ίδρυμα Οικονομικών και Βιομηχανικών Ερευνών (ΙΟΒΕ).
58. Μπάγκαβος Χ., 2004, «Δημογραφικές διαστάσεις των μεταβολών της οικογένειας. Σε Ζητήματα Οικογενειακής Πολιτικής: Θεωρητικές αναφορές και Εμπειρικές διερευνήσεις», Αθήνα εκδόσεις Gutenberg.
59. Μπάλτας Γιώργος, Ευρήματα για την καταναλωτική συμπεριφορά σε συνθήκες οικονομικής κρίσης, Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών
60. Μπιτζένης Α., 2009 Παγκοσμιοποίηση Πολυεθνικές Επενδύσεις και Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση στο Νέο Παγκόσμιο Οικονομικό Σύστημα, Εκδόσεις Σταμούλης,
61. Περιοδικό ΧΡΗΜΑ, Απρίλιος 2009, άρθρο του Alan Brown στον τομέα Ανάλυση με τίτλο «Δέκα χρόνια ευρώ, τι κατάφερε, που απύχησε το κοινό ευρωπαϊκό νόμισμα»
62. Πρόντζας Παναγιώτης «Η συμπεριφορά του καταναλωτικού πρότυπου στην Ευρωπαϊκή Ένωση», Γ' Πανελλήνιο Συνέδριο Διεθνούς Πολιτικής Οικονομίας, 16-18 Μαΐου 2008, εκδόσεις ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΔΙΕΘΝΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ
63. Σαχινίδης Φίλιππος και Γκίκας Χαρδούβελης «Ευρώ: Ένα Νόμισμα για την Ευρώπη», εκδόσεις Εθνική Τράπεζα, 2004
64. Σαχινίδης Φίλιππος, «Οι Δημοσιονομικές Εξελίξεις της Τελευταίας Δεκαπενταετίας», εκδόσεις Ι.Ο.Β.Ε. 2007
65. Σιώκος Γ. 2002, «Συμπεριφορά καταναλωτή και στρατηγική μάρκετινγκ», εκδόσεις Σταμούλης
66. Συμιγιάννης, Γεώργιος Θ., και Παναγιώτα Γ. Τζαμουράνη., 2006, «Δανεισμός και κοινωνικοοικονομικά χαρακτηριστικά των νοικοκυριών: αποτελέσματα από τις δειγματοληπτικές έρευνες της Τράπεζας της Ελλάδος». Αθήνα: ΤτΕ.

67. Τράπεζα Ελλάδος, 2006, «Δανεισμός και χρηματοοικονομική πίεση στα νοικοκυριά». Διεύθυνση Στατιστικής, Αθήνα: Τράπεζα της Ελλάδος
68. ΤΠΕ. «Έκθεση του Διοικητή για το Έτος 2005.» Αθήνα, 2006
69. Υπουργείο Οικονομίας Ανταγωνιστικότητας και Ναυτιλίας, 15-3-2010, Εισήγηση του Γενικού Γραμματέα Καταναλωτή, κ. Δημήτρη Σπυράκου, στην ημερίδα για τα υπερχρεωμένα νοικοκυριά
70. Υπουργείο Οικονομίας Ανταγωνιστικότητας και Ναυτιλίας, 15-3-2010, Ομιλία Υπουργού Οικονομίας, Ανταγωνιστικότητας και Ναυτιλίας στην Ημερίδα για την υπερχρέωση των νοικοκυριών
71. Υπουργείο Οικονομίας Ανταγωνιστικότητας και Ναυτιλίας, 2010, Ρύθμιση των οφειλών υπερχρεωμένων φυσικών προσώπων

ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ

1. www.sigmalive.com/inbusiness/.../239318, InBusinessNews.com | Κρούγκμαν: Δεν φταίει η Ελλάδα, φταίει το ευρώ, 16/02/2010
2. www.reporter.gr/.../3336-, 13 Απρ 2006 , Πρώτα φταίει ο κακός μας ο καιρός και μετά το ευρώ για την ακρίβεια
3. <http://europa.eu.int/abc/doc/off/rg/el/2002/pg0002.htm>
4. <http://europa.eu.int/abc-el.htm>
5. <http://europa.up>: Eurostat, 2007
6. <http://europa.up>: Eurostat, 2010
7. www.capital.gr/news.asp?id=923547, άρθρο της Μαριέτας Χριστοπούλου, «Νοικοκυριά στα πρόθυρα νευρικής κρίσης», 5-3-2010
8. www.cis.co.mx/pdf/
9. www.eu4journalists.eu/.../C23 / EU4Journalists (2003-2009) is a website created for the European Commission's DG Communication by the European Journalism Centre (EJC). We Επίσημη εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης/ Η Οικονομική και Νομισματική Ένωση και το Ευρώ.
10. www.infostore.gr/content/view/.../lang_el/, άρθρο του Φιντικάκη Γεώργιου, 17-2-2010 «Καταναλωτική συμπεριφορά»
11. <http://www.mnec.gr>
12. <http://www.mfa.gr>
13. <http://www.ine.otoe.gr>
14. <http://www.euro-hellas.gr>
15. <http://www.ypetho.gr>
16. <http://www.bankofgreece.gr>
17. <http://www.acci.gr>
18. <http://www.fgi.org.gr>
19. <http://www.espireas.gr>

20. http://ec.europa.eu/economy_finance/about/activities/sgp/main_en.htm
21. el.wikipedia.org/wiki/
22. www.bankofgreece.gr/.../default.aspx
23. www.naftemporiki.gr/news/cstory.asp?id...
24. www.euro.cy/
25. ec.europa.eu/.../index_el.htm
26. www.ecb.int/.../index.el.html
27. www.eu4journalists.eu/.../C23
28. www.kathimerini.gr/.../_w.../2009_305580
29. [www.atbank.gr/.../isotimies/ -](http://www.atbank.gr/.../isotimies/)
30. papaioannou.wordpress.com/.../ένα-ευρώ-μια-ιστορία/
31. [www.ecb.int/euro/.../index.el.html -](http://www.ecb.int/euro/.../index.el.html)
32. [www.eu-coordinator.gov.cy/ .. 2571ED002BA8DE?](http://www.eu-coordinator.gov.cy/..2571ED002BA8DE?)
33. www.ecb.eu/pub/pdf/other/sepa_brochure_2006el.pdf
34. www.connection.gr/.../windows-7-professional.html
35. www.paseges.gr/.../06a0d137-a7b8-496c-9ef6-d88ada019a76
36. www.ambafrance-gr.org/.../spip.php?...